

DIE LEWE VAN F H ODENDAAL, 1898 - 1966

deur

JOHAN WILLEM DE VILLIERS

voorgelê luidens die vereistes

vir die graad

DOCTOR LITERARUM ET PHILOSOPHIAE

in die vak

GESKIEDENIS

aan die

UNIVERSITEIT VAN SUID-AFRIKA

PROMOTOR: DR J C H GROBLER

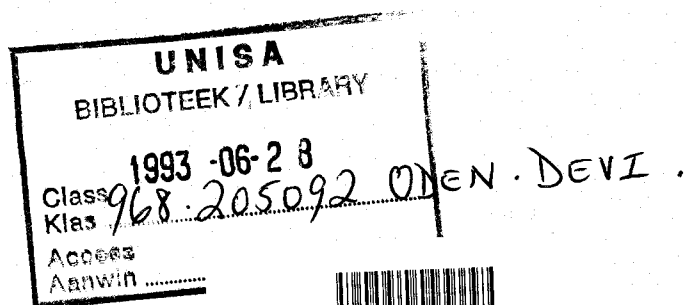
MEDE-PROMOTOR: PROFESSOR S F MALAN

SEPTEMBER 1992

INHOUD

OPSOMMING	iii
SUMMARY	v
OPDRAG EN AANHALING	vii
FOTO VAN F H ODENDAAL	TEENoor vii
LYS VAN AFKORTINGS IN VOETNOTE	viii
DIAGRAMME EN KAARTE	ix
INLEIDING	x
1. AFKOMS EN PROKUREUR, 1898 - 1948.	1 - 42
VROEË KINDERJARE	1
SWERFJARE	10
VERBLYF OP NYLSTROOM EN GEMEENSAPSDIENS	16
2. OPENBARE LOOPBAAN EN VROEË POLITIEKE BEDRYWIGHED, 1928 - 1958.	43 - 119
VRIENDSKAP MET EN INVLOED VAN J G STRIJDOM	43
TOETREDE TOT DIE OPENBARE POLITIEKE ARENA	68
OPTREDE AS LID VAN DIE UITVOERENDE KOMITEE	74
3. TRANSVAALSE ADMINISTRATEUR, 1958 - 1966: ADMINI-STRATIEWE, FINANSIËLE, POLITIEKE EN PLAASLIKE BESTUURS-AANGELEENTHEDE.	120 - 208
ADMINISTRATIEWE AANGELEENTHEDE	120
POLITIEK EN PLAASLIKE BESTUURSAANGELEENTHEDE	173
FINANSIËLE AANGELEENTHEDE	191
4. TRANSVAALSE ADMINISTRATEUR, 1958 - 1966: OPENBARE BEDRYWIGHED.	209 - 243
DIE ADMINISTRATEURSWONING	209
ONTHALE, FUNKSIES EN VOLKSFEESTE	212
FONDSE	218
DIE AFRIKAANSE PERSWESE	234
5. BYDRAE TOT DIE KUNSTE EN NATUURBEWARING, 1952 - 1966.	244 - 289
DIE KUNSTE	244
NATUURBEWARING	274

6. DIE ODENDAALKOMMISSIE.	290 - 366
AGTERGROND	290
AANBEVELINGS	310
REAKSIE	341
IMPLIMENTERING	363
7. SLOT.	367 - 379
BRONNELYS	380 - 394

01488552

OPSOMMING

Frans Hendrik Odendaal is in 1898 op Kimberley gebore. Hy het sy jeugjare op Boshof deurgebring en matrikuleer in 1916. Deur privaatstudie kwalifiseer hy in 1927 as prokureur.

Hy is in 1919 met Magdalena Petronella du Plessis getroud. Uit hierdie huwelik is vier dogters gebore. Na 'n kort wewenaarskap tree hy in 1948 met Magdalena Jacoba Truter in die huwelik. Uit hierdie huwelik is twee dogters gebore, terwyl hy die dogters uit Magdalena Truter se vorige huwelik wettiglik aangeneem het.

In 1928 vestig Odendaal hom as prokureur op Nylstroom waar hy by sy vennoot, adv J G Strijdom se politieke bedrywighede inskakel. In 1938 word hy lid van die Nasionale Party van Transvaal se Inligtingsburo. Gedurende die Tweede Wêreldoorlog was hy vir 'n kort tydperk Kommandant van die Ossewa-Brandwag in die Waterberg. In 1948 is hy tot L P R vir Waterberg verkies en in 1952 tot L U K. In 1958 is hy as Administrateur van Transvaal benoem. Hy het geskiedenis in Transvaal gemaak deurdat hy die eerste Administrateur was wat uit die geledere van die Provinsiale Raad in dié gesogte pos benoem is.

Odendaal het bekendheid verwerf as eerste voorsitter van TRUK en vir sy aandeel in die bevordering en opbou van die kunste in Transvaal. Insgelyks het hy kuns in Suid-Afrika op 'n ordelike

grondslag geplaas. Hy kan as een van die grondleggers van georganiseerde streekgrade vir die kunste in Suid-Afrika beskou word. As Administrateur het hy hom verder onderskei as onderwys-vernuwer en bevorderaar van snelboumetodes in die provinsiale geboue-program in Transvaal. Voorts het hy baie bygedra tot die groot ontwikkeling op nywerheids- en verkeersgebied in sy provinsie.

Tussen 1952 en 1966 was hy ononderbroke voorsitter van die Nasionale Parkeraad. Hy was deels daarvoor verantwoordelik dat dié organisasie tot 'n winsgewende en ordelike besigheids-onderneming uitgebou is. In die proses het hy natuurbewaring in die hele Suid-Afrika bevorder. Hy was ook voorsitter van die veelbesproke Kommissie van ondersoek na aangeleenthede in Suidwes-Afrika en kan beskou word as die vader van vernuwing en ontwikkeling in moderne Namibië.

Hy is in 1966 na 'n hartaanval oorlede.

SUMMARY

Frans Hendrik Odendaal was born at Kimberley in 1898. He grew up in Boshof where he matriculated in 1916. Through private studies he qualified as an attorney in 1927.

He married Magdalena Petronella du Plessis in 1919. Four daughters were born from this marriage. In 1948, after a short period as a widower, he married Magdalena Jacoba Truter. Two daughters were born from this marriage, while he legally adopted Magdalena Truter's two daughters from a previous marriage.

In 1928 Odendaal settled at Nylstroom and practised as an attorney. He became involved with the political activities of his partner, adv J G Strijdom, and in 1938 he became a member of the National Party's Bureau of Information. During the Second World War he acted for a short period as Commandant of the Ossewa Brandwag in the Waterberg district. In 1948 he was elected M P C for Waterberg and in 1952 became M E C. In 1958 he was nominated as Administrator of Transvaal. He made history by becoming the first Transvaal Administrator to be selected from the ranks of the Provincial Council.

Odendaal distinguished himself as the first Chairman of P A C T and for promoting the performing arts in Transvaal. At the same time he placed the performing arts on a sound footing in South Africa. He can be regarded as one of the founders of regional councils for the performing arts in South Africa. As Administrator he excelled as educational innovator in his province, and he also promoted

quick building methods in the provincial building programme. He also contributed towards the development of industries and transport in his province.

For the entire period between 1952 and 1966 he was chairman of the National Parks Board. Due partially to his endeavours, the Board was developed into a profitable business organisation. In the process he played an important role in developing and promoting nature conservation throughout South Africa. He was also chairman of the commission of enquiry into the affairs of South West Africa and can be considered the father of development and renewal in modern Namibia.

He died of a heart attack in 1966.

"Niks wat 'n mens doen,
bring hom so naby aan
die gode as weldade
aan 'n medemens nie"

MARCUS TULLIUS CICERO
(ROMEINSE ORATOR, 106 - 43 v.C.)

Opgedra aan my vrou, Mary-Ann, wat met haar liefdevolle
aanmoediging die voltooiing hiervan moontlik maak het.

LYS VAN AFKORTINGS IN VOETNOTE

H N P - Herenigde Nasionale Party
I N E G - Instituut vir Eie-Tydse Geskiedenis
K A B - Kaapse Argiefbewaarplek
Ned Geref - Nederduits Gereformeerde
N P - Nasionale Party
O B - Ossewa-Brandwag
P V - Privaat Versameling
S A B - Suid-Afrikaanse Argiefbewaarplek
T P A - Transvaalse Provinsiale Administrasie
T R U K - Transvaalse Raad vir Uitvoerende Kunste
U K - Uitvoerende Komitee

DIAGRAMME EN KAARTE

SUIDWES-AFRIKA VOOR DIE ODENDAALAANBEVELINGS.	TEENoor	310
SUIDWES-AFRIKA WETGEWENDE RAAD VOLGENS ODENDAAL- AANBEVELINGS.	TEENoor	312
SUIDWES-AFRIKA BANTOEADMINISTRASIE VOLGENS ODEN- DAALAANBEVELINGS.	TEENoor	313
SUIDWES-AFRIKA TUISLANDE VOLGENS ODENDAALAANBE- VELINGS.	TEENoor	314

INLEIDING

Dit is dikwels 'n probleem vir 'n student om 'n geskikte onderwerp te vind om oor te skryf. Gedurende 1986 tydens 'n gesprek met my aangewese promotors het prof S F Malan gesuggereer dat 'n studie oor die lewe van F H Odendaal 'n lewensvatbare projek sou wees om oor navorsing te doen, aangesien daar geen akademiese studie oor hom gedoen is nie. 'n Baie belangrike oorweging ten gunste van Odendaal was die feit dat hy Administrateur van Transvaal was in 'n uiters dinamiese tydperk in die land se geskiedenis; Suid-Afrika het gedurende sy Administrateurskap 'n republiek geword en die aanslag van wêreldboikotte en isolasie beleef as gevolg van dr Verwoerd se verklaarde apartheidsbeleid. Wat Odendaal verdere historiese betekenis gee, is die feit dat hy voorsitter van die veelbesproke Kommissie van ondersoek na aangeleenthede in Suidwes-Afrika was. Hierdie gebied het gedurende Odendaal se Administrateurskap internasionale opslae gemaak.

Om 'n suksesvolle biografie die lig te laat sien, stel hoë eise aan die skrywer. Eerstens moet die biograaf hom in die praktyk identifiseer met die hooffiguur en die intimiteit wat hy sodoende opbou, aanwend om lewe aan die beskrewene te gee. Daar bestaan egter die gevaar dat die skrywer homself te veel met die historiese figuur kan vereenselwig. Dit kan daartoe lei dat hy te betrokke raak en die hooffiguur in die proses tot 'n held verhef. Dit sal uiteindelik tot subjektiewe gevolgtrekkings

kan lei. Die skrywer moet ook poog om die historiese figuur se psige te peil, te verstaan en te verduidelik deur 'n objektiewe bestudering en evaluering van die beskikbare feite. Daar moet gepoog word om die persoonlike ontwikkeling en sielkundige beeld van die historiese figuur bloot te lê en alle moontlike positiewe en negatiewe aspekte van sy karakter uit te lig. Alleen dan kan hy in historiese perspektief geplaas word.¹

Om Odendaal se lewe te rekonstrueer, is eerstens kontak met sy naasbestaandes gemaak. Sy weduwee, mev M J Odendaal, kon my van heelwat inligting oor sy lewe voorsien. Op haar beurt kon sy my op die spoor van Odendaal se oudste dogter uit sy eerste huwelik, mev S M Schoeman, plaas. Ook hierdie dame kon my van waardevolle gegewens voorsien. Sy het my weer by mev S Sonnekus, Odendaal se jongste suster, uitgebring. Aangesien Odendaal sy kinderdae op Boshof deurgebring het, het ek met die huidige hoof van die Hoërskool Rooidak op Boshof, mnr M J W Barrie, in verbinding getree. Hy kon my vervolgens op die spoor van Odendaal se skoonsuster, mev P H Roberts, plaas. Ook sy kon my van baie inligting oor Odendaal se vroeëre lewe voorsien.

Hoewel dié mondelinge bronne uiters waardevol was, het dit ook besondere uitdagings gestel. Odendaal het geen dagboeke nagelaat nie en daar moes soms op die geheues en mondelinge oorleweringe van reeds bejaarde mense staat gemaak word. Heelwat onderhoude moes gevoer word, terwyl verskeie persone skrywes

1. F A van Jaarsveld : The Afrikaner's Interpretation of South African History, pp. 92 - 93.

oor Odendaal aan my gerig het. Elkeen se verklarings moes dan weer teen datums en ander gebeure gekontroleer word ten einde inligting so korrek moontlik weer te gee. Die moontlikheid dat van die naasbestaandes subjektiewe weergawes van gebeure rakende Odendaal kon gee, moes deurgaans in gedagte gehou word. Van die grootste probleme wat ondervind is met die rekonstruering van sy lewe is die feit dat bronne wydverspreid voorkom, dat daar min inligting oor sy vroeë loopbaan bestaan en dat belangrike dokumente in sommige gevalle verlore geraak het. Daar is uit die aard van die saak baie van ongepubliseerde argivale bronne gebruik gemaak. Die J G Strijdom Versameling in die Sentrale Staatsargiefbewaarplek (SAB) in Pretoria en die H F Verwoerd Versameling by die Instituut vir Eietydse Geskiedenis (INEG) in Bloemfontein was veral waardevol, omdat Odendaal op soveel terreine met hierdie leiers geskakel het en in sy politieke benadering deur beide beïnvloed is. Ander bronne wat geraadpleeg is, sluit onder andere in koerante waarin Odendaal se politieke opgang sporadies aangedui word, terwyl amptelike Transvaalse provinsiale dokumente 'n ander faset van sy politieke loopbaan belig. Die Odendaal Versameling (A 1082 in die Sentrale Argiefbewaarplek in Pretoria) bevat wel van sy persoonlike korrespondensie, maar die inligting in die dokumente vervat, was oor die algemeen teleurstellend en werp nie werklik veel lig op Odendaal se aktiwiteite nie.

Alhoewel hierdie biografie Odendaal se hele lewe dek, val die klem veral op die laaste agtien jaar van sy lewe, toe hy as L P R en L U K 'n betekenisvolle rol in die bevordering van die belange van Transvaal gespeel het. Die laaste agt jaar kry besonder historiese betekenis, omdat hy as Administrateur en voorsitter van die Odendaalkommissie 'n invloed op die

Transvaalse en, in 'n mindere mate, die Suid-Afrikaanse geskiedenis gehad het.

Om moontlike verwarring te voorkom, wil ek graag enkele woordgebruike in die teks verduidelik. Waar byvoorbeeld die term nie-blanke, Bantoe, Kleurling, Naturel of Indiër in die dokumente gebruik is, is dit grootliks onveranderd gelaat, omdat dit die benaming was wat destyds algemeen gebruik is. Verder word die metrieke stelsel in die teks gebruik en is byvoorbeeld morg na hektaar omgerek en myl na kilometer. Geldwaardes is onveranderd gelaat soos dit in die oorspronklike dokumente voorkom, want dit is bykans onmoontlik om die waarde van £10 in vandag se waarde om te reken. Slegs in een geval moes 'n uitsondering gemaak word, want gedurende Odendaal se Administrateurskap is van die pond sterling- na die metrieke geldstelsel oorgeskakel. Om aan te toon hoe die finansiële verpligtinge van Transvaal oor die tydperk 1959 tot 1965 toegeneem het, is van 'n tabel in hoofstuk drie gebruik gemaak, waar die bedrae van 1959 na rand verwerk is.

Ek wil graag my dank betuig aan my promotor en mede-promotor, dr J C H Grobler en prof S F Malan vir leiding, advies en geduld tydens my navorsing en samestelling van die teks. Beide here het my baie van historiese kritiek geleer. Ek wil graag ook in die algemeen my dank uitspreek teenoor almal wat op enige wyse hulp aan my verleen het tydens my navorsing. 'n Besondere woord van dank aan mev J D Meitzler verbonde aan die Woordeboek van die Afrikaanse Taal aan die Universiteit van Stellenbosch wat my met die taalkundige versorging van die teks bygestaan het. Graag wil ek ook mevv M J Nel en F P van der Merwe, asook mej R de Villiers bedank vir die tikwerk wat hulle behartig het. Ten slotte wil ek my diepe erkentlikheid betuig teenoor my vrou vir

haar hulp en ondersteuning die afgelope jare . Te midde van moeilike omstandighede het sy my getrou met woord en daad bygestaan.

Johan de Villiers

Bellville

SEPTEMBER 1992

F H ODENDAAL (1898 - 1966)

AFKOMS EN PROKUREUR, 1898 - 1948

VROEË KINDERJARE

Frans Hendrik Odendaal is op 18 September 1898 in Kimberley gebore. Sy ouers was Vrystaters en het waarskynlik in die distrik Boshof gewoon. Hy is dáár gedurende 1899 gedoop,¹ vermoedelik deur ds D Bosman, wat vanaf 1899 tot 1904 predikant in Boshof was.²

Frans was die oudste van vyf kinders van Andries Johannes Odendaal en sy vrou Philippina Susanna Gertruida Groenewald.³ Die Odendaals stam uit die geslag van Willem of Wilhelm Odendaal of Odendall van Keulen (Duitsland) wat as soldaat in 1706 in Suid-Afrika aangekom het. Willem het later boukneg en daarna kleremaker geword. Hy is op 13 September 1711 met Susanna Biebow getroud en het op 11 November 1717 hertrou met Judith Nel. Uit hierdie huwelik is nege kinders, die voorgeslag van die huidige Odendaals in Suid-Afrika, gebore. 'n Hele aantal van hierdie Odendaals se nageslag het hulle in die omgewing van die huidige Swellendam en Riversdal gevestig.⁴ Andries Johannes, Frans Hendrik se vader, was afkomstig uit die distrik Riversdal waar sy ouers geboer het. Sy vader was Frans Hendrik Odendaal en sy moeder Maria Magdalena Cronjé. Andries Johannes is op 1 Januarie 1876 in die distrik Riversdal gebore.⁵

Frans Hendrik se moeder, Philippina Susanna Gertruida, was die dogter van Christoffel Johannes Groenewald en Susanna Aletta Pieterse. Philippina Susanna Gertruida is op 12 April 1875 in die

-
1. Ned. Geref. Kerkargief, Bloemfontein, Doopregister Boshof 1898 - 1902, inskrywingsno. 42, nr. 9.
 2. P L Olivier (samesteller): Ons Gemeentelike Feesalbum, p. 358.
 3. Brief mev S Sonnekus - J W de Villiers, 3/5/1987 (Suster van F H Odendaal).
 4. C Pama : Die Groot Afrikaanse Familienaamboek, pp. 239 - 240; D F Du T Malherbe : Stamregister van die Suid-Afrikaanse Volk, p. 737.
 5. KAB, Doopregister Riversdal 1875 - 1879, RA 4/49, p. 159.

distrik Boshof gebore⁶ waar haar ouers geboer het.⁷

Frans Hendrik se ouers is op 1 Februarie 1898 in 'n waenhuis op die plaas Waterberg in die distrik Boshof deur ds P S van Heerden in die huwelik bevestig.⁸ Ds P S van Heerden was die leraar van Boshof in die tydperk 1885 - 1899.⁹

Met die uitbreek van die Tweede Anglo-Boereoorlog op 11 Oktober 1899 was Frans Hendrik 'n babaseuntjie van 1 jaar en 23 dae. Sy vader het by die Vrystaatse magte aangesluit en onder generaal P A Cronjé geveg.¹⁰

Philippina is kort na haar man se vertrek met haar eersteling baba-seuntjie Frans, deur die Britse militêre owerhede saam met baie ander vroue en kinders gevange geneem.¹¹ Die Britse magte het aanvanklik geen onmiddellike of behoorlike voorsiening getref vir die huisvesting van die vroue en kinder-krygsgevangenes nie. Die mense moes hulle maar voorlopig met hul eie karige bedekkings-middele onder die blote hemel tuismaak, soms in die reën vir 'n dag of meer, totdat akkommodasie aan hulle toegewys is. Die akkommodasie wat hulle toe gekry het, het bestaan uit sinkskure, stalle, kamers by privaatmense, en tente. Deur die opeenhoping van krygsgevangene burgerfamilies op die verskillende dorpe waarheen hulle vervoer is, het die konsentrasiekampe ontstaan.¹² Philippina was onder 'n groep vroue en kinders wat na Kimberley gestuur is. Daar het sy in 1900 geboorte geskenk aan haar tweede seuntjie. Hy is egter kort na sy geboorte oorlede¹³ weens die haglike toestande

-
6. Meester van die Hooggeregshof, Bloemfontein, Sterftekennisno. 26011, P S G Odendaal (née Groenewald).
 7. Brief mev S Sonnekus - J W de Villiers, 3/5/1987.
 8. Ned. Geref. Kerkargief, Bloemfontein, Huweliksregister Boshof 1898, inskrywingsno. 1047.
 9. P L Olivier (samesteller) : Ons Gemeentelike Feesalbum, p. 315.
 10. Onderhoud met mev S J M Schoeman, 29/1/1991 (Oudste dogter van F H Odendaal).
 11. Brief mev S Sonnekus - J W de Villiers, 3/5/1987.
 12. J C Otto : Die Konsentrasiekampe, p. 55.
 13. Brief mev S Sonnekus - J W de Villiers, 3/5/1987.

wat daar geheers het.¹⁴ Gedurende 1901 het 'n volwaardige konsentrasiekamp buite Kimberley ontstaan¹⁵ waar Philippina en Frans opgeneem is. Sy moes vir die Britse kampoffisiere kos kook, 'n aktiwiteit waarvoor sy blykbaar 'n besondere aanleg gehad het.¹⁶

Intussen was Frans se vader, Andries Johannes, op kommando. Hy was onder die 4 000 burgers (meestal Transvalers) onder die bevel van generaal Cronjé wat op 27 Februarie 1900 by Paardeberg oorgegee het.¹⁷ Andries Johannes is na St Helena gestuur.¹⁸

Daar was twee groot kampe vir die Boere krygsgevangenes op St Helena-eiland, naamlik Broadbottom en Deadwood kamp.¹⁹

Andries Johannes Odendaal is in Deadwood kamp gehuisves.²⁰ Die krygsgevangenes is sedert April 1900 as ballinge op St Helena gevestig en die getalle in die loop van die oorlog het tot ongeveer twee duisend gestyg.²¹ Die krygsgevangenes is in groepe van twaalf per tent geplaas, gevolglik was die tente oorvol en die lewe binne in die beknoppte lewensruimte uiters ongerieflik. Die ongerief en beknoptheid in die tente het groot getalle van die gevangenes aangespoor om vir hulle self hutjies te bou, sodat hierdie nuwe bedrywigheid binne 'n kort tydsbestek gelei het tot die ontstaan van die sogenaamde "Blikkiesdorp".²²

Ten einde die ledigheid in die kamp teë te werk is daar onder andere 'n boksklub, voetbalklub en krieketklub gestig. 'n Koor is op die been gebring,²³ en Kultuurverenigings, byvoorbeeld die De Krijgsgevangenen Debat Vereeniging wat op 7 Julie 1900 in Deadwood gestig is. Ander verenigings wat ook vermelding verdien, was De Krijgsgevangenen Samekomstdebatsvereniging en Tot Nut en

14. I Pakenham : The Boer War, p. 508.

15. J C Otto : Die Konsentrasiekampe, p. 55.

16. Onderhoud met mev S J M Schoeman, 29/1/1991.

17. C F J Muller (red) : Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis, p. 341.

18. Brief mev S Sonnekus - J W de Villiers, 3/5/1987.

19. S P R Oosthuizen : Die Beheer, Behandeling en Lewe van die krygsgevangenes gedurende die Anglo-Boereoorlog, 1899 - 1902, p. 146.

20. Brief mev S J M Schoeman - J W de Villiers, 2/2/1990.

21. Suid-Afrikaanse Biblioteek, Kaapstad, A.P. 1988 - 375, J H L Schuman : Ter Gedachtenis : Een Voorlezing op St Helena, pp. 17 - 18, 20 - 21.

22. S P R Oosthuizen : Die Beheer, Behandeling en Lewe van die krygsgevangenes gedurende die Anglo-Boereoorlog, 1899 - 1902, p. 149.

23. Suid-Afrikaanse Biblioteek, Kaapstad, A.P. 1988 - 375, J H L Schuman : Ter Gedachtenis : Een Voorlezing op St Helena, pp. 17 - 18, 20 - 21.

Vermaak wat beide in Oktober 1900 tot stand gekom het.²⁴

Andries Johannes Odendaal se naam verskyn nêrens op die lysste van bestuurskomitees van enige van die klubs of liggame in Dead-Wood kamp nie, wat daarop dui dat hy nie aktief 'n leiersrol gespeel het nie.

Na sy terugkeer en aflegging van trou aan die Britse kroon soos bepaal deur die Vrede van Vereeniging,²⁵ het Andries Johannes Odendaal hom met sy gesinnetjie op 'n plaas, waarvan die naam onbekend is, langs die Modderrivier in die distrik Boshof gaan vestig. Dié besluit kan miskien toegeskryf word aan die feit dat sy vrou, Philippina, uit die Boshofse distrik gekom het.²⁶ Soos so baie van hulle tydgenote moes die Odendaals ook maar sukkel om hul voete na die ontwrigting van die oorlog te vind.²⁷ Wat die finansiële posisie van Andries Johannes Odendaal voor die Tweede Anglo-Boereoorlog was, is onbekend. Wat wel bekend is, is die feit dat hy en sy vrou na die oorlog arm was en van voor af moes begin.²⁸ Andries Johannes was 'n persoon van integriteit, 'n toegewyde en 'n vurige Afrikaner. Voorts was hy 'n ywerige ondersteuner van generaal J B M Hertzog.²⁹

Op die plaas langs die Modderrivier het die Odendaals 'n eenvoudige landelike bestaangevoer. Intussen het die gesin uitgebrei en is Andries Johannes in 1904, Daniël Christoffel in 1908, Susanna Aletta in 1910 en Maria Magdalena in 1912 gebore. In dié omgewing was daar destyds 'n plaasskooltjie waar Frans en sy jonger

-
- 24. S P R Oosthuizen : Die Beheer, Behandeling en Lewe van die krygsgevangenes gedurende die Anglo-Boereoorlog, 1899 - 1902, pp. 238 - 239.
 - 25. C F J Muller (red) : Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis, p. 360.
 - 26. Brief mev S Sonnekus - J W de Villiers, 3/5/1987.
 - 27. C F J Muller (red) : Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis, p. 364.
 - 28. Brief mev S Sonnekus - J W de Villiers, 3/5/1987.
 - 29. Brief mev S J M Schoeman - J W de Villiers, 2/2/1990.

broers, Andries en Daniël, skool gegaan het.³⁰ 'n Soektog in die Vrystaatse argiefbewaarpark en die Onderwysmuseum, beide geleë in Bloemfontein, het geen klaslyste of inspekteursverslae oor dié skool of soortgelyke skole uit dié jare opgelewer nie. Die naam van die skooltjie is dus onbekend.

In die Oranjerivier-Kolonie, soos die Vrystaat na die Tweede Anglo-Boereoorlog bekend was, moes Bybelse Geskiedenis, Engels, Hollands Skrif, Rekeningkunde, Teken, Naaldwerk (vir die meisies), Natuurstudie, Aardrykskunde, Geskiedenis, Sang en Liggaamsoefening onderrig word. Soms is ook praktiese vakke soos Kartonwerk, Houtwerk, Tuinbou en Huishoudkunde in die laerskole onderrig.³¹

In Junie 1907 (toe Frans nog in die Junior Primêre skoolfase was) het die Oranjerivier-Kolonie verantwoordelike selfbestuur ontvang en het generaal J B M Hertzog die Minister van Onderwys geword. Hy het 'n nuwe onderwyswet opgestel wat in 1908 amptelik wet geword het. Dié wet was bedoel om Hollands as taal van onderrig op 'n gelyke voet met Engels te plaas. Vanaf standerd vier was 'n leerling toe verplig om beide Hollands en Engels as vakke te neem. Vanaf standerd vyf moes 'n leerling drie vakke deur medium van Engels en drie deur medium van Hollands neem.³² So vroeg soos 1910 (toe Frans waarskynlik in standerd vier was) was die doel van die laerskool in die Oranje-Vrystaat om onderrig te gee tot die einde van standerd sewe. Daar was egter voorsiening deur die Minister van Onderwys gemaak dat hy onder bepaalde omstandighede wel toestemming kon verleen dat 'n laerskool na

30. Brief mev S Sonnekus - J W de Villiers, 3/5/1987; Meester van die Hooggeregshof, Bloemfontein, Sterftekenniso. 26011 P S G Odendaal (née Groenewald).

31. J C Coetzee (red) : Onderwys in Suid-Afrika 1652 - 1960, p. 165.

32. A L Behr and R G Macmillan : Education in South Africa, p. 123.

standerd sewe onderrig kon gee. Die voorwaarde in sulke uitsonderlike gevalle was dat so 'n skool oor personeel moes beskik wat die nodige kwalifikasies gehad het om die vakke te onderrig. Na suksesvolle voltooiing van standerd sewe is 'n Primêre Skool Sertifikaat aan die kandidaat uitgereik. Gedurende 1913 het die Vrystaatse Onderwysdepartement besluit dat laerskole onderwys tot standerd ses moes aanbied. Net in buitengewone gevalle sou laerskole na standerd ses kandidate vir die hoërskool kon onderrig.³³ Aangesien Frans gedurende 1913 waarskynlik in standerd sewe was, kon hy nog dié standerd op die plaasskool voltooi. Daarna moes hy na die hoërskool op Boshof gaan. Hierdie moontlikheid word verder beklemtoon as in ag geneem word dat geen gegewens oor Frans se toelating tot standerd sewe by die Hoërskool Rooidak op Boshof opgespoor kon word nie. Daar bestaan wel getuienis dat hy in 1914 tot standerd agt aldaar toegelaat is.³⁴ Op Boshof het Frans by een van sy moeder se broers, waarskynlik Piet Groenewald, loseer.³⁵ Hierdie losiesreëlins sou egter net vir 'n jaar geld, aangesien Frans se vader, Andries Johannes Odendaal, in 1915 besluit het om van die Modderrivier af na Boshof te trek waar Frans se moeder, Philippina Susanna Getruida, 'n losieshuis geopen het. Sy was heel gou as tant Pollie onder die jong mense van Boshof bekend. Die losieshuis was 'n broodnodige diens op die plattelandse dorp, omdat dit in daardie dae nie oor 'n hotel of iets dergeliks beskik het nie. In 1916 het Andries Johannes as voorman op die plaas Leeufontein begin werk. Dit was die eiendom van sy vrou se broer, Herman Groenewald. Die plaas is net buite Boshof geleë en Andries Johannes kon dus gemaklik vanuit

33. A J Smuts : The Education of Adolescents in South Africa, pp. 53 - 54.

34. Hoërskool Rooidak, Boshof, Toelatingsregister 1914; Brief mnr M J W Barrie - J W de Villiers, 18/8/1987 (Skoolhoof Hoërskool Rooidak Boshof).

35. Brief mev S Sonnekus - J W de Villiers, 3/5/1987.

die dorp sy verpligtinge op die plaas behartig. In 1930, toe hy hartmoeilikheid begin ontwikkel het, het die Dorpsraad van Boshof vir Andries Johannes die pos as Veldwagter aangebied. Of hy vriende op die Dorpsraad gehad het, is nie bekend nie, maar 'n mens aanvaar dat hy as ou ingesetene aan die Dorpsraad bekend was. Die Veldwagterswerk was blykbaar minder stremmend as die boerdery verpligtinge.³⁶

Volgens mnr W J Botha, die Stadsklerk van Boshof, het die dorpie destyds oor uitgebreide gronde rondom die dorp beskik. Die Veldwagter moes toesien dat kampdrade, hekke, veesuipings, ensovoorts in stand gehou word. Gewoonlik is die veld te voet of te perd gepatrolleer. In die uitvoering van sy pligte moes hy die Skutmeester, wat 'n meer senior pos gehad het, bystaan om ongemerkte en ongemagtigde vee in die dorpskamp te identifiseer en aan te meld. 'n Veldwagter is destyds slegs deur die Dorpsraad aangestel, terwyl 'n Skutmeester se aanstelling in die plaaslike regeringskoerant gepubliseer is. Volgens mnr W J Botha is die vroeëre Dorpsraadsnotules van Boshof 'n aantal jare gelede deur 'n brand vernietig sodat geen bevestiging van Andries Johannes Odendaal se aanstelling verkry kon word nie.³⁷ Alles dui daarop dat Frans se ouers dit nie breed gehad het nie. Frans kon egter vanaf 1915 weereens uit die huis uit skoolgaan en sodoende help bespaar.

Frans was in die bevoorregte posisie om die latere bekende dr S H Pellissier as vise-hoof by die Hoërskool Rooidak op Boshof

36. Brief mev S Sonnekus - J W de Villiers, 3/9/1987; Onderhoud met mev S Sonnekus, 20/5/1991.

37. Onderhoud met mnr W J Botha, 2/3/1990 (Stadsklerk, Boshof).

te kon hê. Hierdie bekende Vrystaatse figuur, wat later Superintendent-generaal van Onderwys vir die provinsie in die tydperk 1926 - 1947 was, was 'n kultuur- en vakman van formaat. As student in 1912 het Pellissier 'n vakansiekursus in Handwerk te Naäs naby Gothenburg in Swede bygewoon. Beïndruk deur die belangrikheid van nasionale identiteit, het hy besluit om die mense van Suid-Afrika bewus te maak van die waarde van tradisionele drag, liedjies en dans. Op 28 Februarie 1914 tydens 'n piekniek naby Boshof het sy leerlinge vier populêre Sweedse danse met liedjies, wat hy in Afrikaans vertaal het, voorgedra. Hy het ook tradisionele Afrikaner danse soos "Pollie ons gaan Pêrel toe", en "Vanaand gaan die volkies koring sny" deur sy leerlinge aan die aanwesiges laat voordra. Dit was die begin van georganiseerde Volkspoele in Suid-Afrika.³⁸ Die jong Frans Odendaal het as standerd agt-leerling ook onder diegene getel wat op daardie geskiedkundige dag op die plaas Vuisfontein aan die vertoning deelgeneem het. Almal wat by hierdie geleentheid deelgeneem het, is later tot Pioniersvolkspelers verklaar. Baie jare later sou die Nasionale Raad vir Volksang en Volkspoele 'n diploma aan Odendaal oorhandig ter herdenking aan en erkenning vir sy deelname aan dié historiese gebeurtenis.³⁹ Sy lewe lank het Pellissier vas geglo aan onderrig deur medium van moedertaal. As vaderlandse taalpatriot het hy hierdie sentimente ook by sy leerlinge aangewakker.⁴⁰ Daarom moes hy as mens 'n onuitwisbare indruk op die jong Frans Odendaal se gemoed gemaak het. Odendaal het in sy latere lewe telkens teenoor veral sy gesinslede erken dat Pellissier sy Afrikanerbewussyn en Afrikanertrots aangewakker en sy liefde vir kultuur aangeblaas het.

38. C J Beyers (hoofred) : Suid-Afrikaanse Biografiese Woordboek Dl. V, pp. 610 - 611; D J Potgieter (chief ed.) : Standard Encyclopaedia of South Africa, Vol 4, p. 237; Vol 11, p. 262.

39. J Ploeger : Over-Vaal Die Geskiedenis van 'n Ampswoning, p. 115.

40. C J Beyers (hoofred) : Suid-Afrikaanse Biografiese Woordboek Dl. V, p. 610.

Die Hoërskool Rooidak se ander personeel moes egter ook 'n diep indruk op sy gemoed maak het, want in Augustus 1962 skryf 'n trotse Odendaal aan dr Verwoerd onder andere die volgende :

"Boshof Hoërskool was in daardie jare [1916] bekend as die beste in die O.V.S. en een van die beste in die Unie ...".⁴¹ Tesame met die streng, maar liefdevolle voorbeeld van sy godsdienstige ouers, vürige Afrikaners, is Frans dus reeds op 'n vroeë leeftyd geprikkel om 'n trotse, kultuurbewuste Afrikaner te wees.

Die Hoërskool Rooidak op Boshof het volgens die Inspekteursverslag van 17 September 1915 georganiseerde sport soos rugby, hokkie, tennis en netbal aangebied, terwyl op kulturele gebied onder andere 'n lewendige Debats- en Christelike Jonge-liedevereniging bedryf is.⁴² Dit is moontlik dat Frans op skool lid van die Debatsvereniging was, en dalk in die skoolkoor gesing het, omdat hy van jongs af 'n knap redenaar en in sy latere lewe lid van die kerkkoor was. Hy het 'n pragtige, sterk stem gehad.⁴³ Omdat Pellissier op Frans so 'n diep indruk maak het en omdat eersgenoemde reeds op Boshof 'n leidende rol in kultuursake gespeel het, kan dit met veiligheid aangeneem word dat Frans meegedoen het aan die skool se kultuurbedrywighede. Pellissier sou van die seun se talente gebruik maak het. Dit word immers bewys deur Frans se deelname aan die volkspele op Vuisfontein op 28 Februarie 1914.⁴⁴ Dit is ook feitlik seker dat hy rugby op skool gespeel het, omdat sy oudste dogter Susara, haar goed kon herinner hoe 'n kranige skopper Odendaal op 'n rugbyveld was toe hy later vir Nylstroom se dorpspan gespeel het.⁴⁵

-
- 41. INEG, PV 93 H F Verwoerd Versameling, lêer 1/58/2/2, Suidwes-Afrika Naturellegebiede, 1961-1962, F H Odendaal - H F Verwoerd, 24/8/1962.
 - 42. Brief mev S J M Schoeman - J W de Villiers, 2/2/1990; Hoërskool Rooidak, Boshof, Inspekteursverslag 17/9/1915 (Verslag in privaatbesit van dié skool).
 - 43. Onderhoud met mev S J M Schoeman, 23/5/1987.
 - 44. J Ploeger : Over-Vaal Die Geskiedenis van 'n Ampswoning, p. 115.
 - 45. Brief mev S J M Schoeman - J W de Villiers, 2/2/1990.

Die Hoërskool Rooidak op Boshof besit geen rekords wat aandui of Frans Odendaal enige besondere prestasies skolasities, op sportgebied of op kulturele vlak, behaal het nie.⁴⁶ Nietemin, in 1916 het Frans standaard tien geslaag. Volgens die skoolrekords het hy aan die minimum vereistes om matriek te slaag, voldoen. Die stelsel van simbole in daardie dae verskil ook ietwat van die moderne benadering. Duidelikheidshalwe word die simbool verklaar, sowel as die persentasie wat dit verteenwoordig. Die uitslag word in Engels aangegee. Sy matriekuitslae het soos volg daar uitgesien:

Dutch A	G (Good - between 50% - 60%)
Latin	F (Failure - under minimum for pass)
Mathematics	G (Good - between 50% - 60%)
Physical Science	M (Moderately good - between
English B	
History	

Daar word geen presiese syfers getoon nie. Dit kan slegs afgelei word dat Odendaal se uitslae nie juis indrukwekkend was nie.⁴⁷

SWERFJARE

Nadat Frans sy matriek geslaag het, het hy, soos soveel van sy tydgenote 'n probleem ondervind om werk te kry. As agtienjarige het hy besluit om onderwys te gaan gee.⁴⁸ Weens die tekort aan onderwysers kon 'n persoon in daardie jare met 'n matrieksertifikaat as ongediplomeerde assistent-onderwyser aangestel word. Daar was trouens teen 1917 nog baie onderwysers op die Vrystaatse platteland wat oor geen professionele kwalifikasies beskik het nie, omdat daar eenvoudig 'n tekort aan opgeleide mense was.⁴⁹

46. Brief mnr M J W Barrie - J W de Villiers, 10/8/1987.

47. Hoërskool Rooidak, Boshof, Puntetaat matriekuitslae, Desember 1916.

48. Brief mev S Sonnekus - J W de Villiers, 3/5/1987.

49. A L Behr and R G Macmillan : Education in South Africa, p. 252.

Frans het in Januarie 1917 as assistent-onderwyser by die skool op die plaas Sweet Home in die nabyheid van Hertzogville begin werk.⁵⁰

In 1915 het sy ouers hul plaas verlaat en na Boshof verhuis. Om haar eggenote se inkomste aan te vul, het Frans se moeder, soos reeds vermeld, 'n losieshuis op die dorp begin. Frans het sy toekomstige vrou, Magdalena Petronella du Plessis, op Hertzogville ontmoet die jaar nadat hy skool verlaat het. Haar ouers het naby Hertzogville op die plaas Gannapan geboer en Frans was in daardie stadium nog 'n assistent-onderwyser by die skool op die plaas Sweet Home. Gannapan en Sweet Home is na aan mekaar geleë. Magdalena Petronella du Plessis het as leerling na die Hoërskool Rooidak op Boshof gegaan in dieselfde jaar waarin hulle ontmoet het. Sy was die dogter van Johannes Jacob du Plessis en Sarah Johanna Magdalena Wessels.⁵¹ Sarah Johanna Magdalena was die dogter van die bekende Vrystaatse kommandant Wessel Jacobus Wessels wat homself teen die Britse magte onderskei het.⁵² Kommandant Wessels was bevelvoerder van die kommandement Vrede. Hy het hom veral as 'n goeie guerrillavegter onderskei in gevegte waar hy die Engelse byvoorbeeld by Heilbron geniepsige houes toegedien het. Johannes Jacob du Plessis, sy skoonseun, was ook op kommando en het vermoedelik onder kommandant Jacobus Prinsloo aan die Slag van Modderrivier deelgeneem.⁵³ Johannes Jacob du Plessis is wel gedurende die oorlog gewond, maar is nooit gevange geneem nie. Die vermoede bestaan dat die twee toekomstige swaers, Andries Johannes Odendaal en Johannes Jacob du Plessis, mekaar

-
- 50. Onderhoud met mev P H Roberts, 3/9/1987 (Skoonsuster van F H Odendaal).
 - 51. Brief mev S Sonnekus - J W de Villiers, 3/9/1987.
 - 52. Meester van die Hooggeregshof, Bloemfontein, Sterftekennisno. 38039, W J Wessels.
 - 53. E Belfield : The Boer War, pp. 36 - 38; M A Gronum : Die Bittereinders Junie 1901 - Mei 1902, pp. 52, 77; Onderhoud met mev P H Roberts, 3/9/1987.

reeds voor hul kinders se troue goed geken het. Dit is dus duidelik dat Frans Odendaal se toekomstige eggenote soos hyself uit 'n stoere Vrystaatse Afrikaner-familie stam wat ook die storm, drang en hartseer van die oorlogsjare persoonlik aan die lyf gevoel het.

In Desember 1917 het Frans die onderwys bedank en vermoedelik in Januarie 1918 op Bloemhof in die Transvaal as spoorwegklerk begin werk. Teen die einde van 1918 het die verhouding tussen Frans en Magdalena so gevorder dat hulle met die toestemming van beide ouerpare besluit het om aan die begin van 1919 te trou. Die bruidjie sou slegs sestien en die bruidegom twintig jaar oud wees.⁵⁴ Dit was 'n algemene gebruik in daardie dae om vroeg te trou.⁵⁵

Die paartjie het besluit dat hulle op Hertzogville sou trou. Gedurende hierdie tyd het Hertzogville nog nie oor 'n eie kerkgebou beskik nie, aangesien die Nederduits Gereformeerde gemeente kort vantevore, op 20 Junie 1917 gestig is en die sowat 600 lidmate uit die gemeentes van Boshof, Bultfontein en Hoopstad afgestig het. Op 9 Maart 1918 het die gemeente hulle eerste leraar, ds J D Kilian, verwelkom. Vir eers moes die kerkdienste en ander kerklike aangeleenthede in die kerksaal gehou word.⁵⁶ Dit was juis ds Kilian wat die Odendaals op 21 April 1919 in die kerksaal op Hertzogville in die eg verbind het.⁵⁷ Hierdie troue was 'n spoggerige geleentheid. Die blommemeisie was Hilda Nauhaus en die strooimeisie Petronella, Magdalena se ouer suster. Die strooiJonker was Daniël, Frans se jonger broer. Sarel Bommen 'n baie bekende figuur in die omgewing in daardie dae, het die

54. Onderhoud met mev P H Roberts 3/9/1987.

55. P W Grobbelaar (red) : Die Afrikaner en sy kultuur Deel I Mens en Land, p. 161.

56. P J Olivier (samesteller) : Ons Gemeentelike Feesalbum, p. 358.

57. Ned. Geref. Kerkargief, Bloemfontein, Huweliksregister Hertzogville, 21/4/1919.

bruidspaar met 'n swierige rytuig, getrek deur twee pragtige perde, vervoer. Na afloop van die formaliteite in die kerksaal het die gaste na die bruid se ouerhuis op Gannapan vertrek waar 'n heerlike huweliksonthaal gehou is, soos dit net in daardie dae gevier kon word.

Na die troue het die egpaar hulle op Boshof gevestig. Dit het vir die jonggetroudes maar finansieel swaar gegaan om op die karige klerklike salaris te oorleef. Benewens die finansiële druk wat op hulle gerus het, het Frans ook die wens in hom omgedra om homself beter te kwalifiseer. Vir 'n geruime tyd het hy dit ernstig oorweeg om na die V S A te vertrek en hom as tandarts te bekwaam. Hierdie plan het hy egter om finansiële redes laat vaar. Gevolglik het hy besluit om hom eerder as prokureur te bekwaam.⁵⁸ Vir dié doel het hy omstreeks 1920 by die firma Scholtz & Scholtz op Boshof as prokureursklerk ingeskryf.⁵⁹

Op 25 November 1920 is die egpaar se eersteling, Susara Johanna Magdalena, op Boshof gebore.⁶⁰ Hierdie welkome toevoeging tot die gesin het tot 'n hegte gesinsverband gelei, nie slegs tussen die egpaar self nie, maar ook met die grootouers. Die eerste kleinkind was binne maklik bereikbare afstand van beide grootouers se huise. Dit was een van die redes waarom Odendaal nie wou verskuif toe die firma waarvoor hy gewerk het sowat vier jaar na Susara Johanna Magdalena se geboorte op Boshof ontbind het nie. Mnr Scholtz was teen 1924 reeds bejaard en dit is vermoedelik die rede waarom hy sy prokureursonderneming op Boshof

58. Onderhoud met mev P H Roberts, 3/9/1987.

59. Brief mev S Sonnekus - J W de Villiers, 3/5/1987.

60. Meester van die Hooggeregshof, Pretoria, Sterftekennisno. 1239/66, F H Odendaal.

verkoop en na Mosselbaai verhuis het waar hy kort na sy aankoms oorlede is. Odendaal het hom gevolglik in 1924 by die prokureursfirma T C Denyssen en D van Schalkwyk, twee swaers, op Boshof aangesluit.⁶¹

Intussen het die Odendaal-gesin verder uitgebrei met die koms van 'n tweede dogter, Ina Uda, op 23 Maart 1924.⁶² Kort na haar geboorte is Odendaal gevra om na Hertzogville te verskuif. Wat die Odendaals betref, was dit nog steeds naby albei pare grootouers sodat hulle dié verskuiwing hulle laat welgeval het. In Junie 1924 het die gesin na Hertzogville verhuis waar Odendaal Van Schalkwyk se assistent geword het. In daardie dae het Odendaal hom onderskei as 'n goeie afslaer, aangesien die firma ook wolveilings behartig het. Volgens mev C S Jacobs, destyds nog mej Van Zyl, die tikster van die firma T C Denyssen en D van Schalkwyk, het Odendaal dikwels die omstanders laat skaterlag met sy ondeundheid en kwinkslae. Sy het gedurende hierdie jare baie nou met Odendaal saamgewerk en hom dus goed leer ken.⁶³

Wat sy geaardheid betref, getuig Susanna, die suster wat twaalf jaar jonger as Odendaal is, dat hy 'n wonderlike mens was. Sy onthou byvoorbeeld hoe hy haar die wêreldvol geabba het. Volgens haar was hy baie saggeaard. Daarmee saam was hy 'n besondere gesinsman wat ontsettend lief vir sy vrou en kinders was.⁶⁴

Die Odendaal-gesin sou egter nog 'n keer hul wortels moes uittrek omdat die vennote Denyssen en Van Schalkwyk teen Mei 1926 besluit het om die firma te ontbind. In daardie stadium het

61. Onderhoud met mev C S Jacobs, 28/8/1987 (Eertydse tikster van die firma T C Denyssen en D van Schalkwyk).

62. Meester van die Hooggeregshof, Pretoria, Sterftekennisno. 1239/66, F H Odendaal.

63. Onderhoud met mev C S Jacobs, 28/8/1987.

64. Brief mev S Sonnekus - J W de Villiers, 3/5/1987.

dit finansieël nie meer so goed met die vennootskap gegaan nie.⁶⁵

In April 1926 het die Odendaals na Ficksburg verhuis waar Frans hom by die prokureursfirma De Villiers & Beck aangesluit het.⁶⁶ Hier het Odendaal se vrou op 30 April 1926 geboorte geskenk aan hul derde dogter, Tertia Esmé.⁶⁷

Rus was die Odendaals egter nog nie beskore nie, want in September 1926 het hulle weereens verhuis. Hierdie keer het Odendaal hom by die firma Tomlinson op Koppies aangesluit.⁶⁸ Al Odendaal se harde werk in die verskillende prokureursfirmas is op 6 Junie 1927 ryklik beloon toe hy eindelijk die kwalifikasies behaal het wat hom tot die prokureursorde van die Oranje-Vrystaat toegelaat het.⁶⁹

65. Onderhoud met mev C S Jacobs - J W de Villiers, 28/8/1987.

66. Brief mev S Sonnekus - J W de Villiers, 3/5/1987.

67. Meester van die Hooggeregshof, Pretoria, Sterftekennisno. 1239/66, F H Odendaal.

68. Brief mev S Sonnekus - J W de Villiers, 3/5/1987.

69. Griffier van die Hooggeregshof van Suid-Afrika; Oranje-Vrystaatse Provinsiale Afdeling, Bloemfontein; Registrasiesertifikaat van Prokureurs, Notarisse, Transportuitmakers of Beeïdigde Vertalers J 349 : F H Odendaal, 6/6/1927.

VERBLYF OP NYLSTROOM EN GEMEENSKAPSDIENS

Aangesien hy nou gekwalifiseerd was, was Frans geregtig om 'n praktyk te open of as vennoot deel te word van 'n praktyk. Sy volgende skuif was een wat sy latere lewe ingrypend sou beïnvloed. Hy het naamlik besluit om hom as vennoot by die prokureursfirma Strijdom en Viljoen op Nylstroom in die Transvaal aan te sluit, waar die gesin op 28 September 1928 aangekom het.

Die hegte gesinsverband van die Odendaals het uiteindelik daartoe gelei dat Odendaal se vader, Andries Johannes, in 1934 na Nylstroom verhuis het waar hy 'n opstal op Tuinplaas net buite die dorp betrek het. Later het hy ook 'n plasie in die distrik Nylstroom aangeskaf. Sy grootste oorweging was om naby sy geliefde oudste seun te wees, nadat Odendaal se moeder in 1934 skielik op 59-jarige leeftyd aan beroerte oorlede is. Sy het op die trein gesterf terwyl sy onderweg was om by haar seun Daniël Christoffel op Braamfontein te gaan kuier. Odendaal se oudste dogter Magdalena onthou goed hoe geskok en bedroef haar vader oor dié onverwagse verlies van sy moeder was. Hy is self na Braamfontein waar hy persoonlik die begrafnisreëlins behartig het.

In 1935 is die wewenaar Andries Johannes met Magriet Ramage van Fauresmith getroud. Odendaal was veral baie bly hieroor omdat hy gevoel het dat die eensaamheid vir sy vader te veel geword het. Andries Johannes het ook sieklik begin word en moes voortdurend versorg word. Magriet Ramage kon as sy tweede vrou ten

dele in die behoefte voorsien, hoewel Odendaal en sy vrou soms ook by hul siek vader gaan waak het. Magdalena, Odendaal se oudste dogter, getuig dat Magriet Ramage 'n baie liefdevolle mens was. Odendaal was besonder geheg aan sy stiefmoeder en het haar na die troue dadelik as sy nuwe moeder in die familie verwelkom. Odendaal se vrou en dogters was ook baie erg oor haar. Uiteinde-lik het die spesialiste vasgestel dat Andries Johannes slukderm-kanker het. Dit was vir Odendaal 'n besonder traumatiese tyd, omdat sy vader vir die laaste drie maande van sy lewe intensiewe sorg nodig gehad het en by Odendaal in die huis op Nylstroom ge-kwyn het. Odendaal se twee jonger broers, Andries Johannes en Daniël Christoffel, het intussen ook na Nylstroom verhuis. Sy twee broers kon beurtelings vir Odendaal en sy eggenote aflos deur by hul sterwende vader te waak.

Op 1 Oktober 1944 is Andries Johannes op 68-jarige ouderdom oor-lede en op Nylstroom begrawe. Odendaal was 'n tydlank ontroos-baar oor sy vader se dood. Gelukkig het die teenwoordigheid van sy twee broers, wat 'n slaghuis op Nylstroom bedryf het, die nodige onderskraging gebied. Albei Odendaal se broers is op Nylstroom begrawe. Magriet Ramage het na Andries Johannes se dood na Faure-smith teruggekeer waar sy by haar kinders uit haar eerste huwelik gaan woon het.

Uit bogenoemde is dit duidelik dat die Odendaals op Nylstroom werklik tuisgekom het. Odendaal was kort na sy aankoms reeds nou gemoeid met die dorp se rugbyspan.⁷⁰ Die dertigjarige Frans

70. Onderhoud met mev S J M Schoeman, 7/9/1987; Brief mev S J M Schoeman - J W de Villiers, 24/8/1991.

het hom dadelik by die klub, wat reeds vanaf 1915 bestaan het,⁷¹ aangesluit. Hy was 'n ywerige organiseerder, afrigter, skeidsregter en speler. Hy het hom veral as 'n kranige skopper onderskei.⁷² Om een of ander onbekende rede het die Nylstromers vir Odendaal "Ouboet" begin noem, 'n naam waaronder hy algemeen in die dorp en distrik bekend was. Oor rugby was hy eenvoudig gek. Tydens wedstryde het Odendaal, wanneer hy self nie gespeel of as skeidsregter opgetree het nie, soos 'n besetene op en af langs die veld gedraf. Toe hy later self nie meer aktief gespeel het nie, was hy 'n gereelde toeskouer en het steeds die ritueel voortgesit om met 'n wandelstok langs die kantlyne te paradeer. Hy het só opgewonde geraak dat hy die wandelstok woes rondgeswaai en selfs by geleentheid homself daarmee gepootjie het.

Maar Odendaal het darem nie net na sy eie ontspanning omgesien nie. Daarvoor was hy te veel van 'n gesinsman.⁷³ Op 27 Augustus 1932 het die Odendaals 'n vierde dogter, Eugenie Suzette, ryker geword.⁷⁴ Odendaal het in 1938 grond op Stilbaai-Wes aangeskaf waar hy 'n aantal rondawels laat oprig het. Die rondawels was die bymekaarkomplek van die Odendaals, veral gedurende Desember vakansies.⁷⁵ Dit is juis in hierdie omgewing, naby Riversdal, waar Odendaal se vader, Andries Johannes, gebore is.⁷⁶

Op kerklike gebied het Odendaal in die eerste nege jaar op Nylstroom geen betekenisvolle rol gespeel nie. Alhoewel hy die kerk besoek het, was daar tog 'n groot mate van onverskilligheid oor die doen en late binne die kerk op Nylstroom by hom te bespeur.

-
- 71. J J Nel (e a) (reds) : Nylstroom 1866 - 1966, p. 105.
 - 72. Brief mev S J M Schoeman - J W de Villiers, 2/2/1990.
 - 73. Onderhoud met mev S J M Schoeman, 8/12/1988.
 - 74. Meester van die Hooggeregshof, Pretoria, Sterftekennisno. 1239/66, F H Odendaal.
 - 75. Onderhoud met mev S J M Schoeman, 8/12/1988.
 - 76. KAB, Doopregister Riversdal 1875 - 1879, RA 4/49, p. 159.

Odendaal se houding kan direk in verband gebring word met die leraar wat in daardie stadium die gemeente bearbei het. Die predikant, ds J P Koch, het blykbaar min huisbesoek gedoen soos wat uit die Kerkraadsnotule blyk. Dit het tot ontevredenheid by die gemeentelêde gelei, wat klaarblyklik gevoel het dat ds Koch nie moeite gedoen het om sy kudde te leer ken nie. Ds Koch het gevolglik in 1933 'n versoek aan die Kerkraad gerig om na vore te tree en die agteraf praatjies wat oor hom versprei word, uit te stryk.⁷⁷

Alhoewel dit nie as verskoning vir Odendaal se afsydigheid en gebrek aan meelewing by die kerk voorgehou kan word nie, wil dit voorkom asof hy en sy gesin nie die enigste gemeentelêde was wat hulle in daardie stadium van hul kerk gedistansieer het nie. Nietemin, ds Koch was 'n baie gesondheidsbewuste mens en het hom toegewy aan liggaamsbou en mediese aangeleenthede. Sy groot belangstelling hierin kon miskien veroorsaak dat hy minder aandag aan sy bediening gegee het, hoewel niemand blykbaar iets teen sy prediking en voorbeeldige lewe kon inbring nie.⁷⁸

In Julie 1933 het ds Koch drie maande verlof by die Kerkraad aangevra en 'n addisionele twee maande verlof sonder betaling geneem om in Europa en Noord-Amerika te gaan toer. Hierdie verlof is toegestaan, wat beteken het dat die Nylstroomse gemeente vyf maande sonder 'n leraar sou wees. In sy afwesigheid was daar blykbaar allerhande praatjies dat ds Koch die bediening gaan verlaat en nie weer sou terugkom na Nylstroom nie. Hierdie gepratery oor

77. Ned. Geref. Kerkargief, Pretoria, Notuleboek Gemeente Waterberg, 8/4/1933.

78. Onderhoud met mev S J M Schoeman, 23/5/1987.

hul herder het die konsulent, ds De W B Lategan van die gemeente Warmbad, genoop om die Nylstroomse Kerkraad bymekaar te kry om die saak te bespreek. In watter ernstige lig die konsulent die geskinder gesien het, word bewys deur die feit dat daar besluit is om 'n kort berig in Die Kerkbode te laat publiseer om die gerugte te weerlê. Ds Koch het teruggekeer, maar die gemeentelike ontevredenheid het eenvoudig voortgeduur totdat hy teen April 1938 uit die bediening getree het⁷⁹ om hom as mediese praktisyn te bekwaam.⁸⁰ Die vakante gemeente is vanaf April 1938 onderskeidelik deur 'n emeritusleraar, ds J P Liebenberg en konsulent De W B Lategan vanaf Warmbad bearbei.⁸¹ Kort na ds Koch se vertrek in 1938 het ds J C Kotze as Evangelisasie prediker in Nylstroom gearbei.

Hierdie prediker se inspirerende preke en opregte belangstelling in die gemeentelike kerk in die Ned. Geref. gemeente van Waterberg op Nylstroom laat volstrom. Onder hierdie mense was Odendaal en sy gesin. Kotze het 'n totale ommekeer in Odendaal se geestelike lewe veroorsaak en die weg voorberei vir die verdere geestelike verdieping wat deur die nuwe leraar gedoen sou word.⁸²

Op 5 November 1938 is ds R J Raath na Nylstroom beroep. By dieselfde vergadering is Odendaal tot diaken en op die Boukommissie verkies. Hy het sy taak dadelik met groot erns en bekwaamheid aangepak. In die notule van 25 Maart 1939 is hy dan ook gelukgewens met die deeglike navorsing wat hy gedoen het in

79. Ned. Geref. Kerkargief, Pretoria, Notuleboeke Gemeente Waterberg, 1/7/1933, 15/9/1933, 19/1/1933, 9/2/1935, 9/7/1938; P L Olivier (samesteller): Ons Gemeentelike Feesalbum, p. 470; Die Kerkbode 16/8/1933, p. 300.

80. Onderhoud met mev S J M Schoeman, 23/5/1987.

81. J J Nel(e a) (reds): Nylstroom 1866 - 1966, p. 58; Ned. Geref. Kerkargief, Pretoria, Notuleboek, Gemeente Waterberg, 5/11/1938.

82. Onderhoud met mev S J M Schoeman, 23/5/1987.

verband met die aanbou van 'n studeerkamer vir die nuwe leraar. By hierdie vergadering word ook gemeld dat mev Odendaal onderneem het om elke Sondag die blommerangskikking in die kerk op haar te neem.⁸³ Dis duidelik dat die Odendaals oornag baie nou betrokke by die kerk se werksaamhede geraak het.

Ds Raath het die beroep na Waterberg gemeente aangeneem en is vroeg in 1939 bevestig.⁸⁴ Hierdie leraar sou die gemeente met vrug tot 1946 bearbei.⁸⁵ Ds Raath het dadelik Odendaal se potensiaal raakgesien. Odendaal was 'n groot aanwinst vir die kerk. Vir die eerste keer kon sy puik organisasievermoë kerklik benut en sy pragtige stem vir die kerkkoor onder leiding van mev Raath aangewend word.⁸⁶ So het Odendaal byvoorbeeld die gedagte van 'n galery vir die kerk ondersoek en eers, tipies soos hy was, deskundige advies ingewin en daarna die saak by die kerkraad ahangig gemaak. Die galery sou natuurlik heelwat kos. Maar Odendaal het die kerkraad tot sy standpunt oorgehaal dat dit 'n noodsaaklike toevoeging was alvorens daar gedink kon word aan die installering van 'n orrel. Daar is toe besluit om funksies vir fondsinsameling te hou. Odendaal se leierseienskappe het daartoe gelei dat hy in November 1939 as hoofouderling verkies is.⁸⁷ Alles wat hy as voorsitter van die Boukommissie aangepak het, is met oorgawe en deeglikheid volvoer. Daarom is daar in die notule van 18 Mei 1940 die volgende opgeteken: "Die Voorsitter praat met baie waardering van hoe die werk gedoen is en wys daarop dat selfs mnr Tribelhorn, ons Sinodale Argitek, met lof gepraat het van die manier waarop by die pastorie aangebou

83. Ned. Geref. Kerkargief, Pretoria, Notuleboek Gemeente Waterberg, 5/11/1938; 25/3/1939.

84. J J Nel (e a) (reds.): Nylstroom 1866 - 1966, p. 58.

85. P L Olivier (samesteller): Ons Gemeentelike Feesalbum, p. 410.

86. Onderhoud met mev S J M Schoeman, 23/5/1987.

87. Ned. Geref. Kerkargief, Pretoria, Notuleboek Gemeente Waterberg, 19/8/1939; 11/11/1939.

is".⁸⁸ Dit is ongetwyfeld 'n pluimpie vir Odendaal se organisasie vermoë en beplanning.

In September 1941, na voltooiing van die galery, het Odendaal die saak van 'n orrel vir die kerk aangeroer. Hy het dit op hom geneem om £350 in te samel as die kerkraad die res sou bydra. Hierdie onderneming het hy gestand gedoen en was hy dus die belangrikste dryfveer agter die Ned. Geref. gemeente Waterberg se aankoop van 'n kerkorrel.

Teen Augustus 1944 het Odendaal die kerkraadsamp sonder opgaaf van rede bedank en nie weer op Nylstroom kerkraadsdiens verrig nie.⁸⁹ Moontlik moet die rede vir sy bedanking gesoek word in die toename in werksdrukte wat hy ondervind het. Hy het opgetree as afslaer vir die prokureursfirma Strijdomen Vennote waarvan hy natuurlik ook 'n volwaardige vennoot was. Die hele Waterberg-gebied, 'n uitgestrekte stuk aarde, het onder hom geresorteer. Dis veral as afslaer dat hy hom uitmuntend van sy taak gekwyd het. Odendaal was geseënd met 'n aangename uitgaande persoonlikheid en het as gevolg daarvan maklik met mense omgegaan. Dit was sy gewoonte om sommer spontaan op 'n gemoedelike wyse by boereplase aan te ry en lekker met die mense te gesels, koffie te drink en te kuier. Op dié wyse het hy van plaas tot plaas en huis tot huis 'n alombekende en alombeminde mens geword.⁹⁰ Sy werk as afslaer het dan ook aan hom 'n gulde geleentheid gebied om rond te beweeg en by die verskillende vendusiekrake mense te ontmoet en vriende te maak. Van sy belangrikste kopers by

88. Ibid., 18/5/1940.

89. Ibid., 13/9/1941, 5/8/1944.

90. Brief mev S Sonnekus - J W de Villiers, 3/5/1987.

die vendusies was veral Jode. Hierdie kopers het gewoonlik reeds die vorige aand uit alle windrigtings by die Odendaals se huis aangekom om daar te oornag. Soggens vroeg het Odendaal, vergesel van sy klante, op die lang pad na die uithoeke van Waterberg vertrek waar die vendusiekrake gewag het. Langs die pad het Odendaal dan eers 'n geskikte plekkie gesoek waar hy hulle met 'n heerlike vleisbraai onthaal het. Hy was versot op die natuur en vleisbraai.

Odendaal se liefde vir die natuur en buitelug het daartoe gelei dat hy in 1940 die plaas Morelig ongeveer tien kilometer oos van Nylstroom aangeskaf het. Die plaas het baie van sy tyd in beslag geneem. Sy dogter Susara herinner haar met hoeveel entoesiasme hy sake op dié plaas aangepak het. Sy goedgelowigheid het hom egter dikwels baie duur te staan gekom. Van sy plaasbestuurders het hom klaarblyklik by meer as een geleentheid 'n rat voor die oë gedraai met transaksies. Hy was soms baie onprakties en het byvoorbeeld by geleentheid 'n groot hoeveelheid sitrusboompies aangekoop wat netso staan en verdroog het.⁹¹

In 1947 is hierdie plaas aan ene Coetzee verkoop wat klaarblyklik nie die koopsom ten volle kon betaal nie. Odendaal het egter geen regstappe geneem nie. In 1948 het hy die plaas Leeupoort net anderkant Lou Bad, distrik Nylstroom, aangekoop. Net soos by Morelig moes hy weer eens bestuurders aanstel. Hy het besluit om met druiwe te boer en vir dié doel wingerdstokkies by Carel Schoeman, vader van die latere minister Hendrik Schoeman,

91. Onderhoud met mev S J M Schoeman, 23/5/1987.

naby Marble Hall bestel. Dit was egter nie gekultiveerde stokke nie en dus nie aangepas vir die toestande in die Waterbergse omgewing nie. Die onderneming het gevolglik misluk. Die plaas het hom egter baie goed geleen vir perskes en Odendaal het veral 'n variëteit genaamd Die Boland op die plaas laat aanplant. In daardie dae was vervoergeriewe egter nie so doeltreffend en gerieflik nie. Odendaal se plaas is deur groot afstande van die markte van Pretoria en Johannesburg geskei. Die perskes het die mark in 'n gekneusde toestand bereik en baie swak pryse is behaal. Die perskes van veral Krugersdorp het ook vroeër ryp geword en dus die mark in Pretoria en Johannesburg verower. Perskes was dus uiteindelik nie vir Odendaal 'n betalende onderneming nie.

Odendaal het gevolglik besluit om Avokadopeerbome aan te plant. Ook hierdie onderneming was 'n mislukking omdat ontydige koue die bome ernstig geknou het. Die gekultiveerde variëteite wat deesdae suksesvol gebruik word in dieselfde omgewing was destyds nie beskikbaar nie. Odendaal het nou oorgeslaan na lemoene. Groot besproeiingsdamme moes vir dié doel op die plaas gebou word. Odendaal se kapitaal het egter teen hierdie tyd gedaan geraak. Ten einde hom finansieel te sterk, het Odendaal met 'n aantal van sy vriende saamgespan en die maatskappy Leeupoort Landgoed Eiendoms Beperk gestig.⁹² Hierdie mense het almal 'n ontvlugtingsplekkie uit Pretoria en Johannesburg gesoek en die maatskappy Leeupoort Landgoed Eiendoms Beperk het uit agt lede bestaan, wat elk 'n een-agste aandeel besit het. Hulle was F H Odendaal, E Cuyler,

92. Ibid., 23/5/1987.

J A Steyl, P Z J van Vuuren, M L Vosloo, P C Vosloo, G J J Visser en P Buitendacht.

Sommige van die lede was prominente figure van die dag soos mnr Eben Cuyler wat Stadsraadslid en leier van die Nasionale Party van Johannesburg was vanaf 1951 tot 1971. Hy was ook L P R vir Johannesburg-Wes en later lid van die Senaat. Mnr P Z J van Vuuren was ook L P R vir Mayfair, Johannesburg. Mnr G J J Visser was hoof van die Sukses Korrespondensie Kollege. Mnr Petro Buitendacht is as bestuurder van die plaas aangestel.

Onder die bekwame hand van Buitendacht is daar op lemoene gekonsentreer, waarvoor die plaas meer geskik was. Dit was blykbaar nie net die aandeelhouders wat die Leeupoort Landgoed Eiendoms Beperk as geskik vir die verbouing van sitrusvrugte beskou het nie. Dit word bewys deur die feit dat mnr I W Schlesinger die landgoed ondersoek het met die oog op die vestiging van groot-skaalse sitrusaanplantings. Om een of ander rede is hierdie onderneming egter nie deurgevoer nie en het Schlesinger uiteindelik op Zebediela besluit waar die wêreldbekende sitrusplaas vandag gevestig is. Dr P J Quin, direkteur van Zebediela, boesemvriend van Odendaal, het opgetree as sitrusraadgewer vir die maatskappy Leeupoort Landgoed Eiendoms Beperk.⁹³ Manne soos Quin, Cuyler en Steyl sou later 'n groot rol in Odendaal se lewe speel, veral op politieke gebied. Nietemin, Odendaal se veelvuldige pligte het hom nie toegelaat om sy volle aandag aan die boerdery te skenk nie en die plaas is ongeveer in 1960 aan een van die

93. Onderhoud met mnr E Cuyler, 2/4/1990.

lede, Mnr Eben Cuyler, verkoop.⁹⁴

Odendaal se boerdery ondernemings bring 'n eienaardige teenstrydigheid in sy karakter na vore. Waar hy op al die ander gebiede 'n versigtige, planmatige benadering tot sake gehad het, het hy met sy boerdery net die teenoorgestelde indruk gelaat. Daar is 'n duidelik impulsiewe en onplanmatige benadering in sy boerdery planne te bespeur. Hy het telkens groot in dié opsig gewaag. Uit bogenoemde kan slegs afgelei word dat Odendaal allesbehalwe 'n praktiese en suksesvolle boer was. Miskien was hy te toegeeflik en té saggeaard.

'n Ander gebied waar Odendaal nou betrokke geraak het op Nylstroom was die plaaslike skool. Ten einde plaaslike gemeenskappe in staat te stel om inspraak te hê in die bestuur van hul onderskeie skole is plaaslike skoolkommissies in 1903 in die Transvaal ingestel.⁹⁵

Een van Odendaal se vennote, advokaat J G Strijdom het teen Junie 1929 soveel hooi op sy vurk gehad met al sy politieke bedrywighede dat hy as lid van die skoolkommissie bedank het. Odendaal is in sy plek as lid van die skoolkommissie op 24 Junie 1929 benoem. Odendaal het hom die benoeming laat welgeval en op 26 Augustus 1929 word hy deur die voorsitter op die eerste vergadering wat hy bywoon, verwelkom.⁹⁶

Die skool op Nylstroom bestaan vanaf Oktober 1876 en was slegs

94. Onderhoud met mev S J M Schoeman, 23/5/1987.

95. S S Barnard en A G Coetsee : Blanke Onderwys van Kaapland tot Transvaal, p. 133.

96. Hoërskool Nylstroom, Notules Skoolkommissie, 24/6/1929; 26/8/1929.

vir 'n kort tydperk tydens die Tweede Anglo-Boereoorlog gesluit. Dit is weer in 1902 geopen en het sporadies gegroei. Die behoefte aan hoëronderrig op Nylstroom is sterk aangevoel en in 1918 word magtiging verleen om met standerd sewe voort te gaan. In 1920 is standerd agt ook ingevoer. Teen 1929, toe Odendaal by die skoolkommissie aangesluit het, was daar reeds 225 laerskool- en 91 hoërskoolleerlinge in die skool.⁹⁷

Die skool was nie sonder sy kwota probleme nie, want in die begin van Februarie 1930 moes Odendaal en die ander lede van die skoolkommissie aanhoor dat 'n onrusbarende groot persentasie van die skool se leerlinge gedruip het. Ook moes die skoolkommissie verneem dat die skool met weeluisse besmet was en dat die lokale uitgerook moes word.

Odendaal was ook lid van 'n spesiale vergadering waar die Landboukunde leerkrag, mnr W C van Wyk weens beweerde skandelijke gedrag teenoor leerlinge voor die skoolkommissie moes verskyn. Deur Odendaal se toedoen is die aangeleentheid sonder onnodige ophef geskik deurdat Van Wyk sy bedanking ingedien het. Dat Odendaal nie slegs oor diplomatie beskik het om 'n lastige situasie te ontloot nie, maar ook 'n fyn aanvoeling vir moontlike probleme in die onderwyssituasie beskik het, word weerspieël deur sy verdere hantering van die aangeleentheid. Toe die opvolger vir Van Wyk aangewys moes word, het Odendaal versoek dat 'n dame vir Landboukunde aangestel moes word om die dogters te onderrig. Odendaal het gevoel dat veral by geslagsonderrig die dogters aanstoot kon

97. J J Nel (e a) (reds) : Nylstroom 1866 - 1966, pp. 63, 67, 70, 71.

neem. Hierdie voorstel was die skoolhoof nie gunstig gesind nie, omdat dié onderwerp volgens hom op só 'n wyse hanteer is dat dit nie die dogters ongemaklik sou laat voel nie.

Teen Augustus 1930 het die skool op Nylstroom gevaar geloop om die leerkrag verantwoordelik vir die Engels medium klasse weens 'n drastiese afname in getalle te verloor. Odendaal se voorstel was dat die Engelssprekende Skoolraadslid, 'n mnr Mersinh, gevra moes word om die skool onder die Engelssprekende ouers te propageer. Hieraan is uitvoering gegee, hoewel daar nie drastiese styging in die getalle van die Engelssprekende leerlinge was nie. Wat veel eerder bygedra het tot die voortbestaan van die Engels medium klasse op Nylstroom was die instelling van skoolbusdienste deur die Skoolraad vanaf 1930. Dit het groot byval by die ouers gevind, waaronder verskeie Engelssprekendes in die distrik getel het. Departementele vervoer het dit makliker vir ouers gemaak om kinders daaglik van die plase na Nylstroom en terug te kry, veral omdat soveel van diegene nie bereid was om hul kinders in skoolkoshuise te huisves nie.⁹⁸

Odendaal, met sy prokureursagtergrond, was vir die skoolkommissie baie werd wanneer dit by regsprosedures gekom het. Hy was in sy element met eksakte, op-die-punt-af ondersoeke. By geleentheid is 'n onderwyser, mnr F G van Rooyen, deur ds Alheit, voorsitter van die skoolkommissie, aangekla van onkuise taal wat eersgenoemde in die klas sou gebruik het. Gedurende hierdie vergadering op 25 Augustus 1930 het die vonke behoorlik gespat en

98. Hoërskool Nylstroom, Notules Skoolkommissie, 2/6/1930; 9/6/1930; 5/8/1930; J J Nel(e a) (reds) : Nylstroom 1866 - 1966, pp. 62, 69.

is daar wild beskuldigings oor en weer geslinger. Odendaal het die aanwesiges tot orde gemaak en daarop gewys dat hulle totaal van die punt afgedwaal het. Hy het hulle versoek om hulle slegs by die feite te bepaal. Die saak, soos blyk uit die notules, is daarna klaarblyklik in 'n gemoedelike atmosfeer geskik.⁹⁹

Ds B Alheit, die voorsitter, was die Nederduitse Gereformeerde predikant van die gemeente Waterberg vanaf 1925 tot 1931.¹⁰⁰

Odendaal se optrede dui daarop dat hy onder druk baie koelkop kon optree en ook die regte leiding kon gee. Alhoewel hy 'n mensliewende persoon was, kon hy soms saaklik en beslis optree as die situasie dit van hom geverg het. So byvoorbeeld het daar teen November 1930 'n krisis in die skool geheers; twee jaar na mekaar het die skool 'n swak inspekteursrapport ontvang. Mnr C J Wolfaard, skoolhoof sedert April 1926, kon waarskynlik nie die mas opkom nie. Odendaal het by die vergadering van 24 November 1930 die volgende voorstel laat opteken: "Op grond van die rapport van 1930 en vorige ag die komitee dit nie in die belang van die skool, dat mnr Wolfaard langer as hoof daarvan diens doen nie en waar mnr Wolfaard eiewillig aan die hand doen om af te staan van die prinsipaalskap op voorwaarde dat hy 'n pos as assistent in hierdie skool kry, besluit dié komitee hierdie punt te aanvaar en versoek aan die skoolraad hiermee genoeg te neem en die nodige stappe tot uitvoering hiervan te doen."¹⁰¹

Odendaal se geordende persoonlikheid het hom ook genoop om by

99. Hoërskool Nylstroom, Notules Skoolkommissie, 5/8/1930; 25/8/1930.

100. P L Olivier (samesteller): Ons Gemeentelike Feesalbum, p. 410.

101. Hoërskool Nylstroom, Notule Skoolkommissie, 24/11/1930.

dieselfde vergadering voor te stel dat 'n spesifieke prosedure tydens 'n klag teen onderwysers gevolg moet word. Dit het moontlik gespruit uit die chaotiese wyse waarop beide Van Rooyen en Wolfaard se sake in die skoolkommissie hanteer is. Soos verwag kon word word, is die taak om die prosedure van optrede op te stel aan Odendaal opgedra. Sy konsepprosedures is by die vergadering van 27 April 1931 eenparig deur die lede aanvaar. Dit skemer baie duidelik deur dat Odendaal nie genoeg geneem het met die urelange onnodige gepraterij oor kleinighede nie; hy was daarop gesteld dat 'n saak kort en kragtig bespreek en afgehandel moes word. Dit was vermoedelik die rede hoekom hy tydens die vergadering op 26 Januarie 1931 'n voorstel gemaak het dat vergaderings nie later as elf namiddag moes duur nie en dan móés verdaag. Alhoewel die voorstel deur die ander lede van die skoolkommissie afgestem is, dui dit tog op 'n tikkie ongeduld aan aan Odendaal se kant met die onbeholpe wyse waarmee sake soms aangepak is. Nietemin het Odendaal 'n baie sinvolle bydrae tot die skoolkommissie se werksaamhede gelewer. Teen 25 Mei 1931 het hy blykbaar, weens 'n baie druk werkprogram, nie meer kans gesien om op die skoolkommissie te dien nie en sy bedanking ingedien. ¹⁰²

Die notules van die skoolkommissie van die Hoërskool Nylstroom vanaf Julie 1935 tot April 1948 het verlore geraak. Daar kon dus nie presies vasgestel word of Odendaal in hierdie tydperk weer op die Skoolkommissie gedien het nie.

102. Ibid., 26/1/1931; 27/4/1931; 25/5/1931.

In 1937 is Nylstroom se kerkkoshuise deur die Transvaalse Onderwysdepartement oorgeneem. In dieselfde jaar het 'n onderwyskommissie onder ds W Nicol Nylstroom oor die totstandkoming van 'n selfstandige hoërskool besoek.¹⁰³ In 1940 het 'n **aparte** hoërskool op Nylstroom tot stand gekom, hoewel dit nog 'n geruime tyd geduur het voordat die hoër- en laerskool in afsonderlike geboue gehuisves is. Die hoërskool se kommissie is op 12 Mei 1948 vir die eerste keer geconstitueer. Odendaal is by dié geleentheid tot voorsitter benoem.¹⁰⁴ Voor Mei 1948 is die Nylstroomse laer- en hoër afdelings deur een skoolkommissie bedien. Odendaal het tot voor die konstituering van 'n aparte hoërskoolkommissie op hierdie skoolkommissie gedien. Volgens die notule van 28 Mei 1948 sou Odendaal se diens tyd op die "ou" skoolkommissie einde Junie 1948 verstryk. As aangeneem word dat hy vir die volle dienstermyn van daardie tydperk gedien het, was hy dus vanaf ongeveer Junie 1945 op dié skoolkommissie. Hierdie "ou" skoolkommissie sou vanaf 12 Mei 1948 slegs die laerskool se sake beheer en bestuur.¹⁰⁵ Odendaal was dus vanaf 12 Mei tot 25 Junie 1948 lid van sowel die laerskoolkommissie as voorsitter van die loodskomitee vir die hoërskool. Beide die laer- en hoërskool is tot 1954 in dieselfde gebouekompleks gehuisves. In 1954 sou 'n aparte hoërskoolgebou in gebruik geneem word.

Die doel van die loodskomitee was eintlik om sake vir die hoërskool van die grond af te kry.

Op 25 Junie 1948 is Odendaal deur die ouers van Nylstroom op die hoërskool se kommissie verkies. Die skoolkommissie het hom ook tot hul voorsitter verkies, 'n amp wat hy daarna tot 1951 bekleed

103. J J Nel(e a) (reds.) : Nylstroom 1866 - 1966, pp. 71 - 72.

104. Jaarblad van die Hoërskool Nylstroom, 1947, p.5; J J Nel(e a) (reds.) : Nylstroom 1866 - 1966, pp. 72 - 73.

105. Hoërskool Nylstroom, Notules Skoolkommissie, 12/5/1948; 28/5/1948.

het. In Februarie 1948 het Odendaal die Provinsiale Raadslid vir Waterberg geword, waaroor later meer uitgebrei sal word. Die amp het hom in staat gestel om tot nog groter nut vir die plaaslike onderwys te wees.¹⁰⁶

Op 31 Januarie 1949 is Odendaal deur die Hoërskoolkommissie aangewys as lid van 'n deputasie wat die Direkteur van Onderwys moes gaan spreek oor die uitbreiding aan beide die meisies- en seunshostelle.¹⁰⁷ Die deputasie se sending was geslaagd en op 29 Oktober 1949 is 'n nuwe meisieshostel deur die Administrateur van Transvaal, dr W M Nicol, geopen. Dié hostel is die President Steynhuis gedoop.¹⁰⁸ Die meisies kon reeds teen die einde van die derde kwartaal 1949 hierdie hostel betrek.¹⁰⁹

In 30 Januarie 1950 het die skoolkommissie dit aan Odendaal opgedra om met die Departement van Onderwys oor 'n saal vir die hoërskool op Nylstroom te onderhandel.¹¹⁰ Dit is deur sy direkte toedoen dat dié skool in April 1955 sy eie saal in gebruik kon neem.¹¹¹

Die President Krugerkoshuis vir seuns is op 21 April 1951 amptelik deur die Direkteur van Onderwys, dr A H du P van Wyk, geopen.¹¹² Op 23 April 1951 het Odendaal se dienstermyn as lid van die skoolkommissie verstryk en het hy hom nie weer verkiesbaar gestel nie.¹¹³ Hy sou wel egter later weer op die kommissie dien.

106. J J Nel (e a) (reds) : Nylstroom 1866 - 1966, p. 103.

107. Hoërskool Nylstroom, Notule Skoolkommissie, 31/1/1949.

108. J J Nel (e a) (reds) : Nylstroom 1866 - 1966, p. 73.

109. Jaarblad van die Hoërskool Nylstroom, 1949, p. 3.

110. Hoërskool Nylstroom, Notule Skoolkommissie, 30/1/1950.

111. J J Nel (e a) (reds) : Nylstroom 1866 - 1966. p. 73.

112. Ibid.

113. Hoërskool Nylstroom, Notules Skoolkommissie, 23/5/1951; 20/5/1951.

Hoewel Odendaal nie meer lid van die skoolkommissie was nie, het hy agter die skerms steeds 'n groot bydrae tot die ontwikkeling van die hoërskool gelewer - soos byvoorbeeld ten opsigte van die rugbyveld en atletiekbaan wat aan die einde van 1951 voltooi is.¹¹⁴ Daarom kon die redaksie van die Jaarblad van 1952 soos volg oor die hoërskool berig: "Met ons nuwe hoërskool vir 750 leerlinge word eersdaags 'n aanvang gemaak. Dit sal een van die modernste modelskole in die Noorde wees. Ons wil mnr F H Odendaal, ons Provinsiale Raadslid, van harte bedank vir al die ywer wat hy aan die dag gelê het om vir ons die skool te kry."¹¹⁵

Die hoogtepunt in die geboueprogram is op 8 Oktober 1954 bereik met die ingebruikneming van die nuwe hoërskoolgebou deur Odendaal wat toe reeds L U K was. Die skoolsaal is ses maande later, soos reeds vermeld, vir gebruik afgelewer.¹¹⁶

Kort hierna is Odendaal weer eens vir die tydperk 1 Julie 1955 tot 30 Junie 1958 as lid van die skoolkommissie verkies.¹¹⁷

Moontlik weens Odendaal se druk politieke program is ds M H Horak, wat sedert 1946 leraar vir die Nederduitse Gereformeerde Kerk op Nylstroom was, tot die voorsitter verkies. Odendaal sou op die kommissie dien tot 29 April 1958 toe hy finaal afstand van sy amp gedoen het.¹¹⁸

Advokaat J G Strijdom, die latere premier van die Unie van Suid-Afrika, het in die Hoërskool Nylstroom se jaarblad van 1954 verklaar dat dit 'n stryd was om 'n hoërskool op Nylstroom te kry.

114. Jaarblad van die Hoërskool Nylstroom, 1951, p. 3.

115. Jaarblad van die Hoërskool Nylstroom, 1952, p.3.

116. J J Nel (e a) (reds): Nylstroom 1866 - 1966, p.73.

117. Brief Sekretaris van die Transvaalse Onderwysdepartement - F H Odendaal, 15/7/1955 (Privaatbesit Hoërskool Nylstroom).

118. Hoërskool Nylstroom, Notules Skoolkommissie, 22/11/1958; 29/4/1958; P L Olivier (samesteller): Ons Gemeentelike Feesalbum, p. 410.

Hy het veral twee name, dié van Odendaal en G Bakker, Odendaal se voorganger in die Provinsiale Raad, uitgesonder. Strijdom bring soos volg hulde aan hierdie twee : "Wat hierdie twee manne in die besonder vir die onderwys in Waterberg gedoen het, kan ons miskien nooit na waarde skat nie...".¹¹⁹

Ook Odendaal maak in dieselfde jaarblad melding van die stryd wat gevoer is om 'n hoërskool in Nylstroom te verkry. Hy verklaar dat hy 'n intieme kenner van die velerlei behoeftes en probleme van die Waterberg is. Voorts was hy 'n ooggetuie van die ontwikkeling wat daar in die omgewing van Nylstroom plaasgevind het. Saam met die Nylstromers kon hy hom dus verheug in die verwesenliking van 'n lang gekoesterde ideaal om 'n hoërskool op sy tuisdorp gevestig te sien.¹²⁰

Alhoewel Odendaal nooit lid van die Nylstroomse Munisipale bestuur was nie, het die prokureursfirma waarvan hy vennoot was, heelwat van die munisipaliteit se sake en ook die boekhouding hanteer. Dit word bewys deur die volgende aanhaling uit die munisipaliteitsnotule van 14 Julie 1931 : "Op voorstel van Raadslid

[L] Field gesekondeer ds [J P] van den Berg word eenparig besluit om die Here Strijdom, Odendaal en Viljoen [As Munisipale prokureurs] aan te stel..."¹²¹

Odendaal het bouplanne vir verskeie woonhuise opgetrek, asook die planne van die stadsaal.¹²² Die dorp het nie voor 1931 oor 'n eie stadsaal en kantoorgebou beskik nie. Mnr Ludwig Field,

119. Jaarblad van die Hoërskool Nylstroom, 1954, pp. 8 - 9.

120. Ibid.

121. SAB, Munisipale Notules Nylstroom, November 1930 - Desember 1934, MNS Item Nr 2, Notule, 14/7/1931, p. 28.

122. Onderhoud met mev S J M Schoeman, 23/5/1987.

een van die Raadslede, het gevolglik besluit om 'n stadsaal aan Nylstroom te skenk.¹²³ Field het 'n bedrag van £2000 vir die doel beskikbaar gestel en 'n kompetisie is uitgeskryf vir die plan van 'n gebou wat dié bedrag nie sou oorskry nie. Die kompetisie is deur Odendaal gewen. Hy het die planne geteken en die materiaal wat benodig was in Johannesburg uitgesoek en self toesig gehou oor die oprigting van die gebou.¹²⁴ As deel van erkenning vir sy aandeel in die stadsaal was Odendaal en sy eggenote onder die ere-gaste wat die openingsplegtigheid in 1932 bygewoon het.¹²⁵

Odendaal het sy volle gewig ingegooi met die stryd om 'n hospitaal op Nylstroom opgerig te kry. Pogings in dié verband is reeds sedert 1921 deur die Nylstromers aangewend, maar het egter om een of ander rede almal misluk. Op 6 Maart 1929 het die Administrateur-in-Uitvoerende Komitee 'n Provinsiale Hospitale Komitee saamgestel. Dié Komitee is ook deur die Administrateur-in-Uitvoerende Komitee gemagtig om fondse in te samel ten bate van die beoogde hospitaal te Nylstroom. Hierdie komitee het egter deur die jare weinig uitgerig, sodat die Administrateur dit teen 1942 ontbind en geweier het om dit weer in te stel.¹²⁶

Die S A Vrouefederasie op Nylstroom het egter baie meer positiewe resultate met hulle pogings behaal deur 'n kraaminrigting uit eie fondse op die dorp tot stand te bring. Die Moedershulp-Kraaminrigting is op Saterdag 18 Mei 1935 geopen, en is deur die

-
- 123. SAB, Munisipale Notules Nylstroom, November 1930 - Desember 1934, MNS Item Nr 2, Notule, 14/7/1931, p. 28.
 - 124. J J Nel(e a) (reds) : Nylstroom 1866 - 1966, p. 85.
 - 125. SAB, Munisipale Notules Nylstroom, November 1930 - Desember 1934, MNS Item nr 2, Notule, 15/2/1932, p. 50.
 - 126. H F Riekert : F H Odendaal - Hospitaal Nylstroom Sy Ontstaan, stigting en Groei, pp. 1,7 - 9.

plaaslike tak van die S A V F van Nylstroom opgerig.¹²⁷

Die stryd om 'n hospitaal opgerig te kry, is na die oprigting van die kraaminrigting opnuut aangeknoop. Die weiering van die Uitvoerende Komitee om die Provinsiale Hospitaal Komitee op Nylstroom her saam te stel, was vir die publiek van Waterberg onaanvaarbaar. Om die dooie punt uit die weg te ruim, is 'n openbare vergadering op 10 Maart 1944 gehou en besluit om 'n deputasie te kies om voor die Raad van Advies vir Publieke Hospitale te gaan pleit vir 'n algemene hospitaal te Nylstroom en die samestelling van 'n nuwe Provinsiale Hospitaal Komitee. Daar is voorts besluit om 'n verdere vergadering te belê waarheen verteenwoordigers van die openbare liggame en organisasies genooi sou word om 'n deputasie aan te wys.¹²⁸ Odendaal was die voorsteller van hierdie besluit.¹²⁹

Die vergadering het op 20 Maart 1944 in die stadsaal van Nylstroom plaasgevind. 'n Provinsiale Hospitaal Komitee is saamgestel. Odendaal het nie op hierdie komitee gedien nie. Odendaal is wel as lid benoem van die deputasie wat die Raad van Beheer van Publieke Hospitale op 30 Maart 1944 sou spreek oor die stigting van 'n hospitaal op Nylstroom.¹³⁰ Die deputasie was suksesvol in dié sin dat die Administrateur-in-Uitvoerende Komitee 'n Provinsiale Hospitaal Komitee vir Nylstroom goedgekeur het.¹³¹ In 'n brief gedateer 27 Mei 1944 gee die Provinsiale Sekretaris amptelik kennis dat die volgende persone op die komitee verkies is: mnr G Bakker L P R, dr H Froneman, die plaaslike geneesheer, mnr F C Kraamwinkel vir die Waterberg Boere-unie, mnr B P Belling-

127. J J Nel(e a) (reds) : Nylstroom 1866 - 1966, p. 45.

128. H F Riekert : F H Odendaal - Hospitaal Nylstroom Sy Ontstaan, Stigting en Groei, pp. 1, 7 - 9.

129. F H Odendaal Hospitaal Nylstroom, Notule Hospitaalkomitee, 10/3/1944.

130. Ibid., 30/3/1944.

131. H F Riekert : F H Odendaal - Hospitaal Nylstroom Sy Ontstaan, Stigting en Groei, p.9.

ham L P R, mnr. F H Odendaal, namens die ouers van Nylstroom, mev J M Raath, eggenote van die plaaslike Ned. Geref. Kerk se leraar, en Eerwaarde H Gayland, namens die Anglikaanse Kerk op Nylstroom, en mnr T M L Kikillus, die plaaslike magistraat.¹³² Die komitee is in die Provinsiale Koerant van 7 Junie 1944 aangekondig.¹³³

Op 26 September 1945 is Odendaal as sekretaris van die Hospitaal Komitee verkies.¹³⁴ Odendaal het sy nuwe amp met erns aangepak en onmiddellik aan die S A Vrouefederasie op Nylstroom 'n brief gerig waarin die komitee vra dat die S A V F hulle geboue aan die Provinsiale Administrasie moes oordra met die oog op die stigting van 'n hospitaal. Die S A V F het hulle bereid verklaar om die perseel en die geboue waarin die Moedershulp Kraaminrigting gehuisves was, aan die Provinsiale Administrasie af te staan in ruil vir die aangrensende grond op die volgende voorwaardes :

1. Dat die Provinsiale Administrasie die huidige gebou vir 'n algemene hospitaal aanwend.
2. Dat die hospitaal nie voorsiening vir 'n kraamafdeling vir blankes sal maak nie, daar dit die S A V F se bedrywighede op hierdie gebied sou kortwiek.
3. Dat die Provinsiale Administrasie nie die huidige geboue in gebruik sou neem alvorens die S A V F intrek geneem het in die geboue wat hulle van voorneme was om op die aangrensende gronde vir hul kleiner kraamrinrigting op te rig nie.¹³⁵

Op 31 Oktober 1946 is Odendaal tot een van die deputasieleden

132. Brief Provinsiale Sekretaris - T M L Kikillus, 27/5/1944 (Privaatbesit: F H Odendaal Hospitaal Nylstroom) ; P L Olivier (samesteller) : Ons Gemeentelike Feesalbum, p. 410.

133. Transvaalse Provinsiale Koerant, 7/6/1944, p. 169.

134. F H Odendaal Hospitaal Nylstroom, Notule Hospitaalkomitee, 26/9/1945.

135. H F Riekert : F H Odendaal - Hospitaal Nylstroom Sy Ontstaan, Stigting en Groei, p.9.

verkies wat weer eens die Hospitale Adviserende Raad moes spreek oor die oprigting van 'n hospitaal op Nylstroom.¹³⁶ In die tussentyd het die komitee vertoë tot die munisipaliteit van Nylstroom gerig om grond wat aan die beoogde hospitaalterrein grens, aan die Provinsiale Administrasie te skenk. Die beoogde hospitaalterrein het toe nog aan die S A V F behoort en die Moedershulp Kraaminrigting was daarop gebou. Op 'n vergadering van 16 Junie 1951 het die Nylstroomse Stadsraad besluit om 9 hektaar vir die beoogde hospitaalterrein aan die IPA te skenk. Die IPA kon dan hierdie 9 hektaar aan die S A V F aanbied in ruil vir die beoogde hospitaalterrein.¹³⁷

Weens sy toenemende politieke bedrywigheide was dit nie altyd vir Odendaal moontlik om by al die Hospitaal Komitee-vergaderings teenwoordig te wees nie. Die Odendaals het op hierdie tydstip gedurende die week in Pretoria in die Polleys Hotel tuisgegaan en slegs naweke na Nylstroom teruggekeer.¹³⁸ Nietemin het hy sy invloed agter die skerms deeglik laat geld om 'n hospitaal op Nylstroom gestig te kry. 'n Bewys dat Odendaal agter die bespoediging vir die oprigting van 'n hospitaal op Nylstroom gesit het, word in die notule van die vergadering gehou op 10 Desember 1952 weerspieël. Daarin het die voorsitter verslag gedoen van 'n besoek deur lede van die Uitvoerende Komitee, naamlik mnr Odendaal, dr Wassenaar en dr Wolf, tesame met dr Hugo. Tydens hierdie besoek is onderhoude met die Stadsraad en die plaaslike tak van die S A V F gereël. Odendaal het dié liggame meegedeel dat Nylstroom binnekort 'n hospitaal met 100 beddens sou ontvang. Die

136. F H Odendaal Hospitaal Nylstroom, Notule Hospitaalkomitee, 31/10/1946.

137. H F Riekert : F H Odendaal - Hospitaal Nylstroom
Sy Ontstaan, Stigting en Groei, p.9.

138. Brief mev M J Odendaal - J W de Villiers, 31/8/1988.

gedagte was om (soos met die S A V F ooreengekom) die plaaslike kraaminrigting aan te skaf en in te rig as 'n hospitaal vir blankes, terwyl die Stadsraad ook genader is om 'n terrein digby die swart lokasie beskikbaar te stel vir die oprigting van 'n nie-blanke afdeling aldaar. Die Stadsraad het te kenne gegee dat hulle baie gretig was om dié terrein beskikbaar te stel. Die notule word afgesluit met die volgende : "Die Komitee besluit dat met die oog op bespoediging van die hele saak daar vroeg in die volgende jaar met mnr Odendaal gereël word vir die ontmoeting van die U K deur 'n deputasie uit hierdie komitee en die plaaslike tak van die S A V F en lede van hulle hoofbestuur."¹³⁹

In die notule van 18 Oktober 1956 word die volgende gemeld : "n Brief van die Nasionale Party waarin die Hospitaalbestuur gevra word om te oorweeg om die Hospitaal te vernoem na mnr F H Odendaal L U K as gevolg van die ywerige dienste en belangstelling wat deur mnr Odendaal gelewer is in hierdie verband, word dit na bespreking besluit om by die Provinsiale Owerheid aan te beveel dat die Hospitaal vernoem word na Die F H Odendaalhospitaal."¹⁴⁰ Dit is ongetwyfeld 'n groot eer wat Odendaal te beurt geval het.

Op 11 Oktober 1957 is die hospitaal deur dr W M Nicol, Administrateur van Transvaal, geopen. By hierdie geleentheid was ook teenwoordig adv J G Strijdom, Eerste Minister en Odendaal.¹⁴¹ 'n Pragtige monument is vir Odendaal op Nylstroom opgerig vir sy bydrae om die dorp en die omgewing van Waterberg te verbeter.

139. F H Odendaal Hospitaal Nylstroom, Notule Hospitaalkomitee, 10/12/1952.

140. Ibid., 18/10/1956.

141. J J Nel (e a) (reds) : Nylstroom 1866 - 1966, p. 43.

Die Odendaalgesin was op Nylstroom baie geliefde mense. Magdalena, sy vrou, het aktief by die gemeenskapslewe ingeskakel en het veral op kerklike gebied 'n sentrale rol vervul. Sy was 'n voorslag met funksies en het ook graag blommerangskikkings gedoen.

Teen Maart 1947 het sy egter siek geword en haar toestand het binne twee maande só drasties versleg dat sy op 28 Mei 1947 vermoedelik aan hartversaking oorlede is. Dit was vir hierdie hegte gesin asook vir die inwoners van Nylstroom 'n groot skok om hierdie gewilde persoon op die betreklik jeugdige ouderdom van 44 jaar so skielik af te gee. Sy is in die ou begraafplaas op Nylstroom begrawe. Odendaal was ontworteld oor die dood van sy vrou en het dikwels in smart uitgeroep : "Alles net uit Genade!" Na Magdalena se oorlye het Susara 'n wakende oog oor die versorging van haar vader en jongste sussie , Eugenie , gehou. Dié sestienjarige dogter was in dié stadium nog in die huis.¹⁴²

Odendaal het sy toekomstige tweede vrou op Nylstroom ontmoet toe sy hom as prokureur genader het om haar egskeiding te behartig. Na 'n kort periode van wewenaarskap is Odendaal op 8 Februarie 1948 met Magdalena Jacoba Truter getroud. Sy was voorheen getroud met Jacobus Daniël Petrus Boshoff. Uit haar vorige huwelik is twee dogtertjies, Denise op 5 Desember 1943 en Lynette op 7 Mei 1947 gebore.

Magdalena Jacoba Truter is die dogter van Frans Johannes Christiaan Truter, afkomstig van Harrismith in die Vrystaat.¹⁴³ Frans

142. Brief mev S J M Schoeman - J W de Villiers, 2/2/1990.

143. Brief mev M J Odendaal - J W de Villiers, 8/2/1990.

Johannes Christiaan Truter is op die plaas Brakfontein, distrik Harrismith, Oranje Vrystaat, op 5 Februarie 1877 gebore. Sy vader was Frans Johannes Christiaan Truter en sy moeder was Magdalena Jacoba Janse van Rensburg.¹⁴⁴

Magdalena Jacoba Truter se moeder was Elby Johanna Swart, gebore in die distrik Humansdorp op 14 September 1879. Op haar beurt is Elby Johanna Swart die dogter van Daniël Johannes Swart en Susanna Margaretha Meyer.¹⁴⁵ Elby was ook die suster van die moeder van Suid-Afrika se eerste Staatspresident, adv C R Swart. Magdalena Jacoba Truter, Odendaal se tweede vrou, is dus 'n eienigste van adv C R Swart. Soos in die geval van sy eerste huwelik het Odendaal weer eens in 'n stoere Afrikaner familie ingetrou.¹⁴⁶

Oor Magdalena se vader, Frans Johannes Christiaan Truter, getuig mev Susanna Margaretha Hinsbeeck, ouer suster van Magdalena, dat hy 'n stoere ondersteuner van generaal J B M Hertzog was, maar 'n Nasionalis gebly het toe Hertzog in 1933 die koalisie met generaal J C Smuts aangegaan het.¹⁴⁷

Nietemin, die Odendaals het 'n stil troue gehad. Al Odendaal se politieke vriende, insluitende Adv en Mev Strijdom, was toe alreeds in Kaapstad vir die Parlementsitting.¹⁴⁸ Odendaal het die twee dogtertjies uit Magdalena se vorige huwelik, Denise en Lynette, wettig aangeneem en hul van na Odendaal laat verander.¹⁴⁹ Volgens mev Odendaal was hy vir hulle 'n wonderlike vader en hulle het hom

-
- 144. Meester van die Hooggeregshof, Pretoria, Sterftekenniso. 2257-59, F J C Truter; Ned. Geref. Kerkargief, Bloemfontein, Doopregister Harrismith 1 Junie 1876 - 30 September 1877, inskrywingsno. 1823.
 - 145. KAB, Doopregister Unioneale 1875 - 1882, RA4/57, p. 366.
 - 146. Brief mev M J Odendaal - J W de Villiers, 8/2/1990.
 - 147. Onderhoud met mev S M Hinsbeeck, 30/3/1990 (Ouer suster van mev M J Odendaal); C F J Muller (red) : Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis, p. 418.
 - 148. Brief mev M J Odendaal - J W de Villiers, 31/8/1988.
 - 149. Meester van die Hooggeregshof, Pretoria, Sterftekenniso. 1239/66, F H Odendaal.

ook innig liefgehad.¹⁵⁰

In Februarie 1948 het Odendaal die Provinsiale Raadslid vir Waterberg geword¹⁵¹ en die gesin moes vanaf hierdie periode in toenemende mate Pretoria besoek.

Uit Odendaal se tweede huwelik is René op 28 Februarie 1949 en Rochelle op 7 Oktober 1954 gebore.¹⁵² Voor sy laaste kind se geboorte het Odendaal gehoop dat dit 'n seun sou wees, aangesien hy toe reeds sewe dogters (insluitend die aangenome twee, Denise en Lynette) gehad het. Na Rochelle se geboorte het hy oor haar wiegie gebuk en gesê: "Hoe kon ek gewens het dit moet 'n seun wees? Sy is dan so pragtig."¹⁵³

Tot in 1951 kon Odendaal en sy gesin nog as inwoners van Nylstroom beskou word, maar gedurende hierdie tyd is daar besluit dat L U K's voltyds in Pretoria moes woon en vir dié doel is huise deur die provinsie aangekoop. Odendaal (L U K sedert Februarie 1951) en sy gesin het Nylstroom in 1952 verlaat en een van die Provinsiale huise in Albertstraat 55, Waterkloof, Pretoria, betrek.¹⁵⁴

150. Brief mev M J Odendaal - J W de Villiers, 31/8/1988.

151. J J Nel(e a) (reds) : Nylstroom 1866 - 1966, p. 103.

152. Meester van die Hooggeregshof, Pretoria, Sterftekennisno. 1239/66, F H Odendaal.

153. Brief mev M J Odendaal - J W de Villiers, 31/8/1988.

154. Ibid.

HOOFSTUK 2

OPENBARE LOOPBAAN EN VROEË POLITIEKE BEDRYWIGHED, 1928 - 1958

VRIENDSKAP MET EN INVLOED VAN J G STRIJDOM

Spoedig na sy aankoms in September 1928 op Nylstroom het Odendaal by die plaaslike politieke bedrywighede betrokke geraak. Dit was veral onder die invloed van sy dinamiese vennoot, J G Strijdom, dat hierdie belangstelling werklik sou gedy. Strijdom en Odendaal het in mekaar geesgenote gevind en spoedig 'n hegte vriendskap gesmee. Strijdom het Odendaal se belangstelling in die politiek aangewakker en onder sy aanmoediging het laasgenoemde toenemend in die plaaslike politiek betrokke geraak.

Die Odendaals se huis het 'n gewilde bymekaarkomplek vir die Nasionaliste van Nylstroom en die distrik geword, omdat sowel Odendaal as sy eerste eggenote besonder gasvry was en graag vriende onthaal het. Hulle was ook ywerige medewerkers wanneer politieke vergaderings op die dorp en in die distrik gereël moes word. Beide was goeie organiseerders en het dikwels leiding geneem met die reëlings. Hierdie bedrywighede het aanvanklik altyd rondom Strijdom se politieke bedrywighede gedraai. Aan die anderkant was Strijdom ook vir Odendaal ter wille waar hy kon. In 1940, toe Odendaal 'n plaas naby Nylstroom aangeskaf het, was Strijdom een van sy vernaamste raadgewers in dié boerderyonderneming. Tydens sy verblyf as prokureur op Nylstroom is dit

duidelik dat Odendaal daarna gestreef het om 'n gelukkige milieu vir sy gesin te skep. Aan die beginjare het hy skynbaar geen ideale gekoester om op enige wyse in die kalklig te beweeg nie. Dit was vir hom genoeg om as organiseerder vir die Nasionale Party op te tree, welbekend onder die mense van die omgewing te wees, vendusies te hou, op die kerkraad te dien en gemeenskapsdiens te lewer binne die perke van beskikbare tyd. Soos so baie Afrikaners wat op die platteland opgegroeï het, het hy 'n begeerte na 'n plaas van sy eie gehad. Daar moes tog by Odendaal 'n strewe gewees het om ryk te word, omdat hy op velerlei wyses naartoe skemas op sy plaas aangepak het wat hy gehoop het gou geld sou inbring. Hy was 'n goeie mens wat op baie maniere veral minderbevoorregtes op Nylstroom en die omgewing gehelp het. Volgens Magdalena, sy oudste dogter, was Odendaal se leuse "Doen aan ander wat jy graag aan jouself gedoen wil hê." In die praktyk het hy dan ook so probeer leef.

Soos in die vorige Hoofstuk aangetoon, was sy Afrikanerbewussyn van sy vroegste jare af sterk aanwesig. Hy was 'n self-erkende Nasionalis wat van sy jong dae af die ideaal van 'n republikeinse Suid-Afrika gekoester het.¹ Hierdie ideaal van Odendaal het dan ook dikwels in gesprekke met vriende op Nylstroom deurgeskemer.² Origens was hy 'n doodgewone plattelandse prokureur. Volgens J H Steyl, voormalige Hoofsekretaris van die Transvaalse Nasionale Party, L P R en later senator het Strijdom se invloed onder die Waterbergse Nasionaliste daartoe gelei dat Odendaal in 1929 op die Afdelingsbestuur van die N P in die kiesafdeling Waterberg verkies is.³ Skrywer kon egter nêrens skriftelike bewyse opspoor waar Strijdom

-
1. Onderhoud met mev S J M Schoeman, 7/9/1987.
 2. Onderhoud met mev S Strijdom, 3/4/1990.
 3. Onderhoud met mnr J H Steyl, 25/4/1990.

Odendaal se politieke loopbaan probeer bevorder het nie; hoewel hy onregstreeks tog sy invloed kon laat geld het.

Strijdom, soos Odendaal, was 'n man wat lief was vir die grond, boerdery en natuur. Strijdom het deelyds saam met sy broer Raymond in die Springbokvlakte op die plaas Elsjeskraal met veral beeste geboer.⁴ Odendaal en Strijdom het dan ook by geleentheid met mekaar oor die boerdery, gekorrespondeer, soos blyk uit 'n brief wat Strijdom aan hom gekryf het oor die aanplant van sagteskil nartjies.⁵

Net soos Strijdom het Odendaal 'n besondere liefde en toewyding vir die skone kunste openbaar. Mnr J H Steyl, jarelange vriend en vertroueling van Odendaal, verklaar dat hy hierdie aspek van laasgenoemde se persoonlikheid nooit by die man kon uitbring nie, omdat Odendaal in so baie ander opsigte 'n eksakte, saaklike mens was. Voorts het hy opgegroeï in 'n huis waar die kunste hoegenaamd geen rol gespeel het nie.⁶

Mev Susanna Strijdom, weduwee van J G Strijdom, herinner haar goed hoe die Odendaals tydens algemene verkiesings met volle oorgawe ingeklim en georganiseer het.⁷ Dit was dan ook geen verrassing nie dat Odendaal vanaf 1929 as Strijdom se hoofverkiesingsagent opgetree het.⁸ Laasgenoemde se persoonlikheid en ideale moes op Odendaal 'n onuitwisbare indruk gelaat het. Hierdie verering blyk uit sy waardering vir Strijdom soos opgeteken in die program-brosjure van die Paardekraalfees, Krugersdorp, 16 Desember 1961.

-
4. J L Basson : J G Strijdom Sy Politieke Loopbaan van 1929 tot 1948, pp. 16 - 17.
 5. SAB, A 1082 Odendaal Versameling Band 1, Korrespondensie (1950 - 1964) J G Strijdom - F H Odendaal, 17/2/1956.
 6. Onderhoud met mnr J H Steyl, 25/4/1990.
 7. Onderhoud met mev S Strijdom, 3/4/1990 (Weduwee van J G Strijdom).
 8. Die Transvaler, 6/12/1954.

Odendaal het onder andere die volgende geskryf : "Toe ek hom [Strijdom] leer ken het in 1928, het ek ook gou kennis gemaak met die erns en die hartstogtelike wyse waarop hy hom aan sy ideaal toegewy het. Op openbare vergaderings of in private gesprekke - oral waar die geleentheid hom voorgedoen het, het hy die republikeinse vlam probeer voed..."⁹.

Met die algemene verkiesingveldtog wat in 1929 vir die kiesafdeling Waterberg van stapel laat loop is, het Odendaal sy eerste groot vuurdoop as hoofverkiesingsagent vir Strijdom gehad en 'n groot sukses daarvan gemaak.¹⁰ Met Strijdom se verkiesing tot L V vir Waterberg het daar 'n vakature in die Afdelingsbestuur van die N P in die kiesafdeling Waterberg ontstaan en Odendaal is in 1929 in die plek van Strijdom tot sekretaris verkies.¹¹ Omdat weinig dokumentêre materiaal uit hierdie jare behoue gebly het, moes vir 'n rekonstruksie van Odendaal se lewe op hoofsaaklik mondelingse getuienis gesteun word. As sekretaris van die Afdelingsbestuur was Odendaal feitlik die spil waarom die lokale politieke aktiwiteite van die party gewentel het. Dié posisie het Odendaal nie slegs die geleentheid gebied om sy organisatoriese talente ten toon te stel nie, maar hom ook in aanraking gebring met leidende politieke figure. Sodoende het hy belangrike ondervinding opgedoen, bekendheid verwerf en getoon dat hy 'n natuurlike aanleg vir die politiek gehad het. Odendaal was egter in hierdie jare nie so prominent in die kalklig soos Strijdom of G Bakker, die destydse L P R vir Waterberg nie. Odendaal het polities ook baie nou met Bakker saamgewerk.¹²

-
9. SAB, A1082 Odendaal Versameling Band 1, F H Odendaal : 'n Waardering - Adv J G Strijdom; Toewyding aan die Republikeinse Ideaal (Programbrochure Paardekraalfees, 16/12/1961).
 10. J J Nel e.a. (reds) : Nylstroom 1866 - 1966, p. 100.
 11. Onderhoud met mnr J I le Roux van Niekerk, 3/4/1990 (Eertydse vennoot in Odendaal en Viljoen Prokureursfirma); Die Transvaler, 27/8/1958.
 12. Onderhoud met mnr A Bakker, 6/5/1991 (Seun van G Bakker).

Notules van Afdelingsbestuurvergaderings uit hierdie jare kon nie opgespoor word nie. Volgens mnr D J Botha, huidige N P Organiseerder van die Afdelingsbestuur van Waterberg, het die notules verlore geraak. Die gevolg is dat geen dokumentêre getuienis van Odendaal se betrokkenheid uit hierdie oord gevind kon word nie.¹³

Teen die dertigerjare het nuwe woelinge die politieke situasie in Suid-Afrika beïnvloed. Die kwessie of koalisie tussen die Nasionale Regering en die Suid-Afrikaanse Party aangegaan moes word, het gemoedere oral gaande gemaak. In 1933 het generaal J B M Hertzog 'n koalisiereregering in die vooruitsig gestel. Slegs een Transvaalse volksraadslid, naamlik die lid vir Waterberg, adv J G Strijdom, het hom sterk teen die gedagte van same-smelting uitgespreek. Uiteindelik was Strijdom die enigste Volksraadslid in Transvaal wat saam met D F Malan se gesuiwerdes weggebreek en besluit het dat die N P moes bly voortbestaan.¹⁴

In hierdie jare was Odendaal se grootste politieke ideaal egter om Strijdom as openbare figuur gevestig te sien. Toe dit eers vergestaltung gevind het, wou Odendaal vir Strijdom as Eerste Minister van Suid-Afrika hê. Odendaal moes as buite-parlementariër, maar prominente party-lid, 'n besliste bydrae gelewer het om Strijdom te oortuig om hom as premier verkiesbaar te stel. Op 30 November 1954 het Malan, wat toe reeds 80 jaar oud was, as Eerste Minister bedank. Hy het, anders as Smuts, geen opvolger aangewys nie en die keuse van 'n nuwe premier aan

13. Onderhoud met mnr D J Botha (Huidige N P Organiseerder Nylstroom), 22/3/1990.

14. J L Basson : J G Strijdom Sy Politieke Loopbaan van 1929 tot 1948, pp. 48 - 49; Onderhoud met mnr J H Steyl, 25/4/1990.

sy partykouskus oorgelaat. Tog was dit algemeen bekend dat hy graag vir Havenga, die leier van die eerste Afrikanerparty, as sy opvolger wou sien.

J H Abraham, wat later kommissaris-generaal van die Xhosa-volks-eenheid geword het, verklaar in sy bydrae in A M van Schoor se publikasie Die Nasionale Boek Gewy aan 25 jaar van Nasionale Bewind (1948 - 1973) dat 'n groep parlementariërs destyds "Die Komitee van Dertien" gestig het. Hierdie Komitee is reeds in 1951 gestig met die uitsluitlike doelom Strijdom se belange te bevorder om hom tot premier verkies te kry. Hierdie organisasie het sonder Strijdom se medewete geskied omdat hy hom nooit met so iets sou vereenselwig nie. Die komitee het bestaan uit J J Serfontein, L V en destydse HoofswEEP van die N P, S F Papenfus, L V, G Knobel, L V vir Bethlehem, dr Buks Fouché L V vir Smithfield, J H Fouché L V vir Rustenburg, J E Potgieter, L V vir Brits, W H Fourie L V vir Barberton, Jan de Kock, L V vir Marico, D J G van den Heever, L V vir Pretoria Sentraal, J du Pisani, L V vir Germiston, senator M P A Malan en J H Abraham.

In Oktober 1954 het die Strijdoms met vakansie na die buiteland vertrek waar hy 'n spesialis oor sy gesondheidstoestand gaan raadpleeg het. Dr H F Verwoerd, die segsman, het op aandrang van die Komitee van Dertien en op grond van sy jarelange intieme vriendskapsverbintenisse met Strijdom aan laasgenoemde geskryf om hom verkiesbaar te stel vir die Eerste Ministerspos.¹⁵ 'n Gemotiveerde Verwoerd skryf in 'n dringende

15. C F J Muller (red.) : Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis, p. 436; A M van Schoor (red.) : Die Nasionale Boek Gewy aan 25 jaar van Nasionale Bewind (1948 - 1973), pp. 81 - 83; F Barnard : 13 Jaar in die skadu van dr H F Verwoerd, p. 53.

brief gedateer 13 Oktober 1954 onder ander die volgende aan Strijdom: "Eric [Louw] het my uit Durban gebel en sal aan jou skrywe vermoedelik om aan te dring dat jy kandidaat sal wees. Verskillende Volksraadslede het deur my aangedring dat jy so moet maak ... dit [is] nodig (en Black [adv C R Swart] ... stem saam) dat iemand of jy self aan Havenga of die ander Kabinetslede sê dat jy gaan kandidaat wees..."¹⁶ Op 27 Oktober 1954 skryf hy verder aan Strijdom: "... Die manne, wat jou steun en dis baie, het na my gekom om jou te laat weet om onder geen omstandighede terug te staan nie ..." ¹⁷

Strijdom in 'n brief gedateer 17 Oktober 1954, het aan Verwoerd geskryf dat hy aanvanklik nie sou omgee om onder Havenga as Eerste Minister te dien nie. Omstandighede het egter volgens hom heeltemal verander toe daar ernstige meningsverskille oor die Kleurlingstem en die soewereiniteit van die Parlement tussen homself aan die eenkant en dr Malan en Havenga aan die anderkant vanaf 1953 ontstaan het. Daaroor skryf Strijdom onder andere: "Vanweë dr Malan se hoë ouderdom het ek my gedurende die afgelope jaar of twee, wat hierdie ernstige sake betref onderwerp, onderworpe aan wat ek hierbo gesê het. Dit is dan ook die rede waarom ek gedurende die afgelope paar sittings nie aan die debatte oor hierdie sake kon deelneem nie. Ek was 'n diep ongelukkige en genuilbande persoon wat hierdie sake betref ... Ek wil tenslotte herhaal dat ek daar vas oortuig van is, as gevolg van verskillende dinge wat in die afgelope tyd in ons koudus gebeur het, dat die oorgrote meerderheid van die lede, wat hierdie

16. SAB, A2 J G Strijdom Versameling Band 60 : Verwoerd - Strijdom, 13/10/1954, p.6.

17. SAB, A2 J G Strijdom Versameling Band 60 : Verwoerd - Strijdom, 27/10/1954, p. 39.

sake betref, voel soos ek en dat hulle nou 'n geleentheid moet kry om vryelik hulle mening uit te spreek en hulle koers te bepaal, en dat die enigste billike en demokratiese manier sou wees om hulle 'n vrye keuse te gee wat hulle Hoofleier betref..."¹⁸

Hoewel Odendaal as buite-parlementariër nie deel van die Komitee van Dertien was nie, het hy in sy private hoedanigheid aan Strijdom geskryf : "Op politieke gebied bly dit maar een gissing op die ander maar die Nattes bly kalm. Al die Nasionale koerante neem 'n baie korrekte houding in - geen voorspellings word in hulle gemaak nie. Met die Engelse koerante is dit maar net ons vriend H [Havenga] wat aangeprys word en by hulle was dit dan ook 'n uitgemaakte saak dat hy vir 'n paar jaar dr M se opvolger sal wees.

Hulle spel is natuurlik duidelik - hulle wil verwarring en verdeeldheid saai. Die laaste week het daar by hulle nou ook 'n kentering gekom en neem nou die houding in dat H alleenlik hom as kandidaat sal aanbied as jy oorreed kan word om vir hom terug te staan - so nie sal hy van die toneel verdwyn en sal jy die opvolger wees.

Ek verneem dan ook gister uit 'n baie goeie bron uit Standerton dat H daar aan 'n niggie van hom sou gesê het dat as hy nie die opvolger gaan wees nie, hy dan ook gaan uittree en gaan boer. Nou ja, jy sal onthou dat dit nog altyd my opinie was dat hy hom nie teen jou in 'n verkiesing in die koukus sou waag nie -

18. INEG, PV93 H F Verwoerd Versameling, Lêer 1/11/1, Persoonlike Korrespondensie : Strijdom - Verwoerd, 17/10/1954.

en dat hy alleenlik kandidaat sou wees as jy hom die versekering vooraf sou gee dat jy vir hom sou terugstaan.

Hoewel jy my laas die versekering gegee het dat jy dit nie sal doen nie wil ek tog maar weer baie ernstig by jou pleit dat jy onder geen omstandighede onder watter druk ookal (en ek verwag nogal dat daar 'n poging aangewend sal word om druk op jou uit te oefen) sal terugstaan nie - maar die houding sal inneem dat dit 'n saak vir die koukus is.

As H die opvolger gaan wees kan ek alleenlik net 'n ramp vir die party en land sien. Al die dinge waarvoor ons so hard geveg het en wat nog gedoen moet word kan ons dan maar afskryf. Ons eie mense sal eenvoudig lamgeslaan wees en geen geesdrif meer hê nie. Baie, baie het al met my hieroor gepraat en die vrees uitgespreek dat dit mag gebeur"¹⁹

Odendaal se vrees was egter ongegrond. Havenga en Strijdom is deur lede van die koukus genomineer, maar toe dit duidelik word dat Strijdom 'n meerderheid in die koukusstemming sou behaal, het Havenga hom teruggetrek en uit die politiek getree.²⁰

Hierdie persoonlike brief getuig van 'n intieme vertrouwensverhouding tussen Strijdom en Odendaal. Die trant van die brief dui verder op Odendaal se eerstehandse kennis van verwickelinge binne die N P

19. SAB, A2 J G Strijdom Versameling Band 60 : Odendaal - Strijdom, 3/10/1954, p. 34.

20. C F J Muller (red.) : Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis, p. 436.

Dat Odendaal verwag het dat Strijdom tot Eerste Minister verkies sou word, blyk ook uit 'n persoonlike brief aan Strijdom gedateer 30 Oktober 1954:" Koos Theron [voorsitter van die Afdelings Bestuur, Waterberg] het die jaarlikse Afdelings Bestuur Vergadering belê vir Vrydag 10 Des. te Nylstroom. Ek veronderstel dat jy die vergadering sal wil bywoon en daarom moet jy asb. die datum oophou. As dinge verloop soos ons verwag wil ons daardie aand 'n braaivleis reël op Nylstroom, dieselfde soos ons in 1948 gedoen het. Hierdie gedagte is in die tussentyd nog net by Koos en my en sal hy natuurlik eers na 30 Nov. kennis gee."²¹

Toe Strijdom tot Malan se opvolger verkies is, was die Waterbergers die eerste om aan hul nuwe leier hulde te betoon. Op Saterdag 4 Desember 1954 tydens 'n amptelike byeenkoms, wat Die Vaderland as 'n vreugdefees bestempel het, het Odendaal die skare op Nylstroom toegesprek, waar Strijdom natuurlik ook teenwoordig was.²² Odendaal het die toehoorders daaraan herinner watter moeilike politieke tye die kiesafdeling Waterberg moes deurmaak.²³ Odendaal het Strijdom die redder van die Nasionale Party genoem, die man wat die party van onder af moes opbou. Volgens Odendaal verdien Strijdom die agting van die volk omdat hy eerlik is. Sy volk kon hom selfs die duisternis in volg. Die hele Suid-Afrika sal advokaat Strijdom net so lief kry as wat Waterberg hom liefhet. Strijdom is die nuwe Kruger van Suid-Afrika, het Odendaal verklaar. Odendaal het voorts voorspel dat Strijdom nog Suid-Afrika se nuwe president sou word.

21. SAB, A2 J G Strijdom Versameling Band 60 : Odendaal - Strijdom, 30/10/1954, p.34

22. Die Vaderland, 6/12/1954.

23. Die Transvaler, 6/12/1954; The Pretoria News, 6/12/1954.

Aan die einde van die relaas is Odendaal dowerend toegejuig.²⁴

Uit die trant van sy toespraak kan afgelei word dat Odendaal sterk republikeinsgesind was. Ewe opmerklik is die groot liefde, agting en heldeverering wat hy vir Strijdom gekoester het. Dat Odendaal die vertroue van Strijdom geniet het, blyk uit 'n brief wat laasgenoemde aan Odendaal in 1956 geskryf het. Gedurende Februarie 1956 was Strijdom as Eerste Minister bekommerd oor die reaksie wat die boere in veral die Waterberg sou toon oor 'n besluit wat die Regering geneem het oor die beheer van vleispryse. Hy moes, toe hy hierdie brief aan Odendaal geskryf het, reeds gerugte gehoor het dat die boere in die algemeen ontevrede was, want hy skryf : "Dit is vir my 'n baie onaangename verskynsel dat ons mense so maklik op loop gaan. Waarom nie eers wag om te sien wat die resultate van die nuwe stelsel gaan wees nie?... Ek weet nie wat alles op die voorgestelde Afdelingsbestuur gaan gebeur nie - maar dit sal, dink ek, goed wees as jy [Odendaal] dit kan bywoon - om te adviseer en tot versigtigheid te maan."²⁵ Soos reeds vermeld, het die notules van die Afdelingsbestuur Waterberg uit hierdie jare soek geraak en kon daar nie vasgestel word wat op die betrokke vergadering gebeur het en watter rol Odendaal in die besluite aldaar gespeel het nie. Aangesien dit slegs 'n Afdelingsbestuursvergadering was, het dit klaarblyklik ook nie die koerante gehaal nie, want die Afrikaanse koerante gedurende Februarie of Maart 1956 meld niks van hierdie vergadering nie. Van belang is die groot vertroue wat Strijdom in Odendaal se oordeelsvermoë en benadering van sake gestel het.

24. Die Transvaler, 6/12/1954.

25. SAB, A 1082 Odendaal Versameling Band 1, Strijdom - Odendaal, 17/2/1956.

Dit word ook gestaaf deur 'n persoonlike brief gedateer 26 Julie 1958 wat hy aan Odendaal gerig het in verband met stryddae in die Nylstroom-omgewing. Teen die middel van 1958 was Strijdom reeds ernstig siek en skryf hy onder andere die volgende aan sy vriend: "Baie vertroulik moet ek jou meedeel dat ek vandag vir behandeling na die hospitaal gaan waar ek heelwaarskynlik tot einde Augustus sal bly. Om feitlik onmiddellik na ek uit die hospitaal kom, stryddae en publieke vergaderings toe te spreek, sal soos jy self kan besef onmoontlik wees. Enige vergadering of stryddag gedurende September wat my persoonlik betref is dus buite die kwessie. Wat ek jou nou meedeel hoef nie aan ons mense oorgedra te word nie want dan laat hulle miskien die hande slap hang..."²⁶

Tydens 'n dinee te Libertas op 22 Oktober 1955 is dit opmerklik dat mev Odendaal se sitplek aangedui word as direk aan Strijdom se regterkant, en dié van Odendaal direk aan die regterkant van mev Strijdom. Dit wil dus voorkom asof die Strijdoms hul noue verbintenis met die Odendaals te midde van 'n groep uitgelese gaste op hierdie wyse wou betoon.²⁷

Odendaal was natuurlik 'n intieme vriend van Strijdom lank voordat laasgenoemde 'n groot openbare figuur geword het. Dit is dus onwaarskynlik dat eersugtigheid hom genoop het om 'n vriendskap met Strijdom aan te knoop. Op 11 Februarie 1966 het dr H F Verword, wat terloops ook 'n goeie vriend van Odendaal was, só hulde aan laasgenoemde gebring: "Hy [Odendaal] het homself die taak

26. SAB, A2 J G Strijdom Versameling Band 64 : Odendaal - Strijdom, 26/7/1958, p. 46.

27. SAB, A2 J G Strijdom Versameling Band 4 : Aansitplan Dinee te Libertas, 22/10/1955.

gestel om eer te bewys aan sy vriend en leier, adv Strijdom. Tot op sy doodsbed het hy gestreef om hulde te bring met die grootste denkbeeld wat hy wou sien verrys. Vir homself was hy 'n handlanger, 'n mede-arbeider en het telkens gesê dat hy help waar hy kon. In werklikheid was hy [Odendaal] 'n leier, 'n denker, 'n profeet van die toekoms."²⁸

Ongelukkig het daar geen tersaaklike korrespondensie tussen Odendaal en Strijdom uit die dae van hul prokureursvennootskap op Nylstroom bewaar gebly nie. In 'n onderhoud met mnr A O Mulder, senior vennoot van die prokureursfirma Abel Mulder en Vennote (die destydse vennootskap Strijdom, Viljoen en Odendaal) het mnr Mulder skrywer meegedeel dat hy persoonlik alle protokol van Strijdom en Odendaal deeglik deurgegaan het met die oog op die historiese waarde van veral persoonlike briefwisseling tussen die twee. Hy kon egter geen persoonlike korrespondensie van enige waarde (volgens hom) opspoor toe hy die kantoor skoonmaak het nie, behalwe die protokol wat na die plaaslike museum oorgeplaas is.²⁹ In 'n onderhoud met mnr J H Kruger, Opsigter van die Strijdom Museum op Nylstroom, het ook hy meegedeel dat hy na 'n soektog geen dokumente buiten die protokol van die twee eertydse vennote kon opspoor nie.³⁰

Dit is 'n feit dat Odendaal en Strijdom in baie opsigte van die vroegste jare af op Nylstroom nou saamgewerk het. Spoedig het hulle veral onder die Noord-Transvalers as die tweemanskap van die Noorde bekend geraak.³¹

28. Die Transvaler, 12/2/1966.

29. Onderhoud met mnr A O Mulder, 22/4/1991.

30. Onderhoud met mnr J H Kruger, 20/8/1991 (Opsigter Strijdom Museum, Nylstroom).

31. J L Basson : J G Strijdom Sy Politieke Loopbaan van 1929 tot 1948, pp. 48 - 49; Onderhoud met mnr J H Steyl, 25/4/1990.

Odendaal en Strijdom se gesamentlike optrede in later jare was veral prominent met stryddae. Die N P was sedert sy ontstaan in 1914 onder voortdurende finansiële druk. Dit was dus van kardinale belang dat fondse ingesamel en noukeuring geadmini- streer moes word. In hierdie opsig het Strijdom as leier van die N P in Transvaal sedert 1936 'n prominente rol vervul. Sy uiteindelijke leierskap van die N P in Transvaal was die resul- taat van opeenvolgende gebeure. Toe Hertzog en Smuts in 1934 die Verenige Party gestig het, het D F Malan en ander besluit om die Nasionale Party te laat voortbestaan. Strijdom, C J de Wet en mev Mabel Jansen (as die sogenaamde driemanskap) het die leiding van die N P in Transvaal in April 1935 oorgeneem totdat Strijdom in 1936 alleenleier geword het. Dit was Strijdom was met die idee van stryddae in die Transvaal begin het. Toe die fondse eers daar was, kon die organisasies opgeknap en uitgebrei word. Van toe af het Transvaal Na- sionale setels begin lewer. Daar is ook wisseltrofeeë toege- ken vir afdelings wat die beste administratiewe stelsel gehad het, die meeste fondse gëin het, ensovoorts.³² Onder Strijdom se inspirasie het Waterberg die Transvaalse Minister-wissel- trofee in 1957, 1958, en 1959 en die Tommie Rood-wisseltrofee in 1954, 1955, 1957, 1958 en 1959 verower.³³ Dit was voorwaar 'n rekord waarop Waterberg trots kon wees. Aan die spits hier- van het Strijdom en Odendaal met hul stryddagpogings gestaan. Geen wonder nie dat Jan de Klerk, later Minister van Arbeid en Publieke Werke, in 'n brief gedateer 5 September 1949 aan Odendaal skryf : "Mens verstaan ook nie elke dag julle Water-

32. M P A Malan : Die Nasionale Party van Suid-Afrika, p. 318;
J L Basson : J G Strijdom Sy Politieke Loopbaan van 1929
tot 1948, pp. 86, 88, 95.

33. J J Nel(e a) (reds) : Nylstroom 1866 - 1966, p.101.

bergers nie. So wat van stryddae reël het ek lanklaas in my lewe gesien!"³⁴

Odendaal het nie net as spreker sy bydrae gelewer om fondse vir die N P-kas te werf nie. As voorsitter van die N P se Finansiële Komitee in Transvaal tussen 1932 en 1953 het hy 'n sinvolle en leidende rol vervul.³⁵ So byvoorbeeld het die Finansiële Komitee bestaan uit Odendaal as voorsitter, mev E C van der Lingen, B Muller en A C van Wyk. Die Komitee het gereeld vergader.

Daar is onder andere vergaderings op 3 Maart 1952 in die N P kantoor in Johannesburg, op 5 Mei 1952 in Pretoria, 2 Junie 1952 in Johannesburg, 8 September 1952 in Pretoria en 6 Oktober 1952 weer eens in Johannesburg gehou. Odendaal se besondere bydrae kon nie uit die beskikbare dokumente uitgelig word nie,³⁶ maar J H Steyl herinner hom baie goed as voormalige Hoofsekretaris van die N P in Transvaal dat Odendaal 'n gewaardeerde diens gelewer het. Hy het verklaar dat Odendaal met groot deeglikheid sy pligte behartig het en nooit 'n foutiewe finansiële staat voor die Algemene Kongres gelê het nie.³⁷

Teen die einde van die dertigerjare het die Afrikanerdom soos in 1914 voor 'n krisistyd te staan gekom. In September 1939 het die Tweede Wêreldoorlog uitbreek en Suid-Afrika het tot die oorlog toegetree. Omdat Hertzog en Malan teen deelname aan die oorlog gekant was, het hulle outomaties nader aanmekaar beweeg. Dit het gelei tot die stigting van die Herenigde Nasionale Party of Volksparty (H N P of V P) in die eerste helfte van 1940. In

34. INEG, PV2, Lêer I200, Korrespondensie N P Transvaal, mnr J de Klerk - F H Odendaal, 5/9/1949.

35. Die Transvaler, 24/8/1948; 27/8/1949.

36. INEG, PV2, Lêer I65, Korrespondensie N P Transvaal Notules Finansiële Komitee N P Transvaal, 31/3/1952; 5/5/1952; 2/6/1952; 8/9/1952; 6/10/1952.

37. Onderhoud met mnr J H Steyl, 25/4/1990.

die parlement het die Hertzogiete en Malaniete voortaan deurmekaar gesit en saam koudus gehou.³⁸ Oral in die land is Afdelingsbestuur vir die nuwe party gestig. So byvoorbeeld is daar op 10 Junie 1940 'n tak van die Verenigde Nasionale Party op Nylstroom gestig. Die aanvanklike ledetal daar was meer as 300. G Bakker, L P R, is gekies as voorsitter, A J Slabbert as onder-voorsitter en Odendaal as sekretaris van die Afdelingsbestuur. Die Transvaler meld egter nie die name van die ander lede nie, hoewel die totale komitee uit 15 lede bestaan het. Die gees van versoening wat die vergadering geadem het, word duidelik weerspieël deur Bakker se opmerking tydens die vergadering: "Oud-Nasionaliste en oud-Volkspartylede het niks om mekaar te verwyt nie en ons is nou een in ons groot strewe na 'n vry en onafhanklike Republiek."³⁹

Soos met sy verkiesing as sekretaris van die N P se Afdelingsbestuur in Waterberg gedurende 1929, het Odendaal na 1940 as sekretaris van die Afdelingsbestuur voortgegaan met sy arbeid onder partygenote. So byvoorbeeld getuig J I L van Niekerk dat Odendaal sy politieke werksaamhede dikwels by die kantoor op Nylstroom tydens kantoor-ure verrig het. Van Niekerk was die jongste vennoot van die firma Odendaal en Viljoen nadat Strijdom hom onttrek het weens sy toenemende politieke bedrywighede. Van Niekerk onthou hoe J H Campher, later L P R vir Waterberg, as N P Afdelingsbestuurder met Odendaal voor en tydens verkiesings op kantoor kom koudus het.⁴⁰

38. C F J Muller (red.) : Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis, pp. 427 - 428.

39. Die Transvaler, 14/6/1940.

40. Onderhoud met mnr J I le Roux van Niekerk, 3/4/1990 (Eertydse vennoot in Odendaal en Viljoen Prokureursfirma).

Veral as gevolg van sy vriendskap met Strijdom het Odendaal vanaf 1928 geleidelik oortuig geraak dat die Unie van Suid-Afrika soewereïen onafhanklik moes word. Slegs dan kon die land se belange die beste gedien word. Hierdie standpunt is verder verstewig toe generaal Smuts die Unie teen die sin van menige Afrikaner in die Tweede Wêreldoorlog gedompel het. Odendaal en sy partygenote het hul standpunt duidelik aan die kiesers van Waterberg oorgebring met die algemene verkiesing wat in Julie 1943 gehou is. As voorsitter van die Verkiesingskomitee van Waterberg het Odendaal 'n brief in die Waterberg-kiesafdeling laat versprei waarin hy vir Strijdom voorbrand gemaak het. Strijdom sou as L V-kandidaat vir die Herenigde Nasionale Party, kiesafdeling Waterberg, staan. In hierdie dokument verklaar Odendaal dat Strijdom die geskikte kandidaat was, omdat hy hom onder meer vir 'n republiek sou beywer.⁴¹

Tydens die daaropvolgende jare het Odendaal se republikeinse strewe steeds gegroei en op 23 Mei 1956, toe hy reeds 'n meer prominente politieke rol vertolk het, het hy 'n belangrike mosie by die Provinsiale Raad ingedien. Hierdie mosie is aanvaar onder die opskrif Samesmelting van Blanke Seksies : Oplossing van Toekomstige Strydvræe. Aan die begin van sy mosie spreek Odendaal sy dank en waardering namens die Raad uit teenoor die N P-regering vir die bekwame wyse waarop dit sedert sy oorname reeds ernstige probleme tussen Engels- en Afrikaanssprekendes die hoof gebied het. Dan gaan sy mosie verder : "Die Raad is egter van mening dat die vereniging van die blankes gouer en

41. SAB, A2 J G Strijdom Versameling Band 33 : F H Odendaal : Aan die Kiesers van Waterberg, Verkiesingsbrief, 14/6/1943, p. 176.

beter sal geskied deur die totstandkoming van 'n Republiek in Suid-Afrika, en versoek die Regering per eerbiedige adres om, wanneer hy dit doenlik ag, volgens sy aangekondigde beleid 'n Republiek, gegrondves op demokratiese beginsels, tot stand te bring." ⁴²

Die redes waarom Odendaal republiekwording so sterk gesteun het, moet gesoek word by die invloed wat sy mentor en leier op hom uitgeoefen het. Odendaal het die ideale van Strijdom volkome onderskryf. Die republikeinse opvattinge van Strijdom het 'n bepaalde koers aangedui. Volgens hom was 'n republiek sinoniem met die demokratiese bekouinge van die Afrikaner. Dit moes gebaseer wees op die demokrasie wat gefundeer is in die Afrikaner se Calvinistiese leerstellings soos dit in die ou Boere republieke van die Zuid-Afrikaansche Republiek en die Oranje-Vrystaat bestaan het. Daar was by Strijdom geen twyfel dat die Afrikaner in 'n toekomstige republiek die septer sou swaai nie. Dit sou ook daarin gestalte vind dat sy lewensbeskouing, naamlik die Christelik-nasionalisme rigtinggewend in die beleidsbepaling van 'n republikeinse regering sou wees. Dit was juis die Brits-liberalistiese owerheid wat verhoed het dat Afrikanerideale en -belange tot volle wasdom kon groei. Daarom moes die bande met die Britse imperialisme so spoedig moontlik verbreek word. Dit het vir Strijdom gegrief dat die ingesetenes van die land, naamlik die Afrikaners, in 'n toestand van armlankeskap verval het en vanweë parasiete wat misbruik gemaak het van die gasvryheid van die land om hul eie sakke te vul ten koste van die nasate van die Voortrekkers wat die land bewoonbaar gemaak het. Hierdie

42. Notule Provinsiale Raad van Transvaal, 23/5/1956, p. 24.

toestand moes so spoedig moontlik beeindig word.

Die nasionale simbole en taal van die toekomstige republiek was ook vir Strijdom 'n belangrike aspek waaroor deeglik besin moes word. Hy was die mening toegedaan dat die toentertydse Unievlag nie vir 'n republiek sou deug nie. Daar moes 'n nuwe republikeinse vlag ontwerp word. Ook wat ander simbole betref, sou daar weggedoen moes word van simboliese verbintenisse met die Britse Kroon. Aspekte soos die kroon op die embleme van die Weermag sou vervang word met die kasteel terwyl die woorde "In diens van Haar Majesteit" op staatskoeverte en die koningin se kop op Suid-Afrikaanse munte uiteindelik ook sou verander. Deur sulke stappe te doen, sou die Suid-Afrikaanse Regering die landsburgers dwing om geen verdeelde trou tussen Brittanje en Suid-Afrika te hê nie. Voorts het Suid-Afrika se deelname aan die Tweede Wêreldoorlog die nasionaliste in die land laat besef dat Suid-Afrika slegs 'n selfstandige buitelandse beleid kon volg indien hy soewereine onafhanklikheid, afgeskei van die Britse Kroon, verkry. 'n Soewerein onafhanklike republiek sou dit moontlik kon maak.⁴³

Odendaal het al die gedagtes van Strijdom rondom onafhanklikheid vir sy land sterk ondersteun.

Deur die jare het Odendaal die gedagte van 'n republiek vertroetel en teen Mei 1958 was hy daarvan oortuig dat die tyd ryp was om Suid-Afrika in 'n republiek te omskep. Tydens 'n debat op

43. J L Basson : J G Strijdom Sy Politieke loopbaan van 1929 tot 1948, pp. 590 - 591; D J Kotzé : Positiewe Nasionalisme, pp. 88 - 89.

15 Mei 1958 in die Provinsiale Raad het hy gesê dat vooraanstaande V P-lede dikwels in die verlede beweer het dat die regte van die Engelssprekendes weggeneem sou word sodra 'n republiek tot stand kom. Odendaal wou weet of die N P Volksleiers so dwaas sou wees om die Engelssprekendes se steun sommer so weg te gooi. Elke kieser, volgens Odendaal, wat nasionaal gestem het, wou 'n republiek hê, ook daardie tagtigduisend Engelssprekendes wat in daardie stadium die Nasionale Party ondersteun het. Odendaal het verklaar dat die Engelstalige pers hom moeg maak met hulle drogredenasië en lelke voorspookse. Hy het beweer dat 'n republiek slegs groter eenheid onder die blankes in die land sou bring : "Daar sal die regte volkseenheid tot stand kom ... As u daardie republiek het sal u nie meer kan dink aan 'n tweede vlag aan 'n tweede volkslied, aan 'n tweede burgerskap nie ..." ⁴⁴

Na die afsterwe van Strijdom het Odendaal 'n meer selfstandige siening begin openbaar. Op 23 Mei 1961 het Odendaal in die Provinsiale Raad 'n beroep op die Engelssprekendes in die Opposisie gedoen om hul kragte by die Afrikaanssprekendes in te gooi. Hoewel Odendaal in daardie stadium eintlik 'n republiek in gedagte gehad het en dus die Engelssprekendes se ondersteuning hiervoor gesoek het, was daar vir Odendaal veel meer op die spel. Hy het gevra dat die twee taalgroepe mekaar se bona fides nie in twyfel moes trek nie en dat daar blanke eenheid moes wees. ⁴⁵ Jack Steyl getuig ook dat Odendaal by verskeie geleenthede teenoor hom verklaar het dat dit sy oortuigde mening was dat die gedagte van 'n republiek slegs sal slaag as alle blankes eensgesind is oor die gedagte van onafhanklikheid. Wat Odendaal betref het, moes party-poli-

44. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 13, 14, 20, 27/5/1958 Dl 6, p. 37.

45. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 23/5/1961, Dl 17, pp. 93 - 94.

tieke verskille ondergeskik gestel word om eenheid van die blanke se voortbestaan in Suid-Afrika te verseker.⁴⁶ In die verband het hy klaarblyklik van die beginselvaste Strijdom verskil. Odendaal, so wil dit voorkom, was meer toeskietlik teenoor die Engelstalige Suid-Afrikaners as wat Strijdom was.

Odendaal was vir 'n relatief kort tydperk betrokke by die Ossewa-Brandwag. Klaarblyklik is sy besluit om aktief deel te neem aan die aktiwiteite van die Ossewa-Brandwag sterk beïnvloed deur Strijdom: se aanvanklik positiewe houding jeens die organisasie en die feit dat Malan en Strijdom ook lede van die Ossewa-Brandwag was.⁴⁷ As uitvloeisel van die Eeufeesjaar het die Ossewa-Brandwag in November 1938 ontstaan, drie maande na die simboliese ossewatrek in Kaapstad 'n aanvang geneem het. Die doel van die beweging was om as 'n kultuurliggaam die eenheidsgedagte wat onder die Afrikaners gegroei het, te bestendig. Die organisasie het 'n sterk militêre inslag geopenbaar en was organisatories op die kommandostelsel geskoei. In sy "Doel en Strewe" is uitdruklik verklaar dat die O B geen party-politieke verbintenisse sou hê nie.⁴⁸ Hierdie bepaling in die konstitusie is later dikwels deur Strijdom aangehaal toe die O B al hoe meer die politieke terrein begin betree het.⁴⁹ Kolonel C J Laas, 'n organiserende stafoffisier van die Verdediging-Skietverenigings en bevelvoerende offisier van die Regiment De Wet is tot eerste leier van die O B verkies.⁵⁰

Selde in die geskiedenis het 'n organisasie so die verbeelding van die Afrikaner aangegryp soos die O B. Die geesdrif wat daaruitgestraal het, het op 'n ongekende groei in nasionalisme en nasietrots gedui. Selfs Volksraadslede het aangesluit, van

46. Onderhoud met mnr J H Steyl, 3/2/1992.

47. J L Basson : J G Strijdom Sy Politieke loopbaan van 1929 tot 1948, pp. 380 - 381.

48. SAB, A2 JG Strijdom Versameling Band 57 : Inligtingstuk, Die Ossewa-Brandwag, ongedateerd.

49. Die Transvaler, 22/9/1941; 25/10/1941.

50. F J van Heerden : Nasionaal-Sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933 - 1948, pp. 114, 116.

wie onder andere C R Swart 'n prominente rol gespeel het as lid van die Groot Raad. Ook Strijdom en Kemp was van die name wat in die ledelyste van die O B aangetref is.⁵¹ Dit is dan ook geen verrassing nie dat Odendaal ook by die O B aangesluit het. Hy is spoedig tot Hoofkommandant van die Waterbergkommando verkies.⁵² Die presiese datum van sy verkiesing kon nie vasgestel word nie, aangesien dié dokumente by die Ferdinand Postma Biblioteek, die amptelike argiefbewaarplek van alle O B dokumente, nie opgespoor kon word nie.⁵³

Tussen Malan en die O B is daar op 29 Oktober 1940 die sogenaamde Cradock-ooreenkoms gesluit, waarvolgens die Herenigde Party die Afrikanerdom in die politieke sfeer sou verteenwoordig, terwyl die O B hom tot die nie-politieke terrein sou beperk. Toe dr Hans van Rensburg egter as Administrateur van die Vrystaat bedank en op 15 Januarie 1941 die nuwe Kommandantgeneraal van hierdie semi-militêre organisasie word, is daar spoedig van hierdie ooreenkoms afgewyk. Die nuwe leier het hom ook op die politieke terrein begewe, en aangesien hy 'n staatsfilosofie gehuldig het wat nie veel van dié van Adolf Hitler verskil het nie en hy sy minagting vir die partypolitiek van die demokrasie nie juis verdoesel het nie, het hy spoedig met Malan en die Herenigde Party oorhoops gelê.⁵⁴

Hierdie ontevredenheid met die O B het natuurlik ook na die Waterberg uitgekring waar Odendaal die protes teen die nuwe rigting van die organisasie gelei het. Die grondoorsaak van

-
- 51. J L Basson : J G Strijdom Sy Politieke Loopbaan van 1929 tot 1948, p. 380.
 - 52. Die Transvaler, 25/9/1941.
 - 53. Brief Prof C J H Lessing - J W de Villiers, 16/6/1991.
 - 54. C F J Muller (red) : Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis, p. 430.

Odendaal se ontevredenheid kan herlei word na die bestaan van 'n vlugskrif wat onder die O B geleedere bekend geword het. Hierdie vlugskrif, Die Kronkelgange van 'n Party, wat opgestel was deur N G S van der Walt, propaganda-offisier van die O B, het groot opskudding veroorsaak. In die vlugskrif is Malan se uitsprake teen 'n republiek in 'n vorige tydperk uiteengesit. Die stuk is reeds op 3 September 1941 aan ds C R Kotze, Voor-sitter van die Groot Raad van die O B, oorhandig. Kotze kon hom nie met die dokument vereenselwig nie en het die volgende dag sy bedanking uit die O B aangekondig.⁵⁵

In die lig van die onverkwiklike stryd tussen die party en die O B het Strijdom en Kemp in 'n gesamentlike persverklaring op 17 September 1941 hul bedanking as lede van die O B bekend ge-maak, tesame met 'n uiteensetting van die redes waarom hulle tot so 'n stap oorgegaan het. Hulle beweer dat Van Rensburg 'n pragtige volksorganisasie misbruik om die party en sy leiers te beveg. Daar-benewens sou hy die O B na die terrein van die party voer. Buiten-dien het Van Rensburg, volgens Strijdom en Kemp, na 'n magsposisie gestreef wat op 'n diktatuur vir Suid-Afrika neergekom het. Die volk kan nie langer die dubbele leiding wat Van Rensburg voorgestaan het, aanvaar nie; eenvormige leiding om volkseensheid te verseker, het noodsaaklik geword.⁵⁶ Die persverklaring het gepaard gegaan met 'n inligtingsbrosjure wat deur die H N P aan die kiesers uitgereik is waarin Malan verklaar dat hy sy steun van die O B terugtrek en waarin hy party-lede daarop wys dat dit hul vrystaan om uit die O B te bedank.⁵⁷

55. Die Transvaler, 12/9/1941.

56. J L Basson : J G Strijdom Sy Politieke loopbaan van 1929 tot 1948, pp. 393 - 394.

57. Ferdinand Postma Biblioteek, Potchefstroom : Inligtingsbrosjure van die H N P; Ons Party en die O B, ongedateerd.

Dit is onder hierdie omstandighede dat daar 'n O B-vergadering op Woensdag 24 September 1941 op Nylstroom gehou is. By hierdie geleentheid het Odendaal as Hoofdkommandant 'n verklaring van Strijdom voorgelees waarin hy hom meedeel dat Van Rensburg teenoor hom, Strijdom, erken het dat die gewraakte pamflet teen Malan en die H N P in die O B se hoofkantoor opgestel is vir gebruik in geval van 'n botsing tussen die O B en die party. Odendaal het die voorsitter van die vergadering, ds S J Stander, meegedeel dat Van Rensburg seker dink dat die O B-lede onder 'n kalkoen uitgebroei is deur te beweer dat die pamflet bedoel was as deel van die proefskrif van 'n M A-student, soos Van Rensburg op 18 September 1941 op Stellenbosch gesê het. Odendaal het verklaar dat Van Rensburg geen simpatie met Malan as volksleier het nie. In hierdie stadium het die vergadering van ongeveer 2 000 mense rumoerig geraak. 'n Klompie mense wat van Potgietersrus af oorgekom het, het Odendaal luidkeels beskuldig dat hy die volk wou skeur. Ander aanwesiges, wat Odendaal duidelik ondersteun het, wou hê dat hy moes voortgaan met sy betoog. 'n Tyd lank het alle pogings om die aanwesiges te kalmeer, misluk. Uiteindelik kon die generaals daarin slaag om orde te herstel en kon Odendaal voortgaan : "Dr Van Rensburg se leiding stuur op verdeeldheid in die O B af, 'n verdeeldheid wat tot die uiterste verwarring sal lei en die volk laat verongeluk. Elke pennie wat u in die toekoms aan die O B betaal, sal gebruik word om die H N P te beveg, die party wat alles vir die Afrikaner gedoen het en ons gebring het waar ons vandag staan. Om genoemde redes wil ek bedank as lid van die O B."⁵⁸ Generaal G Combrink

58. Die Transvaler, 25/9/1941.

het dadelik op Odendaal se bedanking gereageer en gesê dat laasgenoemde reeds as offisier geskors is. Hierna kon die gehoor nie gekalmeer word nie en ds Stander kon ook nie 'n antwoord op Odendaal se beskuldigings gee nie. Die vergadering is in wanorde uiteen.

Na 'n krygsraadvergadering wat hierna gehou is, het die offisiere van die kommandement Waterberg (wat lojaal aan Odendaal was) geëis dat die skorsing teruggetrek word. As voorwaarde is gestel dat Odendaal sy bedanking dan terugtrek en sy standpunt nie verder handhaaf nie. Hiertoë het Odendaal hom nie bereid verklaar nie en die skorsing is gehandhaaf.⁵⁹

Tydens hierdie gebeure het Odendaal kragdadig opgetree en hoewel dit vir hom 'n onaangename ervaring moes gewees het, het hy duidelik standpunt ingeneem. Nietemin kan aanvaar word dat die standpunt van Strijdom-hulle ook 'n rol gespeel het in sy besluit om uit die O B te bedank. Hoe dit ook al sy, wanneer hy oortuig was van 'n saak wil dit voorkom asof hy vir niks gestuit het nie. In hierdie geval het hy sonder enige aarseling die generale staf van die O B gekonfronteer en sy verbintenis met die organisasie het vir hom verdere bekendheid verwerf, veral onder die inwoners van die Waterbergse kiesafdeling. Dit het dus meegehelp om hom vir groter politieke bedrywighede voor te berei, hoewel dit blykbaar nooit vir hom 'n oorweging was om politiek sy loopbaan te maak nie.

59. Ibid.

TOETREDE TOT DIE OPENBARE POLITIEKE ARENA

Reeds voordat Odendaal L P R geword het, was hy aktief betrokke by die politiek en wel as lid van die Inligtingsburo van sy party. Daar was 'n behoefte om die kieserskorps op die hoogte te hou van politieke gebeure binne die party. 'n Inligtingsburo het gevolglik in 1938 in Bloemfontein tot stand gekom. J J Haywood, Volksraadslid vir Bloemfontein-Suid, het as hoof daarvan ageer, terwyl die vier Provinsiale leiers van die Party ook in 'n Toesigkomitee betrek is.⁶⁰ Odendaal het sedert 1938 op dié Komitee gedien.⁶¹ Klaarblyklik het hierdie Komitee nie heeltemal aan al die verwagtinge voldoen nie, want op 20 Januarie 1950 is 'n komitee deur die Federale Raad se Dagbestuur benoem om 'n nuwe skema vir dié doel op te stel. Die "nuwe" inligtingsdiens sou hopelik beter funksioneer as die oue. Die Komitee het bestaan uit J J Serfontein, voorsitter, P D Sauer, W Maree en sen dr H F Verwoerd. Hulle skema is op 29 April 1950 deur die Federale Raad oorweeg en goedgekeur.

Aan die hoof van dié diens sou voortaan 'n hoofinligtingsbeampte en 'n assistent staan wat sy standplaas in Johannesburg sou hê. Die Hoofsekretarisse van die Party in die vier onderskeie provinsies sou op die sentrale Inligtingskomitee dien. As eerste beamptes is aangestel M P A Malan en Marais Viljoen, laasgenoemde met 'n kantoor in Johannesburg, terwyl die sentrale kantoor in Bloemfontein sou setel.⁶²

60. P W Coetzer en J H le Roux (reds) : Die Nasionale Party, Dl 4, p. 31.

61. Onderhoud met mev M J Odendaal, 7/9/1987.; Die Transvaler, 27/8/1958.

62. M P A Malan : Die Nasionale Party van Suid-Afrika, p. 243.

Odendaal moes sedert 1938 bevredigende werk gelewer het, want hy is in 1950 weer eens tot die "nuwe" Inligtingsburo herkies.⁶³ In September 1953 het die Komitee bestaan uit Odendaal, mev E C van der Lingen, J de Klerk, B Muller, A C van Wyk (almal Transvalers), M Viljoen (Kaapstad) en senator M P A Malan (Bloemfontein).⁶⁴ Geen bewyse kon opgespoor word dat Odendaal 'n betekenisvolle bydrae tot hierdie Komitee gelewer het nie. Mnr J H Steyl as Hoofsekretaris van die N P het Odendaal sedert 1943 geken. Hy onthou dat laasgenoemde 'n versigtige mens was wanneer dit by uitsprake gekom het wat die Nasionale Party of prominente lede van die party se posisie op die spel kon plaas. Odendaal het volgens Steyl die kuns verstaan om uitsprake met die grootste versigtigheid en deeglikheid te maak. Die nuwe Komitee het volgens Steyl goed aan die verwagtinge voldoen.⁶⁵

Teen 1947 was Odendaal reeds 'n bekende en gevestigde leiersfiguur in die Nasionale Party van Transvaal. Baie ondersteuners in die kiesafdeling Waterberg het gevoel dat hy waardevolle diens op hoër politieke vlak vir Waterberg kon lewer. So 'n persoon was Willie Boshoff. In 'n onderhoud met Die Transvaler het Willie Boshoff sy verhouding met Odendaal later in herinnering geroep. Boshoff het Odendaal as jong prokureur op Nylstroom leer ken en 'n jarelange verbintenis het tussen die twee ontstaan. Daarbenewens was Boshoff vir 17 jaar die voorsitter van die N P Tak op Nylstroom. Gedurende die tyd tot 1947 het hy baie nou met Odendaal saamgewerk en het hulle mekaar besonder goed leer ken.

63. Onderhoud met mev M J Odendaal 7/9/1987.

64. INEG, PV2, Lêer I 59, Nasionale Party Korrespondensie, J H Steyl - F H Odendaal, 28/9/1953.

65. Onderhoud met mnr J H Steyl, 25/4/1990.

Reeds voor die afsterwe van die L P R vir Waterberg, G Bakker, het Boshoff vir Odendaal een hele nag lank gesoebat om hom verkiesbaar vir die Provinsiale Raad te stel indien 'n vakature sou ontstaan. Odendaal wou egter nie aan so iets toegee nie. Laasgenoemde was eerder bereid om steeds sy gewig agter die skerm vir sy party in te gooi en die belange van die N P te bevorder.⁶⁶

Daar was genoegsame rede hoekom sy partygenote vir Odendaal as 'n ideale kandidaat in die politiek gesien het. Volgens J W A Lewies, een van diegene wat Odendaal ondersteun en later sy provinsiale verkiesingstryd help veg het, was Odendaal deur en deur 'n bekwame man in enige saak wat hy aangepak het. Benewens sy flinke brein en meesleurende oortuigingsvermoë as spreker was Odendaal onkreukbaar in sy optrede teenoor sy medemens. Lewies het verklaar dat Odendaal 'n man uit een stuk was, onomkoopbaar en weens sy nederige menslikheid baie gewild onder lede van die publiek. Nogtans voel Lewies dat Odendaal se verkiesing tot L P R onlosmaakbaar verbind kon word aan sy goeie vriendskap met Strijdom; laasgenoemde se gewildheid onder die Waterbergers het Odendaal se verkiesing as L P R baie positief beïnvloed.⁶⁷

Met die afsterwe van Bakker in Augustus 1947 het daar 'n vakature in die Provinsiale Raad, kiesafdeling Waterberg, ontstaan.⁶⁸ Willie Boshoff het opnuut as voorsitter van die Nasionale Party Tak van Nylstroom vir Odendaal genader om hom verkiesbaar te stel. Hierdie keer het Odendaal ingewillig op voorwaarde dat Boshoff persoonlik onderneem om 'n werwingsveldtog onder die boere van die

66. Die Transvaler, 9/2/1966.

67. Brief mnr J W A Lewies - J W de Villiers, 8/12/1988.

68. Onderhoud met mnr A Bakker, 25/7/1991 (Seun van wyle mnr G Bakker).

distrik van stapel te laat loop. Odendaal het Boshoff voorts van 'n motor en bestuurder voorsien en die werwingsveldtog is geloods.⁶⁹

Dit wil amper voorkom asof Boshoff onnodig baie moeite gedoen het, want die V P het blykbaar nie kans gesien om die kiesafdeling te betwis nie. Volgens Die Transvaler van 24 Februarie 1948 is Odendaal onbestrede as L P R in Waterberg aangewys.⁷⁰ Die selfde koerant gedateer Donderdag 11 Maart 1948 verklaar soos volg : "Mnr F H Odendaal, die H N P-lid wat onbestrede in die Waterberg verkies is, kon Dinsdagmiddag [wat op 16 Maart 1948 dui] al sy plek in die Raad inneem".⁷¹

In die Provinsiale Raadsnotule staan dan ook opgeteken: "Die Voorsitter het Administrateurskennisgewing no. 115 van 3 Maart 1948 voorgelees waarby bekendgemaak word dat Frans Hendrik Odendaal behoorlik verkose verklaar is tot lid van die Provinsiale Raad verteenwoordigende kiesafdeling Waterberg."⁷²

Volgens A Bakker, seun van wyle G Bakker, was Odendaal aanvanklik baie ontevrede dat hy nie sy voorganger se senioriteit in die Provinsiale Raad geërf het nie. Bakker was Leier van die Nasionale Party in die Provinsiale Raad van Transvaal. Odendaal se redenasie was dat hierdie posisie die kiesafdeling Waterberg toegekom het.⁷³ Ondanks al die positiewe eienskappe wat aan Odendaal se persoonlikheid toegeskryf kon word, wil dit tog voorkom asof hy in hierdie stadium van sy loopbaan na hoër

69. Die Transvaler, 9/2/1966.

70. Die Transvaler, 24/2/1948.

71. Die Transvaler, 11/3/1948.

72. Notule Provinsiale Raad van Transvaal, 16/3/1948.

73. Onderhoud met mnr A Bakker, 6/5/1991.

status en posisie gestreef het as waarop hy as nuweling in die Provinsiale Raad geregtig was. Sy besware en redenasies het blykbaar nie veel indruk op die Provinsiale Raad gemaak nie. Hy sou moes wag en homself met verloop van tyd in die Raad bewys.

Gedurende die Provinsiale Raadsverkiesing in 1949 is Odendaal weer onbestrede as L P R vir Waterberg aangewys.⁷⁴ Odendaal se opgang in die politiek het saamgeval met die oorwinning wat die Nasionale Party in die 1948-verkiesing behaal het. Hy het hom dus in die geledere van die meerderheidsparty in die Provinsiale Raad bevind. Met sy toetrede tot die Provinsiale Raad is Odendaal se kwaliteite gou deur sy kollegas raakgesien en in Maart 1949 is A L Terblanche tot Voorsitter van die P R en Odendaal tot Voorsitter van Komitees in die Raad verkies.⁷⁵

Met die afsterwe van A L Terblanche (van die kiesafdeling Klerksdorp) in 1950 is Odendaal (op 23 Mei 1950) tot nuwe Voorsitter van die Provinsiale Raad verkies. Die Administrateur, dr Nicol, noem Odendaal in sy openingsrede en gelukwensing 'n "waardige opvolger", wat spreek van die agting waarmee Odendaal binne die geledere van die Provinsiale Raad bejeën is.⁷⁶

As Voorsitter van die Provinsiale Raad is daar van Odendaal verwag om hom van partypolitiek binne die Raad te distansieer wanneer laasgenoemde in sitting was. Hy is in die pos verkies

74. Die Transvaler, 17/3/1949.

75. Notule Provinsiale Raad van Transvaal, 23/3/1949; Die Transvaler, 23/3/1949; The Star, 23/3/1949.

76. Notule Provinsiale Raad van Transvaal, 23/5/1950.

deur die meerderheidsparty, met ander woorde, die Nasionale Party. So 'n persoon se onpartydigheid is veral belangrik in die magposisie wat hy binne die Raad bekleed. Hy is belas met die plig om orde in die Provinsiale Raadsitting te handhaaf. Gedurende debatte moet alle debatteerders deur sy stoel werk en hom aanspreek. Hy verleen spreekbeurte aan lede van die Raad en besluit wie die woord sal voer. Hy mag 'n mosie aanvaar of verwerp om 'n debat af te sluit, afhangende of die onderwerp onder bespreking volgens sy oordeel genoegsaam gedek is of nie.⁷⁷ Hierdie posisie het Odendaal dus grootliks gekortwiek om in debatte waar partysake betrokke was, deel te neem.

77. Onderhoud met dr S G J van Niekerk, 7/4/1990 (Voormalige Administrateur en direkte opvolger van F H Odendaal).

OPTREDE AS LID VAN DIE UITVOERENDE KOMITEE

Op 27 Februarie 1951 is Odendaal tot Lid van die Uitvoerende Komitee (L U K) in die plek van Jan de Klerk (kiesafdeling Krugersdorp) verkies. De Klerk is tot L V verkies en moes dus uit die Provinsiale Raad bedank.⁷⁸ Sodanige verkiesing word deur die kookus van die N P op 'n aparte vergadering afgehandel en vorm nie deel van die normale Provinsiale Raad se sitting nie.⁷⁹ Die verkiesingsuitslag van 'n L U K moet egter vir goedkeuring aan die Parlement voorgelê word.⁸⁰

As Lid van die Uitvoerende Komitee was Odendaal nou een van vier lede wat die Administrateur in die uitvoering van sy pligte moes bystaan. Nadat die Provinsiale Raad verkies is, het die lede van die Raad die Uitvoerende Komitee verkies. Soos verwag kan word, was hulle gewoonlik lede van die meerderheidsparty in die Raad. L U K's is vir vyf jaar verkies.

Die gebruik het ontwikkel dat L U K's as hoofde van bepaalde provinsiale departemente soos Onderwys, Hospitaalwese, ensovoorts optree. Hulle was dus eintlik 'n provinsiale kabinet. Wetgewing is deur hulle by die Provinsiale Raad ingedien en na aanname het dit ordonnansies geword. Provinsiale amptenare is deur die Uitvoerende Komitee aangestel. Saam met die amptenare van hul departemente moes die L U K's toesien dat provinsiale ordonnansies uitgevoer word.⁸¹ Die Departement Werke, wat onder andere alle provinsiale geboue en paaie ingesluit het, is aan Odendaal

78. Die Transvaler, 28/2/1951; Die Vaderland, 7/12/1954; Notule Provinsiale Raad van Transvaal, 1/3/1951.

79. Die Transvaler, 28/2/1951.

80. Onderhoud met dr S G J van Niekerk, 7/4/1990.

81. A Venter (ed) : South African Government and Politics, pp. 99 - 101.

toevertrou.⁸² Hy het 'n omvattende departement gekry wat geweldige hoë eise aan hom gestel het. 'n Baie hoë peil van werkverrigting is in hierdie departement gehandhaaf. Daar moes veral aandag gegee word aan meer skool-, koshuis- en hospitaalakkommodasie. Vir die boekjaar 1955 - 1956 is byvoorbeeld £5 200 000 bewillig om bouprojekte te kon voltooi.⁸³ Die Departement van Onderwys was onder die sorg van die Administrateur, dr W Nicol. Omdat die Onderwys 'n baie belangrike prioriteit in die Provinsiale Administrasie was, moes al die L U K's vir dr Nicol hiermee behulpzaam wees. Odendaal was veral baie direk daarby betrokke, omdat hy met fisiese geriewe by skole gemoeid was.⁸⁴

In die tydperk wat Odendaal vir die Departement Werke verantwoordelik was, het hy hom veral vir vernuwing en hervorming van skoolgeboue beywer. Sy benadering het die gees geadem van die algemene gevoel wat daar binne die Provinsiale Raad geheers het, om veral middelbare onderwys in Transvaal te bevorder. Hierdie vernuwing is veral ingelui met dr Nicol se openingsrede op 10 Mei 1955 toe hy aangekondig het dat hy, na bespreking met die Uitvoerende Komitee 'n sending oorsee wou stuur. Die sending, onder die leiding van die Direkteur van Onderwys van Transvaal, sou Europa, die V S A en Kanada besoek. Die onderwysstelsel van hierdie lande sou deeglik ondersoek word met die oog op toepassing in Transvaal.⁸⁵ Die besoek het van Februarie tot Augustus 1955 geduur en die sending het bestaan uit dr A H du P van Wyk, Direkteur van Onderwys in Transvaal, Inspekteur I R Griffith, A J Koen ('n hoof van 'n blanke hoërskool

82. SAB Ongenommerde URU-groep : Uitvoerende Raadsminute, 5/5/1951.

83. Transvaalse Provinsiale Raad : Jaarboek en Dagboek 1956, pp. 71, 133.

84. Onderhoud met dr S G J van Niekerk, 16/8/1991.

85. Openingsrede dr W Nicol, 10/5/1955, p.2 (Notules Provinsiale Raad van Transvaal, 1955 - 1956).

in Transvaal) en die Direkteur van Onderwys in Suidwes-Afrika, M H Greeff.⁸⁶

Die aanbevelings, voortvloeiend uit dié sending, is met die medewete van Odendaal in die Transvaalse Onderwysstelsel geïmplimenteer en was onder andere die volgende:

1. Standaardisering van skolastiese toetse vir standers II, III en V;
2. Navorsing sou onderneem word in die moontlikhede van evaluering in die hoërskole, met ander woorde watter alternatiewe daar geskep sou kon word om leerlinge te eksamineer;
3. Die verhoging van toelatingstandaarde van Kleurling-student-onderwysers;
4. Toelating van vyfjariges tot die skool;
5. Bevordering van moedertaalonderrig;
6. Buitemuurse aktiwiteite by skole;
7. Die opstel van 'n handleiding vir skoolhoofde;
8. Die mees effektiewe leerlingtal per klas;
9. Werwing en motivering van algemene Wetenskap- en Wiskunde-onderwysers;
10. Onderzoek na die klassifikasie van leerlinge vir ten minste drie gedifferensieëde studierigtings op skool.⁸⁷

Hoewel die Uitvoerende Komitee vernuwings in die hande van Onderwyskundiges gelaat het, was hulle verantwoordelik vir die vernuwende onderwysbenadering wat vanaf veral 1955 in Transvaal te

86. Departement van Onderwys Transvaal : Verslag van Oorsese Sending in verband met Gedifferensieëde Middelbare Onderwys, 20/10/1955, p. 11.

87. Departement van Onderwys Transvaal : Direkteursverslag, 31/12/1958, pp. 6 - 7.

bespeur was.

As L U K wat besonder nou gemoeid was met onderwys is dit logies dat Odendaal besorg was oor die groot aantal leerlinge wat uit provinsiale skole na tegniese skole en handelsskole gelok word ten koste van, volgens hom, die karaktervormende akademiese opleiding van die provinsiale skole. Onderwysvernuwing en ouermotivering was uiters belangrik om dié tendens volgens Odendaal teen te werk. Hy het hierdie menings tydens 'n toespraak op 2 Maart 1956 by die New Redruth-skool gelug. Om vernuwing te bewerkstellig, het Odendaal verklaar, is daar onder sy sorg verskeie bouprogramme geloods. Deur die verbetering van fisiese fasiliteite by skole sou die taak van die onderwyskorps miskien makliker gemaak word. Hy het verklaar dat sedert 1951 die getal Transvaalse skole meer as verdubbel het. Sy ander groot bekommernis was die groot getal kinders wat skole na standerd agt verlaat om te gaan werk.⁸⁸ Odendaal het hom nêrens binne die Provinsiale Raad se debatte oor hierdie skoolverlating uitgespreek nie. Die Administrateur het egter tydens sy openingsrede op 15 Mei 1956 onder andere die volgende verklaar : "Ten opsigte van verpligte skoolbesoek deel ek graag mee dat, teneinde te verseker dat leerlinge so lank wenslik op skool bly, die Uitvoerende Komitee besluit het dat die boonste grens van verpligte skoolbesoek vir alle kinders behoort verhoog te word tot die einde van die jaar waarin 'n kind die ouderdom van 16 jaar bereik of hy st VIII voltooi het of nie ..."⁸⁹ Hierdie besluit is vervat in die

88. Die Transvaler, 3/3/1956.

89. Openingsrede van dr W Nicol, 15/5/1956, p. 2 (Notules Provinsiale Raad van Transvaal, 15/5/1956 - 13/3/1957).

Gewysigde Onderwysordonnansie 11 van 1956 wat vanaf

25 Julie geïmplimenteer is.⁹⁰ Vyftien jaar later, in 1971, het dit eers nasionale beleid geword toe die Minister van Nasionale Opvoeding deur middel van Regeringskennisgewing R2029 van 12 November 1971 verklaar dat alle blankes skool sal besoek tot die einde van die jaar waarin daardie leerling die ouderdom van 16 jaar bereik het, of totdat hy die matrikulasie of die skool-eindeksamen van die sekondêre skool geslaag het.⁹¹

'n Aspek wat in daardie stadium in die Transvaalse provinsiale onderwys 'n bron van bekommernis onder ingeligtes was, was die tekort aan onderwysers. Odendaal het die tekort toegeskryf aan die feit dat onderwysers in die Transvaal nie aan politieke bedrywighede kon deelneem nie. Hy het op 18 Augustus 1953 verklaar dat hy die versekering by die Superintendent-generaal van Onderwys in Kaapstad, dr De Vos Malan, gekry het dat Kaapse onderwysers nie die politieke vryheid wat hulle toe reeds daar geniet het, misbruik het nie. Odendaal spreek sy bekommernis uit : "Dit is een van die redes waarom ons nie onderwysers kan kry nie, omdat hierdie mense onder 'n restriksie is. Hulle geniet nie die volle burgerregte wat hulle behoort te hê nie en dit is een van die redes waarom ons nie rekrute kan kry nie. Dit is een van die redes waarom baie van die onderwysers die professie verlaat ... wanneer daardie persoon die skoolterrein verlaat, dan behoort hy dieselfde regte te hê wat u en ek geniet. Dan moet hy vry wees om hom te kan uitleef as burger van hierdie Staat en moet hy nie aan bande gelê word deur knellende

90. C W B Hart (samesteller) : Die Provinsie Transvaal Onderwysordonnansie, 1953 (Ordonnansie No. 29 van 1953 soos gewysig), p. 49.

91. E G Malherbe : Education in South Africa, Volume II : 1923 - 1975, p. 253.

regulasies ... Dit is 'n saak van beleid vir die Nasionale Party en ons sal sekerlik nie daarvan afsien nie..."⁹²

Die Transvaalse Provinsiale Raad het Odendaal se betoog aanvaar. Die leerkrag se politieke bedrywighede moes net nie sy werk in gedrang bring nie. Hierdie besluit het vergestaltung gevind in die Gewysigde Onderwysordonnansie van 1954. Hierdie ordonnansie is as bylae in die Notuleboek van die Provinsiale Raad van Mei 1953 tot Maart 1954 opgeneem. Onder die subhoof Uitoefening van politieke en burgerlike regte deur onderwyser word onder andere die volgende gestipuleer "85 (1) (a) 'n Onderwyser het, behoudens die bepalinge van hierdie artikel volle politieke en burgerlike regte en hy kan lid van 'n politieke party, insluitende enige bestuur daarvan, word, en hom vir die Parlement of 'n Provinsiale Raad verkiesbaar stel..."⁹³ Die artikel stel dit egter duidelik dat die persoon nie sy posisie as onderwyser mag misbruik in sy politieke bedrywighede nie.⁹⁴ Odendaal het dus 'n groot bydrae gelewer om Transvaalse onderwysers se politieke regte te verseker.

Odendaal het besef dat 'n ander manier om onderwysers vir die provinsie te trek, aantreklike salarispakkette was. Hy kon in Februarie 1958 aan die Provinsiale Raad rapporteer dat die vier Administrateurs 'n komitee aangestel het om hierdie aspek te ondersoek. Hierdie komitee het in Januarie 1958 voorstelle van die verskillende onderwysdepartemente en Unie-onderwys ondersoek en voorstelle voorgelê wat by die volgende Administrateurskonfe-

-
- 92. Provinsiale Raad van Transvaal : Verbatum Verslag van die Debatte oor die Ontwerpordonnansie, 18/8/1953, pp. 62, 64.
 - 93. Provinsiale Raad van Transvaal : Notules, 26/5/1953 tot 9/3/1954; Gewysigde Onderwysordonnansie, 1954, p. 42.
 - 94. Ibid.

rensie in April 1958 bespreek sou word. Odendaal het voorts gesê : "al die Provinsies is onder die diepe besef van die dringende noodsaaklikheid om die tekort aan onderwysers so vermoontlik die hoof te bied en een van die metodes om dit te doen is die verbetering in salarisskale. Ek dink ons besef dit almal"⁹⁵ Hy het verder gegaan en verklaar dat hy as L U K graag 'n verbetering in hierdie opsig sou wou sien, maar dat Transvaal in dié opsig soos die ander provinsies aan die uniale ooreenkoms verbind was wat bepaal het dat onderwysers in al vier provinsies dieselfde salarisskale moes hê.⁹⁶

Daar is in Mei 1958 salarisaanpassings vir onderwysers in Transvaal, soos in die ander provinsies, gemaak waarin hoër begin-skale, hoër inkremente en groter maksimumsalarisse ingebou was. Dit het aansienlike verbeteringe in salarisse beteken.⁹⁷ Odendaal het nie werklik 'n groot rol gespeel in die daarstelling van hierdie diensvoorwaardes nie, aangesien die hele aangeleentheid deur 'n spesiale komitee, wat deur die vier Administrateurs aangestel is, hanteer is. Odendaal het egter as L U K sy volle steun aan die salarisverhogings toegesê.⁹⁸

Odendaal het in 'n poging om die belange van die Transvaalse leerlinge te bevorder, die kinders se persoonlike en akademiese behoeftes in ag geneem. Dit was sy beleid om byvoorbeeld nie onder gewone omstandighede hostelle vir stedelike skole op te rig nie. Waar moontlik, volgens hom, moes kinders per bus na skole vervoer word. Die ouers is ook deur hom aangemoedig om hulle kinders in

95. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 11, 12/2/1958 D1 4, p.17.

96. Ibid.

97. Die Transvaler, 13/5/1958.

98. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 11, 12/2/1958 D1 4. pp. 16-17.

skole te plaas wat geografies die naaste aan die ouerhuis geleë was. By geleentheid van Odendaal se besoek aan die Hoërskool F H Odendaal het die voorsitter van die Beheerraad van die skool, ds A G O Coertse, op die verhoog laat blyk dat die skool vooruitsien na 'n eie koshuis. Odendaal se integriteit kom na vore in sy reaksie op dié opmerking. Daar is selfs 'n mate van ergerlikheid in sy antwoord aan Coertse te bespeur. Hy het die ouers daarop gewys dat daar in daardie stadium 2 000 beddens in Transvaalse skoolhostelle leeggestaan het. Odendaal het gesê dat ouers om hostelle vra en dan die Provinsiale Raad verseker dat hulle die hostelle sal ondersteun. Sodra die hostelle egter opgerig is, vra dieselfde ouers weer skoolbusse om eerder hul kinders uit die huise na die skole te vervoer.⁹⁹ Dit is uit hierdie antwoord duidelik dat 'n irritasie wat in ingeligte kringe bestaan het, by Odendaal deurgeskemer het. Hoewel hy enersyds aangeprys kan word vir sy reguit antwoord, is dit aan die ander kant duidelik dat hy ook effens ontaktvol opgetree het. Per slot van rekening is sy uitlating nie in 'n geslote vergadering gemaak nie en moes dit verleentheid vir die Beheerraad veroorsaak het.

Odendaal het nogtans groot simpatie met die jeug, veral die Afrikaanse leerlinge, gehad. Sy sterk pro-Afrikaanse gevoelens word weerspieël in sy uitsprake oor skoolterreine in Johannesburg. Hy het teenoor die pers gesê dat daar beslis iets gedoen moes word om die skoolterreine by die Afrikaanse skole in die westelike voorstede van Johannesburg uit te brei. Sy opmerking teenoor Die Transvaler van 3 September 1955 was dat dit opvallend is dat die

99. Die Transvaler, 5/11/1956.

Engelse skole in dieselfde stadgedeeltes oor veel ruimer skoolterreine beskik as die Afrikaanse skole. Die toedrag van sake dat die terrein van 'n skool met soveel as 500 leerlinge slegs sowat 'n hektaar beslaan, was vir Odendaal onaanvaarbaar en moes volgens hom reggestel word.¹⁰⁰

Odendaal se uitspraak spreek van fyngespoelheid teenoor enige vorm van onreg teenoor sy taalgenote. Dit moet ook beoordeel word teen die agtergrond van die tydperk waarin hy hom as Afrikanerleier bevind het.

Kort na die bewindsoorname van die Nasionale Party in 1948, 'n party waarmee Odendaal hom volkome vereenselwig het, is die Voortrekkermonument op 16 Desember 1949 te Pretoria ingewy. Bykans 200 000 mense het hulle by die inwyding bevind. Nog selde tevore het die Afrikaner hom so bewus van sy nasionale identiteit gevoel. Nie net sy toenemende algemene getaloorwig as grootste blanke groep het daarvan getuig nie, maar ook sy toenemende invloed in die stede waar die Engelssprekende element hoofsaaklik die toon aangegee het. Ook in die sakewêreld het (volgens gewens wat die tweede Ekonomiese Volkskongres in 1950 openbaar gemaak het) die Afrikaner se deelname grootliks uitgebrei. Sedert 1939 het die getal Afrikaanse ondernemings van 3 700 tot 13 000 toegeneem en in 1948 - 49 was hulle omset reeds £645 miljoen. Daar was wel nog 'n groot agterstand vergeleke by die Engelssprekendes, maar daar was alle tekens dat die Afrikaner hom meer en meer laat geld het op ander gebiede as net die land-

100. Die Transvaler, 3/9/1955.

bou. Daar was min twyfel dat die Afrikanerdom nie in die eerste plek meer 'n volk van boere was ne.¹⁰¹ Odendaal was een van die Afrikaners wat in die bevoorregte posisie was om op 'n uiters belangrike primêre gebied, naamlik die skool, sy volksgenote se posisie te verbeter. Hy het in September 1955 teenoor die pers gesê dat die gebrek aan ruimte by party van die Afrikaanse skole, wat miskien die ergste by die Jakaranda-junior-skool was, dit noodsaaklik gemaak het dat die aankoop van aangrensende standplase oorweeg moes word. Sodra die Administrateur, dr W Nicol, aanbevelings in dié verband van die sentrale Skoolraad van Johannesburg ontvang het, sou aandag daaraan bestee word. Voor Odendaal enige persverklaring gemaak het, het hy, tipies van sy versigtige aard, homself eers gaan vergewis van die fisiese toestande by skole, veral in die westelike gedeeltes van Johannesburg. Hy is vergesel deur J J du Plessis, hoof van die afdeling geboue en eiendomme van die Transvaalse Provinsiale Administrasie. Die geselskap het verder bestaan uit P van Vuuren, L P R en N P-leier van die Johannesburgse Stadsraad, en dr J J van Tonder, Inspekteur van Onderwys. Die groep het die Jakaranda-junior-skool, wat voorheen die Milnerpark-junior-skool was, die Cottesloe-goewerment-skool, die Rossmore-Afrikaansmedium-junior-skool, die Mayfair-Afrikaansmedium-skool, die Aucklandpark-skool en die Orbanskool in Westdene besoek.¹⁰²

Odendaal kon 'n oplossing vir ruimte by al die skole verkry, behalwe in die geval van die Jakaranda-junior-skool waar gebrek aan speelruimte juis die ergste gevoel is. Omdat die skool in

101. A J H van der Walt (e a): Geskiedenis van Suid-Afrika (verwerk deur D W Kruger), p. 573.

102. Die Transvaler, 3/9/1955.

'n digbevolkte gedeelte Van Johannesburg geleë was en omdat grondpryse reeds in 1955 onrealisties hoog in die area was, het die Administrasie blykbaar nie kans gesien om aangrensende grond aan te koop nie. Die gevolg wat dat die onbevredigende toestand voortgeduur het tot in 1964. In hierdie jaar is grond aangrensend aan die Jakaranda-junior-skool bekom. 'n Nuwe skoolgebou met genoeg speelruimte is hier opgerig, terwyl die ou skoolgebou as Immigrasie-kantore aangewend is. Die nuwe skoolgebou is die Trap-der-Jeugd gedoop en het bly voortbestaan totdat dit in Desember 1990 met die Cottesloe-skool geamalgameer het.¹⁰³

Daar was 'n gevoel van onrustigheid by die Opposisie, veral by die Engelssprekendes, dat die Nasionale Party daarop uit was om die Afrikaners te bevoordeel, soos blyk uit 'n aanval wat John Cope (V P Parktown) in die Volksraad geloods het. Hy het die Regering skerp gekritiseer dat laasgenoemde hopeloos te veel betaal het vir grond in Parktown om 'n Afrikaanse Handelskool daar op te rig. Hierop het senator Jan de Klerk, Minister van Arbeid, geantwoord dat die V P se aanval eintlik maar daarvoor gegaan het dat dit 'n Afrikaansmediumskool was wat op die aangekoopte grond opgerig sou word. Hy het Cope daarvan beskuldig dat hy as Engelssprekende eintlik agter die hele versetaksie in Parktown gesit het. Dit was nodig, het De Klerk verklaar, om die skool op te rig om 'n opleidingsinrigting vir die 300 Afrikaanse leerlinge in die gebied te verskaf.¹⁰⁴

Handelskole het nie onder die sorg van die Provinsiale Admini-

103. Onderhoud met mev S J van Zyl, 2/12/1991 (Administratiewe Beampte, Rand Sentraal Skoolraad, Parktown); Skoolraads-kantoor Rand Sentraal, Brief Waarnemende Provinsiale Sekretaris (A Rautenbach) - Skoolraadsekretaris, Rand Sentraal Skoolraad, Parktown, 12/5/1956; Brief Voorsitter Skoolkomitee Jakaranda-Junior-Skool - Skoolraadsekretaris Rand Sentraal Skoolraad, Parktown, 31/10/1957.

104. Rand Daily Mail, 2/3/1956.

strasie geval nie. Dit was die verantwoordelikheid van die sentrale Regering deur middel van die Departement van Onderwys, Wetenskap en Kuns.¹⁰⁵ Dit verklaar deels die feit dat die voor-
genome Afrikaanse Handelskool in Parktown nooit in die debatte van die Provinsiale Raad ter sprake gekom het nie.

Tog het Odendaal groot begrip vir die Engelssprekendes se vrese vir Afrikaanse oorheersing gehad. Hy het die algemene gevoel van agterdog van veral die Engelssprekende V P-lede ten minste op provinsiale vlak probeer besweer, soos blyk uit sy uitspraak tydens die Augustus-debat van 1957 in die Raad. Hy het onder andere gesê : "As die Nasionale Party uit en uit geïdentifiseerd moet word met die Afrikaanssprekendes, as die Nasionale Party feitlik moet beskou word as die party van die Afrikaner ... waar moet die Engelssprekende dan 'n politieke tuiste vind ... ons leiers in die verlede het dit beklemtoon dat die Nasionale Party 'n party is vir almal wat met daardie [party se] beginsels saamstem of hulle Engelssprekend en of hulle Afrikaanssprekend is ... ons praat so baie oor volkseenheid ... Waarom baklei ons met mekaar, die Engelsman met die Boer en die Boer met die Engelsman? ... Dit sal mettertyd verdwyn..."¹⁰⁶

Aan die begin van 1957 het Odendaal die algemene woordvoerder in verband met Nasionale Partysake binne die Provinsiale Raad geword omdat hy in Februarie 1957 tot leier van die kous van die N P in die Provinsiale Raad verkies is met F S Steyn, as onderleier. Hierdie verkiesing het gespruit uit die bedanking van

105. E G Malherbe : Education in South Africa, VOL II : 1923 - 75, p. 205.

106. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 22 - 28/8/1957 D1 1, pp. 145, 159.

dr Theo Wassenaar as leier van die Nasionale Party koudus in die Raad.¹⁰⁷ Nóg die notules nóg die debatte van die Provinsiale Raad gedurende 1957 maak enige melding van hierdie verkiesing, omdat dit 'n suiwer party-aangeleentheid was. Die N P-koudus het Odendaal in 'n aparte vergadering (buite die Raadsaal) tot leier verkies.

Wassenaar se bedanking het die Provinsiale Raad in 'n uiters ongemaklike situasie geplaas. Vir die eerste keer in die geskiedenis van die Raad het 'n lid van die regerende party in sy posisie as L U K aangebly nadat hy uit dié party bedank het. Ten spyte van herhaaldelike versoeke van sy eertydse partygenote in die Raad, het Wassenaar eenvoudig geweier om te bedank en die Raad was magteloos om hom uit die kussings te lig. Die Administrateur het gevolglik geen ander keuse gehad nie as om Wassenaar se portefeulje, Hospitaaldienste, van hom weg te neem nie. Wassenaar het vir die res van sy dienstermyn, tot 1959, as L U K sonder portefeulje in die Uitvoerende Komitee aangebly. Die Administrateur het soveel vertroue in Odendaal se vermoëns gehad dat hy Hospitaaldienste aan hom toegeken het. Odendaal sou tot die einde van 1958 albei departemente beheer totdat ander reël-ings getref is.¹⁰⁸

Wassenaar se bedanking het onder andere gespruit uit sy ontevredenheid met die verkiesing van Skoolrade. Hy het verklaar dat Nasionalistes van verskeie kante af druk op die Uitvoerende Komitee uitgeoefen het om nie Engelssprekende verteenwoordigers vir

107. Die Vaderland, 26/2/1957.

108. Onderhoud met dr S G J van Niekerk, 16/8/1991; The Rand Daily Mail, 14/3/1957.

die Engelssprekende ouers op die Skoolrade aan te stel nie. Die Engelssprekende ouers se getalle was ver in die minderheid in vergelyking met die Afrikaanssprekende ouers. Wassenaar het verklaar dat die Nasionaliste só gekant was teen die Engelssprekendes dat hulle nie eens wou toelaat dat Nasionaalgesinde Engelssprekendes op Skoolrade benoem moes word nie. Die heftigste vertoë volgens Wassenaar het van die Wesrand gekom. Volgens Wassenaar het hy nie kans gesien om hom met so 'n onversoenlike houding te vereenselwig nie. Strijdom het volgens Wassenaar verklaar dat die Engels- en Afrikaanssprekendes nouer moes saamwerk, net soos Hertzog en Havenga dit verkondig het. Wassenaar het gevoel dat die Uitvoerende Komitee in die lig hiervan minstens twee Engelssprekende verteenwoordigers op elke Skoolraad moes benoem waar Engelssprekende ouers nie kandidate verkies kon kry nie. Volgens Wassenaar het hy aan veral die Nasionaliste van die Wesrand vertoë gerig om hiervolgens te handel. Die uiteinde was dat die Wesrandse Nasionaliste teësinnig ingestem het om slegs één Engelssprekende te laat benoem, maar dan moes hy 'n "goedgesinde" Nasionalis wees. Die betrokkenes wou nie, volgens Wassenaar, gehoor gee aan sy versoek om ten minste twee Engelsprekende predikante vir hierdie Skoolraad te benoem nie. Hy het beweer dat Strijdom voor die ekstremistiese Nasionaliste se druk geswig het en slegs een Engelssprekende op die Skoolraad goedgekeur het. Dit kon slegs as remmende faktor in nasiewording inwerk. As Strijdom nie sy woord teenoor die Engelsprekendes kon hou nie, kan dit slegs rampspoedig wees, het hy beweer.¹⁰⁹

109. Die Vaderland, 26/2/1957; Die Transvaler, 27/2/1957.

Hierdie ommeswaai in Wassenaar se standpunt oor Engelssprekendes binne Skoolraadsverband moes vir die Nasionaliste in die Provinsiale Raad as 'n groot verrassing gekom het. Odendaal veral was besonder verbaas dat Wassenaar so kon optree. Odendaal was teenwoordig toe Wassenaar tydens verwikkelinge oor taalmeduim by die Hoërskool Hendrik van der Bijl, wat 'n parallelmeduim skool was, aan Strijdom sou gesê het dat dit 'n goeie geleentheid gebied het om die Engelssprekende leerlinge te verafrikaans. Wassenaar se insinuasie het daarop neergekom dat hy wou hê dat die Engelssprekende leerlinge in dié skool gedwing moes word om deur meduim van Afrikaans hul vakke te neem. Hierdie uitspraak het Wassenaar blykbaar kort voor die gewraakte gebeure gemaak. Die Eerste Minister wou daarop van Wassenaar weet of hy dan dieselfde onreg aan die Engelssprekendes wou doen as wat hulle aan die Afrikaanssprekendes gedoen het.¹¹⁰

Odendaal se ergerlikheid met Wassenaar kan dus in der mate verstaan word toe hy as leier van die Nasionaliste in die Provinsiale Raad op Wassenaar se uitlatings moes reageer. Hy het Wassenaar namens die regerende party in die Raad oor die vingers getik. Volgens Odendaal was Wassenaar nie konsekwent nie. Wassenaar het volgens Odendaal voorheen die Verenigde Party en veral die Engelssprekendes uitgedaag om voorbeelde te noem waar Engelssprekendes verontreg is deur die N P. Hy het gevoel dat Wassenaar se besware eintlik gewentel het om die twee verslane kandidate in Wesrand, naamlik Bleksley en Carey (van die Home and School Council) wat nie in aanmerking gekom het as Skool-

110. Die Transvaler, 14/3/1957.

raadslede en ook nie deur die Uitvoerende Komitee as addisionele lede benoem is nie. Odendaal het beweer dat die N P en hyself beslis besware het teen sulke mense en hulle nooit op die Skoolraad sou benoem nie, omdat beide uiters liberaalgesind en verklaarde teenstanders van die moedertaalonderwysbeleid was. Voortaan sou die ouers al die kandidate kies en die Uitvoerende Komitee sou nie weer betrokke raak deur addisionele kandidate op aanbevelings te benoem soos in die verlede die gebruik was nie. Die Engelssprekendes moes volgens Odendaal die gevolge van hul optrede dra omdat hulle in die voorafgaande verkiesingsveldtog hulself agter die Home and School Council geskaar het.¹¹¹ Hier is 'n groot mate van ontoegeeflikheid by Odendaal teenoor die Engelssprekendes te bespeur. Dit wil darem voorkom asof sy ergerlikheid eerder teen Wassenaar en die V P gemik was as teen die Engelssprekendes in die algemeen. Die trant wat Odendaal aangeslaan het in sy hewige woordewisseling met Wassenaar moes so opmerklik gewees het dat The Rand Daily Mail van 14 Maart 1957 soos volg kon berig : "Mr Odendaal spoke in a loud and angry voice, and broke off for a number of heated personal exchanges with Dr Wassenaar ..."¹¹² Dit is voorwaar nie 'n waardige prentjie wat van dié Waterberger geskets word nie.

By geleentheid het Odendaal in die Raadsaal sekere Engelssprekende ouers van Vanderbijlpark daarvan beskuldig dat hulle hul kinders nie na die Hoërskool Hendrik van der Bijl wou stuur nie. Hy het in 'n hewige argument met dr B Wilson, V P lid vir Hospitaal, betrokke geraak : "Daar is 'n plek in Vanderbijlpark met die

111. Die Vaderland, 27/2/1957; Die Transvaler, 1/3/1957.

112. The Rand Daily Mail, 14/3/1957.

naam van „Snob's Hill". Ek wonder of jy dit weet! ... Ek sal dit enige tyd in Vanderbijlpark van 'n verhoog af sê! Ek is nie bang vir daardie lot „Snobs" nie ... As hulle my uitnoodig om dit te gaan sê, dan sal ek dit sê! ..."¹¹³ Hoewel Odendaal 'n groot mate van privilege binne die Raadsaal geniet het, sou 'n mens verwag dat 'n partyleier sulke persoonlike aanmerkings en emosionele uitbarstings sou vermy. Dit is alles behalwe 'n bedaarde redenaar wat hier na vore tree.

Hy het netso heethoofdig opgetree toe hy in 'n argument met A L Kowarsky, V P-lid vir Yeoville, betrokke geraak het. Kowarsky het naamlik beweer dat enkelmediumskole nie die wil van die meerderheid van die ouers was nie en dat die N P die ouers se regte met so 'n beleid van die tafel afgegee het. Odendaal het hierop geantwoord dat 90% van die ouers, Afrikaans- en Engelssprekendes, enkelmedium verkies het. Dan kom Odendaal se uitbarsting: "Ek het nog nooit gehoor dat 10% 90% oorheers nie! Dit is nie demokrasie nie, dit is diktatuur! ... Dit is niks anders as huigelary, dis politieke huigelary van die Opposisie hier. Hulle dink hulle kan daarmee stemme vang, om te verkondig, „Die ouers se reg, die ouers se reg"...."¹¹⁴ Klaarblyklik het Odendaal soms sy selfbeheersing totaal verloor, veral wanneer sy party en ook sy eie standpunte bevraagteken en gekritiseer is.

Die kwessie van die medium van onderrig het baie nou saam met die aanstelling van Skoolraadslede gehang. Veral in die laat vyftigerjare was daar groot meningsverskil ooreenkelmedium en parallel-

113. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 22 - 28/8/1957 D1 1, p. 154.

114. Transvaalse Provinsiale Raad : Debatte en Verrigtinge, 29/8/1957; 3, 4/9/1957 D1 2, p.101.

mediumskole in Transvaal. Wassenaar het as kampvegter vir parallelmediumskole in die Provinsiale Raad na vore getree. In 'n lang toespraak wat hy op 13 Maart 1957 in die Raad gemaak het, het Wassenaar onder andere gesê : "Die meerderheid van hierdie parallelmediumskole voldoen aan die behoeftes van ons onderwys; daar is in hierdie skole vir die Afrikaanssprekende kind nie die geringste gevaar nie; hy kan homself uitlewe en hy het die kans dat sy Engelssprekende maats kultuuraanraking met hom sal maak en daardeur 'n verryking vir die Afrikaanssprekendes kan bring..."¹¹⁵

Wassenaar het by die inleiding van sy toespraak die Raad daarop gewys dat Odendaal gesê het dat die N P voorkeur gee aan die enkelmedium en dit sou deurvoer. Dan gaan Wassenaar voort deur te sê : "ek wil net sê dat dit die eerste maal is dat ek hoor dat dit die verklaarde beleid van die Nasionale Party is - ek weet van geen kongresbesluit wat ooit bepaal het dat in alle gevalle waar moontlik enkelmedium moet ingestel word [nie]"¹¹⁶

Odendaal draai geen doekies om as hy vir Wassenaar bydam nie : "Dr Wassenaar het so skielik 'n pleitbesorger vir die regte van die Engelssprekendes geword ... Waarom het hy al die tyd die beleid van enkelmediumonderrig saam met die Nasionale Party verkondig? ..." ¹¹⁷ Odendaal het Wassenaar daarop gewys dat laasgenoemde destyds sy besware na die Provinsiale Raad se Dagbestuur kon geneem het alvorens hy teen die N P in sy geheel te velde getrek het. Maar volgens Odendaal was Wassenaar nie bereid om hom by die beslissings van die Dagbestuur te berus nie. Odendaal het onder andere ook gesê : "Hy [Wassenaar] het nie in

-
115. SAB, A2 J G Strijdom Versameling Band 39 : Toespraak van dr T Wassenaar in verband met parallelmediumskole, 13/3/1957, p. 95 (Debatte en Verrigtinge van die Provinsiale Raad van Transvaal is eers vanaf Augustus 1957 op 'n gereelde basis gepubliseer. 'n Kopie van dr Wassenaar se toespraak op 13 Maart 1957 word egter in die Strijdom Versameling bewaar).
116. Ibid.
117. Die Transvaler, 14/3/1957.

opstand gekom oor die beweerde verontregting van Engelssprekendes nie. Dit is nie sy eerbaarheid nie, maar daardie diktatoriale gees in hom wat die oorsaak was van sy optrede ..." ¹¹⁸

In 'n private brief gedateer 14 Maart 1957 skryf Odendaal aan J G Strijdom onder andere die volgende : "Eienaardig genoeg het die Mail niks van Wassenaar se toespraak, waarop ek gereageer het, geplaas nie. Dit lyk my hulle het hom al klaar gelos omdat hulle besef dat hy nie die ondersteuning het van die Nasionaliste nie ..." ¹¹⁹ Daar moes tog aanvanklik by Odendaal 'n vrees bestaan het dat Wassenaar die Nasionaliste veral binne die Provinsiale Raad sou kan beïnvloed. Wassenaar was ten spyte van alles tot en met sy bedanking die leier van die N P in die Provinsiale Raadskoukus én 'n baie invloedryke politieke figuur.

Ook by Strijdom moes 'n groot mate van teleurstelling oor Wassenaar se omgeswaai gewees het. Wassenaar was deur die jare vir die N P 'n groot staatsmaker. Sy onortodokse wyse van optrede het hom egter dikwels met heelwat mense in botsing gebring en hy het in die proses soms vir die party verleenheid veroorsaak. Wassenaar kon byvoorbeeld met een van die party se invloedrykste figure, mev Jansen (die latere Goewerneur-generaal se vrou) glad nie oor die weg kom nie. Strijdom het egter altyd Wassenaar se ywer en toewyding aan die party waardeur en het 'n hoë agting vir hom gehad. ¹²⁰

In die lig van bogenoemde is dit dus logies dat Strijdom ook sou

118. Ibid.

119. SAB, A2 J G Strijdom Versameling Band 39 : Odendaal - Strijdom, 14/3/1957, p. 48.

120. J L Basson : J G Strijdom Sy Politieke loopbaan van 1929 tot 1948, pp. 132 - 134.

reageer op Wassenaar se ommeval. Hy het op 28 Maart 1957 die volgende aan Odendaal geskryf : "Afgesien van ander bewyse wat betref ons Party se beleid ten opsigte van enkelmediumskole stuur ek hiermee 'n uittreksel uit die Verkiesingsmanifes wat ons met die Provinsiale Raadsverkiesing in 1943 uitgereik het ... Dit is maar net met die oog op Wassenaar se praatjies dat enkelmediumskole nie ons Party se beleid is nie..."¹²¹

Dit wil voorkom asof Wassenaar se besorgdheid eerlik was en dat hy opgetree het in die belang van die Engelssprekende ouers. Feit bly egter staan dat hy met sy onortodokse optrede homself van sy partygenote vervreem het. Odendaal was altyd 'n dissipel van korrekte optrede binne die party en 'n bewonderaar van Strijdom; wie die party of Strijdom gekritiseer het, is deur Odendaal met onverbiddelike argwaan bejeën. Daarom is dit seker ook verstaanbaar dat hy Wassenaar ernstig verkwalik en aangeval het oor sy "dislojaliteit" en kritiek teenoor die N P en Strijdom. Odendaal het ook baie smalend opgetree toe hy Wassenaar in die Februarie 1957 debat daarop gewys het dat laasgenoemde uitvaar teenoor die party wathom oorspronklik as L U K aangestel het.

Hoewel so 'n argument nie ter sake was nie, lig dit tog 'n baie belangrike aspek uit; dit wil voorkom asof Odendaal Wassenaar verkwalik het dat hy dit durf waag het om selfstandige standpunte te huldig wat nie strook met die party se beleid wat hy veronderstel was om te dien nie. Klaarblyklik het Odendaal

121. SAB, A2 J G StrijdomVersameling Band 39 : Strijdom-Odendaal, 29/3/1957, p. 104.

partybelange bo individuele belange verhef. Rebelsheid teen die party was 'n onvergeeflike sonde, vandaar sy bitsigheid teenoor Wassenaar. Voortaan sou die verhouding tussen dié twee leiersfigure binne die Provinsiale Raad van Transvaal hoflik, maar kil wees.

Die kleurbeleid en die onderwys in Suid-Afrika is 'n aspek wat vir Odendaal as L U K in die besonder geraak het. Dit was gedurende die vyftigjare dat die N P se kleurbeleid hom al hoe sterker voelbaar gemaak het, ook op provinsiale vlak. Sedert die N P se bewindsoorname in 1948 het die Regering verskillende maatreëls toegepas om rasse te skei. 'n Belangrike aspek van die apartheidsbeleid was om skeiding tussen woonbuurtes van die rassegroepe te bewerkstellig. Vir hierdie doel is die Wet op Groepsgebiede in 1950 aangeneem. Dit het nie 'n onmiddellike verskuiwing van bevolkingsgroepe tot gevolg gehad nie, maar 'n geleidelike skeiding van woonbuurte.¹²² Dit het logieserwys gelei tot skeiding van rasse, ook op skoolgebied. Die Transvaalse Provinsiale Raad het egter as gevolg van hierdie rassesseiding op skoolgebied in Augustus 1953 met 'n baie netelige aangeleentheid te kampe gehad nadat 'n leerling uit 'n skool gesit is toe daar vermoed is dat die kind nie blank is nie. Hoewel die saak as afgehandel beskou is, het dit tog in die Provinsiale Raad ter sprake gekom. Die lede van die V P sowel as die N P het die aangeleentheid met groot huiwering benader en rondborstig erken dat dit een van die moeilikste sake was waarvoor die Raad nog te staan gekom het. Veral die bepaling dat 'n Skoolraad die finale beslissing moes gee of 'n

122. Die Transvaler, 21/8/1953; A J H van der Walt (e a) : Geskiedenis van Suid-Afrika (verwerk deur D W Kruger), p. 565.

kind blank of gekleur is, het probleme opgelewer.¹²³ Die ontwerpordonnansie van 5 Augustus 1952 het onder die hofie Toelating van leerlinge tot provinsiale Onderwysinrigtings en tot ander skole, klasse of inrigtings onder artikel 97 subartikel (1) (a), (b) en (c) gestipuleer dat blankes, Kleurlinge en Asiate in aparte skole gehuisves moes word. Subartikel 3 het bepaal dat dit die taak van die Skoolraad was om ondersoek in te stel wanneer gevalle waar twyfel oor 'n kind se ras bestaan, amptelik onder die liggaam se aandag gebring word. Die ouers van so 'n kind moes egter die geleentheid gebied word om dokumentêre bewyse by die Skoolraad in te dien ten einde hulself te verweer. Indien die Skoolraad steeds sou bevind dat die kind wel gekleur was en byvoorbeeld in 'n blanke skool ingeskryf was, kon die kind sy plek in die skool verbeur.¹²⁴

Hoewel die Onderwysordonnansie redelik duidelike voorskrifte gee het oor die toelating van leerlinge tot skole, het R P van Biljon (V P Pretoria-Oos) tog gesê dat 'n Skoolraad se beslissing nie net finaal moes wees vir 'n distrik nie, maar vir die hele Transvaal. Daar was al gevalle waar ouers vanweë 'n besluit van 'n Skoolraad hul kind of kinders uit 'n blanke skool moes neem en na 'n ander distrik verhuis het. Dáár het die hele onaangename proses hom herhaal, het Van Biljon verduidelik. Hy was verder van mening dat die Skoolraad die geskikste liggaam was om oor die saak te besluit en nie die howe nie, omdat 'n hofsaak 'n blywende knou aan 'n kind kon toedien.

123. Die Transvaler, 21/8/1953.

124. Provinsiale Raad van Transvaal : Notules 13/5/1952 tot 5/2/1953, Ontwerp - Ordonnansie 5 Augustus 1952, pp. 65 - 66.

Die toenmalige V P-leier in die Raad, T Bielski, was van mening dat dit verkeerd was dat 'n Skoolraad die laaste sê oor die saak moes hê. Die howe moes volgens hom oor so 'n saak beslis.

Wassenaar was van mening dat die Raad nie aan die voorskrifte vir Skoolrade moes verander nie. Die hele aangeleentheid rondom toelating van leerlinge tot blanke skole sou in die reïne gebring word sodra die Bevolkingsregistrasie-wet in werking tree. Dan sou sodanige beslissings nie meer deur Skoolrade gefel hoof te word nie.¹²⁵ Die wet waarna Wassenaar verkeerdelik verwys het, is reeds gedurende 1950 op die Wetboek geplaas onder die benaming die Bevolkingsregistrasiewet. Dit het die uitreiking van persoonskaarte meegebring om aan te dui tot watter rassegroep 'n persoon behoort. In 1953 is hierdie wet verder uitgebrei deur die Wet op Aparte Geriewe en dit is eintlik na hierdie wet wat Wassenaar verwys het. Die Wet op Aparte Geriewe het voorsiening gemaak dat apartheid in openbare plekke, wat skole ingesluit het, streng toegepas sou word.¹²⁶

Odendaal se opinie oor die aangeleentheid gee die leser weer eens 'n kykie in sy menslikheid. Hy het onder andere gesê : "laat ons liewers aan die genadige kant fouteer en die kind 'n kans gee by 'n ander Skoolraad waar die familie heeltemal vreemd is, en waar die kind miskien dan by die tweede Skoolraad sal kan deurgaas as blank ... wat gaan ons met daardie kinders maak? Ons kan tog nie nog 'n vierde klas skool in die lewe roep vir daardie klein

125. Die Transvaler, 21/8/1953.

126. C F J Muller (red) : Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis, p. 437.

getalletjie nie, want ek glo dat hier in Transvaal (in die Kaapkolonie mag dit miskien 'n groot probleem wees) is dit tog nie by die honderdtalle nie; dit is by die tientalle. Laat ons hulle lievers by die blankes inskakel, indien dit moontlik is, as om hulle by die gekleurdes in te skakel. Ek wil regtig 'n beroep doen op Agbare Lede dat ons die saak moet aanvaar soos dit hier gestel is, en dan vertrou dat ons Skoolrade die saak baie liberaal sal interpreteer..."¹²⁷

Uit hierdie toespraak kan afgelei word dat Odendaal simpatie gehad het vir die probleem van die spesiale groepie skoliere in Transvaal. Hy sluit hom in sy uitspraak hier baie nou aan by die destydse V P-beleid van integrasie, al geld sy argument dan slegs vir 'n baie klein deel van die "anderskleuriges". Tog toon dit aan die ander kant sy nugter siening van die netelige praktiese apartheidsprobleme waarmee die Volksleiers ook die Provinsiale Raad opgesaal het. Sy siening hier strook glad nie met sy andersinds onverbiddelike houding jeens "anderskleuriges" en die toepassing van apartheid nie.

Die Provinsiale Raad het Odendaal se voorstel dat die subartikel onveranderd gelaat moes word, aanvaar. Daar sou gewag word tot-dat finale implimentering van die Bevolkingsregistrasie-wet geskied het.¹²⁸

Ook wat skoolgeboue betref het Odendaal as lid van die Uitvoerende Komitee probleme ondervind om gekleurdes, veral Indiër- en Kleur-

127. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 18 - 20/8/1953, p. 175.

128. Die Transvaler, 21/8/1953.

lingskoliere te huisves. 'n Goeie voorbeeld hiervan was die ver-
toë wat teen 1953 van die Afrikanergemeenskap in en om Booysens
aan die Uitvoerende Komitee gerig is om nie voort te gaan om
twee skole in Booysens vir Kleurling- en Indiërkinders beskik-
baar te stel nie. Die twee skole was naby die hoofweg geleë.
Een van die skole was voorheen 'n Engelse skool en die ander die
Afrikaanse Heronmereweg-skool, waaruit die kinders kort tevore
na die nuwe Theo Wassenaar-skool in Robertsham verhuis het.
Die plan van die destydse Administrateur, dr Nicol, was om dié
ou Engelse skool te gebruik om verligting te bring in die In-
diër-hoërskool in Fordsburg waar toe reeds 1 000 kinders saam-
gehok was. Die Heronmereweg-skool sou gebruik word vir Kleur-
lingkinders uit die Howard Pim-skool, naby die Magistraatkantoor,
aangesien die Departement van Publieke Werke die skoolgebou van
die Howard Pim-skool vir ander doeleindes benodig het, vermoede-
lik vir Administratiewe kantore. Verskeie persone het daarop
gewys dat die omgewing waar die Indiër- en Kleurlingskool sou
wees, oorwegend blank was.

'n Afvaardiging het op 30 September 1953 die Uitvoerende Komitee in
Booyens ontmoet en hulle besware gelig. Die afgevaardigdes
het daarop gewys dat kragtens die Groepsgebiedsplan vir Johan-
nesburg hierdie gebied óf blank sou bly óf 'n nywerheidsgebied
sou word. As die skole geopen sou word, sou dit 'n infiltrasie
van Kleurlinge en Indiërs in die omgewing veroorsaak en die
vrees het ontstaan dat die blankes daar uitgedruk sou kon word.
Provinsiale Raadslede soos Jan de Klerk, dr Theo Wassenaar en

Odendaal het verklaar dat hulle dit eens is oor die besware van die blankes in die gebied, maar dat die Uitvoerende Komitee in die moeilike posisie geplaas is dat hulle hoegenaamd geen alternatief het nie. Die L U K's het beloof dat sodra grond kragtens die groepsgebiedeplan vir "nie-blanke"skole beskikbaar was, onmiddellik 'n begin gemaak sou word met die aanbou van skole in die "nie-blanke" woongebiede.¹²⁹ Geen persoonlike opmerkings van Odendaal oor bogenoemde saak kon egter opgespoor word nie. Die enigste verklaring blyk te wees dat daar geen notule van die ontmoeting gehou is nie en slegs die pers daaroor gerapporteer het. Dit het ook nie in provinsiale debatte tersprake gekom nie.

Die skool was vir Odendaal die bakermat van 'n Afrikanervolk se toekoms. Daarom was hy besonder bekommerd oor die toename in geletterdheid onder gekleurdes. Odendaal het blykbaar nie diegene hul geleerdheid misgun nie, maar was eerder bekommerd dat geletterdheid in 'n toekomstige bedeling as basis van stemreg vir gekleurdes aangewend sou kon word. Hy het tydens die debatte van 11 en 12 Februarie 1958 op die V P se beleid van toekenning van stemreg aan Kleurlinge gereageer en die implikasies wat dit sou inhou as die V P aan bewind sou kom, soos volg uitgespel : "In Kaapland is 234 000 Kleurlingkinders op skool. Ons het hier in Transvaal 30 000 [Kleurlinge] ... As jy nou eenmaal met die Kleurlinge onderhandel het en jy sou nou ooreenkom oor 'n basis en sê 'Nou goed, ons vat std VI' ... dan is elkeen van hulle 'n potensiële kieser, want hulle kan hulle bekwaam en hulle sal ook alles in hulle vermoë doen om hulself te bekwaam ... Net so sal

129. Die Transvaler, 1/10/1953.

daardie naturelle wat in die skole is ... wat elke jaar soos 'n sneeubal meer en meer word ... die Verenigde Party sal magteloos staan teenoor daardie Kleurling --- Die Nasionale Party is nie bereid om die blanke volk van Suid-Afrika selfmoord te laat pleeg nie ... Ons sê Apartheid is parallelle ontwikkeling - die blanke in sy gebied en die nie-blanke in sy gebied ... in die blanke se gebied kan hy [die anderskleurige] geen politieke regte kry nie; in sy eie gebied sal daardie regte geleidelik aan hom toegeken word ..." ¹³⁰ Odendaal het sy standpunt versag teenoor enkelinge - veral dié wat kleurgewys baie naby aan blank was - die meerderheid het hy egter as 'n bedreiging vir die Afrikanerdom beskou.

Benewens die onderwys was Odendaal ook betrokke by die hantering van grondsake. Dié Departement wat aan Odendaal sedert 1951 toegeken is, was soos reeds vermeld, omvattend. Dit het alle provinsiale geboue (wat skole en hospitale ingesluit het) betrek. Aan die ander kant het die provinsie se paaie ook onder Odendaal se sorg geval.

Odendaal was veral bekommerd dat die provinsie se paaie nie tred gehou het met die geweldige ontwikkeling wat in Transvaal aan die gang was nie. Een van die groot probleme wat sy Hoofingenieur moes aanspreek, was die verouderde masjienerie waarmee paaie in Transvaal gebou moes word. Gedurende 1952 is Odendaal vergesel van die Hoofingenieur, mnr G Kleyn, amptelik as L U K na Brittanje en Wes-Europa gestuur om padmasjienerie vir die

130. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 11, 12/2/1958 D1 4, pp. 22,25,28.

provinsie Transvaal aan te koop. Die hele idee was om die groot tekort aan ordentlike paaie in Transvaal te probeer oplos deur moderne masjinerie aan te skaf wat vinniger en doeltreffer sou kon meehelp om paaie te bou. Hierdie inligting word verwat in 'n skrywe wat Odendaal op 24 Augustus 1962 aan dr Verwoerd gerig het toe laasgenoemde inligting oor sy vroeëre provinsiale bedrywighede aangevra het.¹³¹

Die masjinerie is aangekoop uit 'n Padfonds wat reeds in 1927 deur die Provinsiale Raad ingestel is. Ten einde verder te help om die paaie in Transvaal te verbeter, het Odendaal sekere padwerk aan private kontrakteurs toegeken. Odendaal het verder gevoel dat na sy terugkeer uit die buiteland die padprogram versnel moes word, omdat moderne masjinerie nou beskikbaar was. Gedurende die jaar 1954 - 55 is altesame 364 km Provinsiale en Distrikspaaie geteer. In 1955 - 56 het Odendaal gevra dat 'n adisionele £400 000 in die Padfonds gestort moes word sodat die totale uitgawe vir paaie gedurende hierdie tyd op £1 129 800 te staan gekom het.¹³²

Teen die einde van 1958 het Odendaal die Paaie-afdeling van sy departement op 'n doeltreffende basis georganiseer gehad. Dit het meegebring dat hy sedert 1951 die pad-administrasie so laat herorganiseer het dat die provinsie in 7 streke verdeel is. In elk van hierdie streke is voorsiening gemaak vir die nodige tegniese, administratiewe, rekening- en voorradepersoneel om funksies te behartig wat voorheen uit die hoofkantoor in Pretoria gesentrali-

131. INEG, PV93 H F Verwoerd Versameling, Lêer 1/58/2/2, Suidwes-Afrika Naturellegebiede (1961 - 1962), Odendaal - Verwoerd, 24/8/1962.

132. Transvaalse Provinsiale Raad : Jaarboek en Dagboek 1956, pp. 70 - 71.

seer is. Voorts het Odendaal toegesien dat die Paaie-afdeling geskikte kandidate laat oplei het as tekenaars, opmeters, laboratorium-assistente en kosteberekenaars.¹³³

Wat betref grond en geboue het Odendaal na sy aanstelling as L U K 'n prominente rol vertolk, veral ten opsigte van kleinhoewes naby stedelike gebiede. Gedurende die vyftigerjare het die Regering aandag geskenk aan die onbevredigende toestande wat daar op kleinhoewes in die land geheers het. Die hele maatskaplike struktuur rondom kleinhoewes het probleme opgelewer omdat hierdie vorm van boerdery grootliks onbepland geskied het. Daarom het die Goewerneur-generaal op 18 Oktober 1954 'n Kommissie benoem om die probleme rondom kleinhoewes deeglik in oënskou te neem en om 'n oplossing te probeer soek. As L U K gemoeid met grondsake in sy provinsie is Odendaal as die aangewese persoon beskou om op so 'n Kommissie te dien. Die grootste taak van die Kommissie sou wees om die probleme rondom kleinhoewes te bestudeer in so verre as wat dit die belange van die Provinsiale Raad van Transvaal sou raak. Die Provinsiale Raad van Transvaal was uiteraard veral bekommerd oor die gebiede rondom Pretoria en Johannesburg. Hy het dus die provinsie Transvaal se belange behartig.

Dr E G Jansen, die Goewerneur-generaal, het vir die doeleindes van die Kommissie prof F R Tomlinson, dr J H Moolman, C J Brink, W J Pretorius en Odendaal benoem. Onder die benoemde Kommissie-lede was daar uitgelese persoonlikhede soos prof F R Tomlinson wat 'n professor in Landbou Ekonomie aan die Universiteit van

133. Provinsiale Raad van Transvaal : Openingsrede F H Odendaal, 12/5/1959.

Pretoria was. Dr J H Moolman was Direkteur van die Raad vir Natuurlike Hulpbronne. W J Pretorius was 'n L U K van die Oranje-Vrystaat en later senator. Die Willem Pretorius Wildreservaat in die Oranje-Vrystaat is na hom vernoem.¹³⁴

In samewerking met Natuurlike Hulpbronne moes die Kommissie die volgende ondersoek:

- (a) die redes vir die bewoning van kleinhoewes;
- (b) die ekonomiese struktuur van kleinhoewes, insluitende 'n analise van kapitale insette, kapitale vereistes en die benutting van arbeid;
- (c) die verkieslikheid al dan nie van die voorsiening van leningsfasiliteite en die vorm wat dit kon aanneem, indien verlang;
- (d) waterverbruik en die nodigheid van genoegsame watervoor-siening;
- (e) die invloed wat kleinhoewes op die voorsiening van land-bouprodukte het vir die behoefte van die besondere gesin en vir die mark;
- (f) sosiale probleme in kleinhoewe - gemeenskappe, interalia - gesondheidstoestande, behuising en opvoedkundige probleme;
- (g) die kostes wat die owerheid moes aangaan om sosiale dienste te lewer aan inwoners van kleinhoewes;
- (h) die effek wat die bestaan van kleinhoewes op voorstedelike uitbreiding en streeksbeplanning het;
- (i) wetgewende maatreëls wat van toepassing gemaak kan word op kleinhoewes;

134. D J Potgieter (chief ed) : Standard Encyclopaedia of South Africa, Vol 8, p. 99; Vol 10, p. 521; Vol 11, p. 439.

- (j) die wenslikheid al dan nie vir die owerhede om hierdie vorm van nedersetting en benutting van grond aan te moedig.

Die Goewerneur-generaal het voorts die Kommissie volmag gegee om alle persone of instansies wat hulle wou ondervra vir dié doel aan te wend.¹³⁵

Die Kommissie het onder andere die voorstedelike gebiede rondom Pretoria, die Witwatersrand en Vereeniging, Bloemfontein, Pietermaritzburg, Durban en die Westelike Provinsie ondersoek.¹³⁶ Die Departement van Landbou is deur die Kommissie genader en J H Bekker, H A Kotze, C A Möller en D J G Smith is deur dié departement as amptenare beskikbaar gestel om te help met die ondersoek. Die Kommissie het mondelinge getuienis van 166 persone geneem en sittings in Pretoria, Pietermaritzburg en Kaapstad gehou. Die groep het ongeveer twee jaar en vyf maande geneem om die ondersoek te voltooi en het, nadat hulle met persone en instansies samesprekings gevoer het, kundiges benoem om bepaalde aspekte verder te ondersoek. Die bevindinge is dan weer eens deur die Komitee van vyf bespreek, soms in oorleg met Bekker, Kotze, Möller en Smith wat dan as raadgewers opgetree het. Aangesien die Kommissie van vyf deurentyd as groep gefunksioneer het, is dit nie so maklik om Odendaal se individuele bydrae presies uit te lig nie. Wat wel bekend is, is die feit dat hy eerstens in belang van sy provinsie opgetree het en in hierdie opsig het hy 'n sinvolle bydrae gelewer. Hy het later 'n

135. UG 37/1957, Verslag van die Kommissie insake Kleinhoewes, p.1, E G Jansen : Opdrag aan Kommissielede insake Kleinhoewes, 18/10/1954.

136. J J N Cloete : Sentrale, regionale en plaaslike Owerheidsinstellings van Suid-Afrika, pp. 246 - 247; UG 37/1957, Verslag van die Kommissie insake Kleinhoewes, 79-81.

deurslaggewende rol gespeel om die Kommissie se aanbevelings deur 'n ordonnansie in die Transvaal te laat instel en implementeer.

Die hoofaanbevelings van die Kommissie het onder andere die volgende ingesluit:

1. Al vier provinsies moes onderverdelings van 25 morg en kleiner beheer. Wetgewing wat vir al vier provinsies geld, was verkieslik.
 2. Daar moes in al vier provinsies beplanningsorganisasies gestig word om die beplanning van dorpe en dorps-aanlegskemas te koördineer om voorsiening te maak vir die breëre beplanning van metropolitaanse en ander stedelike gebiede. Die beplanning van kleinhoewes moes 'n integrale deel van die beplannings vorm.
 3. Daar moes plaaslike bestuursbevoegdhede waar moontlik aan kleinhoewe - gemeenskappe toegestaan word met die oog op moontlike munisipale status.
 4. Die Kommissie het gevoel dat geen kredietinstelling in die lewe geroep moes word met die gedagte aan landbou-ontwikkeling op kleinhoewes nie. Aanbevelings oor kredietverskaffing kom daarop neer dat die kleinhoewe-eienaar vir ongeveer 25 tot 30 persent van sy kapitaalbenodighede vir woningdoeleindes self moes sorg. Die eienaar moes dus ten minste die grond met 'n waterbron in volle besit hê alvorens hy aansoek om 'n lening kan doen. Die eienaar moes voorts self die kapitaal voor-
-

sien vir enige ontwikkeling op die hoewe wat bedoel is vir landboudoeleindes.

5. Die Kommissie het ook aanbeveel dat alleen in gevalle waar bewys gelewer kan word dat 'n wettige koop van 'n kleinhoewe voor 1 Januarie 1956 gesluit is van staatshulp by kredietverlening gebruik gemaak kon word.
6. Vir 'n bepaalde tyd moes geen nuwe kleinhoewes toegelaat word nie.
7. Die Kommissie het ook aanbeveel dat van owerheidsweë so gou moontlik aandag geskenk word aan die beheer van ondergrondse waterverbruik op alle kleinhoewes.¹³⁷

In Augustus 1957 het Odendaal die debat insake kleinhoewes ingelui toe die Ontwerpordonnansie oor die Beheer en Verdeling van Grond in die Transvaal ter tafel geneem is. Hy het verklaar dat daar toe tot op datum geen behoorlike beheer oor die daarstelling van kleinhoewes in die Unie was nie. Hy het die Raad ook daarop gewys dat die Kommissie aanbeveel het dat die Landbouhoeven (Transvaal) Registratie Wet, 1919 (Wet no. 22 van 1919) herroep moes word. Hy het voorts verduidelik : "Dit volg dat behoorlike beheer oor die onderverdeling van plaasgrond slegs doeltreffend kan wees as dit sy regmatige plek in die raamwerk van behoorlike beplanning inneem. Beplanning moet op sy beurt beskou word as een van die fasette van provinsiale regering. Dit het nie alleen betrekking op die gebruik van grond nie maar ook op al die funksies van die Provinsiale Admini-

137. UG 37/1957, Verslag van die Kommissie insake Kleinhoewes, pp. 79-81.

strasie soos byvoorbeeld onderwys, hospitale, paaie, biblioteke, plaaslike besture, asook ander staatsdepartemente en openbare liggame"¹³⁸

Sistematiese mens wat hy was, moes die onplanmatigheid en onsekerheid wat daar rondom kleinhoewes geheers het, hom dwars in die krop gestee het, veral in die gebiede rondom Pretoria. Hy het dit veral teen die uitlê van dorpies gehad in die omgewing van groot stede sonder dat so 'n uitleg behoorlik bestudeer en aanbeveel is. Hy verklaar : "Die plekkies word elke dag uitgelê en ons kan daar niks aan doen nie; hulle [die eiendomsontwikkelingsmaatskappye] neem geen ag van paaie en al die ander dinge wat in die toekoms vir ons die grootste moeilikheid in die hoofstad gaan gee nie. Hulle lê maar die dorpies uit en verkoop hulle, dit is 'n geldmakery en die groot stad ondervind die nadeel daarvan. Ek wil dus net pleit dat die Streeksbeplanningsraad so spoedig moontlik in die lewe geroep word ... Ek gee nie om dat daar dorpies in die Platteland, of waar die Administrateur dit goed vind, uitgelê word nie, maar ek sou graag wou voel dat geen dorp meer in die omgewing van Pretoria, binne tien myl sê, uitgelê word voordat dit behoorlik beplan is ... Dit is vir my duidelik dat ons almal besef hoe noodsaaklik dit is dat die versnippering van grond in Transvaal nou aan bande gelê moet word, en ook dat waar daar wel verdeling plaasvind, dit behoorlik beheer en gekontroleer sal wees"¹³⁹

Odendaal se pleidooi dat grond nie opgesnipper moes word nie,

138. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 29/8/1957; 3, 4/9/1957 D1 2, pp. 2,7.

139. Ibid.

het nie op dowe ore geval nie. Hy was die direkte oorsak vir die daarstelling van Ordonnansie 20 van 1957 - Verdeling van Grond - deur die Transvaalse Provinsiale Raad. Artikel drie van hierdie ordonnansie bepaal soos volg : "3. Behoudens die bepalings van artikel twee mag niemand grond verdeel in gedeeltes waarvan enige besondere gedeelte kleiner as vyf-en-twintig morg is nie tensy die Administrateur tot sodanige verdeling toegestem het, ooreenkomstig die bepalings van hierdie Ordonnansie ... " ¹⁴⁰

Die Streeksbeplanningsraad waarvoor Odendaal so gepleit het, het uiteindelik vergestaltung gevind toe die Raad van Advies insake Plaaslike Bestuur op 1 April 1959 begin funksioneer het. Met die inwerkingtreding van dié Raad het dit moontlik geword om die probleme waarmee plaaslike besture te kampe gehad het, beter te benader. Die rol wat die Provinsiale Administrasie moes speel in plaaslike bestuurswese kon ook beter aangepak word. Dit het verder meegebring dat dorpskomplekse veral buite stede beter beplan en gekoördineer kon word. ¹⁴¹ Odendaal het nie op dié Raad gedien nie. Die lede het bestaan uit J J S van der Spuy (voorsitter), dr G E N Ross (ondervoorsitter), met G P C Bezuidenhout L P R, as verteenwoordiger van die Munisipale Vereniging van Transvaal. Odendaal het wel die bal aan die rol gesit deur ordelike streeksbeplanning te bepleit, maar het dit in die bekwame hande van sy kollega, P Z J van Vuuren, L P R en later L U K, gelaat om 'n wakende oog oor dié Raad se werksaamhede te hou. Van Vuuren is onder andere gedurende 1961

140. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 7 - 28/5/1957, 20/8/1957 tot 24/9/1957 en 11 tot 13/2/1958; Ordonnansie 20 van 1957.

141. Provinsiale Raad van Transvaal : Openingsrede
F H Odendaal, 26/4/1960; C Heymans en G Töttemeyer :
Government by the people, pp. 8 - 10.

deur die Provinsiale Raad na die V S A gestuur waar hy die Internasionale Kongres van Plaaslike Besture in Washington bygewoon het.¹⁴²

'n Ander liggaam wat namens die Provinsiale Raad van Transvaal baie nou met die Raad van Advies insake Plaaslike Bestuur saamgewerk het, was die Gesondheidsraad vir Buitestedelike Gebiede. Oor hierdie Raad laat Odendaal hom soos volg uit :

"In baie gevalle het die aanleg van klein onderverdelings die gekoördineerde en harmonieuse ontwikkeling van die gebied ernstig gestrem en ons sit opgeskeep met nedersettings soos dié by Sesfontein, Derdepoort en Putfontein ... Die toestande in sulke nedersettings hou 'n groot bedreiging in vir die openbare gesondheid ... Dit was juis met die oog op ander andere hierdie toestande dat die Gesondheidsraad vir Buite-stedelike Gebiede in die lewe geroep is, sodat die nodige beheer uitgeoefen kon word ..."¹⁴³ Dié Raad se vernaamste funksie was om doeltreffende beheer uit te oefen ten opsigte van gesondheidsdienste, watervoorsiening, vuilgoed- en nagvuilverwydering, boubeskerp, die aanbou en instandhouding van dreineringsstelsels asook strate en paaie. As gevolg van Odendaal se vertoë oor beter streeksbeplanning is ook hierdie Raad se werking opgeskerp. Kragtens die bepalings van Ordonnansie 15 van 1966 is die naam van die Raad verander na die Transvaalse Raad vir die Ontwikkeling van Buitestedelike Gebiede. Weer eens het Odendaal nie op hierdie Raad gedien nie.¹⁴⁴

142. Provinsiale Raad van Transvaal : Openingsredes
F H Odendaal, 12/5/1959; 2/5/1961.

143. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge,
3, 4/9/1957. D1 2 pp. 2,7.

144. J J N Cloete : Sentrale, regionale en plaaslike Owerheidsinstellings van Suid-Afrika, pp. 244, 245 - 246;
Provinsiale Raad van Transvaal, Notules : Openingsrede
F H Odendaal. 9/8/1966.

Ook die gesondheid het sy aandag geniet, want die ander groot verantwoordelikheid wat op Odendaal se skouers gerus het, was hospitaaldienste. Hy was veral verontrus oor die geweldige bevolkingsontploffing onder die swart gemeenskappe rondom Transvaalse stede en die tekort aan hospitalisasie-fasiliteite vir dié mense. In Februarie 1958 het hy sy bekommernis oor wat hy genoem het, die Meadowlandskompleks, uitgespreek. Na raming sou daar teen 1960 500 000 swartes gehuisves wees. By die bespreking van die N P se hospitalisasie-beleid kon hy die Raad in Februarie 1958 daarop wys dat daar ten minste agt swart hospitale in Johannesburg, Pretoria en ander Randgebiede opgerig sou moes word binne die onmiddellike sewe tot agt jaar om in die groeiende behoeftes te voorsien. Daarby het ook die platteland vereis dat nuwe hospitale opgerig en bestaandes vergroot moes word.

Wat die blankes betref, was daar 'n hele aantal hospitale aan die begin van 1958 voltooi. Vir die Johannesburgkompleks is die nuwe hospitaal in Aucklandpark vir die westelike voorstede in daardie stadium reeds in beginsel goedgekeur. In beginsel is 'n hospitaal ook goedgekeur vir die noordelike voorstede van Johannesburg, in die Fontaine-bleau-Ferndale-kompleks. Mettertyd sou daar ook voorsiening gemaak word vir die oostelike voorstede. Die algemene hospitaal in Pretoria kon teen daardie tyd ook nie meer die toenemende getal pasiënte behartig nie. Odendaal se gedagte was om mettertyd 'n tweede hospitaal in Pretoria te laat bou.

Voorts het Odendaal gevoel dat pasiënte nie heeltemal skotvry moes kom wanneer hospitalisasie in gedrang was nie. Odendaal het dit so gemotiveer : "Eerstens sal dit in 'n groot mate die misbruik wat van ons hospitale gemaak word, verminder. ... Tweedens dink ek dit is niks meer as billik en reg om te vra dat mense wat dit kan bekostig, tog ook iets tot hulle hospitalisasie of dié van hulle familiebetrekkinge sal bydra ... Dit was die Nasionale Party se beswaar gewees teen vrye hospitalisasie destyds toe dit ingevoer is. Ek persoonlik het beswaar aangeteken en gesê 'Kyk, dit is 'n gevaarlike ding wat julle hier doen. As die volk eenmaal hieraan gewoont [sic] geraak het, dan gaan jy dit moeilik terugneem van hulle', En miskien is dit nou een van die dinge wat hierdie verandering onpopulêr sal maak ..."¹⁴⁵

Op 26 Augustus 1958 is die nuwe Hospitaalordonnansie No 14 van 1958 afgekondig en op 15 September is dit in werking gestel. Regulasies ingevolge hierdie nuwe ordonnansie het bepaal dat verskeie persone met inbegrip van predikante, magistrade, sosiale werkers, sekretarisse van publieke hospitale en alle praktiserende geneeshere, persone kan aanbeveel vir behandeling as "Hospitaal-pasiënte". Pasiënte aldus aanbeveel, het alle dienste voortaan kosteloos van die hospitaal ontvang en kostelose geneeskundige behandeling sou verskaf word deur geneeskundige personeel wat deur die Provinsiale Administrasie besoldig word.

145. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 13/2/1958 Dl 5, pp. 63-67.

Daar is voorsiening gemaak vir die instelling van 'n Navorsings- en Beplanningsraad op Hospitale. Dr Theo Wassenaar is as eerste voorsitter van dié nuwe Raad benoem. Dit was dié Raad se taak om aansoeke om kostelose hospitalisasie en geneeskundige behandeling te keur.¹⁴⁶ Dit wil dus voorkom asof daar nie veel tereg gekom het van Odendaal se vertoë dat behoeftiges iets moes bydra tot geneeskundige dienste nie, aangesien gekeurde pasiënte algeheel vrygestel is van enige finansiële bydraes.

Odendaal was verantwoordelik vir die instelling van doeltreffende kliniekdienste in Transvaal. Na sy raming het die Provinsiale Raad minstens 170 hospitaalbeddens hierdeur bespaar, omdat siek mense nie opgeneem hoef te word nie. Hulle word in klinieke behandel en dadelik ontslaan. In kapitaal bereken sou dit 'n besparing van £280 000 in kapitaalbelegging meebring, terwyl ten minste £94 000 in instandhoudingskoste bespaar sou word.¹⁴⁷

Om hospitale se bedryfskoste doeltreffend te hanteer, het Odendaal kostebeheer in hospitale ingestel. Odendaal het verklaar: "Ons is trots op die pionierswerk wat ons in dié rigting gedoen het, op die resultate wat ons reeds behaal het, resultate wat reeds belangstelling buite die grense van die Unie gewek het ..."¹⁴⁸ Odendaal het ook gemeld dat daar een kostekontroleur vir elke vyf hospitale in die provinsie aangestel is. Hierdie persoon se hoofsaak was om die hospitale in sy gebied gedurig te besoek en te kontroleer om sodoende besparing te bewerkstellig.¹⁴⁹

146. Provinsiale Raad van Transvaal : Provinsiale Jaarboek en Dagboek, 1959, pp 81, 83, 85.

147. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 28, 29/5/1958; 3/6/1958 Dl 7, pp. 179-180.

148. Ibid.

149. Ibid.

As L U K het Odendaal ook 'n bydrae gelewer met die implimentering van snelboumetodes om sodoende tred te probeer hou met die groeiende behoeftes van sy provinsie. Hy het verskeie projekte geloods om die gebou-tekorte die hoof te bied. Een manier was om voorafvervaardigde geboue op te rig. Teen 1958 het hierdie tendens reeds groot afmetings aangeneem. Tog was hierdie stelsel nie vir Odendaal 'n aanvaarbare praktyk nie, omdat sulke geboue steeds tydelik was. Hy het derhalwe gevoel dat dit slegs in die uiterste noodgevalle aangewend moes word. Desnieteenstaande hierdie oortuiging moes hy teen 1958 tussen £300 000 en £400 000 aan hierdie tipe akkommodasie bestee om aan basiese behoeftes te probeer voorsien.¹⁵⁰

Hy het 'n Beplanningskomitee in die lewe geroep wat die optrek van geboue moes kontroleer. Hierdie Komitee het tot die gevolgtrekking gekom dat waar daar geboue opgerig moes word, eers na die mees basiese behoeftes omgesien moes word, veral waar hospitale in gedrang was. Odendaal het hieroor opgemerk: "ons moet daaraan aandag skenk om te kyk of dit nie meer dikwels ons beleid kan wees om daardie soort hospitale te bou, en nie soveel tierlantjies en „fancy" goed by hospitale aan te bring nie ..."¹⁵¹

Odendaal het voortdurend gepoog om die bouwerkzaamhede meer vaartbelyn te maak. Daar was egter dikwels haakplekke tussen die bouery aan die een kant en die ingenieursdienste aan die ander kant. Na aanleiding hiervan het Odendaal in 1958 verklaar dat die Inrigtingsingenieurs en hulle Veldpersoneel vanaf die

150. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 28, 29/5/1958; 3/6/1958 D1 7, p. 183.

151. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 13/2/1958 D1 5, p. 68.

Paaie-Afdeling na die Afdeling Geboue en Eiendomme deur hom oor-geplaas is. Hy het verder gesê : "Hierdie oorplasing het enige maande gelede formeel plaasgevind en ek wil die hoop uitspreek dat dit sal bydra tot 'n gladder werkverrigting deur die Afdeling Geboue en Eiendomme ..."¹⁵² Hierdie oorplasing van die Inrigtingsingenieur en hul Veldpersoneel na die Afdeling Geboue was die voorloper van die Koördinerende en Beheer Komitee wat werksaamhede verder sou vergemaklik.¹⁵³

In sy openingsrede as Administrateur in 1964 maak Odendaal melding van die ongeëwenaarde ekonomiese voorspoed wat die land, en veral Transvaal, beleef het, ook wat hierdie uitwerking op die boubedrywighede van die provinsie gehad het. Dit het veroorsaak dat koste vir die uitvoering van boudienste aansienlik gestyg het en hierdie toedrag van sake het meegebring dat die Administrasie slegs met die uiterste inspanning aan die kant van die beskikbare personeel, daarin kon slaag om sy bouprogram af te handel. Danksy Odendaal se inisiatief met die instelling van 'n Koördinerende en Beheer Komitee in 1963 kon hierdie drukte hanteer word. Die hoof funksie van dié twee liggame was om bouprogramme beter te koördineer en bouprojekte in al hul stadia op te volg.¹⁵⁴

Odendaal was besonder bekommerd oor die oues van dae in die provinsie. So byvoorbeeld kondig hy in Mei 1957 aan dat daar iets drasties gedoen sou moes word om na die bejaardes om te sien wat hulpeloos en bedlêend geword het. Die provinsiale hospitaaldiens

152. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 28, 29/5/1958; 3/6/1958 D1 7, p.185.

153. Ibid.

154. Provinsiale Raad van Transvaal : Openingsrede F H Odendaal, 12/5/1964.

het Odendaal gesê, kon nie na hierdie aspek van versorging omsien nie. Daar sou spesiale verpleegpersoneel aangestel moes word, wat kundiges op hul eie gebied moes wees, waarvoor die sentrale Regering verantwoordelikheid sou aanvaar. Dit wil voorkom asof Odendaal 'n groot aandeel daarin gehad het om die sentrale Regering te oortuig van so 'n stap, hoewel hy dit self nie direk gesê het nie : "Deur bemiddeling van die sentrale Gesondheidsdienste- en Hospitale-koördineringsraad - en ek meen dat ek dit in alle beskeidenheid en regverdigheid kan sê - ten gevolge van die aandrang van hierdie Administrasie, het die sentrale Regering nou aanspreeklikheid aanvaar vir die behoeftige oues van dae wat nie siek is nie, maar in sekere groepe val."¹⁵⁵

'n Ander aspek van die hospitaalwese waaroor Odendaal hom gekwel het, was die gedurige tekort aan verpleegkundige personeel wat sy provinsie ondervind het. Odendaal het verklaar dat dit eintlik verpleegsters afkomstig uit die platteland was wat die hospitale in Johannesburg aan die gang gehou het; die stedelike dames was blykbaar nie geneë om as verpleegkundiges opgelei te word nie. Dit was vir Odendaal 'n totale onaanvaarbare situasie. Hy het teenoor sy kollegas in die Raad verklaar : "ek wil 'n beroep doen op Johannesburg en diegene van u [in die Raad] wat u invloed aldaar kan laat geld om verpleging as 'n edele goedbesoldigde en sielbevredigende diens te propageer. Met u welwillende medewerking mag ons daarin slaag om die agterstand in te haal"¹⁵⁶

155. Die Transvaler, 22/5/1957; The Pretoria News, 23/5/1957; Onderhoud met mev M J Odendaal, 7/9/1987.

156. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 28, 29/5/1958 Dl 7, p. 180.

Laastens het hy ook 'n rol in die provinsie se finansiële aangeleenthede gespeel. Odendaal was daarvoor verantwoordelik om die algemene Provinsiale begroting aan die Raad voor te lê. Dat hy dié taak met groot bekwaamheid uitgevoer het, blyk uit die selfvertroue waarmee hy op 21 Mei 1957 tydens sy oorsig van die begroting in die Raad opgetree het. Volgens hom was die landseksonomie so' gesond dat die Administrasie kon voortgaan om sy kapitale program uit te voer. Persoonlik was Odendaal in daardie stadium tevrede dat die Transvaal se gelde volgens die behoeftes van die provinsie op 'n uiters gesonde basis bestee is.¹⁵⁷ Die vooruitgang van die provinsie word weerspieël in die geskatte uitgawe van byna £6 000 000 op die kapitaalrekeninge vir 1957. Die bedrag vir 1956 het £4 877 000 beloop. Volgens Odendaal het dit van kerngesonde ekonomiese toestande en publieke administrasie onder die Nasionale Party-regering gespreek. Odendaal kon nie anders as om so 'n bietjie te spog met sy party se prestasies sedert die N P se oornamen in 1948 nie. Hy het verklaar dat die N P oorgeneem het in 'n stadium toe die landseksonomie as gevolg van die oorlogsjare 'n ontsaglike agterstand veral in die Transvaalse provinsiale geboue-program opgebou het. Die posisie was teen 1957 omgekeerd en kon surplusse aangewend word vir verdienstelike projekte.¹⁵⁸

Die Transvaalse Provinsiale Raad het inderdaad 'n rekord sedert 1948 gehad om op trots te wees. Aan die begin van die boekjaar wat op 31 Maart 1953 geeëndig het, het Transvaal 'n surplus van £1 797 065 gehad. Die hersiene geraamde inkomste vir daardie

157. Provinsiale Raad van Transvaal : Notule, 21/5/1957, p. 38; Die Transvaler, 22/5/1957.

158. Die Transvaler, 22/5/1957; Provinsiale Raad van Transvaal: Jaarboek en Dagboek, 1956, p. 85.

jaar was £34 791 145, terwyl die hersiene geraamde inkomste vir 1954 £36 276 525 was. Hierdie syfers het sedert 1953 'n geleidelike opwaartse neiging getoon sodat die geraamde surplus vir 31 Maart 1958 £40 870 570 was. Die vernaamste bronne van inkomste vir die provinsie vir 1957 was soos volg:

Uit toegang tot Renbane	£ 38 000
Uit die Belasting op Vendusies	£255 000
Weddenskapbelasting	£370 000
Beroepsweddersbelasting	£400 000
Maatskappybelasting	£4 350 000
Vermaaklikheidsbelasting	£640 000
Boetes en Verbeurdverklaarde Gelde	£ 65 000
Rente en Delging	£419 250

Daarbenewens het honde-, vis- en wilddisensies 'n netto bedrag van £75 000 gelewer, terwyl belasting op motorvoertuie 'n bedrag van £2 940 000 tot die skatkis toegevoeg het. Daar is ook in daardie stadium verwag dat Persoonlike Belasting en Provinsiale Inkomstebelasting die syfer van £7 035 000 sou bereik, terwyl die Belasting op Totalisators £290 000 sou oplewer.¹⁵⁹ Odendaal was heel in sy skik met die inkomste van die provinsie en hieroor het hy in Die Transvaler van 22 Mei 1957 opgemerk. : "Vroeër moes daar hard gespook word om die beplanning van dienste sodanig te laat vlot dat dit betyds uitgevoer en die geld wat bewillig is, bestee kon word. Nou is die posisie omgekeerd..."¹⁶⁰ Die Provinsiale Raad het egter aan die uitgawe kant veel gehad om met slegs die beskikbare kapitaal te dek. Algemene Administrasie sou

159. Provinsiale Raad vn Transvaal : Jaarboek en Dagboek, 1954, pp. 121, 123, 125, 127; 1957, pp. 77, 79, 91.

160. Die Transvaler, 22/5/1957.

volgens berekening £2 000 960 bedra, terwyl Onderwys, die grootste item op die rekening, £13 546 951 vir 1957 geverg het. Vir Hospitaaldienste is £12 437 160 opsy gesit.

Vir die aanleg en onderhoud van paaie, brûe en plaaslike werke is 'n bedrag van £6 181 000 geoormerk. Vir Rente en Delging is voorsiening ten bedrae van £1 617 487 gemaak, £1 498 300 vir Nasionale Padaanleg, £110 510 vir Natuurbewaring, £96 300 vir Biblioteekdienste en £2 463 780 vir Geboue, Eiendomme en Plaaslike Werke.¹⁶¹

In Junie 1958 het Odendaal die laaste geleentheid gehad om in sy kapasiteit as L U K en leier van die Nasionale Party in die Provinsiale Raad van Transvaal die algemene Provinsiale Kapitaalprogram met die Raad te bespreek. Die geraamde inkomste vir 1958 was £40 870 570 en die geraamde uitgawe is op £42 785 077 bereken, wat 'n geraamde tekort van £1 914 507 vir die jaar gelaat het. 'n Geraamde opgehoopte surplus van £637 272 is verwag.¹⁶² Hieroor merk Odendaal onder andere op : "as hierdie Raad in alle opregtheid 'n terugblik werp op wat in die afgelope agt jaar in Transvaal by wyse van die oprigting van provinsiale geboue en brûe tot stand gebring is, dan dink ek is daar rede tot groot dankbaarheid vir wat gedoen is. Altesaam beloop die uitgawes die reuse bedrag van sowat £29 000 en saam met vanjaar [1958] se syfer, kom dit op £35 000 000 te staan ... Ek glo dat enige kritiek noodwendig moet vervaag as dit opgeweeg word teenoor wat bereik is ..." ¹⁶³

-
- 161. Provinsiale Raad van Transvaal : Jaarboek en Dagboek, 1957, pp. 77, 79.
 - 162. Provinsiale Raad van Transvaal : Jaarboek en Dagboek, 1958, p. 77.
 - 163. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 3/6/1958 D1 7, p. 184.

Odendaal het teen die einde van 1958 self ook op provinsiale raadsvlak veel bereik. Hy was teen hierdie tyd 'n welbewese leiersfiguur wat op vele terreine sy stempel afgedruk het.

HOOFSTUK 3

TRANSVAALSE ADMINISTRATEUR, 1958 - 1966:

ADMINISTRATIEWE, FINANSIËLE, POLITIEKE
EN PLAASLIKE BESTUURSAANGELEENTHEDE

ADMINISTRATIEWE AANGELEENTHEDE

Met sy aanstelling as Administrateur in 1958 het Odendaal 'n nuwe era in Transvaal ingelui. Sy voorganger, dr W Nicol, het egter ook in 'n sekere sin groot baanbrekerswerk gedoen; hy was die eerste Administrateur onder die Nasionale Party bedeling. Daar was egter groot verskille in benadering tussen Nicol en Odendaal. In die eerste instansie was Nicol 'n predikant, hoewel hy ook 'n groot kultuurleier was. Dr Nicol is deur dr Malan, ook oorspronklik 'n teoloog, aangestel. Die Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek beskryf Nicol as 'n begaafde en veelsydige mens, 'n vlot tweetalige redenaar en 'n oorspronklike denker. Hy was 'n skitterende Voorsitter, gematigd in sy optrede, maar geesdriftig wanneer hy 'n taak aangepak het.¹ Dr S G J van Niekerk, Odendaal se opvolger as Administrateur, onthou verder dat Nicol selde of ooit aan debatte in die Raad deelgeneem het. Hy was in hierdie opsig veel meer terughoudend as Odendaal.² Dit kan ook wees dat Nicol deur sy optrede gepoog het om neutraal op te tree en die Administrateurskap buite kontroversiële sake te hou. Odendaal daarteenoor het nie slegs as regsgeleerde 'n ander

-
1. C J Beyers (hoofred) : Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek D1 IV, pp. 432 - 433.
 2. Onderhoud met S G J van Niekerk, 7/4/1990.

benadering tot sake aangelê nie, maar as deurwinterde politikus het hy geglo aan betrokkenheid in die aktuele sake van die dag. Daarom het Odendaal veel meer op die voorgrond getree tydens die debatte in die Raad. Hy het daaraan geglo om leiding te gee en het nie gehuiwer om skerp te kapittel wanneer hy dit nodig geag het nie.

Hy was 'n oortuigende redenaar wat gewoonlik met goeie argumente sonder omhaal van woorde sy toehoorders kon bereik. Daarmee saam was hy vlot tweetalig en kon hy gemaklik met sy Engelssprekende kollegas veral in die Opposisie-geledere omgaan. Dit het hom 'n gerespekteerde persoon onder sy teenstanders gemaak. Die sosiale bedrywigheide verbonde aan die amp het Odendaal as eks-trovert wat gemaklik met mense omgegaan het, soos 'n handskoen gepas. Voorts was hy nie 'n groentjie toe hy Administrateur geword het nie, want voor sy aanstelling het hy 'n oefenlopie gehad toe hy gedurende 1958 tydelik hierdie amp moes beklee. Hy het naamlik van 7 Julie tot 9 Augustus 1958 in die plek van dr Nicol as Administrateur waargeneem.³

In November 1958 het Odendaal se aanstelling permanent geword toe dr Nicol na twee termyne as Administrateur uitgetree het.⁴ Die grondwet het bepaal dat die Staatshoof 'n Administrateur vir elk van die vier provinsies moes aanstel. In die praktyk kom dit daarop neer dat die kandidaat deur die Eerste Minister aangewys word, en dié kandidaat is gewoonlik 'n ampsdraer en ondersteuner van die politieke party wat in die Volksraad aan bewind

3. SAB, Uitvoerende Raadsminute 1294, 18/6/1958; Die Transvaler, 8/7/1958.

4. Die Vaderland, 16/10/1958; Die Transvaler, 27/8/1958.

van sake is.⁵

Voor Odendaal se amptelike aanstelling as Administrateur het die gerugte reeds rondgegaan dat hy die volgende Administrateur van Transvaal sou wees. Die Odendaals self het hierdie gerugte geïgnoreer. In dieselfde tyd was adv Strijdom ernstig siek in Kaapstad. Odendaal was in die Kaap vir provinsiale sake en hy het by Strijdom in die hospitaal besoek gaan aflê. Strijdom sou toe aan hom gesê het dat hy minister Sauer opdrag gegee het om dadelik vir hom (Odendaal) aan te stel as Administrateur, siende dat dr Nicol se termyn verstreke was.

Aan die einde van Augustus 1958 het die Odendaals die onstellende nuus van Strijdom se heengaan ontvang. Wat die situasie vir Odendaal nog meer traumaties moes maak het, was die feit dat Strijdom kort voor sy oorlye 'n brief aan Odendaal geskryf het. In hierdie private brief, in Strijdom se eie handskrif geskryf, het laasgenoemde vir Odendaal bedank vir al sy raad en bystand deur die jare en sy opregte vriendskap.⁶ Ongelukkig het hierdie brief egter verlore geraak en die bestaan en inhoud daarvan is slegs deur mev Odendaal bevestig.⁷

Die nuus van Strijdom se oorlye het Odendaal sodanig ontstel dat hy hom alleen in sy kamer toegesluit het. Hy het geweier om met die pers te praat. Volgens mev Odendaal het sy in daardie dae opnuut besef hoe naby die twee boesemvriende aan mekaar was. Ten spyte van Strijdom se lang siekbed was die finale afskeid vir

5. D C van der Spuy (hoofred) : Suid-Afrika 1975 Amptelike Jaarboek van die Republiek van Suid-Afrika, pp. 172 - 173.

6. Brief mev M J Odendaal - J W de Villiers, 31/8/1988.

* 7. Onderhoud met mev M J Odendaal, 17/7/1990.

Odendaal so 'n emosionele belewenis dat hy dit baie moeilik verwerk het.⁸

In die Uitvoerende Raadsminute gedateer 22 Augustus 1958, onderteken deur adv C R Swart en dr E G Jansen, is die volgende gestipuleer : "Ministers het die eer om aan te beveel dat dit Sy Eksellensie die Goewerneur-generaal mag behaag om, kragtens die bepalings van artikel agt-en-sestig van die „Zuid-Afrika Wet," 1909, sy goedkeuring te heg aan die aanstelling van die weledele heer Frans Hendrik Odendaal as Administrateur van die Provinsie Transvaal vir 'n tydperk van vyf jaar vanaf 1 November 1958"⁹ In 'n skrywe gedateer 26 Augustus 1958 meld die Sekretaris van Binnelandse Sake dat Odendaal 'n salaris van £3 250 per jaar sou ontvang, waarvan £975 van inkomstebelasting vrygestel sou wees. Volgens mev Odendaal was Odendaal baie verheug oor sy aanstelling. Hoewel hy dit nooit gesê het nie, het sy tog gevoel dat hy dit as beloning vir sy harde werk gesien het.¹⁰

Odendaal en sy gesin het op 12 Desember 1958 die Administrateurswoning in Pretoria betrek. Gelukwensinge van belangstellendes en vriende het van oraloer ingestroom. Veral die Nylstromers was besonder verheug oor Odendaal se prestasie.¹¹ Hy is egter eers op 24 Februarie 1959 tydens die opening van die Provinsiale Raad formeel met sy aanstelling gelukgewens. By dié geleentheid het S G J van Niekerk gemeld dat volgens sy wete, dit die eerste keer in die geskiedenis van Transvaal was dat die Admini-

8. Brief mev M J Odendaal - J W de Villiers, 31/8/1988.

9. SAB, Uitvoerende Raadsminute 1805, 22/8/1958.

10. SAB, A1082 Odendaal Versameling Band 1. Brief Sekretaris van Binnelandse Sake - F H Odendaal, 26/8/1958; Onderhoud met mev M J Odendaal, 10/5/1991.

11. Brief, mev M J Odendaal - J W de Villiers, 31/8/1988; Onderhoud met mev M J Odendaal, 17/7/1990.

strateur uit die geledere van die Provinsiale Raad aangestel is. Odendaal het volgens Van Niekerk in hierdie opsig nie net vir homself besondere onderskeiding verwerf nie, maar het ook die prestige van die Raad verhoog met die aanvaarding van die amp. Van Niekerk het die Raad daaraan herinner dat Odendaal gedurende sy dienstyds as L U K deeglike kennis van die verskillende departemente opgedoen het. Hy het afgesluit : "Ek wil my oortuiging hier uitspreek dat mnr Odendaal ... beter toegerus was toe hy die amp aanvaar het as enige van sy voorgangers. Ek wil graag my oortuiging uitspreek dat mnr Odendaal weens sy persoonlikheid, weens sy beslistheid van optrede, weens sy bekwaamheid, hierdie pos met hoë onderskeiding bekleë en sal bekleë ..." ¹²

Die leier van die Opposisie van die Raad, T Bielski, het tydens sy gelukwensing aan Odendaal die volgende gesê : "His Honour and I have crossed swords on many occasions and have often broken a lance, but I do want to say that it has always been a clean fight; there has been no hitting below the belt. Mr Odendaal, at that time, used to present his causes forthrightly, with honesty and in a manner which, I think, everybody appreciated ... over the past few months it has been to me a matter of interest and of pleasure to see the politician fading into the background and to see the statesman emerging. And I think that it is in that spirit that His Honour will administer the Transvaal - in a spirit of statemanship." ¹³

Odendaal was in sy posisie as L P R en later L U K 'n baie aktiewe

12. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 24, 25/2/1959 D1 12, pp. 4 - 5.

13. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 24, 25/2/1959 D1 12, pp. 4 - 5.

en uitgesproke Nasionalis wat vir dié party op vele terreine diens gelewer het. Kort voor hy die Administrateursamp aanvaar het, is 'n pragtige versierde adres aan hom aangebied. Dit is gedoen deur die Nasionale Partykous van die Transvaalse Provinsiale Raad en onderteken deur die Voorsitter, R S Ferreira en die Sekretaris, T P Martins en lui soos volg : "Met groot en innige Vreugde het die Kous kennis geneem van die Verdienstelike Onderskeiding wat u te beurt geval het om benoem te word as Administrateur van die Transvaal. Hiermee ons eenparige Dank en Waardering vir u Nasiediens en Koersvaste Leiding. Ons bid u alle Geluk toe en bied nederig ons hartlike Samewerking aan ..."¹⁴

Die Administrateur is die belangrikste Uitvoerende Beampte van sy provinsie en alle uitvoerende pligte word in sy naam nagekom. As hoof van die provinsiale Uitvoerende Komitee was Odendaal beklee met aansienlike uitvoerende mag, asook met wetgewende mag wat kragtens die bepalings van verskeie wette en provinsiale ordonnansies aan hom oorgedra is. Hy het sitting in die Provinsiale Raad gehad en deelgeneem aan die verrigtinge aldaar. Odendaal het egter geen stemreg gehad nie. Hy moes die begroting indien, asook alle konseppordonnansies wat met die begroting en geldelike toewysings te doen het. Alle ander konseppordonnansies is of deur hom of deur ander lede van die Uitvoerende Komitee ingedien. Die Provinsiale Raad kon die Administrateur net veto deur sy begroting af te keur. Trouens, dit het daarop neergekom dat Odendaal sowel die hoof van die regering as die "staats-

14. J Ploeger : Over-Vaal Die Geskiedenis van 'n Ampswoning, p. 120.

hoof" van die Transvaal was.

Odendaal moes die Provinsiale Raad byeenroep en prorogeer. Alle ordonnansies wat deur die Raad aanvaar en deur die Staatspresident bekragtig is, moes deur Odendaal gepronklameer word. Hy was die gevolmagtigde verteenwoordiger van die sentrale Regering in sy provinsie. Artikel 83 van die Grondwet van die Republiek van Suid-Afrika wat in 1961 van krag geword het, het bepaal dat Odendaal namens die Staatspresident moes optree in sake wat buite die bestek van die bevoegdhede van die Provinsiale Raad val. Die Administrateur moes in voeling bly met sowel die Staatsdepartemente as die Administrateurs van die ander provinsies om te verseker dat die werksaamhede van die openbare instellings van sy provinsie in ooreenstemming is met die beleid van die Regering, soos dit deur die ander owerhede toegepas word.

Odendaal is deur die Parlement besoldig en daar is jaarliks voorsiening gemaak vir sy salaris. 'n Provinsiale Raad kon nie 'n Administrateur ontslaan nie. Odendaal kon slegs deur die Staatshoof ontslaan word en in so 'n geval moes die redes aan albei Huise van die Parlement verstrekkend word. Odendaal was tevens ook die Voorsitter van die Uitvoerende Komitee van sy provinsie. Hy het sowel 'n gewone as 'n beslissende stem op dié Komitee gehad. Daar is nietemin aanvaar dat die Administrateur hom by die beslissings van die meerderheid van die Uitvoerende Komitee moes neerlê, behalwe in uitsonderlike gevalle waar die Administrateur by

magte was om op eie inisiatief op te tree sonder om die saak na die Uitvoerende Komitee te verwys.¹⁵

Odendaal as Administrateur het die groot verantwoordelikheid gehad om Onderwys in die provinsie te beheer. In hierdie opsig het hy die tradisie wat hy by dr Nicol geërf het, net so oorgeneem. Hy kon steeds sekere take wat met Onderwys in verband staan aan sy L U K's delegeer, maar het oorkoepelend steeds gesag oor Onderwys behou. Oor hierdie aspek sal later in meer besonderhede uitgebrei word.¹⁶

As Administrateur moes Odendaal redelik nou saamwerk met die Eerste Minister, dr H F Verwoerd. Buitendien het die Verwoerds en die Odendaals lank voor Odendaal Administrateur geword het op 'n gereelde basis op informele vlak aan huis gekom, soos ook die geval was met die Strijdoms.¹⁷ Toe Verwoerd gedurende April 1960 verwond is tydens 'n mislukte aanslag op sy lewe, het Odendaal en P O Sauer, Minister van Lande, Bosbou en Openbare Werke en Leier van die Volksraad vir Verwoerd in die Volkshospitaal in Pretoria besoek. Odendaal het vandat die skietvoorval plaasgevind het, elke dag persoonlik navraag gedoen oor Verwoerd se welstand.¹⁸ Hy erken ook openlik sy toegeneentheid teenoor Verwoerd wanneer hy tydens sy openingsrede op 26 April 1960 in die Provinsiale Raad verklaar: "Allereers wil ek verwys na die onlangse gebeure in Johannesburg waarby... dr H F Verwoerd as die sentrale figuur en lydende party betrokke was. Sy lewe was gewis wonderbaarlik deur die Hoërhand gespaar en dit

-
15. D C van der Spuy (hoofred.) : Suid-Afrika 1975 Amptelike Jaarboek van die Republiek van Suid-Afrika, pp. 172 - 173.
 16. Onderhoud met dr S G J van Niekerk, 16/8/1991.
 17. Onderhoud met mev S Strijdom, 3/4/1990 (Weduwee van adv J G Strijdom); Onderhoud met mev E Verwoerd, 2/5/1990 (Weduwee van dr H F Verwoerd); Onderhoud met mev M J Odendaal, 7/9/1987.
 18. Die Transvaler, 25/4/1960; The Pretoria News, 25/4/1960.

en die blye nuus dat daar stellig verwag word dat Sy Edele die Eerste Minister geen noemenswaardige permanente letsels sal oorhou nie, stem ons almal tot groot dankbaarheid ..."¹⁹

Odendaal se vriendskap met Verwoerd word verder geïllustreer toe laasgenoemde 'n motorboot van 'n ongeïdentifiseerde weldoener present gekry het. Toe Verwoerd hierdie boot op die Vaalrivier wou toets, het hy vir Odendaal, dr C A Oosthuysen, direkteur van Voortrekkerpers en dr Ben Havenga, direkteur van Afrikaanse Pers (1962) Beperk as gaste saamgeneem.²⁰

As eerste burger van sy provinsie moes Odendaal ook baie nou saamwerk met die Administrateurs van die ander drie provinsies en van Suidwes-Afrika. Vir dié doel is daar gereeld Administrateurskonferensies gehou waar sake van algemene provinsiale belang bespreek is. Hierdie konferensies het minstens een keer per jaar plaasgevind.²¹ Die Administrateurskonferensies het 'n breë spektrum van aangeleenthede gedek. Hierdie sake sal later, waar van toepassing, in meer besonderhede bespreek word.

Daar het 'n groot verandering in die benadering van provinsiale bestuur ingetree toe Odendaal die leisels oorgeneem het. Op politieke gebied het Odendaal geen oomblik geaarsel om aan die publiek te toon waar sy belange lê nie. Op 13 November 1958, kort na sy bewindsaanvaarding berig The Star onder die opskrif "Administrator breaks tradition at Nat. Congress" dat Odendaal en sy eggenote openlik saam met die Kabinetslede en ander Nasio-

-
- 19. Provinsiale Raad van Transvaal : Openingsrede F H Odendaal, 26/4/1960.
 - 20. Die Transvaler, 5/12/1964.
 - 21. Provinsiale Raad van Transvaal : Openingsredes F H Odendaal, 12/5/1959; 14/5/1963; 12/5/1964.

naliste op die verhoog verskyn het tydens die Nasionale Party Kongres op 12 November 1958 in Pretoria. Die koerant berig verder : "This is believed to be the first time a Provincial Administrator has taken an active part in party politics. By convention he normally stands outside and above such activities as does the Governor-General, whose appointment he holds. Mr Odendaal's predecessor, Dr W Nicol certainly never in his long administratorship appeared on a party political platform ..."²² Dit is duidelik dat die dagblad nie genoeg neem het met Odendaal se "onwaardige" optrede nie.

Odendaal het klaarblyklik ook heelwat vernuwing in benadering van bestuursake by die Provinsiale Raad ingevoer. Op 18 Februarie 1964 kon S G J van Niekerk in die Raad opmerk dat Odendaal sy Administrateurskap met besondere onderskeiding bekleed het. Van Niekerk het verder opgemerk : "Hy [Odendaal] is hier in 'n posisie waarin alle ander Administrateurs is, naamlik dat hy heelwat magte het wat hy kan uitoefen sonder om die Raad te raadpleeg. Sy Edele het daardie mooi voorbeeld hier gestel (wat 'n mens eintlik hoop dat alle toekomstige Administrateurs sal navolg) om in sy optrede altyd rekening te hou met die wense van hierdie Raad ..."²³ Dit wil voorkom asof Van Niekerk se uitspraak impliseer dat hierdie optrede van Odendaal uniek was en weggeswaai het van die tradisionele optrede deur vorige Administrateurs. Van Niekerk karakteriseer Odendaal verder : "Hy is een van die mense wat deel is met die gawe om verantwoordelikheid met ander mense te deel, en ook deel is met die gawe om na kritiek te luister selfs ontydige kritiek, en dikwels ook 'n bietjie onbillike kritiek

22. The Star, 13/11/1958.

23. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 18, 19/2/1964 D1 31, pp. 1 - 2.

- en om met geduld daarna te luister en dit met geduld te behandel ..."²⁴

Die Opposisie het ook 'n baie besliste opinie omtrent Odendaal se eerste vyf jaar van bestuur uitgespreek. Die V P se spreekbuis was hulle voorsitter in die Raad, H Schwarz (kiesafdeling Hospitaal). Hy het hom soos volg uitgelaat : "I would have no hesitation in saying that he [Odendaal] is one of the best Administrators that we have had in the Transvaal. I also want to say that we on this side of the House have appreciated the frankness which he has always shown ... I can say that if we cannot have a United Party Administrator in the Transvaal, then of the Nationalists who could have been chosen, we certainly are very happy with the choice which have been made."²⁵

Hierdie reguit manier van benadering wat Schwarz ewe diplomaties "frankness" noem kom duidelik na vore toe dieselfde Schwarz die Administrateur tydens 'n debat oor die herroeping van vendusieregte geopponeer het. Schwarz het beweer dat die boere baie geld sou verloor indien hul beeste moes verkoop wat 'n afname in gewig toon. Die stelling het Odendaal ergerlik laat uitbars : "Kyk, ek was al in my dae 'n afslaer gewees en julle kan my van die beeswêreld niks vertel nie! ..." ²⁶ Dit wil dus voorkom asof Odendaal as Administrateur soms te betrokke geraak het en in die proses sy waardigheid prysgegee het.

24. Ibid.

25. Ibid.

26. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 10, 15/6/1965 Dl 49, p. 49.

In die bestuur van sake was Odendaal egter 'n baie ordelike leier. Hy was nie 'n persoon wat 'n vooraf geskarrel en deurmekaarspul kon verdra nie. Hierdie karaktertrek word baie duidelik geïllustreer tydens die Administrateurskonferensie van 13 - 14 April 1961 te Kaapstad. Volgens die notule het Odendaal naamlik gevra, ,, dat memoranda vroegtydig gesirkuleer moet word en nie opgegaar moet word nie. Hy vestig die aandag daarop dat by die besluit van die vorige Konferensie die agenda 'n maand voor die datum waarop die Konferensie staan gehou te word moet sluit. Daar moet streng by hierdie besluit gehou word.,,27

Die feit van die saak is dat Odendaal genoegsame vertroue by die Regering gewek het sodat hy by die verstryking van sy eerste termyn, opnuut vir vyf jaar vanaf 1 November 1963 benoem is. Hy het klaarblyklik 'n sukses van die provinsiale bestuursake gemaak.

Die Provinsiale Raad van Transvaal het onder die bestuur van Odendaal 'n beleid gevolg dat amptenare in die Raad se diens, waar moontlik, van huise voorsien moes word. Vir hierdie doel is daar byvoorbeeld in 1958 sowat £20 000 begroot wat in daardie stadium beteken het dat ongeveer vyf huise per jaar opgerig kon word. Dit kon nie eintlik die woningnood werklik verlig nie en oral was dringende behoeftes. Die L P R vir Potchefstroom, W K van der Merwe, het in die Raadsvergadering 'n direkte versoek aan die Administrateur gerig om 'n huis vir die Hospitaal Superintendent te Potchefstroom te bekom. Odendaal het aan Van der Merwe verduidelik dat elke geval op sy meriete behandel word.

27. Provinsiale Raad van Kaapland : Administrateurskonferensies; Agendas en Notules, 1959 - 1961, Lêer 24/E0/17/1, Notule 13, 14/4/1961, p. 11.

Die Administrateur oorweeg die aansoeke en dan bepaal die Administrasie behoefte volgens dringendheid. Dit, op sy beurt, bepaal dan waar 'n huis gebou sal word. Odendaal volg dus 'n beleid van regverdigheid, want hy verklaar : "Ons kan nie sekere amptenare voorkeur gee, een groep bo 'n ander groep nie. Hulle word maar almal in dieselfde „kitty" gegooi en dan kyk ons watter die dringendste is. Die saak geniet die aandag, maar ongelukkig beskik ons nie oor die fondse om aan alle amptenare wat dit absoluut nodig het, amptelike huise te gee nie."²⁸

Odendaal het geen simpatie gehad met amptenare wat in gebreke gebly het om huur vir akkommodasie te betaal nie. Daar was op 28 Februarie 1965 'n klagte oor onderwysers wat nie hul losiesgelde in hostelle betaal het nie. Odendaal was hieroor baie heftig. Hy het daarop aangedring dat bankorders van diegene verkry moes word sodat huurgeld direk van hulle salarisse afgetrek kon word. Daar was volgens hom geen regverdiging dat 'n onderwyser wat reeds teen 'n verminderde tarief in 'n hostel woon, agterstallig met sy huurgeld raak nie. Odendaal laat hom verder hieroor uit : "Ek kan amper nie woorde kry wat sterk genoeg is nie ... dit behoort onder geen omstandighede plaas te vind nie. Onderwysers het geen reg om gebruik te maak van ons koshuisfasiliteite as hulle nie daarvoor betaal nie. Die Direkteur moet stappe neem om daardie geld onmiddellik in te vorder, al moet hulle ook die mense dagvaar. Ek het geen simpatie met hulle nie ... "²⁹

-
- 28. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 26/2/1959 D1 13, pp. 14 - 15.
 - 29. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 18/2/1965 D1 42, pp. 70 - 71.

Tog het Odendaal groot simpatie met onderwysers en ander amptenare wat akkommodasie moes verkry, gehad. Hy het in die debat van 16 Junie 1965 daarop gewys dat dit die beleid van die Provinsiale Raad was om onderwysers spesifiek aan huise te help waar die nood hoog was. In stede van wonings op te rig, was dit die beleid van die Raad om klaar voltooide huise aan te koop sodat leerkragte so 'n huis by die Administrasie kon huur. Die Administrasie probeer eers om huise aan te koop wat billik en redelik is en as die huise aan die Administrasie se eise voldoen. Indien daar nie sulke wonings beskikbaar was nie, het die Administrasie self geboue opgetrek.³⁰ Die Administrateur het kragtens Ordonnansie no 25 van 1958 30% van 'n woning se koopsom namens die Provinsiale Administrasie gewaarborg by bouverenigings waar sulke lenings deur provinsiale amptenare aangegaan is. Die voorwaarde was dat die amptenaar se salaris op 'n realistiese wyse die paaient vir so 'n woning moes kon dra en dat die koopsom vir so 'n woning binne realistiese perke moes wees.

Odendaal het op 19 Junie 1965 verklaar dat baie van die werknemers wat van hierdie skema gebruik gemaak het, jong mense was wat dikwels noodgedwonge 'n kleiner of ouer huis, of 'n huis in 'n ouer woonbuurt moes koop, omdat hulle nie duurder kon bekostig nie. Soos die gesin uitbrei en hul behuisingsbehoeftes toeneem, moes die huise dikwels vergroot of verbeter word. In so 'n geval kan die Administrasie die addisionele bedrag wat nodig was weer eens vir 30% waarborg indien die Administrateur so 'n

30. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 16, 17/6/1965 D1 50, pp. 35 - 36.

aansoek goedkeur. In die praktyk het die Departement van Gemeenskapsbou namens die Administrateur hierdie funksie verrig, hoewel Odendaal hom die reg voorbehou het om te eniger tyd persoonlike beslissings by aansoeke te maak. Gedurende Odendaal se dienstyd as Administrateur het groot getalle amptenare van die huisleningstelsel gebruik gemaak.³¹

Die feit dat daar nie gelykmatige voorsiening vir pensioentrekkers in Transvaal bestaan het nie, het Odendaal grootliks bekommer. Hy was van mening dat alle staatsamptenare by hul aftrede geregtig moes wees op dieselfde voordele dienooreenkomstig die posisie en salaris wat hulle tydens aktiewe diens beklee en ontvang het. By die eerste Administrateurskonferensie waar Odendaal as Administrateur vir Transvaal opgetree het, het hy die aangeleentheid op die sakelys laat plaas. Dit was die konferensie van 9 April 1959. Odendaal was ontevrede oor die feit dat die sentrale Regering gedurende 1958 'n verhoging van slegs 10% vir pensioene toegestaan het. Dit was volgens Odendaal se mening ontoereikend.³²

Die ander Administrateurs was dit daarmee eens dat iets aan die saak gedoen moes word en na deeglike bespreking is besluit dat die Administrateur van Kaapland, J N Malan die aangeleentheid met die Regering sou opneem, aangesien Odendaal, wat die aangeleentheid ter tafel gelê het, by ander sake van provinsiale belang betrokke was.³³

31. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 10, 15/6/1965 D1 49, p. 24.

32. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 10/6/1959 D1 19, p. 28.

33. Provinsiale Raad van Kaapland : Administrateurskonferensies; Agendas en Notules, 1959 - 1961; Lêer 24/E0/17/1, Notules 9/4/1959, p. 4; 13, 14/4/1961, p. 10.

Hierdie aangeleentheid het lank gesloer. Dit was 'n verligte Odendaal wat op 25 Mei 1965 aan sy Raad kon rapporteer dat die laaste struikelblokke uit die weg geruim is en dat alle provinsiale amptenare voortaan gelyk behandel sou word dienooreenkomstig hulle posisie en salarisstruktuur en aktiewe diens. Die Raad het tydens die Februarie 1965-sitting Ordonnansie no. 6 van 1965 aanvaar. Vir die eerste keer in die geskiedenis van Transvaal het dit dus moontlik geword om onder dié ordonnansie al die Provinsie se permanente werknemers op gelyke grondslag te behandel sover dit pensioenvoorsiening betref.

Odendaal het verklaar dat pensioenvoorsiening aan bepaalde groepe werknemers van die Administrasie soos onderwysers, verpleegsters, hospitaalwerkers en onderwyswerkers (skoonmakers en arbeiders) sedert die vroegste jare bestaan, terwyl ander werknemers daarvan uitgesluit was, hoofsaaklik omdat hulle nie oor behoorlike diensvoorwaardes wat in wetgewing neergelê is, beskik het nie. Hierdie aangeleentheid is reggestel met Ordonnansie no. 6 van 1965.

Odendaal was tydelike anderskleurige werkers ook simpatiekgesind. Sy Administrasie het 'n stelsel gehad waar alle anderskleurige werkers na 'n periode van vyf jaar ononderbroke diens 'n gratifikasie ontvang sonder om self 'n bydrae te maak. Hierdie bedrag het Odendaal se Administrasie uit inkomstebelasting verkry. Na vyftien jaar diens het hierdie tipe werknemers 'n pensioen ontvang, ook sonder enige bydrae van hulle kant wat ook uit provin-

siale inkomstebelasting verhaal is. Dit is dus duidelik dat Odendaal 'n bydrae gelewer het om pensioenskemas in sy provinsie te verbeter. Teen Mei 1965 het Odendaal dit steeds oorweeg om selfs 'n skema vir tydelike werkers daar te stel, maar daar was steeds struikelblokke. Hy het verklaar dat die sentrale Regering eers vir tydelike werknemers 'n beleid moes neerlê alvorens die provinsies werklik kon optree. Volgens hom was dit 'n onaanvaarbare situasie dat elke provinsie sy eie beleid hieromtrent volg.³⁴ Die feit van die saak is dat Odendaal die rede was dat pensioenskemas in 1965 in al die departemente vir alle Transvaalse provinsiale werknemers geregstel is. Hierdie toedrag van sake is uiteindelik ook in die ander provinsies aangespreek deur die Wet op Bejaarde Persone No.81 van 1967 wat op 1 Oktober 1968 in werking getree het. Hierdie wet het voorsiening gemaak dat bejaardes se belange oor die kleurgrense heen beskerm sou word en dat al die provinsies se skemas gelykgestel moes word.³⁵

Odendaal was in sy dienstyds as L U K sedert 1951 baie nou gemoeid met paaie in Transvaal. Toe hy in 1958 Administrater word, moes hy hierdie portefeulje aan Z P J van Vuuren oorhandig. Hy was nietemin teen 1958 reeds 'n groot kenner van die probleme rondom paaie, veral in Transvaal. Dit het hom 'n voorsprong bo sy voorgangers in die Administrateursamp gegee.³⁶

Dr Nicol het in sy openingsrede van Mei 1958 gemeld dat daar ingrypende reorganisasie van die Paaiedepartement sou moes kom ten einde aan die groeiende behoeftes van die provinsie te vol-

34. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 20, 25/5/1965 D1 45, pp. 111 - 112, 121 - 123.

35. Anon : Wette van die Republiek van Suid-Afrika Geklassifiseer en Geannoteer van 1910 af, p. 722.

36. Onderhoud met dr S G J van Niekerk, 7/4/1990.

doen. By die aanvaarding van sy amp het Odendaal die probleem rondom deurpaaie by Nicol geërf en sommer dadelik werk daarvan gemaak. Hy het £300 000 by die Provinsiale Raad in Junie 1959 aangevra ten einde die konstruksie van deurpaaie te bespoedig.³⁷

'n Baie belangrike aspek van padkonstruksie was die instandhouding en aankoop van padtoerusting. Odendaal het gevoel dat Padordonnansie 22 van 1957 nie genoegsaam voorsiening maak vir die doeltreffende vervanging van padtoerusting nie. Odendaal het gemeld dat dié ordonnansie daarvoor voorsiening maak dat 'n Padfonds ten bedrae van £4 500 000 in stand gehou word. Toerusting is uit dié Fonds aangekoop. Die Fonds is weer aangevul uit huurgelde wat verkry is deur die verhuring van padtoerusting aan privaatmaatskappye. Dit het dus veroorsaak dat die Fonds sodanig aangevul is dat toerusting na 'n voorafbepaalde tyd afgeskryf en nuwes aangekoop kon word. Odendaal het egter gevoel dat hierdie maatreël nie voorsiening gemaak het vir skie-like onvoorsiene uitgawes wat maklik kan voorkom soos tydens ongelukke of wanneer toerusting onklaar raak nie. Waarin Odendaal belang gestel het, was magtiging by wyse van ordonnansie sodat hy sy Raad op kort kennisgewing kon nader om sodanige toerusting dadelik te vervang. Dit sou volgens hom daartoe lei dat daar minder vertragings by die aankoop van sulke toerusting as gevolg van administratiewe rompslomp sou wees.

Die Opposisie het klaarblyklik geen besware teen so 'n verandering van die ordonnansie gehad nie, maar twee voorstelle hier-

37. Provinsiale Raad van Transvaal : Openingsrede dr W Nicol, 13/5/1958; Openingsrede F H Odendaal, 12/5/1959; Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 4, 9/6/1959 D1 18, pp. 141 - 142.

omtrent gemaak. Die spreekbuis was S Emdin (V P Parktown). Sy twee versoeke aan Odendaal was dat daar 'n volledige verslag oor die Fonds op 'n gereelde jaarlikse basis voorgelê moes word. Voorts het Emdin die hoop uitgespreek dat daar groter realiteit aan die dag gelê moes word by die huurtariewe wat bepaal word vir toerusting.³⁸ Emdin meld ongelukkig nie in sy insinuasie of hy bedoel dat die Raad té hoë of te lae huurtariewe gehê het nie. Die einde van die saak was die aanname van Ordonnansie 10 van 1960. Artikel 2 lui soos volg: "Hierby word 'n Fonds ingestel, bekend as die Fonds vir Groot Padtoerusting, wat gebruik word om die aankoop van groot padtoerusting te finansier en, van die eerste dag van April 1960 af, moet sodanige gebruik ooreenkomstig sodanige bewilligings wees wat deur die Provinsiale Raad by ordonnansie gemaak word."³⁹ Hierdie verandering in die Padordonnansie dui weer eens op die deeglike jûristiese brein wat daar in dié Administrateur geskuil het. Hoewel hy as Administrateur met groot magte binne sy provinsie beklee was, het hy by wyse van die provinsiale wetboek dit duidelik laat stipuleer presies waarvoor addisionele uitgawes (in hierdie geval die Padfonds) aangewend sou word. Dit, op sy beurt, het sake aansienlik vergemaklik.

Padbou in Transvaal het sy kwota probleme gehad. D L Krogh was in 1961 Odendaal se Direkteur vir die Paaie Departement.⁴⁰ Odendaal het uit die aard van die saak paaie deur die Direkteur hanteer. Gedurende sy openingsrede op 26 April 1960 het 'n bekommerde Odendaal teenoor sy Raad opgemerk dat as gevolg van 'n

38. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 16, 17/2/1960 D1 3, pp. 15 - 16.

39. J J Pretorius : Provinsie Transvaal Ordonnansies, Ordonnansie 10 van 1960.

40. Provinsiale Raad van Kaapland : Administrateurskonferensies ; Notules, 1959 - 1961, Lêer 24/E0/17/1, Notule 8/8/1961, p.1.

tekort aan vakkundige personeel in diens van die Provinsiale Administrasie daar steeds van raadgewende ingenieurs uit die private sektor gebruik gemaak moes word. Hy het dit beklemtoon dat die Administrasie verplig sou wees om nog meer van hierdie tipe vakkundiges aan te wend ten einde die behoefte aan meer paaie in die provinsie die hoof te bied.⁴¹ Een van die belangrike projekte wat gedurende hierdie tyd begin is, was die Johannesburgse Snelwegskema ten bedrae van R45 miljoen. Die Minister van Vervoer, mnr B J Schoeman, Odendaal en die Burgemeester van Johannesburg, K G Flemming, het die eerste soorie gespit om die projek amptelik te open. Die Regering het vir hierdie projek spesiaal R15 miljoen bewillig, terwyl die Transvaalse Provinsiale Raad R6 miljoen moes opdok.⁴² Die balans van R24 miljoen sou uit die Nasionale Vervoerkommissie se fondse gedelg word.

Die Nasionale Vervoerkommissie het in 1948 tot stand gekom toe die Wet op Vervoer (Wet 44 van 1948) op die Wetboek geplaas is. Die Nasionale Vervoerkommissie is met mag bekleed om alle nasionale paaie te beplan en te bou, asook om van tyd tot tyd sekere finansiële bewilligings aan provinsiale owerhede te doen. Reg van sy stigting af het die Nasionale Vervoerkommissie begin om 'n stelsel van nasionale snelweë te bou. Een van die belangrikste prioriteite vir die Nasionale Vervoerkommissie was die konstruksie van nuwe nasionale paaie, asook die bou van verbypaaie en paaie binne metropolitaanse gebiede.⁴³

Dit was juis na aanleiding van die R6 miljoen wat Transvaal vir

41. Provinsiale Raad van Transvaal: Openingsrede F H Odendaal, 26/4/1960.

42. Die Vaderland, 29/5/1962.

43. Buro van Inligting : Suid-Afrika 1989/90 Amptelike Jaarboek van die Republiek van Suid-Afrika, pp. 291 - 292.

die Johannesburg Snelweg moes bydra dat daar 'n voorstel deur Odendaal by die Administrateurskonferensie van 24 en 25 September 1962 ingedien is. Die voorstel is aanvaar en die Administrateurs het die besluit hieromtrent aan die Nasionale Vervoerkommissie oorgedra. Die Nasionale Vervoerkommissie was die voorstel goedgesind en sou voortaan daarvolgens handel. Die besluit kom kortliks daarop neer dat die Nasionale Vervoerkommissie voortaan die bou en instandhouding van nuwe aansluitingspaaie en verbypaaie ten volle sou dra, terwyl die provinsies 50% van die instandhoudingskoste van spesiale paaie, dit wil sê bestaande ou nasionale paaie, sou help finansier. Feit van die saak is dat Odendaal en sy Administrasie hierdie besluit voorgestel en help deurvoer het.⁴⁴ Die ander Administrateurs het klaarblyklik met Odendaal saamgestem dat die provinsies reeds die hooflas van die paaie-stelsels in die Republiek gedra het. Provinsiale konstruksie-eenhede moes nie net nuwe paaie bou soos hulle benodig word nie, maar ook bestaande paaie in stand hou en ou paaie herbou. Dit het beteken dat die Nasionale Vervoerkommissie slegs verantwoordelik sou wees vir snelweë en verbypaaie om uiteindelik 'n aaneengeslote pad verkeersnelwerk deur die land tot stand te bring.⁴⁵

Hoewel nasionale paaie onder die sorg van die Nasionale Vervoerkommissie geplaas was, was die gebiede weerskante van daardie paaie steeds die verantwoordelikheid van die onderskeie provinsies en Odendaal en sy Administrasie het gevoel dat die provinsiale owerhede in hierdie opsig 'n reg het om byvoorbeeld beheer

44. Provinsiale Raad van Kaapland : Administrateurskonferensies; Agendas en Notules, 1962 - 1963, Lêer 25/E0/17/1, Notule 24 - 25/9/1962, p. 5.

45. A Hocking : Suid-Afrikaanse Vervoer, p. 24.

te vra oor advertensies langs nasionale snelweë. Gedurende die Administrateurskonferensie van 8 Augustus 1961 het Odendaal 'n memorandum hieromtrent ingedien.

Wet 21 van 1940 het spesifiek gehandel oor advertensies langs openbare paaie. In sy memorandum verklaar Odendaal dat Transvaal van mening was dat die oprigting en vertoon van advertensies langs openbare paaie hand uit geruk het. Odendaal het gevolglik die aangeleentheid met die Nasionale Vervoerkommissie opgeneem. Die Nasionale Vervoerkommissie het ook gevoel dat aanbeveling tot wysiging van dié spesifieke wet die aangewese oplossing was. In die proses is die ander provinsies se Administrateurs hieromtrent genader en almal was dit eens dat wysiging in die wet aangebring moes word.

Odendaal se vertoë teenoor die Nasionale Vervoerkommissie en die ander Administrateurs het daartoe gelei dat alleen advertensies wat op 'n gebou vanuit 'n openbare pad sigbaar was, vertoon mag word en dat alle ander sigbare advertensies vanuit genoemde paaie nie sonder die toestemming van die beherende gesag opgerig en vertoon mag word nie. Elke provinsie sou na gelang van sy besondere omstandighede afsonderlike vertoë aan die sentrale Regering rig, indien dit nodig sou blyk te wees.⁴⁶ Odendaal het dus meegehelp dat advertensies langs snelweë in die R S A grootliks beperk is.

In die Transvaalse Provinsiale Jaarboek en Dagboek van 1965 word

46. Provinsiale Raad van Kaapland : Administrateurskonferensies; Agendas en Notules, 1959 - 1961, Lêer 24/E0/17/1, Notule 8/8/1961, pp. 14 - 15.

gemeld dat die Provinsiale Raad 'n administratiewe personeelgetal van 549 gehad het wat die boekhouding, aankope en algemene administrasie van die Paaiedepartement moes behartig. Die groot personeel kon grootliks toegeskryf word daaraan dat die aktiwiteite van hierdie departement teen 1965 beheer is met behulp van sewe streekskantore en 34 distriks- of padinspekteurskantore. Hierdie desentralisasie was noodsaaklik en gerieflik met die oog op die volgende:

1. Elke distrik het 'n Padraad gehad wat Odendaal van advies moes bedien oor die behoeftes daarvan.
2. Fondse wat deur die Provinsiale Raad vir padbou toegestaan is, moes onder die distrikte verdeel word.⁴⁷

Teen April 1965 kon Odendaal aan sy Raad verslag doen oor die vordering en stand van paaie in Transvaal. Hy het gemeld dat die padbouprogram baie sorgvuldig beplan word. Alle pogings is volgens Odendaal aangewend om die provinsie se behoefte aan paaie te bepaal en in verband te bring met die algemene fenominale ontwikkelings in die land en om dan die padbouprogram daarvolgens in te rig. Odendaal sluit sy betoog oor paaie af deur te verklaar dat die Uitvoerende Komitee besluit het om die padverbeteringsprogram te bespoedig en 'n bykomstige bedrag van R3½ miljoen daarvoor te bewillig.⁴⁸ Dit het die totale bedrag wat gedurende 1965 vir paaie en brûe bewillig is op R27 060 000 te staan gebring.⁴⁹

Uit voorafgaande is dit dus duidelik dat gedurende Odendaal se

47. Provinsiale Raad van Transvaal : Jaarboek en Dagboek 1965, pp. 99, 113, 115.

48. Provinsiale Raad van Transvaal : Openingsrede F H Odendaal, 13/4/1965.

49. Provinsiale Raad van Transvaal : Jaarboek en Dagboek 1965, p. 75.

Administrateurskap groot vordering gemaak is met padbou in Transvaal. Hy was nie alleen daarvoor verantwoordelik nie. Sy amptenary het 'n baie groot aandeel in die vordering gehad, terwyl die middel sestigerjare ook 'n groot invloed op ontwikkeling in Transvaal gehad het.

Ten opsigte van geboue was dit Odendaal se taak om die hele gees van vernuwing wat in die provinsie geheers het verder te bevorder. Die vernuwingsproses het onder andere vergestaltung gevind in die daarstelling van nuwe geboue en die verandering van bestaandes om by die nuwe eise aan te pas. Die geboue-nood in Transvaal was veral hoog by hospitale, en skole. Daarom kon Odendaal in sy openingsrede van 12 Mei 1959 aan sy Raad rapporteer dat stappe gedoen word om steeds tred te hou met die aanhoudende veranderde eise aan die onderwys wat die geboue betref. Die instelling van gedifferensieëerde onderwys het reeds meegebring dat geboue só beplan moes word dat lokale vir verskillende doeleindes gebruik kon word. Die beplanning van toekomstige hoërskole wat voorsiening sou maak vir doeltreffender onderrig was volgens Odendaal reeds aan die gang. Hierdie nuwe skole sou nie noodwendig groter oppervlakte beslaan nie, maar net beter beplan wees.⁵⁰

Die hele gedagte om die provinsie se geboue by veranderde behoeftes aan te pas het daartoe gelei dat Odendaal in die vyftigerjare saam met dr Nicol, sy voorganger, en Jan de Klerk Europa besoek het. Die hoofdoel van die besoek was om boumetodes aldaar te

50. Provinsiale Raad van Transvaal : Openingsrede
F H Odendaal, 12/5/1959.

bestudeer met die oog daarop om dit by Suid-Afrikaanse en veral Transvaalse omstandighede aan te pas.⁵¹ Hierdie besoek het weerklank gevind in die feit dat Odendaal (toe nog L U K onder andere belas met geboue) nuwe metodes met sy Gebouekomitee kon bespreek. Die inligting wat Odendaal aan dié Komitee oorgedra het, is geïmplimenteer by die planne wat vir die Waterkloof Primary School in Pretoria opgetrek is. Al die nuutste idees insake ventilasie, lig, kleur, ensovoorts is aangewend en het 'n totale besparing van ongeveer 20% in bankkoste meegebring.⁵² Hierdie benadering sou in Odendaal se tyd as Administrateur voortgesit word.

Desnieteenste die feit dat Odendaal se administrasie so vinnig moontlik geboue opgetrek het, was daar steeds 'n nypende tekort aan geboue, veral by skole. Om hierdie tekort die hoof te probeer bied, was die alternatief tydelike klaskamers. Odendaal verskaf sy redes vir so 'n stap deur te verklaar dat die oprigting van permanente geboue baie tydrowend is, terwyl tydelike akkommodasie feitlik onmiddellik aan die behoeftes voorsien. Die beleid was egter steeds dat permanente klaskamers opgerig word waar dit enigsins prakties moontlik was.

Odendaal het die opvoedkundige waarde van swembaddens by skole nie gering geskat nie. Hy het dit blykbaar sinvol gevind, omdat dit die buitemuurse aktiwiteite van skole aansienlik vergroot het. Sy beleid was dat die Onderwysdepartement die prioriteite moes bepaal om vas te stel watter skole swembaddens moes

51. Onderhoud met mev M J Odendaal, 6/7/1990.

52. Provinsiale Raad van Transvaal : Openingsrede
dr W Nicol, 13/5/1958.

kry. Wat dié departement in aanmerking moes neem, was of 'n skool in 'n bilharziagebied geleë is en of daar geen ander swembad beskikbaar is nie. Dan kry dit prioriteit nommer een. Odendaal se begrip vir die mindergegoedes skemer deur as hy aan sy Raad op 16 Junie 1965 rapporteer dat as daar nie ander swembadgeriewe is nie, feitlik die volle bedrag aan die skool geskenk word, as so 'n skool nie 'n plaaslike ouergemeenskap het wat so 'n fasiliteit kon bekostig nie.⁵³

Die boubehoeftes in Transvaal het in die middel sestigerjare vir Odendaal genoop om weer eens te kyk in hoe 'n mate bou-metodes aangepas kon word ten einde die groeiende gebouetekorte die hoof te bied. Vanaf middel Julie tot middel September 1965 het Odendaal die buiteland besoek. Sy hoofdoel was om ondersoek in te stel na die modernste snelboumetodes in die buiteland, veral ten opsigte van skool- en hospitaalgeboue.⁵⁴ Snelboumetodes, volgens die McGraw-Hill Encyclopedia of Science and Technology, word onder andere omskryf as die doeltreffende aanwending van materiaal om geboue en ander strukture in die kortste moontlike tyd op die doeltreffendste wyse op te rig. Dit sluit in die gebruik van voorafvervaardigde staalstrukture wat saam met voorafvermengde beton aangewend word. Verder word kleiner, maar doeltreffender sowel as meerdoelige lokale (in die geval van hospitale en skole) ook in ag geneem. Daarmee saam vorm die aanwending van meer doelmatige gereedskap en toerusting by uitgrawings en konstruksie 'n belangrike onderdeel.⁵⁵ Odendaal se hoofdoel was om die verskillende benaderings hieromtrent in die Europese lande te gaan be-

-
- 53. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 16, 17/6/1965 D1 50, pp. 36, 41.
 - 54. Onderhoud met mev M J Odendaal, 6/7/1990.
 - 55. Anon. : Encyclopedia of Science and Technology Vol 3, pp. 96 - 97.

sigtig. Sy geselskap het bestaan uit homself en sy eggenote, Malan du Preez (Odendaal se privaatsekretaris) en Attie Clemens en mev Corrie Clemens. Clemens was verantwoordelik vir die Provinsiale Raad se bou-ondernemings. Die geselskap het onder andere Portugal, Italië, Frankryk, Duitsland, Engeland en Skotland besoek.⁵⁶ Hierdie waardevolle besoek sou met groot vrug op Transvaal se geboue-ondernemings van toepassing gemaak kon word, veral deur die kennis wat Clemens sou kon deurgee aan die betrokke kundiges in sy departement. Dit was op 13 April 1965 dat Odendaal aan die Raad kon verslag doen deur te verklaar dat die Transvaalse Onderwysdepartement steeds die Werkedepartement se grootste kliënt was en in die loop van die voorafgaande boekjaar is 165 eiendomme vir onderwysdoeleindes aangeskaf.⁵⁷ Dit onderstreep maar weer eens die groot behoefte wat in Transvaal aanwesig was en wat klaarblyklik die oorsese besoek vir Odendaal regverdig het. Dit was Odendaal nie beskore om veel van die aanwending van die ingesamelde kennis te sien realiseer nie. Sy opvolger, S G J van Niekerk, kon op 9 Augustus 1966 aan sy Raad rapporteer dat die Departement van Werke in daardie stadium besig was met die nuwe Johannesburgse hospitaal en die J G Strýdom hospitaal.⁵⁸ Ongetwyfeld sou die nuut verwerfte kennis in verband met snelboumetodes by hierdie projekte aangewend word.

Gedurende Odendaal se Administrateurskap het Suid-Afrika op die kruin van ekonomiese groei beweeg. Volgens 'n opname wat die Departement van Handel en Nywerheid in 1961 gemaak het, blyk dit

56. Onderhoud met mev M J Odendaal, 6/7/1990.

57. Provinsiale Raad van Transvaal : Openingsrede
F H Odendaal, 13/4/1965.

58. Provinsiale Raad van Transvaal : Openingsrede
S G J van Niekerk, 9/8/1966.

dat 85% van die verbruikersgoedere wat in Suid-Afrika se winkels verkoop is, in die land vervaardig is.⁵⁹ A Venter in sy publikasie South African Government and Politics (1989) konstateer die volgende hieromtrent : "the government had two important aids: the first was an expanding economy which supported its ambitious plans, and the second, a willing Afrikaner - dominated bureaucracy ..."⁶⁰ Odendaal was 'n goeie voorbeeld van hierdie groep. In Maart 1959 moes hy die grootste meule in daardie stadium in Suid-Afrika (tussen Johannesburg en Pretoria) open. By hierdie geleentheid het hy trots opgemerk : "As Suid-Afrikaner is ek bly daar hierdie Maatskappy [die S A Milling Company] eg Suid-Afrikaans is met geen buitelandse affiliasie nie. Ek voel trots op wat bereik is - nie net deur hierdie onderneming nie, maar deur die land se nywerhede as geheel."⁶¹

Gedurende Odendaal se Administrateurskap is daar 'n begin gemaak met die nuwe Transvaalse Provinsiale Administrasiegebou in Pretoria. Die Opposisie was blykbaar nie baie gelukkig met die groot somme geld wat dié gebou die Administrasie uit die sak gejaag het nie. Odendaal het verduidelik dat die bedrag van R6 000 000 wat gedurende die 1957/58 vir dié gebou gestem is, hopeloos te min was, omdat boukoste geweldig gestyg het. Die onkoste, het Odendaal verklaar, was soveel meer omdat die oorspronklike planne van die gebou slegs skaalmodelle was en fyner besonderhede nie beskikbaar was nie. Vervolgens verskaf hy meer gedetailleerde redes vir die verhoging in boukoste :

(a) Die tenderbedrag was aansienlik hoër as waarvoor begroot

59. C F J Muller (red) : Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis, p. 445.

60. A Venter (ed) : South African Government and Politics An Introduction to its Institutions, Processes and Politics, pp. 13 - 14.

61. Die Transvaler, 5/3/1959.

is; die betonstruktuur moes gewysig word; professionele fooie was ook hoër omdat van private bourekenaars gebruik gemaak moes word, terwyl die verbeterde lugversorgingstelsel ekstra uitgawe meegebring het.

- (b) Veranderings wat meer graniet, marmer en mosaïek vereis het, het die kostes verder opgejaag.

In daardie stadium het dit gelyk asof die bedrag van R10 372 446 wat Odendaal aan die Raad voorgelê het meer in die kol sou wees. Dit het beteken dat die oorspronklike 1957/58 beplanning van die gebou teen 1961 reeds met R4 372 446 verhoog is.⁶²

As daar gekyk word na die redes wat Odendaal aanvoer vir die fenomenale verhogings in die koste van die gebou, bestaan daar rede tot kommer oor die doeltreffendheid waarmee die projek oorspronklik aangepak is. Odendaal voer as verskoning aan dat die aanvanklike skaalmodelle nie gebruik kon word om fyner besonderhede binne-in die gebou uit te werk nie. Verder verklaar hy dat die binnekolomme se ribkonstruksie buite rekening gelaat is. Die veranderings in graniet, marmer en mosaïek sowel as 'n verbeterde lugreëlingstelsel is verskoonbaar. Beide die weglating in berekening vir die ribkonstruksie in die binnekolomme en die verskoning dat "fyner besonderhede" nie met 'n skaalmodel bereken kan word nie, sal vir enige argitek wat sy sout werd is, geen geldige verskonings wees nie; dit dui slegs op swak beplanning en ondoeltreffende toesig deur Odendaal se administratiewe amp-tenare.

62. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 23/5/1961 D1 17, p. 53.

Odendaal het in Mei 1961 teenoor Die Transvaler verklaar dat benewens die bykans R10 500 000 wat die gebou sou kos die terrein waarop dit opgerig is R1 907 004 gekos het.⁶³ Die voltooide gebou is op 27 November 1963 deur president C R Swart geopen. By dié geleentheid het Odendaal ook as spreker opgetree. Hy het gesê dat die nuwe Provinsiale Gebou vir hom 'n simbool was van die beskawingspeil van Suid-Afrika en die uiting van vertroue in die Republiek se toekoms. Die gebou het uiteindelik R11 miljoen gekos en 'n totale bedrag van sowat R200 000 sou uiteindelik aan kunsskatte daarin bestee word. Hy het verder bygevoeg dat die bedrywigheide van die Administrasie so uitgebrei het dat die gebou in 'n baie kort tydsbestek nie die hoofkantoorpersoneel sou kon huisves nie. Daar sou binne afsienbare tyd op die aanliggende perseel beplan moes word vir verdere uitbreiding.⁶⁴ In die lig van Odendaal se uitspraak wil dit voorkom asof die Administrasie oorspronklik die hele projek baie ondoeltreffend van stapel laat loop het, aangesien die kompleks reeds by sy opening klaar te klein was om die personeel waarvoor dit oorspronklik eintlik beplan is, te huisves.

Ten einde die personeel binne die Provinsiale Gebou van voedsel en ander verversings te voorsien, moes daar vir 'n restaurant in die gebou self voorsiening gemaak word. Daar was nie voorheen iets dergeliks nie en daarom moes daar by wyse van ordonnansie daarvoor beplan word. Ordonnansie no. 5 van 1964 is gevolglik op die Provinsiale Wetboek geplaas. Die ordonnansie het vir die instelling van 'n restaurant om in die behoeftes van die

63. Die Transvaler, 8/5/1961.

64. Ibid., 28/11/1963.

Transvaalse Provinsiale Administrasie te voorsien en vir aangeleenthede wat daarmee in verband staan voorsiening gemaak.⁶⁵

Ten spyte van die groot uitgawes wat die Provinsiale Gebou die Administrasie uit die sak gejaag het, was die kompleks tog 'n sinvolle toevoeging, omdat dit die administrasie van die provinsie meer doeltreffend kon maak deur beter werkslokale vir die personeel te skep. In dié opsig was Odendaal as Administrateur daarvoor verantwoordelik dat administrasie meer stroombelyn gemaak is.

'n Ander groep geboue waaraan Odendaal besondere aandag geskenk het, was skoolhostelle. In Odendaal se eerste jaar van Administrateurskap is ook die laaste kerkkoshuis in Transvaal op Heidelberg gesluit. Voortaan sou alle skoolhostelle onder die Transvaalse Provinsiale Administrasie ressorteer.⁶⁶ Aan die begin van 1959 was daar 192 Provinsiale koshuise, met 'n totaal van 26245 beddens in skole en onderwysinrigtings in Transvaal. Aan die einde van 1958 was daar slegs 24 153 kosgangers wat in die koshuise opgeneem kon word, met dié verskynsel dat sommige koshuise egter oorvol was, terwyl ander as gevolg van dalende leerlinggetalle, vinnig besig was om tot onekonomiese eenhede te ontwikkel.⁶⁷

Odendaal het tydens sy Administrateurskap daarvoor voorsiening laat maak dat veral die kleiner hostelle onder sekere omstandighede finansiële hulp kon verkry. Odendaal het aan die Raad ver-

65. J J Pretorius : Provinsie Transvaal Ordonnansies, Ordonnansie 5 van 1964.

66. Die Vaderland, 17/12/1958; Die Transvaler, 18/12/1958.

67. Provinsiale Raad van Transvaal : Openingsrede
F H Odendaal, 12/5/1959.

duidelik dat finansiële voorsiening vir sekere hostelle gemaak moes word. Hierdie hostelle, gewoonlik die kleineres, het lenings ontvang om hulle deur krisistye te help. Gewoonlik is departementele lenings aan die begin van so 'n hostel se bestaan toegestaan. Uiteindelik moes die hostel se bestuur hierdie lenings uit losiesinkomste betaal. Gewoonlik het die terugbetaling oor 'n tydperk van drie tot vyf jaar geskied.⁶⁸

Gedurende November 1959 kon Odendaal meld dat die Uitvoerende Komitee 'n beleid neergelê het dat voordat enige hostel gebou word, die Departement van Onderwys seker moes maak dat daar nie 'n herhaling sou wees van hostelle wat leegloop nie. Hy het verklaar dat hoewel daar ongeveer 2 000 beddens in totaal in Transvaalse blanke skoolhostelle leeggestaan het, die maksimum wat daar in enkele hostelle was, slegs vyftien beddens was. Dit was vir Odendaal steeds 'n onaanvaarbare situasie. Die posisie volgens Odendaal was dat die meeste van dié hostelle by laerskole bestaan het. Voorts sou geen laerskoolhostel gebou word nie. Selfs by hoërskole sou hostelle slegs gebou word as daar genoegsame bewys verskaf kon word dat dit ten volle benut sou word.⁶⁹

Die hostelle is in Odendaal se diens tyd as Administrateur soos outonome liggame hanteer in soverre dit die inkomste en uitgawe betref. Die inkomste van hostelle is verkry by wyse van losiesgelde vir kosgangers en personeel, asook die beurstoelaes wat van die Departement ontvang is. Alle uitgawes wat hostelle aangegaan het is gedoen kragtens die bepalings van die koshuisregu-

68. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 4, 9/6/1959 D1 18, p. 142.

69. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 3/11/1959 D1 2, p. 26.

lasies. Die Provinsiale Ouditeur en amptenare van die Onderwysdepartement het gereeld die toepaslike boeke en rekenings van koshuise nagegaan om te verseker dat alle uitgawes wat gemaak is deur die koshuisregulasies gemagtig is en dat die koshuise so ekonomies moontlik bestuur word.⁷⁰ Voorts was koshuisinwoning so 'n prioriteit by Odendaal dat hy toegesien het dat daar vanaf 1963 twee ervare koshuishoofde in elke koshuis by Onderwyskolleges aangestel is om toekomstige onderwysers op te lei om te kan help met die doeltreffende bestuur en beheer van skoolhostelle.⁷¹

Odendaal het tydens sy Administrateurskap deel gehad in die herstel van die Ou Raadzaal in Pretoria. Op 26 Februarie 1963 is die gerestaureerde Ou Raadzaal plegtig deur die Pretorianers ingewy. By dié geleentheid het Jan de Klerk, Minister van Binnelandse Sake, as gasspreker opgetree. Ook Odendaal het 'n toespraak gelewer. Hy het die aanwesiges welkom geheet en gesê dat die restourering van die Raadsaal die provinsie van Transvaal die geleentheid bied om hulde te betoon aan groot voorgeslagte en die opbouende werk wat gedoen is oor 'n lang tydperk in die Raadsaal, waar geskiedenis gemaak is. Odendaal het die aanwesiges daaraan herinner dat met die oog op die eerste sitting met die destydse Transvaalse Parlement in 1907 daar in daardie jaar drastiese veranderings aan die saal aangebring is. Meer as 50 jaar later het die Uitvoerende Komitee besluit om op koste van die Provinsie Transvaal, die saal en sy ingange te restoureer sodat dit weer 'n getroue weergawe van die oorspronklike sou wees.⁷²

70. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 23/5/1961 D1 17, p. 66.

71. Die Transvaler, 3/8/1963.

72. Die Transvaler, 27/2/1963.

As bewaarder van historiese monumente en geboue het Odendaal nooit werklik prominent gefigureer nie. Hy sal eerder onthou word as die Administrateur wat natuur- en kultuurbewaring in Transvaal bevorder het. Hoewel Odendaal se bydrae in verband met natuurbewaring en kulturele aangeleenthede in 'n latere hoofstuk vollediger bespreek word, is dit nodig dat die oprigting van teater geboue in Johannesburg en Pretoria hier ter sprake kom.

Die laaste groot groep geboue-projekte wat in Odendaal se Administrateurskap 'n aanvang geneem het, is in Junie 1965 deur hom aan sy Raad bekend gemaak. Aangesien Suid-Afrika gedurende 1966 sy eerste Republiekfeesjaar sou beleef, het die Uitvoerende Komitee besluit dat die Provinsiale Administrasie van Transvaal 'n permanente bydrae tot die fees sou lewer. Veral Pretoria en Johannesburg sou by die onderneming betrek word. Vir dié doel is twee terreine in hierdie stede aangeskaf vir provinsiale doeleindes. In Pretoria is die ou markplein oorgeneem en in Johannesburg die ou Ohlsson's Brouery aangekoop. Beide stukke grond was minstens drie hektaar groot. Gedurende 1966 sou daar in die feesjaar van die Republiek 'n begin gemaak word met die oprigting van 'n teaterkompleks, bestaande uit 'n kleintheater met 750 en 'n operahuis met 2 000 sitplekke in beide Pretoria en Johannesburg op die twee aangekoopte terreine. Verder sou op die Johannesburgterrein ook die Provinsiale Gebou opgerig word en die Provinsiale Gebou in Pretoria sou op sy huidige terrein uitgebrei word. Albei hierdie projekte sou volgens raming sowat agt

jaar neem om te voltooi.

Die Ohlsson's Brouery Maatskappy het na onderhandelings met die Administrasie uiteindelik die terrein in Johannesburg vir R2½ miljoen van die hand gesit. Die markpleinterrein in Pretoria is deur die Administrasie onteien en die Stadsraad was genoodsaak om die blok grond tussen Kerk-, Prinsloo-, Vermeulen en Van der Wattstrate aan te skaf en hierdie twee blokke sou dan as 'n geheel ontwikkel word en een van die mooiste en aantreklikste pleine in die Republiek word.

Odendaal motiveer die beplande oprigting van die geboue-kompleks in Johannesburg en Pretoria soos volg : "Dit is die funksie van die Staat, deur sy drie vlakke van Regering, dit wil sê, die sentrale Regering, die Provinsiale Administrasie en die plaaslike besture, om die volk op te voed. Hier het ek veral die kulturele opvoeding in gedagte en aldrie regeringsvlakke dra by tot die uitvoerende kunste van Transvaal, maar die Provinsiale Administrasie het die grootste aandeel hierin, omdat hy verantwoordelik is vir die opvoeding van ons blanke kinders. Die Uitvoerende Komitee beskou dit as absoluut noodsaaklik dat ons kinders vanaf hulle vroegste jare opgevoed moet word in hierdie kunste ..."⁷³ Die daarstelling van die geboue sou nie in Odendaal se regeringstydperk as Administrateur vergestaltung vind nie; dit sou hy aan sy opvolger moes oorlaat. Ten slotte kan daarop gewys word dat Odendaal onverwagte situasies koelkop kon hanteer, soos blyk uit 'n voorval by die Helpmekaar Meisie-

73. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 26/5/1965 en 1/6/1965 D1 46, p. 30.

skool in Johannesburg. Toe Odendaal die gedenksteen by die skool moes onthul, het 'n dowwe stuk vaalpapier te voorskyn gekom pleks van die gepoleerde marmer met sierskrif. 'n Paar ondeunde meisies was vir die poets verantwoordelik. Daar was groot konsternasie onder die personeel dat die geëerde Administrateur so iets by hulle skool moes oorkom. Koelkop en humoristies soos hy was, het Odendaal die vaalpapier laggend van die steen afgetrek.⁷⁴

Dit is dus duidelik dat Odendaal as Administrateur heelwat geboue-projekte van stapel gestuur het. Dit was per slot van rekening Odendaal wat gedurende 1965 daarop aangedring het om tydens sy buitelandse besoek ook 'n aantal ou en moderne operageboue te ondersoek met die oog daarop om dit op toekomstige planne vir Transvaalse teaters van toepassing te maak.⁷⁵

'n Ander groep geboue waarmee Odendaal te doen gehad het, was hospitale. Op die gebied van gesondheidsdienste en hospitale is daar in Odendaal se dienstermyn as Administrateur voortgegaan om hierdie fasiliteite uit te brei. Soos reeds in Hoofstuk 2 vermeld, is die nuwe Hospitaal-Ordonnansie No. 14 van 1958 afgekondig op 15 September 1958, kort voor Odendaal se diensaanvaarding as Administrateur. Hierdie ordonnansie in sigself het tot verskeie vernuwings aanleiding gegee soos reeds genoem is. Een byvoeging tot hospitaaldienste was die opening van die Suid-Randse Hospitaal in November 1958. Odendaal self het die openingsplegtigheid waargeneem. Volgens hom was dit die plig van die publiek om verpleegsters vir hospitale te verskaf. Odendaal het tydens sy

74. Die Transvaler, 3/8/1963.

75. Onderhoud met mev M J Odendaal, 6/7/1990.

openingstoespraak gesê dat Transvaal van die modernste hospitale in die die suidelike halfrond in daardie stadium gehad het, maar nie genoeg verpleegsters om die kanse ten volle te benut nie. Hierdie hospitaal het £1 500 000 gekos om te voltooi.⁷⁶

Op 12 Mei 1959 kon Odendaal meld dat ondanks aansienlike verbeterings daar steeds probleme by die indeling van gesondheidsfunksies bestaan het. Daar was steeds 'n mate van oorvleueling van dienste tussen die sentrale Regering, Provinsiale Administrasies en Plaaslike owerhede. Dit het gelei tot onsekerheid aangaande elke regeringsvlak se verantwoordelikhede.⁷⁷ Hoewel daar lank gesloer is om uitsluitel hieroor te kry, kon Odendaal op 13 April 1965 aan sy Raad meld dat die sentrale Regering vanaf 1 April 1965 alle verantwoordelikheid van private hospitale in Transvaal aan die Administrasie oorgegee het. Dit het nie beteken dat die Provinsiale Administrasie die beheer van sulke hospitale oorgeneem het nie. Die Administrasie sou slegs die registrasie en inspeksie oorneem.⁷⁸ Hierdie stap is moontlik gemaak met die instelling van Ordonnansie 14 van 1958 se artikel 70 (1) wat stipuleer dat geen privaathospitaal gestig, uitgebrei of bedryf kon word sonder skriftelike en amptelike toestemming van die Administrateur nie.⁷⁹

In April 1960 kon Odendaal bekend maak dat die Moedersbondkraaminrigting in Pretoria vanaf 1 April 1960 onder Provinsiale bestuur geplaas is. Voor April 1960 was dit die verantwoordelikheid

-
- 76. Die Transvaler, 4/11/1958.
 - 77. Provinsiale Raad van Transvaal : Openingsrede
F H Odendaal, 12/5/1959.
 - 78. Provinsiale Raad van Transvaal : Openingsrede
F H Odendaal, 13/4/1965
 - 79. Provinsiale Raad van Transvaal : Gekonsolideerde Ordonnansies
en Regulasies Transvaal D1 11, A24, ongedateerd.

van die sentrale Regering. As gevolg hiervan sou die provinsie voortaan in staat wees om sy eie opleiding vir kraamverpleegsters te onderneem - 'n behoefte wat reeds lank gevoel is. Daar is terselfdertyd ook die nodige bykomende geriewe geskep vir die opleiding van mediese studente.⁸⁰ Intussen is daar ook gevoel om ander geriewe gereed te kry en op 2 Augustus 1961 het Odendaal die B G Alexander-kollege vir Verpleging in Johannesburg geopen. Die nuwe kollege sou verpleegsters vir die Johannesburgse sowel as die Suid-Randse Hospitaal oplei.⁸¹

Die bou van die Johannesburgse Hospitaal het vir Odendaal heelwat hoofbrekens veroorsaak. Gedurende September 1964 het Odendaal die argitektheite Philip Nel en Vennote en Paul Visser en Vennote na sy kantoor in Pretoria ontbied en wou weet waarom daar so gedraai word met die voltooiing van die planne vir dié voorgenome hospitaal. Die argitektheite se verweer was dat dit 'n projek van geweldig groot omvang was. Odendaal het 'n onderneming van hulle verkry dat die projek ten minste in die eerste helfte van 1965 begin sou word. Hy verduidelik verder : "Ek erken dit is nie die ideaalste plek wat ons het nie, maar ons kan onder geen omstandighede toelaat dat hierdie projek weer vir drie jaar uitgestel word nie. Daarom het ek en die Agbare Lid vir Mayfair

[P Z J van Vuuren] (die Agbare Lid vir Nelspruit [R S Ferreira] was siek gewees en ek het in die tussentyd Hospitale waargeneem) besluit dat daar nie sprake daarvan is nie om hierdie hospitaal nou te gaan verskuif na 'n terrein - 'n beter terrein ek gee toe - en daardeur die saak nog weer vir drie jaar uit te stel. Daar-

80. Provinsiale Raad van Transvaal : Openingsrede
F H Odendaal, 26/4/1960.

81. Die Transvaler, 3/8/1961.

voor het ek nie kans gesien nie."⁸²

Die Rand Daily Mail het Odendaal se persoonlike ingryping in die Johannesburgse Hospitaalaangeleenthede blykbaar in 'n ander lig gesien en het soos volg berig : "Of particular significance is Mr Odendaal's decision to take over the portfolio of Works himself. This suggests that he intends personally to sort out the muddle over the building of the Johannesburg hospital. At the same time the Hospitals portfolio has itself been shifted into new hands [P Z J van Vuuren], which rise hopes that something will now be done to rectify previous misplanning, meet the dangerous shortage of medical and nursing staff, and provide more adequate facilities for treatment and research."⁸³

Odendaal erken ruitelik op 13 April 1965 teenoor sy Raad dat die voorafgaande jaar moeilikhede opgelewer het vir die Departement Hospitaaldienste. Twee redes word deur Odendaal verskaf vir nypende, personeeltekort. Eerstens is mediese personeel beter deur die private sektor betaal en tweedens het lang diens-ure in provinsiale hospitale die personeel afgeskrik, omdat veel gunstiger ure in die private sektor as diensvoorwaarde aangebied is.⁸⁴ Gedurende Augustus 1966 kon Odendaal se opvolger, S G J van Niekerk, rapporteer dat die meeste poste vir opgeleide verpleegsters gevul was, terwyl heelwat meer aansoeke van medici ontvang is.⁸⁵ Dit wil dus voorkom asof die posisie van 1964 na 1966 aansienlik verbeter het.

-
- 82. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 18/2/1965 D1 42, pp. 29-30.
 - 83. Rand Daily Mail, 15/4/1965.
 - 84. Provinsiale Raad van Transvaal : Openingsrede F H Odendaal, 13/4/1965.
 - 85. Provinsiale Raad van Transvaal : Openingsrede F H Odendaal, 9/8/1966.

In 'n poging om op hospitaalkostes te besnoei, het Odendaal tydens die Administrateurskonferensie van 13 en 14 April 1961 'n voorstel ingedien dat verhoë tot die Minister van Finansies gerig moes word sodat aftrekkings vir inkomstebelastingdoeleindes toegelaat moes word ten opsigte van skenkings aan provinsiale hospitale, hospitaalrade en geregistreeerde private hospitale. Die taak is aan Odendaal en sy Administrasie opgedra om so 'n versoek te formuleer en aan die Minister voor te lê. Odendaal was egter nie te vrede met die voorgestelde bewoording waarop die Administrateurs op 13 en 14 April 1961 besluit het nie. Hy het by die volgende Administrateurskonferensie gevra dat veral die laaste gedeelte van die versoek verander word wat soos volg gelui het : "Besluit dat Transvaal verhoë tot die Minister van Finansies gerig om aftrekking vir inkomstebelastingdoeleindes toe te laat ten opsigte van skenkings aan provinsiale hospitale, hospitaalrade vir hospitaaldoeleindes en geregistreeerde private hospitale, afgesien daarvan of hulle staatsondersteuning geniet al dan nie."⁸⁶

Odendaal was van oordeel dat die saak aansienlik verswak sou word indien die besluit in hierdie vorm aan die Minister opgedra word. Daar was verskeie geregistreeerde private hospitale in Transvaal wat op 'n winsmotief ingestel was en , as die besluit soos dit hierbo staan, aanvaar sou word, sou 'n eienaar of 'n aandeelhouer van so 'n inrigting 'n skenking aan sy eie inrigting kon maak en dan 'n afslag vir inkomstebelastingdoeleindes ten aansien daarvan kon ontvang. Weer eens wil dit blyk

86. Provinsiale Raad van Kaapland : Administrateurskonferensies; Agendas en Notules, 1959 - 1961, Lêer 24/E0/17/1, Notule 13 - 14/4/1961, p.9.

asof Odendaal, met sy juridiese agtergrond onmiddellik die skuiwergate kon insien. Odendaal kon hom nie voorstel dat die Minister van Finansies so 'n voorstel sou aanvaar waar sulke implikasies ter sprake kon wees nie. Sy nuwe voorstel het soos volg gelui : "Dat Transvaal vertoë tot die Minister van Finansies rig om aftrekking vir inkomstebelastingdoeleindes toe te laat ten opsigte van skenkings aan provinsiale hospitale, hospitaalrade vir hospitaaldoeleindes en geregistreeerde private hospitale, wat nie op 'n winsmotief ingestel is nie en wat finansieël ondersteun word deur 'n Provinsiale Administrasie of die sentrale Regering."⁸⁷

Odendaal se moeite met die aangeleentheid het nie veel vrugte afgewerp nie, want by die Administrateurskonferensie van 24 en 25 September 1962 moes hy rapporteer dat die Minister die Administrateurs se versoek geweier het en die saak is as afgehandel beskou.⁸⁸

Aan die begin van 1966 het die Transvaalse Provinsiale Administrasie 52 provinsiale hospitale en klinieke in stand gehou. Hierdie inrigtings het bestaan uit onder andere die Algemene Hospitaal in Johannesburg, die Nie-Blanke Hospitaal in dieselfde stad, die Queen Victoria-kraamhospitaal, die Kinder-hospitaal, die Koorshospitaal, die E P Bouman-hospitaal en die Otto Beit-herstellingsoord. Bedvoorsiening het bestaan uit 7 503 beddens vir blankes en 8 704 vir nie-blankes.⁸⁹

Die Hospitaallordonnansie No. 14 van 1958 het voorsiening gemaak vir die daarstelling van 'n Hospitaalraad vir elke hospitaal onder

-
- 87. Provinsiale Raad van Kaapland : Administrateurskonferensies : Agendas en Notules, 1959 - 1961, Lêer 24/E0/17/1, Notule 8/8/1961, p. 13.
 - 88. Ibid., 1962 - 1963, Lêer 24/E0/17/1, Notule 24, 25/9/1962, p. 4.
 - 89. Provinsiale Raad van Transvaal : Provinsiale Jaarboek en Dagboek, 1965, p. 79.

die jurisduksie van die Transvaalse Provinsiale Administrasie.⁹⁰ Hierdie Hospitaalrade is uitsluitlik deur Odendaal self uit 'n lys van nominasies saamgestel. Hieroor was die Opposisie blykbaar nie gelukkig nie en Odendaal is gevra om ten minste een V P gesinde Engelssprekende op elke Hospitaalraad aan te stel.

Odendaal se antwoord aan die V P was dat hy nie in die minste belanggestel het om lede met teenoorgestelde politieke sienings as dié van die N P op sulke Rade te benoem nie. Odendaal sou egter toesien dat Engelssprekende verteenwoordigers op Hospitaalrade geplaas word. Die Opposisie was ongelukkig omdat Odendaal volgens hulle nie 'n Engelssprekende verteenwoordiger op die Hospitaalraad van Vereeniging benoem het nie. In hierdie opsig, het die Opposisie gevoel, het Odendaal nie volle verteenwoordiging vir die inwoners van Vereeniging gegee nie, omdat daar so baie Engelssprekendes gewoon het.

Odendaal se antwoord was dat hy deeglike samesprekings met lede van die verskillende kiesafdelings hou alvorens lede tot Hospitaalrade verkies word. Sodoende laat hy reg geskied aan elke kiesafdeling. Wat Vereeniging betref, weet Odendaal dat daar verskeie Engelssprekendes op hul Raad verkies is. Hy kon egter uit die vuur nie name aan die Opposisie in die Raadsaal verskaf nie.

Die V P het dit veral gehad teen die feit dat in sekere gevalle die notules van Hospitaalrade slegs in Afrikaans geskryf is.

90. Provinsiale Raad van Transvaal : Provinsiale Jaarboek en Dagboek, 1959, pp. 81, 83, 85.

Hierop het Odendaal geantwoord dat volgens Administrateurskennisgewing no 637 van 1958 'n Hospitaalraad mag besluit, indien al die Raadslede toestemming verleen, om die notules in enige een van die twee landstale af te neem, of dit afwisselend in Engels en Afrikaans aan te teken. As slegs een lid beswaar het, moet notules in beide landstale afgeneem word.⁹¹

Gedurende Odendaal se Administrateurskap is die toelatingsvereistes vir verpleegopleiding ook verhoog. Vanaf 1 Januarie 1964 is slegs applikante wat in besit was van 'n St 10 of gelykstaande skoolsertifikaat onmiddellik vir opleiding geregistreer. St 8 en St 9 applikante moes eers 'n voorverplegingskursus van ses maande volg, waarna keuring plaasgevind het met die oog op toelating tot die professionele opleiding. Dit was op die blanke verpleegberoep gemik.

Die meeste provinsiale hospitale het aan die einde van 1965 in Transvaal steeds hospitaalfasiliteite vir die verpleging van nie-blankes voorsien. Verder is daar ook nog drie groot hospitale vir nie-blankes, naamlik Baragwanath, Coronation en Natalspruit opgerig.⁹²

Dit was Odendaal se direkte verantwoordelikheid om na die onderwys in sy provinsie om te sien. Hierdie departement het veel van sy aandag as Administrateur in beslag geneem. Dit was vir Odendaal 'n belangrike prioriteit om eerstens die ouers te motiveer om hul kinders te laat leer. By elke moontlike geleentheid

91. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 26/2/1959 D1 13, pp. 10 - 11.

92. Provinsiale Raad van Transvaal : Provinsiale Jaarboek en Dagboek, 1965, p. 81.

waar hy ouers bymekaar gehad het, het Odendaal hulle op hul opvoedingsplig teenoor hulle spruite gewys. Toe hy die hoeksteen van die Hoërskool Die Burger in Newslands, Johannesburg, moes lê, het hy die ouers gemaak om sover moontlik hulle kinders tot matriek te laat leer. Odendaal het verklaar dat die stryd om te bestaan daaglik toeneem.⁹³ Ten einde alle blanke ouers die geleentheid te bied om hul kinders te laat leer, het Odendaal verklaar dat verskaffing van boeke en ander onderwysgeriewe heeltemal gratis was. In ooreenstemming met beursregulasies kon 'n losies- of vervoerbeurs alleenlik toegestaan word aan leerlinge wie se huise buite loopafstand van die skool geleë was. Verder kon sulke beurse ook toegestaan word indien die ouers van sulke leerlinge nie 'n vaste woonadres gehad het nie of weens die aard van hul werk nie 'n tuiste vir hulle kinders kon voorsien nie.⁹⁴

Ten einde te verseker dat die beste moontlike diens aan leerlinge gebied kon word, het die Transvaalse Onderwysdepartement van 'n Onderwysburo gebruik gemaak. Om dié Buro te beman, het Odendaal van hoogsgekwalfiseerde professionele persone gebruik gemaak.⁹⁵ Verder is differensiasie veral gedurende Odendaal se Administrateurskap in toenemende mate toegepas. Daarom is die sogenaamde bane in die blanke hoërskole van Transvaal ingevoer. Klaarblyklik was daar effens verwarring oor die indeling en benaming, want op 23 Mei 1961 het Odendaal aan die Raad verduidelik dat die benaming A-, B- en C-baan eintlik net gerieflikheishalwe gebruik is. Die korrekte benamings was (1) die Universiteitstoelatingskursus; (2) die Std X-kursus; (3) die Std VIII-kursus.

93. Die Transvaler, 18/12/1958; Die Vaderland, 17/12/1958.

94. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 17/2/1965 D1 41, p. 133.

95. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 20/2/1964 D1 32, pp. 139 - 140.

Odendaal het daarop gewys dat die onderwysers die kundigste mense was om te bepaal in watter baan 'n leerling geplaas moes word. By die plasing van leerlinge in bane word die wense van die ouers en die leerling self deeglik in aanmerking geneem en 'n leerling sou nie in 'n baan geplaas word in stryd met die wense van sy ouers nie. Odendaal het ten slotte opgemerk : "Ek kan egter byvoeg dat die indeling van leerlinge in die middelbare skool gedoen word volgens:

- (a) hulle skolastiese prestasie, dit wil sê, wat hulle wel wys dat hulle kan doen;
- (b) hulle aanleg en belangstelling;
- (c) hulle verstandsvermoë; en
- (d) die keuse van hulle ouers, wat die deurslaggewende faktor is ..."⁹⁶

Juis om ook minder verstandelik bedeelde leerlinge die beste geleentheid te bied om binne hul vermoëns te ontwikkel, is spesiale onderwys in Transvaal ingestel. Odendaal het in 1960 verklaar dat 92 spesiale skole met 'n totaal van 5 565 verstandelik, gedrags- en liggaamlik-vertraagde leerlinge onder sy beheer was. In Mei 1963 kon Odendaal ook meld dat met remediërende onderwys in Transvaalse skole 'n aanvang gemaak is. Vir dié doel is twee rondreisende onderwysers, een vir Johannesburg en een vir Pretoria vanaf 1 Januarie 1963 vir skole in Johannesburg en Pretoria aangestel.⁹⁷

Odendaal het op 9 Junie 1959 'n spesiale versoek aan die Raadslede

96. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 23/5/1961 D1 17, pp. 59 - 60, 69.

97. Provinsiale Raad van Transvaal : Openingsredes F H Odendaal, 26/4/1960; 14/5/1963.

gerig en gesê dat hulle weet dat daar in die begin geweldige teenstand van die ouers se kant teen die stigting van hierdie spesiale skole of spesiale klasse was. Na Odendaal se mening het die weerstand afgeneem omdat die ouers die waarde van daardie spesiale skole begin besef het, maar daar was tog nog ouers wat nie die posisie begryp nie, wat gedink het dat die Departement nou sommer, omdat hulle nie veel vir die kinders voel nie, die kinders uit die ouersomgewing na hierdie spesiale skole wegstuur. Odendaal het eerlik erken dat hy ook baie bevooroordeel teenoor hierdie spesiale skole was, maar nadat hy etlike van die skole besoek en gesien het watter goeie werk daar gedoen word, wou hy 'n beroep op Raadslede doen om ouers tog oor hierdie saak in te lig.⁹⁸ Hy het op 23 Mei 1961 verklaar dat spesiale Adviesrade vir elke spesiale skool in die lewe geroep is om te help om hierdie leerlinge in geskikte werk geplaas te kry, terwyl ander deur bemiddeling van die hoofde en soms deur die ouers self aan werk gehelp word.⁹⁹

'n Ander groot probleem waarmee Odendaal in die onderwys te kampe gehad het, was 'n tekort aan leerkragte. Kort na sy bewindsaanaarding het hierdie probleem veral sy kop uitgesteek by gespesialiseerde vakke. In Februarie 1959 het hy in die Raad verklaar dat daar 'n groot behoefte aan spesialis-onderwysers in Transvaal bestaan. Meer as een derde van die onderwysers aan Engelse skole was in daardie stadium Afrikaanssprekend. Odendaal sou eerder Afrikaanse onderwysers in Engelse skole sien as onderwysers uit die buiteland wat nie beskouings huldig wat eie is aan die blankes

-
98. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 4, 9/6/1959 D1 18, p. 150.
 99. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 23/5/1961 D1 17, p. 68.

van Suid-Afrika nie.¹⁰⁰ Odendaal het verder verduidelik dat die Raad te doen kry met mense wat absolute gelykstellers was. Hierdie mense het volgens Odendaal se mening nie die vermoë om die verskille tussen blankes en swartes te verstaan nie. Daarom moes daar versigtig opgetree word wanneer buitelanders in Transvaalse skole aangestel word. Sulke mense kon na sy mening groot skade doen.

In dieselfde toespraak het Odendaal daarop gewys dat daar gedurende die vier jaar wat onderwysers uit die buiteland na Transvaal ingevoer is, slegs 80 belang gestel het en geïmmigreer het. Hoewel daar gemeen is dat hulle almal spesialis-onderwysers was, was dit nie die geval nie. Van die 80 was slegs 22 in daardie stadium nog in die Provinsiale onderwysdiens. Die ander het hulle na Rhodesië, privaatskole, of elders gewend vir beter salarisse.

Odendaal was daarvan oortuig dat as slegs 80 vir 'n periode van vier jaar gelok kon word, die skema as 'n mislukking beskou kan word. Hy was baie beslis in sy verklaring dat buitelandse onderwysers voortaan nie vir gewone vakke permanent aangestel sou word nie. So 'n persoon sou 'n onderwyser vir gespesialiseerde vakke moes wees alvorens Odendaal dit sou oorweeg om hom 'n vaste aanstelling te gee.¹⁰¹ In November 1959 het hy verklaar dat Transvaal oor genoeg opgeleide Wetenskap en Wiskunde onderwysers beskik, maar dat diegene deur hoër salarisse na die privaatsektor gelok word. Die oplossing volgens Odendaal was hoër salarisse vir onderwysers.¹⁰² Gedurende Odendaal se latere dienstyds as

100. The Pretoria News, 27/2/1959.

101. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 26/2/1959 D1 13, p. 63.

102. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 3/11/1959 D1 2, p. 95.

Administrateur het die posisie eintlik verder vererger, want in sy openingstoespraak van 13 April 1965 het hy teenoor die Raad verklaar dat leerlinggetalle steeds toeneem en onderwystekorte steeds groter word in Transvaal.¹⁰³

Die Opposisie het in hierdie toestand 'n geleentheid gesien om te kritiseer en beweer dat die klasse in die grade te groot was en het aan die hand gedoen dat die personeeltoekenning in hierdie gevalle meer liberaal moes wees. Odendaal het geantwoord dat daar voortdurend na sulke gevalle gekyk word en indien nodig sou oplossings gesoek word.¹⁰⁴

Desnieteenstaande al die geriewe wat die Transwaalse Onderwysdepartement tot beskikking van die onderwyskorps gestel het, was daar steeds die onderpresteerders. Odendaal was simpatiek teenoor leerlinge wat akademies nie kon vorder nie. Hy het gevoel dat diegene moontlik in 'n tegniese rigting beter sou presteer.¹⁰⁵ Die Opposisie het gevoel dat langer skool-ure onderpresteerders sou kon help. Hulle het onder meer voorgestel dat die skool-ure drasties vermeerder moes word. Odendaal was egter baie beslis hieroor en sy begrip en deernis vir die leerlinge spreek uit sy antwoord. Hy het naamlik gesê dat dit fisies nie moontlik was dat kinders sulke druk sou kon verwerk nie. Voorts sou geen leerkrag vir sulke lang diensure te vinde wees nie.¹⁰⁶ Die feit van die saak is dat hy dit van die grootste belang geag het dat kinders so ver moontlik op skool moes leer. Odendaal was besonder bekommerd oor die groot getalle belowende leerlinge wat skole

103. Provinsiale Raad van Transvaal : Openingsrede
F H Odendaal, 13/4/1965.

104. Provinsiale Raad van Transvaal : Openingsrede
F H Odendaal, 12/5/1959.

105. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge,
26/2/1959 D1 13, pp. 81 - 82.

106. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge,
26/2/1969 D1 13, p. 81.

volgens hom te vroeg verlaat het. Hy het tydens 'n Skoolraads-konferensie op 13 September 1962 hieroor gepraat en gevoel dat daar ernstig wal gegooi sou moes word om dié negatiewe tendens teen te werk.¹⁰⁷

Die grensafbakening en voedergebied van skole was soms 'n sensitiwe aspek van die portefeulje Onderwys in Transvaal. Gedurende November 1959 het Odendaal aan sy Raad verduidelik hoe sy beleid oor gebiedsafbakening werk. Dit kom kortliks daarop neer dat dit van ouers verwag word om hul kinders na die naaste skool aan hul woning te stuur. Dit was vir hom moeilik om in die praktyk hierdie beleid af te dwing, omdat kinders soms weg van hul ouerhuise in hostelle geplaas word en streng gesproke het sulke kinders eintlik dan buite hul gebied skool gegaan. In baie gevalle was daar egter maatskaplike regverdiging en oorwegings vir sulke plasinge en het hy dit aan die diskresie van die skoolhoofde oorgelaat om sulke kinders op te neem in hul skole. Nietemin was dit vir Odendaal belangrik dat waar moontlik kinders na die skole binne hul bedieningsgebied gaan sodat daar 'n eweredige verspreiding van leerlinggetalle by die skole in Transvaal kan wees.¹⁰⁸

Teen Desember 1958, kort na sy bewindsaanvaarding, het Odendaal met 'n netelige aangeleentheid oor grensafbakening te doen gekry. Hierdie saak is in so 'n ernstige lig beskou dat J H Abraham, L V vir Groblersdal, in 'n brief gedateer 4 Desember 1958 direk aan dr Verwoerd geskryf het. Die probleem het gehandel oor ouers uit die omgewing van Roedtan wat hulle

107. Die Transvaler, 14/9/1962.

108. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 3/11/1959 D1 2, p. 83.

kinders by die Byzonderheidsskool (h laerskool) ingeskryf gehad het. Hierdie ouers wou hul kinders by voltooiing van St 5 na die hoërskool op Potgietersrus stuur, maar is weens die voorskrifte in die Onderwysordonnansie verhoed om dit te doen. In die voorskrif oor skoolafbakening moes die leerlinge van Byzonderheidsskool na die hoërskool op Naboomspruit gestuur word.

Op 3 Desember 1958 het S G J van Niekerk, L U K, h vergadering van ouers op Roedton te woord gestaan. Die ouers, ongeveer 200, het in die algemeen verwag dat Van Niekerk aan hulle een of ander versekering sou gee dat hulle nie gedwing sou word om tot groot ongerief hulle kinders na Naboomspruit se hoërskool te stuur nie. Tot almal se teleurstelling het Van Niekerk niks van die aard gedoen nie. Hy het aan die ouers gesê dat die afbakening, soos bepaal in die ordonnansie, toegepas sou word, dat daarvan nie afgewyk kon word nie en dat daar slegs, miskien h klein wysiging sou kom in die voorgestelde afbakeningplan.

Hy het verder verklaar dat ouers wat groot praktiese moeilikheid het hul saak kan stel en dan sou daarop ingegaan word of daar vrystelling verleen sou kon word deur die Direkteur van Onderwys. Hierdie oënskynlik ongenaakbare houding van Van Niekerk het volgens J H Abraham die Nasionale Party in h moeilike posisie geplaas. Abraham erken openlik teenoor Verwoerd dat hy sedert die Nasionale Party se oorname in 1948 nie met aggressiewer stemmings onder Nasionale te doen gehad as juis oor hierdie onenigheid nie. Hy het verklaar dat daar h gees van verzet geheers het wat

hy nog nooit tevore in die Noord-Transvaal in so 'n ernstige vorm ervaar het nie. Hy skryf verder : "Dit is my eerlike oortuiging dat dit blote koppigheid aan die kant van mnr Odendaal is en nie soseer noodsaaklik is dat afbakening nou toegepas moet word op hierdie gebied nie.

Ek sou 'n misdadig pleeg teenoor die Party indien ek sou swyg oor hierdie toestand en u moet my maar verskoon as ek reguit praat oor mnr Odendaal, wat seker net so 'n goeie en gewaardeerde vriend van my as van u is. Waar ons volgende jaar se verkiesing reeds as 'n voorgeveg vir die Republiek sien, sal dit m. i. sot tot in die hoogste graad wees om nou mense te antagoniseer. Dit is alles goed en wel om te sê dat 'n goeie Nasionalis hom nie deur sulke beuselagtighede sal laat beïnvloed nie, maar in die praktyk werk dit anders uit ..."¹⁰⁹

Hier kry die leser met 'n ander aspek van Odendaal se persoonlikheid te doen; hy het hardnekkig geweier om aan die ouers se klaarblyklik billike versoeke te voldoen. Daar moes geweldige ontevredenheid geheers het as die L V van hierdie kiesafdeling moes ingryp om dit onder die Eerste Minister se aandag te bring. Dit wil voorkom asof Odendaal hier uiters kortsigtig opgetree het en nie net sy Party nie, maar sy eie toekoms in gedrang kon gebring het. Moontlik kan dit toegeskryf word aan die feit dat hy maar 'n maand vantevore Administrateur geword het en nog nie heeltemal die heethoofdigheid wat hy as L U K gehandhaaf het, afgeskud het nie; die tyd en ervaring sou groter kalmte by Odendaal

109. INEG, PV93 H F Verwoerd Versameling, Lêer 1/43/6/1, Korrespondensie Provinsiale Administrasie van Transvaal 1958 - 1960, J H Abraham - H F Verwoerd, 4/12/1958.

bewerkstellig.

Die brief van Abraham het reaksie by Verwoerd uitgelok. Verwoerd het Odendaal met sy Uitvoerende Komitee na sy kantoor in Pretoria ontbied waar ook 'n afvaardiging van ouers uit Roedtan teenwoordig was. Verwoerd het die groep vir meer as 1½ uur by hom op kantoor gehad. By dié geleentheid is die hele posisie weer uiteengesit en het Verwoerd in teenwoordigheid van die afvaardiging vir Odendaal en sy L U K's gevra om die ouers van Roedtan tegemoet te kom. Daar is uiteindelik besluit dat die ouers hul kinders na Potgietersrus kon stuur indien hul dit so sou verkies.

Verwoerd het Abraham in 'n brief gedateer 8 Desember 1958 na bogenoemde gebeure verwys en verklaar dat hy na die vergadering vir Odendaal alleen gespreek het. Odendaal kon genoegsame bewyse aan Verwoerd voorlê dat plattelandse dorpe se infrastruktuur veel daarby gebaat het as daar definitiewe grensafbakenings was wat ouers gedwing het om hul kinders na 'n sekere hoërskool te stuur. Nogtans het Verwoerd vir Odendaal daarop gewys dat in sekere gevalle (soos in die geval van die ouers van Roedtan) daar met groot tegemoetkoming te werk gegaan moes word. Verwoerd skryf verder: "Ek het mnr Odendaal baie hulpvaardig gevind en gereed om te help. Dit skyn my dat hierdie geval heelwat misverstand bevat maar dat nou met gegrip van beide kante die desentralisasie-beleid ten opsigte van hoërskole deurgevoer word met tegelykertyd verwydering van die moeilikhede deur verstandige bykomstige reëlins waar dit nodig is ..."¹¹⁰

110. INEG, PV93 H F Verwoerd Versameling, Lêer 1/43/6/1, Korrespondensie Provinsiale Administrasie van Transvaal 1958 - 1960, H F Verwoerd - J H Abraham, 8/12/1958.

Hier is dus ten minste een opgetekende geval waar Verwoerd vir Odendaal moes help om die kastaiings uit die vuur te krap. Dit wil egter voorkom asof die hele aangeleentheid volgens Verwoerd se skrywe aan Abraham uiteindelik in 'n goeie gees opgelos is.

POLITIEK EN PLAASLIKE BESTUURSAANGELEENTHEDE

Odendaal het die voorreg gehad om die Unie van Suid-Afrika 'n republiek te sien word. Een ideaal van baie Suid-Afrikaners was 'n republiek. Strijdom het hom veral tydens sy premierskap sterk vir 'n republiek beywer. Hy het van die standpunt uitgegaan dat die Suid-Afrikaanse volk opgevoed moes word tot die nodige rypheid vir 'n republikeinse staatsvorm.¹¹¹

Soos reeds aangetoon, het Odendaal hom baie sterk met die republikeinse strewe vereenselwig. 'n Republiek sou volgens hom, buiten al die ander voordele, groter eenheid tussen Afrikaners en Engelssprekendes in Suid-Afrika bring, iets wat vir Odendaal van geweldige belang was om werklik 'n Suid-Afrikaanse nasie-eenheid daar te stel. Hy was daarvan oortuig dat die Engelsprekendes se lojaliteit jeens Brittanje en die Kroon mettertyd sou verflou.¹¹²

As Administrateur het Odendaal die voorreg gehad om die woelinge rondom republiekwording te beleef. Adv J G Strijdom se opvolger, dr H F Verwoerd, het ook 'n sterk standpunt oor die republiek ingeneem. Die buiteland het al hoe meer onsimpatiek teenoor Suid-Afrika geraak. In Suid-Afrika het daar die algemene gevoel begin ontstaan dat die land meer en meer geïsoleer word en dat hoe gouer hy op sy eie bene staan, hoe beter sou dit wees. Daarby was die Unie, danksy sy strategiese ligging en sy geweldige hoeveelheid natuurlike hulpbronne, ook ekonomies byna geheel en al

111. G Coetsee : Hans Strijdom Lewensloop en Beleid van Suid-Afrika se vyfde Premier, pp. 48 - 49.

112. Rand Daily Mail, 15/5/1958; Die Transvaler, 15/5/1958.

in staat om sy eie gang te gaan. 'n Poging in verskillende westerse lande en veral in Brittanje om die Regering deur middel van ekonomiese boikotte te dwing om van sy binnelandse beleid af te sien, het die republikeinse gevoel in die land terselfdertyd grootliks versterk. Die eerste betekenisvolle sanksies sou in die vroeë sestigjare ingestel word.¹¹³

Op 5 Oktober 1960 het die Suid-Afrikaanse volk ten gunste van 'n republikeinse staatsvorm gestem. Soos algemeen bekend het dr Verwoerd tydens die Statebondspremiers Konferensie in Maart 1961 Suid-Afrika se lidmaatskap teruggetrek toe dit blyk dat die Unie nie meer welkom in die Statebond was nie.¹¹⁴ By Verwoerd se terugkeer was Odendaal een van diegene wat hom op Jan Smuts-lughawe terugverwelkom het. Odendaal en Jack Steyl, Hoof-sekretaris van die Nasionale Party in Transvaal, was die twee persone wat oor die laaiblad gestap het om Verwoerd persoonlik in die vliegtuig te verwelkom terwyl die skare mense geduldig op die premier se verskyning gewag het.¹¹⁵

Odendaal het by dié geleentheid ook 'n toespraak gelewer. Hy het die skare meegedeel dat hy dr Verwoerd se geduld by die Statebondskonferensie bewonder. Hy het hulde gebring aan die Eerste Minister se lojale en onwrikbare standpunt wat hy onder moeilike omstandighede en geweldige druk en aanvalle oor die soewereiniteit van Suid-Afrika tydens die konferensie gehandhaaf het. Odendaal het verklaar dat hy Verwoerd kan verseker dat alle ware, verstandige en patriotiese Engelsprekende Suid-Afrikaners

113. A J H van der Walt (e a): Geskiedenis van Suid-Afrika (verwerk deur D W Kruger), pp. 590-591; A Venter (ed): South African Government and Politics, p.229.

114. C F J Muller (red) : Vyf Honderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis, p. 448.

115. Die Transvaler, 21/3/1961.

vir hom (Odendaal) opreg ondersteun het in dié hartlike verwelkoming van die premier en sy groep wat oorsee was. Alhoewel daar verskille in opinie was oor baie ander aspekte, het Odendaal gesê, moes almal onder die bestaande omstandighede nou saamwerk, Engels- sowel as Afrikaanssprekendes. Die aanslag teen Suid-Afrika sou volgens Odendaal meer as ooit van te vore toeneem, veral van die Afro-Asiatiese lande van die wêreld. Hoewel almal volgens Odendaal gehoop het dat dit vir Suid-Afrika moontlik sou gewees het om binne die Statebond te bly, het hy egter besef dat na wat by die Konferensie gebeur het, Suid-Afrika deur die hand van Verwoerd geen ander opsie gehad het as om voortgesette lidmaatskap van die Statebond te bedank nie. Volgens Odendaal was dit die enigste eerbare uitweg vir Verwoerd en Suid-Afrika.¹¹⁶

Die Republiek van Suid-Afrika was 'n voldonge feit en die Regering moes die uitdagings wat daaraan gestel is, aanvaar. Die land het vanaf 1961 tot 1964 geweldige groei getoon. Benewens toenemende produksie van goud en heelwat ander minerale, is industrialisering besonder sterk voortgesit en het die totale waarde van landbou- en veeteeltprodukte tot 1964 aanmerklik toegeneem.¹¹⁷ Transvaal, die hartland van goudproduksie in die Republiek, het nie agtergebly in dié ontwikkeling nie. Die Provinsiale Administrasie van Transvaal het haas op elke gebied groot groei en vordering getoon wat ook groot ekonomiese uitgawes meegebring het.¹¹⁸ Reeds in November 1959 moes Odendaal teenoor die Raad opmerk : "Being a Province largely concerned with industrial

116. The Pretoria News, 20/3/1961.

117. C F J Muller (red.) : Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis, pp. 446 - 466.

118. Die Transvaler, 30/12/1964.

development and expansion, it stands to reason that we have an everincreasing call upon the funds of the Province for these services and we are only trying to do our best to keep pace with the industrial development ..."¹¹⁹

Industriële ontwikkeling in Transvaal het onafskeidbaar van die swart arbeidspotensiaal gestaan. Met Verwoerd se tuislandbeleid het dit beteken dat duisende swartes verskuif is uit sogenaamde blanke gebiede na swart tuislande soos Kwandebele, Lebowa, ensovoorts. Een van die metodes wat gebruik is om die apartheidsideaal te bevorder, was die stigting van grensnywerhede in blanke gebiede na aan die reservate of tuislande. Die swart werkers kan gedurende naweke na die reservaat terugkeer of selfs bedags in- en uitry. Teen die middel van 1966 is sowat R300 miljoen in grensnywerhede belê.¹²⁰

Noord van Pretoria is daar gedurende Maart 1965 met so 'n onderneming 'n begin gemaak. Die gebied van Bophuthatswana lê nie ver van hierdie grensnywerheidsgebied nie. Dit het beteken dat swart werkers op 'n daaglikse basis na dié nywerhede uit die tuisland van Bophuthatswana vervoer kon word. Dié grensnywerheidsgebied, bekend as Rosslyn, is volgens die heel modernste beplanningsmetodes uitgelê. Gedurende Maart 1965 het Odendaal die gebied besoek om hom te vergewis van wat daar aan die gebeur was. Sy reaksie was : "Dit was 'n onvergeetlike ondervinding. 'n Toekoms word in Rosslyn gebou."¹²¹ Ook in April 1965 kon Odendaal meld dat nywerheidsontwikkeling al hoe groter eise aan die Provinsiale

-
119. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 3/11/1959 D1 2, p. 27.
 120. D J Potgieter (chief ed) : Standard Encyclopaedia of South Africa Vol 1, p. 483; E Keyter (chief ed): South Africa 1989 - 1990 Official Yearbook, p. 181.
 121. Die Transvaler, 16/3/1965.

Administrasie stel, veral ten opsigte van plaaslike besture. Hy het verklaar dat ter wille van bevordering van nywerheidsontwikkeling die Administrasie plaaslike besture sou toelaat om nywerheidsgeboue op te rig om dit onder bepaalde voorwaardes aan nyweraars te verhuur.¹²² Oor plaaslike besture word later verder uitgebrei.

Odendaal het definitiewe standpunte oor die kleurbeleid ook as Administrateur gehandhaaf. Op 4 April 1960 het hy tydens die Uniefeesvierings op Messina gesê dat elke blanke burger in Suid-Afrika kennis moet neem van wat in die res van Afrika aan die gebeur was. In die lig daarvan moes die blankes besluit watter erfenis hulle aan hul kinders wou nalaat en dan moes hulle werk om daardie nalatenskap moontlik te maak. Volgens hom was die swart nasies se nasionale bewussyn aan die ontwaak. Die blanke kon alleen sy erfenis bewaar en sy posisie behou solank hy in staat was om leiding te neem. Dit was volgens Odendaal ook van toepassing op hande-arbeid, omdat die blanke moes probeer om werk altyd beter te kan doen as die swarte.¹²³

Op 21 Junie 1960 het Odendaal tydens die Provinsiale Raadsitting hom tot die Opposisie gewend en verwys na hulle vrees vir handelsboikotte en na hulle krete van „new deal” en „change of climate”. Hy het gesê dat die Opposisie se kritiek deurgaans verbind was met die kleurbeleid van die sentrale Regering. Volgens Odendaal is daar baie gesê oor die kapitaalsvloei uit die land en boikotte, maar een ding moet baie goed besef word, en dit was dat die

122. Provinsiale Raad van Transvaal : Openingsrede
F H Odendaal, 13/4/1965.

123. Die Transvaler, 5/4/1960.

buiteland niks minder as gelykstellig en die uitwissing van alle diskriminasie van die blanke in Suid-Afrika eis nie. Hy het verklaar dat die Weste nie Suid-Afrikaanse grondstowwe uit liefde vir die land koop nie, maar omdat diegene die grondstowwe nodig het. Volgens hom was die toestande in Suid-Afrika gesond genoeg, maar die blanke inwoners moes besef dat hulle toekoms op die spel is!¹²⁴

Odendaal het tydens 'n gradeplegtigheid aan die Universiteit van Pretoria gedurende Maart 1961 op dié tema voortborduur. Hy het dit op die harte van die studente gedruk dat hulle 'n sleutelrol sal moet speel in die gemeenskap. Met die opkoms van nasionalisme en die swart state van Afrika het hy gevoel dat die produk van Universiteite in die R S A spesiaal ingeskerp moes word vir leierskap ten opsigte van die blanke beskawing in Suid-Afrika. Om te voldoen aan die vereistes vir die verwerwing van grade is nog glad nie voldoende nie; Suid-Afrika het leiers op alle gebiede van die lewe nodig, het hy gesê.¹²⁵

As Administrateur was Odendaal voortdurend in die spervuur en baie blootgestel aan kritiek. Die Opposisie het Odendaal natuurlik probeer bykom en het tydens die debat van 3 Mei 1961 die Administrateur om 'n verduideliking gevra in verband met 'n rassistiese uitlating wat hy na bewering sou gemaak het. Volgens Die Transvaler van 6 Maart 1961 sou Odendaal tydens 'n samekoms van skoolhoofde die volgende gesê het: "Ons moet daarna strewe om die stryd teen die nie-blanke in die klaskamer te wen in plaas

124. Ibid., 22/6/1960.

125. Die Transvaler, 20/3/1961.

van op die slagveld te verloor."¹²⁶ Odendaal se verweer oor die berig teenoor die V P was : "Ons hoor elke dag van die buiteland en selfs hier in die binneland van mense en veral van staatslui van die buiteland dat ons onself in Afrika sal moet onderwerp aan die heerskappy van die nie-blanke in Afrika. Dit geskied hier; hier in die noordelike kolonies word dit gedoen en gesê dat die blanke moet wyk, dat Afrika vir die swartes is, en dat die blankes hier, as hulle nie bereid is om uiteindelik deur die swartes regeer te word nie, die land moet verlaat. My bedoeling hier was dat in die klaskamer ons kinders reeds geleer moet word om vir die selfbeskikkingsreg en die voortbestaan van die blanke te stry deur homself te bekwaam vir die stryd wat voorlê, anders sal dit uiteindelik uitloop op 'n stryd op die slagveld, wat ons, as gevolg van die oorwig van getalle, daar sal verloor. Ons moet onself so bekwaam dat ons saam met die nie-blanke in Suid-Afrika langs mekaar kan bestaan. En die blanke moet ook sy kinders leierskap leer ..."¹²⁷ Hoewel hy dus vir die blanke 'n leierskapsrol in die toekomstige Suid-Afrika gesien het, was Odendaal daarvan oortuig dat die blanke die swarte se menswaardigheid moes erken. Blank en swart sou saam en naas mekaar in Suid-Afrika moes bestaan en om dit te vermag, moes die blanke die swarte oortuig van sy eerlike bedoeling. By geleentheid het hy in die Provinsiale Raad gesê : "Laat ons die nie-blanke oortuig van ons goeie bedoelings ... hoewel ons van mekaar verskil oor hoe dit gedoen moet word, laat ons gesamentlik die nie-blankes oortuig van ons opregte en eerlike bedoelings en daardeur sal ons ook die wêreld oortuig dat ons eerlik en opreg is met die nie-blankes binne ons grense.

126. Die Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 2, 3 en 4/5/1961 D1 14, p. 12; Die Transvaler, 6/3/1961.

127. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 2, 3 en 4/5/1961 D1 14, p. 35.

Hulle moet opgehef word, hulle kan nie bly in die staat waarin hulle is nie ..."¹²⁸ In 1961 toe Odendaal die Nelspruitse Landbouskou ge-open het, het Odendaal hierop uitgebrei deur te verklaar dat die blankes 'n groot verantwoordelikheid teenoor die "nie-blankes" het. Laasgenoemde het ook daarop aanspraak gemaak dat Suid-Afrika hul enigste vaderland is. Odendaal se oortuiging was dat nie-blankes regverdig behandel moes word en dat die blankes se optrede christelik en waardig moes wees. Die blankes moes die "nie-blankes" só behandel dat daar respek tussen die twee rassegroepe kon ontwikkel.¹²⁹ Die saambestaan van swart en wit in Suid-Afrika moes egter nie met die verlies van die Afrikaner se kultuur en identiteit gepaard gaan nie. Tydens die inwyding van die Laerskool Hamberg (Roodepoort), het Odendaal hierdie standpunt onderstreep en gesê: "Die skool moet ook sy rol speel in die kulturele lewe van die volk. Die kultuur van 'n volk is dit wat anders is as by enige ander nasie, en ons kinders moet hierdie "andersheid" leer liefkry en respekteer sonder minagting te openbaar vir die kultuur van die ander volk."¹³⁰

In die praktyk het die kleurbeleid van die Regering talle probleme geskep, soos wat die geval was met die Indian Boys High School in Lenasia, Pretoria. Hierdie skool het 'n personeel van 24 gehad waarvan sewe blanke onderwysers was. Van die sewe blankes was drie vroue.¹³¹ Die Eerste Minister was blykbaar nie baie gelukkig met so 'n situasie nie, want dr Verwoerd skryf in 'n brief aan Odendaal die volgende; "As [daar] vir die Indiërskole nie genoeg eie skoolmeesters is nie, dan kon miskien nog

-
- 128. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 23/5/1961 D1 17, p. 94.
 - 129. The Star, 9/6/1961.
 - 130. Die Transvaler, 2/9/1961.
 - 131. INEG, PV93 H F Verwoerd Versameling, Lêer 1/43/6/1, Amptelike Korrespondensie 1958 - 1960, F H Odendaal - H F Verwoerd, 7/4/1959.

toegelaat word dat blanke mans bykom, vir wie aparte geriewe sou moet bestaan onder 'n blanke Hoofonderwyser maar onderwyseresse tussen Indiër-onderwysers (veral as die Hoof nie blank sou wees nie) lyk darem baie verkeerd. Sou u [Odendaal] kan ondersoek, en indien moontlik laat verander?"¹³²

Odendaal het in sy skrywe aan Verwoerd geantwoord dat die Transvaalse Provinsiale Raad en hy as Administrateur die Regering se beleid dat nie-blankes die blankes by Kleurling- en Indiërskole moet vervang, heelhartig onderskryf en waar moontlik konsekwent uitvoer. In hierdie spesifieke geval het Odendaal sy uiterste bes gedoen om die blanke assistente met nie-blankes te vervang, maar daar was net eenvoudig nie Kleurlinge of Indiërs wat bevoeg was om die blankes te vervang nie. By hierdie gekombineerde laer- en hoërskool het die blanke assistente onderrig gegee in gespesialiseerde vakke soos Wiskunde, Wetenskap en Engels.

Odendaal sluit sy brief af deur teenoor Verwoerd te verklaar: "Die toestand word steeds in gedagte gehou en sodra nie-blanke gekwalifiseerde onderwysers beskikbaar is, sal hulle die blankes vervang."¹³³

Die praktiese toepassing van die kleurbeleid het eiesoortige probleme geskep. Plaaslike bestuur in Suid-Afrika is veral na die bewindsaanvaarding van Verwoerd só gestruktureer dat swartes, Kleurlinge, blankes en Indiërs in duidelike etniese plaaslike besture verdeel is. Kleurlinge en Indiërs is geleidelik uit blanke dorpe en ander woongebiede verskuif onder die voorskrifte

132. INEG, PV93, H F Verwoerd Versameling, Lêer 1/43/6/1, Amptelike Korrespondensie 1958 - 1960, H F Verwoerd - F H Odendaal, 13/3/1959.

133. INEG, PV93 H F Verwoerd Versameling, Lêer 1/43/6/1, Amptelike Korrespondensie 1958 - 1960, F H Odendaal - H F Verwoerd, 7/4/1959.

van die Groepsgebiede Wet van 1951. Hierdie mense is hervestig in aparte woongebiede aangrensend aan die blanke woongebiede.¹³⁴ Die verskuiwing van groepe ooreenkomstig Ordonnansie 17/1939 het kontroversie ontlok, maar is deur Odendaal nougeset toegepas. Hy het plaaslike besture gewaarsku dat daar teen hulle opgetree sal word indien hulle sou weier om die Staatsbeleid met nougesetheid uit te voer. Hulle sou die outonomie wat hulle geniet in die gedrang bring. Hy het gesê dat in die voorafgaande paar jaar daar talle probleme opgeduik het wat dringende oplossing geverg het en vanweë die landsbeleid nie langer in die hande van plaaslike besture alleen gelaat kon word in die verwagting dat hulle dit sonder hulp en met die nodige snelheid sou kon aanpak en oplos nie. Dit het veral gehandel oor verskuiwing van nie-blankes uit blanke gebiede en verskaffing van aparte geriewe.

Odendaal het 'n beroep op plaaslike besture gedoen om hul verantwoordelikhede ten volle te aanvaar en dit met toewyding en ywer uit te voer. Sommige van hulle het met sukses die landsbeleid ten opsigte van rassessekering en die versnelde ontwikkeling van die nie-blanke groepe uitgevoer. Daar was egter 'n ander groep wat daarin berus het om soos in die verlede aan te gaan, wat min of geen vordering gemaak het nie en tevrede was om die kop bo water te hou. Hulle het nie hul pligte behoorlik nagekom nie en dus nie verantwoordelik opgetree nie. Odendaal het hierdie plaaslike besture gewaarsku : "U mag nooit uit die oog verloor nie dat u slegs vryheid van optrede binne die raamwerk van die landsbeleid geniet en as u daarmee in botsing kom, is u bevoegd-

134. A Venter (ed) : South African Government and Politics, pp. 106, 108, 125.

heid as derde vlak van die Regering ondergeskik aan die beleid en wette van die Staat of van die Provinsie."¹³⁵

Ordonnansie 17 van 1939 het Odendaal volmag verleen om teen sulke plaaslike besture op te tree sonder om eers die sentrale Regering in die saak te ken. Artikel 169 van dié ordonnansie lui soos volg : "Waar, na die mening van die Administrateur, enige plaaslike bestuur versuim het om gevolg te gee aan enige bepaling van hierdie Ordonnansie wat op daardie plaaslike bestuur van toepassing is, kan hy nadat hy 'n geleentheid aan die betrokke plaaslike bestuur verleen het om vertoë daaromtrent aan hom voor te lê, daardie plaaslike bestuur gelas om binne 'n tydperk deur hom vasgestel uitvoering te gee aan bedoelde bepaling en indien die plaaslike bestuur versuim om aan die lasgewing van die Administrateur gevolg te gee, kan hy namens die plaaslike bestuur optree..."¹³⁶

So ver vasgestel kon word, het Odendaal nooit nodig gehad om van hierdie magte gebruik te maak nie. Benewens die verskuiwing van groepe van kleur, het Odendaal se Administrasie ook met die instelling van 'n ordelike bestuur vir hierdie groepe te doen gekry. Sommige van die gemeenskappe was klein of het bestaan uit verarmde groepe wat finansieël nie 'n onafhanklike plaaslike bestuur kon onderhou nie. Hierdie gemeenskappe is meestal deur die aangrensende blanke munisipaliteite beheer wat namens die sentrale Regering opgetree het. Blanke munisipaliteite is deur adviserende bestuurskomitees van uit die gekleurde gemeenskappe bygestaan.¹³⁷

135. Die Transvaler, 6/10/1964; The Pretoria News, 6/10/1964.

136. Provinsiale Raad van Transvaal : Gekonsolideerde Ordonnansies en Regulasies Transvaal D1 I, p. 123.

137. A Venter (ed) : South African Government and Politics, pp. 106, 108, 125.

Die Nasionaliste in die Transvaalse Provinsiale Raad het die gedagte van eie bestuur vir die verskillende rassegroepe ondersteun en Odendaal het in Die Transvaler van 17 Mei 1962 gesê dat die verklaarde beleid van die Regering was om Kleurling- en Indiërgemeenskappe in staat te stel om die plaaslike bestuur van hul eie dorpe te beheer. Die V P het egter beswaar daarteen gehad. Die V P het gevoel dat die Indiërs en Kleurlinge geen keuse gehad of hulle in so 'n tipe bestuursvorm betrek wou word al dan nie.¹³⁸

Gedurende die Administrateurskonferensie van 24 en 25 September 1962 het Odendaal 'n raamwerk voorgestel waarvolgens plaaslike bestuursvorme vir die Kleurlinge en Indiërs in werking gestel kon word. Na deeglike bespreking het die Administrateurs besluit dat die wenk van minister P W Botha, Minister van Gemeenskapsbou, aanvaar word, naamlik dat 'n Inter-Provinsiale Raadplegende Komitee in die lewe geroep word bestaande uit een amptenaar van elke provinsie onder voorsitterskap van die Adjunk-sekretaris van Gemeenskapsbou en amptenare van daardie Departement om oor die ontwikkeling van Plaaslike Bestuursvorme vir Kleurlinge en Indiërs te onderhandel.

Hierdie Inter-Provinsiale Raadplegende Komitee is by dié Konferensie ingestel. Die minister (P W Botha) het aangedui dat nadat die gemeenskappe volwaardige plaaslike bestuurstatus bereik het, hulle deur die provinsies beheer en administreer sou word onder-

138. Die Transvaler, 17/5/1962.

worpe aan die patroon van ontwikkeling van politieke regte wat die Regering in die vooruitsig stel.¹³⁹

Gedurende Odendaal se Administrateurskap is Kleurlingonderwys na die Departement van Kleurlingsake oorgeplaas. Voortaan sou die 1 572 Kleurling- en Indiëronderwysers wat voorheen deur die Transvaalse Provinsiale Onderwysdepartement besoldig is deur die Departement van Kleurlingsake betaal word. Hierdie verskuiwing het in Januarie 1964 plaasgevind.

Teen Mei 1964 het Odendaal aan sy Raad rapporteer dat daar blyke was dat die sentrale Regering van plan was om hospitaalgeriewe vir die swartes in hul tuislande in te rig. Die Minister van Bantoe-Administrasie en -Ontwikkeling het toe reeds te kenne gegee dat sy departement die beginsel aanvaar het om die kapitaalkoste vir die oprigting van sodanige hospitale en die uitgawes van hulle eerste toerusting uit die Naturelle Trustfonds te betaal.¹⁴⁰ Die Naturelle Trustfonds is in die lewe geroep met die Bantoe Trust en Lande Wet no 18 van 1936 wat die ontwikkeling van die swart bevolking as uitgangspunt gehad het.

Binne die blanke dorpsgebiede het die Stedelike Bantoe Rade Wet No 79 van 1961 voorsiening gemaak vir die stigting van liggame wat deels deur die plaaslike swart gemeenskap verkies is. Hierdie rade moes binne die swart woongebiede saam met die plaaslike blanke bestuursrade werk, asook met die hoofde van die swart tuislande om te verseker dat die gebied vlot administreer word. Die magte,

139. Provinsiale Raad van Kaapland : Administrateurskonferensies; Agendas en Notules 1962 - 1963, Lêer 25/E0/17/1, Notule 24, 25/9/1962, p. 6.

140. Provinsiale Raad van Transvaal : Openingsrede
F H Odendaal, 12/5/1964.

funksies en pligte van sulke rade was dié van Bantoe Advies Rade, asook dié van plaaslike gesag met betrekking tot die swartes in so 'n gebied. Minder belangrike aangeleenthede is deur die Minister na dié rade verwys. Die eerste twee rade is in 1963 in die lewe geroep.¹⁴¹ Gedurende Odendaal se bestuurstyd was die praktiese implimentering van die kleurbeleid in Transvaal reeds goed op stryk, want teen Mei 1963 is die volgende besture vir Kleurlinge en Indiërs deur die Uitvoerende Komitee van die Transvaalse Provinsiale Raad goedgekeur:

'n Raadplegende komitee te Alabama, Klerksdorp vir Kleurlinge;
 'n Raadplegende Komitee te Laudium, Pretoria, vir Indiërs;
 'n Bestuurskomitee vir die Bosmont-Coronationville-Newclare-Riverlea-kompleks, Johannesburg, vir Kleurlinge;
 'n Raadgewende Komitee te Lenasia, Gesondheidsraad vir Buitestedelike Gebiede, vir Indiërs; en
 'n Raadplegende Komitee te Eersterus, Pretoria, vir Kleurlinge.
 Hierdie rade en komitees was almal reeds aan die begin van 1965 in werking.¹⁴²

Ten einde sulke bestuursliggame in werking te kan stel, moes die Provinsiale Administrasie mag verkry om dit te doen. Ordonnansie 22 van 1962 het hiervoor voorsiening gemaak en lui soos volg : "Om voorsiening te maak vir die instelling van 'n raadplegende komitee, 'n bestuurskomitee of 'n plaaslike bestuur vir 'n groepsgebied of gedeelte daarvan of vir 'n vryevestigingsgebied en om voorsiening te maak vir aangeleenthede in verband daarmee."¹⁴³ Hierdie ordonnansie was in lyn met die voorskrifte neergelê in

141. D J Potgieter (chief ed) : Standard Encyclopaedia of South Africa Vol 1, p. 483.

142. Provinsiale Raad van Transvaal : Openingsredes F H Odendaal, 14/5/1963; 13/4/1965.

143. Provinsiale Raad van Transvaal : Gekonsolideerde Ordonnansies en Regulasies Transvaal Dl II, A46B, ongedateerd.

die Wet op Groepsgebiede (Wet No 77 van 1957) en het veral betrekking gehad op Indiërs, Kleurlinge en Basters.¹⁴⁴

Dit was die verantwoordelikheid van Odendaal om toe te sien dat buitestedelike gebiede in Transvaal behoorlik geadministreer word. Dit het in 1959 'n gebied van 20 725 vierkante kilometer beslaan wat deur die Gesondheidsraad vir Buitestedelike Gebiede bedien moes word. Odendaal het verklaar dat dié Raad ingestel is om beheer uit te oefen om onplanmatige ontwikkeling te verhoed. Daar was benewens dorps- en landbougebiede ook 104 groepe kleinhoewes wat deur die Raad beheer is.¹⁴⁵ Dit gee 'n beeld van die aard en omvang waarmee die Provinsiale Administrasie van Transvaal te doen gehad het wanneer na plaaslike besture gekyk word.

Tydens sy openingsrede op 15 Mei 1962 het Odendaal sy Raad daarop gewys dat streekbeplanning in Transvaal 'n dringende noodsaaklikheid geword het. Wanneer die opnames voltooi is om die gebied Pretoria-Witwatersrand-Vereniging as ekonomiese eenheid te beplan, sou 'n uitweg gevind moes word om bestaande plaaslike belange met mekaar te versoen en om beskikbare hulpmiddels te koördineer.

In die res van die provinsie sou op 'n streeksbeplanningsbasis beplan moes word. Odendaal het gesê dat met die toenemende verstedeliking van die bevolking die verantwoordelikhede van plaaslike besture toegeneem het. Die verantwoordelikhede van die plaaslike

144. Ibid.

145. Die Transvaler, 31/1/1959.

bestuur het nie meer by sy grense opgehou nie. Die nouste samewerking tussen die Regering, die Provinsie en plaaslike besture het 'n absolute vereiste geword.¹⁴⁶

Tydens sy bewindsaanvaarding het Odendaal ook met die kwessie rondom die sentralisasie van munisipale gesag in die Pretoria gebied te doene gekry. Die begrip Groter Pretoria behels 'n hele aantal gebiede. Op 1 Julie 1964 is die munisipaliteite Pretoria-Noord en Silverton, asook sowat 50 buitestedelike dorpsgebiede en gebiede wat vir landboukleinhoewes bestem is, by Groter Pretoria ingelyf. Dit het die grootte van die Pretoriase gebied van 180 vk km tot 570 vk km laat toeneem, wat dit die grootste munisipaliteit in die Republiek van Suid-Afrika gemaak het.¹⁴⁷ Odendaal verskaf redes aan sy Raad waarom Groter Pretoria tot stand gebring is : "Vir 'n geruime tyd al het die Uitvoerende Komitee gevoel dat die huidige posisie nie onbepaald so kon voortduur nie en dat ten einde arbeid en kapitaal te bespaar daar 'n samesnoering van die groot kapitaalwerke wat in verband staan met die essensiële dienste soos water, krag en sanitasie moes plaasvind. Ook wat beplanning betref, sal daar nou met veel groter doeltreffendheid opgetree kan word, daar nie nou met afsonderlike plaaslike owerhede met potensiële teenstrydige belange, onderhandel hoef te word nie"¹⁴⁸

'n Ander aspek van plaaslike besture waarmee Odendaal gemoeid geraak het, veral in groot stede, was die oprigting van markgeboue. Dit was 'n baie duur onderneming wat munisipaliteite geweldige

146. Provinsiale Raad van Transvaal : Openingsrede
F H Odendaal, 12/5/1964.

147. M Kelly (hoofred) : Amptelike Suid-Afrikaanse
Munisipale Jaarboek 1986, p. 189.

148. Provinsiale Raad van Transvaal : Openingsrede
F H Odendaal, 12/5/1964.

bedrae geld uit die sak gejaag het. Odendaal het sy kommer in 1965 uitgespreek dat 'n munisipaliteit soos Pretoria miljoene rande uitgee om 'n nuwe markkompleks te bou. Ander organisasies, wat nie die geriewe van so 'n markkompleks hoef te gebruik nie, kan die markstelsel omseil en produkte deur hul eie kanale bemark. Die Administrateur het slegs jurisduksie oor markte gehad wat deur 'n plaaslike bestuur opgerig en beheer is. Ten einde die nodige beheer aan Odendaal te verleen in hierdie verband is Ordonnansie No 21 van 1961 in die lewe geroep. Hierdie ordonnansie is op die wetboek geplaas om voorsiening te maak vir die beheer oor, regulering van en verbod op markte en vir sake in verband daarmee. Odendaal het volgens dié ordonnansie die mag gehad om enige mark onder Transvaalse Provinsiale beheer onmiddellik te sluit indien dit nie na wense bedryf word nie.¹⁴⁹

In sy openingsrede van 13 April 1965 het Odendaal die Raad daarop gewys dat die algemene welvaart van Transvaal baie duidelik weerspieël word in die werksaamhede van plaaslike besture.

Nywerheidsontwikkeling het meegebring dat plaaslike besture bykomstige dienste moes lewer; groeiende gemeenskappe het meer en beter dienste vereis wat plaaslike besture dikwels nie kon bekostig nie en derhalwe het die Administrasie in beginsel besluit om by te dra tot lewering van hierdie dienste of om hulle self te verskaf.¹⁵⁰

Die praktiese toepassing van die kleurbeleid het natuurlik 'n uitwerking op plaaslike besture gehad. Die verskuiwing en hervestiging van veral Indiërs en Kleurlinge het vir die Administrasie in Transvaal finansiële uitgawes mee-

149. J J Pretorius : Provinsie Transvaal Ordonnansies, Ordonnansie 21 van 1961, ongedateerd.

150. Provinsiale Raad van Transvaal : Openingsrede
F H Odendaal, 13/4/1965.

gebring, want in sy openingsrede op 9 Augustus 1966 berig Odendaal se opvolger, S G J van Niekerk soos volg : "Gedurende die afgelope jaar het die Provinsiale Administrasie vir die eerste keer finansiële- en ander hulp regstreeks aan plaaslike besture verleen in 'n poging om te verseker dat klein en behoeftige plaaslike gemeenskappe minstens die minimum basiese dienste soos water en behoorlike sanitêre geriewe sal hê ..."¹⁵¹

151. Provinsiale Raad van Transvaal : Openingsrede
S G J van Niekerk, 9/8/1966.

FINANSIËLE AANGELEENTHEDE

Finansies was die spil waarom al die bedrywigheide van die Provinsiale Raad van Transvaal gedraai het; sonder die nodige fondse kon geen projekte van stapel laat loop word nie. Die Administrateur aanvaar oorkoepelend verantwoordelikheid vir finansies in sy provinsie. In die praktyk dien die Direkteur van elke departement (Werke, Onderwys, Natuurbewaring, ens) 'n begroting vir sy departement by die verantwoordelike L U K in. Wanneer die L U K te vrede is met die departement se begroting, lê hy dit voor aan die Uitvoerende Komitee. Na deeglike bespreking stel die Administrateur een gesamentlike begroting op wat hy aan die Provinsiale Raad voorlê.¹⁵² Onderwys het die grootste bedrag uit die provinsie se skatkis geneem. Daarom moes Odendaal reeds op 25 Februarie 1959, kort na sy bewindsaanvaarding, die Raad vra om 'n addisionele bedrag van £2 174 398 vir die finansiële jaar wat op 31 Maart 1959 sou sluit, goed te keur. Hierdie bedrag sou grootliks aangewend moes word om die salarisverhogings van onderwysers te betaal. Hierdie verhogings het op 1 April 1958 in werking getree.

Odendaal kon die Raad gerus stel dat die sentrale Regering 'n ekstra subsidie van 50% vir die onderwyserssalarisse sou betaal wat die aanvanklike bedrag wat vir salarisse eenkant gesit is, heelwat meer as £1 072 230 sou maak. Voorts het Odendaal bereken dat 'n addisionele bedrag van £450 000 uit motorlisensiefooie vir die provinsie verdien sou word. Hy het ook die Raad daarop

152. J S H Gildenhuys : Owerheidsfinansies, pp. 150 - 151; Onderhoud met dr S G J van Niekerk, 3/6/1992.

gewys dat hospitaalfooie sedert die inwerkingtreding van Ordonnansie 14 van 1958 aansienlik verhoog is. Die addisionele uitgawes wat die provinsie sou moes aangaan, was soos volg:

Algemene Administrasie	£194 703
Onderwys Administrasie	£113 355
Onderwys vir blanke kinders	£832 270
Onderwys vir Kleurling- en Indiërkinders	£ 47 950
Hospitale en Gesondheidsdienste	£299 310
Paaie en Brûe	£588 230
Natuurbewaring	£ 3 880
Geboue en Werke	£ 52 700

Die Opposisie het erken dat dit moontlik een van die grootste addisionele bedrae was wat nog van die Raad gevra is om die begroting te laat klop. Die V P moes toegee dat dit verblydend was dat die sentrale Regering die grootste deel van die addisionele uitgawes sou dra. Verder het die V P dit op rekord laat plaas dat hulle verheug was oor die gedetailleerde inligting wat Odendaal tot hul beskikking gestel het en presies verduidelik het wat hy met elke bedrag wou laat doen. In die voorafgaande jare het Odendaal se voorganger volgens die Opposisie addisionele bedrae geld by die Raad aangevra terwyl hy geen beskrywing verskaf het waarvandaan die geld verhaal sou word nie.¹⁵³ Dit was 'n vernuwende element wat Odendaal in die Provinsiale Raad ingedra het.

Op 12 Mei 1959 het Odendaal in sy begrotingsdebat geen nuwe be-

153. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 24, 25/2/1959 D1 12, pp. 166 - 175.

lasting aangekondig nie. Tog het hy kniehalers gebruik deur die 20% toeslag op provinsiale belasting vir die jaar 1958/59 te hernieu en £300 000 uit die Padfonds tot krediet van die Inkomstefonds oor te dra. Dit was Odendaal se eerste volwaardige begroting sedert hy Administrateur geword het. Hy het die Raad verseker dat daar geen rede tot kommer was nie, omdat die provinsie se finansies gesond was. Hy het begroot vir 'n geraamde uitgawe van £57 761 725 vir 1958/59.

Hoewel daar vir 1958 begroot is vir 'n verwagte tekort van bykans £2 miljoen, het daar op 31 Maart 1959 'n opgehoopte surplus van £1 263 989 bestaan. Met sy begrotingsdebat op 12 Mei 1959 het Odendaal vir die volgende poste 'n vergrote toewysing aangevra.

Die vermeerdering word tussen hakies aangegee:

Onderwys Administrasie	£1 080 254	(£248 605)
Onderwys vir blanke kinders	£15 245 960	(£1 244 300)
Onderwys vir Kleurling- en Indiërkinders	£1 094 730	(£42 120)
Hospitale en Gesondheidsdienste	£14 184 030	(£18 265)
Natuurbewaring	£ 118 036	(£8 186)
Biblioteekdienste	£ 143 820	(£1 760)
Werke	£2 789 605	(£139 625)
Rente en Delging	£2 431 667	(£298 343)
Nasionale Paaie en Brûe	£2 331 700	(£981 180)
Plaaslike Bestuur	£ 156 520	

Laasgenoemde (Plaaslike Bestuur) was 'n nuwe item, aangesien Odendaal voortaan hierdie afdeling afsonderlik wou laat administreer. Voorheen het hierdie afdeling onder Algemene Admini-

strasie geval. Met die oog op die groot ontwikkeling wat rond-om plaaslike besture in Transvaal plaasgevind het, het Odendaal en sy administrasie gevoel dat dith selfstandige afdeling vir begroting geregverdig het.¹⁵⁴

Dr Theo Wassenaar het op Odendaal se begrotingsrede reageer deur te verklaar dat dit baie duidelik was dat Odendaal goed bekend en geroetineerd was in die finansiële probleme van die provinsie. Wassenaar het die hoop uitgespreek dat by die aanstelling van toekomstige Administrateurs diegene uit die geledere van die Provinsiale Raad sou benoem word, omdat diesulkes kennis van die provinsie se behoeftes dra. Klaarblyklik het Odendaal volgens Wassenaar aan hierdie vereiste voldoen.¹⁵⁵

Op 8 Oktober 1959 was Odendaal bekommerd oor die uitgawes van die provinsie, omdat Transvaal se uitgawes volgens hom in vyf jaar verdubbel het. Die provinsie se jaarlikse uitgawes het in vyf jaar 'n vermeerdering van £18 340 000, of 47% getoon. Vyf jaar vantevore was die uitgawe, insluitende uitgawe aan kapitale werke, £39 270 000 en teen Oktober 1959 was die vergelykende syfer £57 610 000.¹⁵⁶ Een van Odendaal se ander groot bekommernisse was 'n bedrag van £1 648 261 wat gedurende 26 Februarie 1959 in die Raad ter sprake gekom het. Hierdie bedrag is blykbaar oor 'n redelike lang tydperk sonder wetlike magtiging deur lede van die Uitvoerende Komitee bestee om sekere provinsiale uitgawes te bestry. Al die geld wat in die Provinsiale Inkomstefonds gestort is, was in die geheel en te alle

154. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 12, 19 en 20/5/1959 D1 14, pp. 9 - 24.

155. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 20/5/1959 D1 14, pp. 50 - 51.

156. Die Transvaler, 8/10/1959.

tye tot beskikking van die Uitvoerende Komitee.

B Muller, kiesafdeling Koedoespoort, en voorsitter van die Sessiekomitee insake openbare rekeninge het gevra dat die hele Provinsiale Raad voortaan kennis moes dra van uitgawes wat vir die Provinsiale Raad aangegaan word, nie net die Uitvoerende Komitee nie. Muller het gesê dat alleen by wyse van ordonnansie geld uit fondse beskikbaar gestel behoort te word. Die Sessiekomitee se mening was dat dit nooit die bedoeling was dat die Fonds te alle tye tot beskikking van die Uitvoerende Komitee moes wees nie. Te veel geld is op hierdie wyse ongekontroleerd bestee. Odendaal het sy onsteltenis oor die reuse bedrag uitgespreek. Hy was egter van mening dat dit oor 'n aantal jare moes opgeloop het en nie in een enkele jaar spandeer is nie. Daar sou iets aan die saak gedoen moes word¹⁵⁷ en Odendaal het onmiddellik die Sessiekomitee onder voorsitterskap van Muller opdrag gegee om die Publieke Rekeninge te ondersoek en terug te rapporteer. Publieke Rekeninge is deur senior amptenare in die verskillende departemente hanteer en die L U K's verantwoordelik vir dié departemente was veronderstel om uitgawes te kontroleer. Intussen het die R S A na die desimale geldstelsel oorgeskakel.

Teen Februarie 1964 kon die Sessiekomitee terug rapporteer. Die verslag het verontrustende gebreke aangetoon. Odendaal het op 19 Februarie 1964 die verslag met die volle Provinsiale Raad bespreek. In die verslag is verwys na 'n bedrag van R18 325 ten opsigte van nuttelose of verkwistende uitgawes. Daarby is inge-

157. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 26/2/1959 D1 13, pp. 15 - 28.

sluit R14 460 ten opsigte van uitgawes in verband met die oprigting van die Vereeniging-hospitaal. Daar is in die verslag verduidelik dat bykans sewe jaar verloop het tussen die datum waarop die argitekte vir die opstel van sketsplanne vir hierdie hospitaal aangestel is, en die datum waarop die terrein aan die bouaannemer oorhandig is. Skaars 'n maand nadat daar met die bouwerk begin was, is die werk gestaak en is daar besluit om die hele gebou te herbeplan.

In verband met die invordering van uitstaande hospitaalgelde het die Sessiekomitee bevind dat rekeninge gereeld gelewer is, maar dat geen daadwerklike stappe gedoen is om die gelde in te vorder nie. By negentien hospitale is verskeie jare lank geen heffings gevra nie. Senior amptenare by die hoofkantoor van die Provinsiale Raad in Pretoria was van dié feit bewus. Die Sessiekomitee kon net nie begryp dat so 'n toestand oogluikend toegelaat is nie. Uitstaande pasiëntegelde by verskeie hospitale het gestyg tot R2 889 138 in Maart 1962. Geen bevredigende verduidelikings kon aan die Sessiekomitee gegee word waarom die heffings ten opsigte van swart-arbeider-pasiënte van 1955 - 56 tot 1962 - 63 gedaal het nie. Die nywerhede en die aantal swartes daarby betrokke het in die tydperk aansienlik toegeneem. Daar móés dus 'n styging in die heffings gewees het. Odendaal het verklaar dat die Uitvoerende Komitee voortaan ernstige aandag aan sulke ongeruimdhede sou moes gee.¹⁵⁸ Omdat hierdie verliese wyd verspreid oor verskillende departemente heen voorgekom het en nie aan die deur van spesifieke amptenare gelê kon word nie,

158. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 18, 19/2/1964 D1 31, pp. 79 - 80; Die Transvaler, 20/2/1964.

is uitstaande bedrae waar van toepassing, vermoedelik deur Odendaal se administrasie as onverhaalbare verliese afgeskryf. Voortaan sou Odendaal egter meer bedag wees op ongemagtigde uitgawes.

'n Goeie voorbeeld hiervan het reeds gedurende die Sessiekomitee se ondersoek in 1962 voorgekom toe ongemagtigde uitgawes by onderskeidelik biblioteekdienste (R130-59) en natuurbewaring (R2 525-83) aan die lig gekom het. Odendaal het hom klaarblyklik vergewis van die geldigheid van dié uitgawes en die Raad het die Ordonnansie op Ongemagtigde uitgawe (1962/63), 65 goedgekeur en aangeneem. Artikel 1 van hierdie ordonnansie het soos volg gelui : "Die Provinsiale Inkomstefonds word hierby belas met 'n bedrag van tweeduisend seshonderd-en-vyftig rand twee-en-veertig sent om sekere uitgawe, bo en behalwe die bedrag toegestaan vir die diens van die Provinsie vir die jaar geëindig op die 31ste dag van Maart 1963, te bestry ..."¹⁵⁹ Hierdie ordonnansie was eenmalig geldig en slegs van toepassing op die bestryding van 'n spesifieke bedrag. Hoewel die bedrae nie juis noemenswaardig is nie, is die konsekwente wyse waarop Odendaal hier opgetree het, tog 'n bewys van sy erns en eerlikheid om ongemagtigde optrede ten opsigte van uitgawes reg te stel en in te kort.

Teen Maart 1960 het die finansiële posisie van Transvaal nie so rooskleurig gelyk nie en het Odendaal aan Verwoerd hieromtrent geskryf. Om die probleme die hoof te probeer bied, skryf

159. Provinsiale Raad van Transvaal : Notuleboek, 13/4/1965; 11/5/1965 tot 17/6/1965; 25/1/1966 tot 3/2/1966, Ordonnansies 1965.

Odendaal, het sy Uitvoerende Komitee die volgende maatreëls getref : 'n Verhoging van 23% tot 28% op Inkomstebelasting sou 'n addisionele £600 000 verskaf. Verhoging van motorbelasting van 25% sou 'n addisionele £800 000 verskaf, terwyl 'n verhoging van hospitaalgelde met 100% 'n addisionele £750 000 sou gee. Dit sou 'n totale bykomende inkomste van £2 150 000 daarstel. Ten spyte hiervan sou daar nog 'n tekort van £1 289 280 wees nadat Odendaal en die Uitvoerende Komitee die totale vermeerdering op die begroting tot 4,97% gesny het.

Met hierdie drastiese besnoeiing het daar baie dringende en noodsaaklike dienste in die slag gebly. Hospitale is die swaarste getref deur dat Odendaal nie in staat sou wees om 990 beddens (553 blank en 437 nie-blank) opgerig teen 'n koste van ongeveer £2 500 000 wat die Provinsiale Raad gedurende 1960 voorsien het, in gebruik te neem nie. 'n Verdere 1 600 beddens (600 blank en 1 000 nie-blank) teen 'n koste van £4 miljoen was in daardie stadium in aanbou, wat ook nie in gebruik geneem sou kon word by voltooiing nie. Odendaal erken openlik teenoor Verwoerd dat hy bevrees was vir publieke reaksie as dit bekend sou word dat nuwe hospitale of aanbouings by hospitale leeg moes staan omdat die Provinsiale Raad nie die nodige fondse het om dit in gebruik te neem nie. Die hospitale wat hierdeur getref sou word, was Pietersburg, Nylstroom, Heidelberg, Bethal, Klerksdorp, Potchefstroom, Suid-Rand, Johannesburg en Baragwanath.

Wat die hospitaalgelde betref, het Odendaal geskryf, het hy vry hospitalisasie na diepe oorweging en samesprekings met kollegas

heeltemal afgeskaf. Selfs vir die armste blanke mense, asook nie-blankes is die fooie met 100% verhoog. Ook hier was Odendaal bevrees dat reperkussies sou voorkom, maar hy het gevoel dat die Provinsiale Raad saam met hom as Administrateur dit moes verduur ter wille van die fondse. Ten spyte van die verhoging in belasting sou Transvaal steeds 'n tekort van £1 289 280 toon.

Odendaal het Verwoerd meegedeel dat die posisie in die ander provinsies ook baie haglik was en derhalwe het die vier Administrateurs mekaar op 19 Maart 1960 in Johannesburg ontmoet. Dit was slegs 'n vergadering om die finansiële posisie te bespreek, en nie 'n volle Administrateurskonferensie nie.¹⁶⁰ 'n Volle Administrateurskonferensie, wat veel vooraf beplanning verg, sou eers op 13 April 1961 gehou word.¹⁶¹ By hul vergadering in Johannesburg het die vier Administrateurs besluit om op 7 April 1960 'n voorstel aan minister Eben Dönges te doen om deur die sentrale Regering die vier provinsies met verhoogde bydraes te help. Dit kon volgens Odendaal soos volg gedoen word:

- (a) 'n Verhoging van subsidie van 6% na 7½% wat 'n totale bedrag van ongeveer £780 000 sou meebring, en
- (b) 'n Verhoging van aandeel in maatskappybelasting wat hierdie bedrag met ongeveer £2 320 000 sou verhoog.

Op hierdie wyse sou die Regering dus die vier provinsies met 'n addisionele £3 100 000 kon help. Verder kon die verdeling van die addisionele bedrag onder die provinsies op die voorgeskrewe formule geskied:

-
- 160. INEG, PV93 H F Verwoerd Versameling, Lêer 1/43/6/2, Korrespondensie Provinsiale Raad van Transvaal, 1958-1960, F H Odendaal- H F Verwoerd, 29/3/1960.
 - 161. Provinsiale Raad van Kaapland : Administrateurskonferensies; Agendas en Notules, 1959 - 1961, Lêer 24/EQ/17/1, Notule 13, 14/4/1961, p. 3.

Transvaal	£1 434 000
Kaapland	£1 054 000
Natal	£ 460 000
OVS	<u>£ 152 000</u>
	£3 100 000

Vir die sentrale Regering, het Odendaal aan Verwoerd geskryf, sou hierdie verdere toelae aan die provinsies nie eers 1% van sy inkomste beteken nie, terwyl dit die provinsies uit hul moeilikhede sou help.¹⁶²

Teen 12 Mei 1960 kon Odendaal aan sy Raad meld dat sy onderhandelings en skrywes vrugbaar was en dat die Regering addisionele subsidies soos hy versoek het, toegestaan het.¹⁶³ Odendaal was dus instrumenteel in die verhoging van Regeringsubsidies aan die provinsies vir die jaar 1960. Daarom kon Odendaal tydens sy begrotingsdebat van 12 Mei 1960 verklaar dat daar geen noemenswaardige belastingverhogings in die provinsiale begroting vir 1960/61 was nie. Daar is egter ook geen belastingvermindering aangekondig nie. Odendaal het die Raad gevra om 'n bedrag van £63 736 799 vir uitgawe uit die Provinsiale Inkomstefonds te bewillig. Op 31 Maart 1961 het Odendaal 'n tekort van £3 850 103 verwag. Daar sou uit verdere inkomstebronne geput moes word om die beraamde tekort te verminder. Hierdie bronne sou provinsiale belasting, persoonlike belasting, motorlisensiebelasting en hospitaalgelde wees, soos wat Odendaal ook in sy brief aan Verwoerd verduidelik het. Om die provinsiale inkomstebelasting vir die

162. INEG, PV93 H F Verwoerd Versameling, Lêer 1/43/6/2, Korrespondensie Provinsiale Raad van Transvaal, 1958 - 1960, F H Odendaal - H F Verwoerd, 29/3/1960.

163. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 11, 12/5/1960 D1 6, pp. 75 - 83.

betrokke boekjaar op 30% van die uniale belastingaanslag vas te stel, sou die inkomste met 'n geraamde £1 526 000 vermeerder tot die bedrag van £7 026 000.

Tweedens is die 20% toeslag op persoonlike belasting hernieu, wat die inkomste met £583 000 sou vermeerder tot 'n bedrag van £3 500 000. Derdens is die lisensiegelde vir motors van 3 174 kg met 25% verhoog om sodoende hierdie inkomste met £800 000 op te stoot tot £5 200 000. Vierdens sou die hospitaalgelde soos reeds vroeër vermeld, 'n addisionele £750 000 lewer.

Hierdie vier stappe sou derhalwe die verwagte inkomste met £3 659 000 vermeerder en die verwagte tekort op 31 Maart 1961 tot £191 103 verminder. Odendaal het verder gemeld dat die uitgaweraming reeds swaar besnoei is en nie sonder ernstige gevolge verder verminder kon word nie.¹⁶⁴

Odendaal kon op 4 Mei 1961 beter nuus aan die Raad meedeel, naamlik dat die provinsiale inkomste met 3,5% gestyg het. Volgens hom was sy provinsie se ekonomiese toestand gesond. In sy begroting het Odendaal 'n totale inkomste van R123 483 413 voorsien, wat 'n tekort van R302 712 op 31 Maart 1962 in die Provinsiale Inkomstefonds sou laat. Voorts kon hy verklaar dat in plaas van 'n voorheen beraamde tekort van R382 206 op 31 Maart 1961 'n surplus van R3 018 139 ontstaan het.¹⁶⁵

Die vernaamse kenmerke van die begroting op 17 Mei 1962 was die

164. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 11, 12/5/1960 D1 6, pp. 75 - 83.

165. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 2, 3 en 4/5/1961 D1 14, pp. 145 - 168.

feit dat hoër belastings in Transvaal afgekondig is. Dit is volgens Odendaal veroorsaak omdat die Regering sekere kortings afgeskaf het. Die afskaffing het veroorsaak dat 'n vermeerdering van 'n bietjie meer as 5% in die provinsiale inkomstebelasting betaal moes word. Die ander belangrike kenmerk was dat die Provinsiale Raad gevra is om in die nuwe boekjaar 'n rekordbedrag van R19 568 000 te bewillig vir die oprigting van geboue, verwante kapitaaldienste en die aankoop van terreine.¹⁶⁶

Op 19 Mei 1964 het Odendaal 'n rekordbegroting van R183 720 500 aan die Raad voorgelê. Hy het groot belastingverligting aan die meerderheid van die provinsie se belastingbetalers aangekondig. Hy het verklaar dat in plaas van 'n verwagte tekort daar 'n oorskot van R11 110 000 op 31 Maart 1964 verwag word.¹⁶⁷ Transvaal se inkomste vir 1964 het hoofsaaklik uit die volgende bestaan:

Toegang tot renbane	R 57 000
Belasting op vendusies	R 1 060 000
Weddenskapbelasting	R 720 000
Beroepsweddersbelasting	R 430 000
Maatskappyebelasting	R15 120 000
Vermaaklikheidsbelasting	R 2 200 000
Boetes en verbeurdverklaarde gelde	R 600 000

Honde-, vis- en wilddisensies het 'n bedrag van R205 000 verseker, terwyl belasting op motorvoertuie 'n bedrag van R15 300 000 tot die Provinsiale Inkomstefonds bygedra het. Persoonlike Belasting

166. Die Transvaler, 18/5/1962.

167. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 12, 13 en 19/5/1964 D1 33, pp. 121 - 139.

en Provinsiale Inkomstebelasting het die syfer van R29 660 000 gehaal, terwyl die belasting op Totalisators R510 000 opgelewer het. Voorts het die S A Spoorweë 'n totaal van R560 000 bygedra ten einde Transvaal in staat te stel om spoorwagoorgange te beveilig. Saam met subsidies wat deur die sentrale Regering aan Transvaal betaal is, het die totale inkomste op R150 070 500 te staan gekom. Die totale uitgawe het R150 041 700 beloop.¹⁶⁸ Die bedrag wat vir die Departement Werke toegesê is vir 1964 was R1 896 600 minder as die vorige jaar. Odendaal het op 19 Mei 1964 verklaar dat die belangrikste rede hiervoor die feit was dat dit dan in lyn was met die beleid van die sentrale Regering, wat ook alle boubedrywighede drasties ingekort het.¹⁶⁹

Adv H Schwarz, V P kiesafdeling Hospitaal, het Odendaal op 19 Februarie 1964 daarvan beskuldig dat die Administrasie deur swak bestuur veroorsaak het dat die oprigting van die nuwe Provinsiale Gebou heelwat later plaasgevind het as wat aanvanklik beplan is. Schwarz het beweer dat die gebou uiteindelik die belastingbetalers van Transvaal as gevolg van die drastiese verhoging in boukoste veel meer gekos het as wat beplan is.

Odendaal se antwoord hierop was dat die provinsie gedurende die voorafgaande sewe jaar 'n gunstige kapitale groei getoon het. Sodoende het kapitaal beskikbaar geraak wat deur die Departement Werke vir geboue gebruik kon word. Volgens hom is geen noodsaaklike dienste afgeskeep om die oprigting van die Provinsiale Gebou te bevoordeel nie.¹⁷⁰ So 'n verduideliking verskoon egter nie vir Odendaal en sy administrasie van swak bestuur en gevolglike ver-

-
- 168. Provinsiale Raad van Transvaal : Jaarboek en Dagboek 1965, pp. 73, 75, 77.
 - 169. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 12, 13 en 19/5/1964 D1 33, p. 133.
 - 170. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 18, 19/2/1964 D1 31, pp. 79 - 80.

tragings nie.

Die fenomenale groei in Transvaal het geblyk uit die feit dat bouprojekte en ander kapitaaldienste ter waarde van R129 miljoen gedurende 1965 onder konstruksie was. Hierdie feit het aan die lig gekom toe Odendaal sy begroting op 12 Mei 1965 aan die Raad bekend gemaak het. Van hierdie bedrag is 'n groot gedeelte deur skoolgeboue in beslag geneem. Volgens Odendaal was Transvaal se geldsake teen 1965 kerngesond.¹⁷¹ Om aan te toon hoe die finansiële verpligtinge van Transvaal gedurende Odendaal se Administrateurskap toegeneem het, word die onderstaande tabel voorsien. Die bedrae vir 1959 is na Rand verwerk:

	1959	1965	TOENAME
	R	R	R
Onderwys Administrasie	2 160 508	7 081 200	4 920 692
Onderwys blanke kinders	30 491 920	41 331 800	10 839 880
Onderwys Kleurling- en Indiërkinders	2 189 460	1 502 200	687 260
Hospitale en Gesondheidsdienste	28 368 060	40 800 000	12 431 940
Biblioteekdienste	287 640	545 000	257 360
Werke	5 579 210	6 840 400	1 261 190
Rente en Delging	4 863 334	9 000 000	4 136 666
Nasionale Paaie en Brûe	4 663 400	27 060 000	22 396 600
Plaaslike Bestuur	313 040	420 100	107 060
Natuurbewaring	236 072	533 000	296 928

171. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 12, 13 en 19/5/1964 D1 33, pp. 121 - 139.

Die enigste bedrag wat verminder het, was die onderwys van Kleurling- en Indiërkinders, omdat die grootste gedeelte van hierdie verpligtinge soos vroeër vermeld, na die Departement van Kleurlingsake op 1 Januarie 1964 oorgeplaas is.¹⁷²

Die Opposisie was klaarblyklik nie baie gelukkig oor Odendaal se begroting vir 1965 nie. Adv H Schwarz, spreekbuis vir die V P, het sy bedenkinge op 18 Mei 1965 uitgespreek ten opsigte van Kapitale Uitgawe. Hy het daarop gewys dat Odendaal verklaar het dat R27 000 000 in plaas van R19 000 000 nodig sou wees om die 1 310 projekte te finansier teenoor die 828 projekte wat gedurende 1964 van stapel gestuur is. Schwarz se groot beswaar was dat die provinsie minder geboue kon optrek weens die veel hoër boukoste as die vorige jare. Ten grondslag van hoë uitgawes in Transvaal, het Schwarz verklaar, was swak beplanning in die Administrasie wat oprigting van geboue vertraag en kostes daardeur opgejaag het. Hy het drie moontlike areas uitgewys waar verbeterings aangebring kon word. Dit was die ingebruikneming van rekenaars, die uitskakeling van onnodige werk en die skepping van beter werksbevordering en in die proses doeltreffender werksverrigting. Sy beswaar teen die bestaande salarisse was dat die topbestuursposte in die Transvaalse Provinsiale Administrasie veel minder verdien het as gelykstaande posisies elders. Sy ander beswaar was die feit dat Transvaal lankal doeltreffender gebruik moes maak van arbeidsbesparende masjinerie soos gemeganiseerde rekeningstelsels. Hy het gevoel dat kundiges van buite aangestel kon

172. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 12, 13 en 19/5/1964 D1 33, pp. 121 - 139; 12, 19 en 20/5/1959 D1 14, pp. 9 - 24.

word om die bestaande mannekrag binne die Administrasie beter aan te wend.¹⁷³

Op 14 April 1965 het Odendaal se administrasie egter reeds 'n nuwe era van tegnologie vir die Transvaalse Provinsiale Raad ingelui met die ingebruikneming van 'n rekenoutomaat in die nuwe Provinsiale Gebou. Volgens Odendaal, wat die outomaat aan die gang moes sit, sou dit in 'n era van personeeltekorte en groot uitbreidings die werksdruk verlig en baie arbeids-besparend wees.¹⁷⁴

Geweldige somme geld is in Odendaal se Administrateurskap in bouprojekte gestort. Die grootste bedrae is aan skoolgeboue bestee, wat uiters noodsaaklik was. Dat daar egter in sy tyd swak finansiële bestuur binne sy administrasie bestaan het, ly geen twyfel nie. Die nuwe Provinsiale Gebou in Pretoria is van niets af aan finansiëel swak beplan. Dieselfde geld vir die beplanning van Vereeniging se Hospitaal. Die Johannesburg se hospitaalprojek was só swak beplan dat dit nie van die grond af kon kom nie en Odendaal moes persoonlik ingryp om die projek van stapel te laat loop.

Swak beplanning en bestuur was direk daarvoor verantwoordelik dat ongemagtigde uitgawes tot reuse bedrae opgehoop het en groot ontsteltenis by Odendaal veroorsaak het. Ter versagting moet gemeld word dat die bedrae reeds in sy voorganger se bestuurstyd begin opbou het. Dit staan egter tot Odendaal se

173. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 18, 19/5/1965 D1 44, pp. 11 - 13.

174. Die Transvaler, 15/4/1965.

krediet dat hy die Sessiekomitee onder voorsitterskap van B Muller opdrag gegee het om rekeningstelsels na te gaan wat uiteindelik verdere wanpraktyke uitgewys het wat deur Odendaal reggestel kon word.

Die vraag ontstaan of Odendaal nie in sy tyd as Administrateur te waagmoedig was nie. Hy moes groot bedrae geld bestee om veral skole en hospitale daar te stel om aan die groter behoeftes te voldoen. Of die oprigting van die nuwe Provinsiale Gebou in Pretoria, die beplande Provinsiale Gebou in Johannesburg en die twee teaterkomplekse vir onderskeidelik Pretoria en Johannesburg werklik in daardie stadium bekostig kon word, bly 'n ope vraag.

S G J van Niekerk, Odendaal se opvolger, verklaar op 9 Augustus 1966 in die Raad dat die aansienlike styging in boukoste oor die laaste twee jaar die werksaamhede van die Werke-departement in 'n baie groot mate beïnvloed het. Alhoewel baie meer geld aan kapitaaldienste gedurende die boekjaar 1965/66 as in vorige jare bestee is, was daar nog 'n groot aantal geboue op die program. Benewens die nuwe geboue en uitbreidings aan bestaandes om voorsiening te maak vir die vinnige uitbreiding en ontwikkeling, was dit steeds volgens Van Niekerk nodig om geboue te hernu of te vervang om aan verhoogde standaarde te voldoen.

Die belangrikste aspek wat in Van Niekerk se rede na vore getree

het, was die feit dat, as gevolg van die buitengewone styging in die koste die beskikbare fondse van die Werke departement vroeg in die tweede helfte van 1964 uitgeput was. Die gevolg was dat geen verdere tenders aangevra kon word vir die uitvoering van kapitaaldienste nie. Van Niekerk kon ook meld dat daar binnekort 'n begin gemaak sou word met die uitgrawings vir die ondergrondse parkeerterrein op Republiekplein waar die ou Pretoriase Produktemark voorheen gehuisves was, en waar die Pretoriase Opera- en Kleintheater-kompleks opgerig sou word.¹⁷⁵ Hier wil dit voorkom asof Van Niekerk as Administrateur die resultate van Odendaal se oorywerige en rojale bou-ondernemings geërf het; Odendaal het progressief gedink en groot aangepak.

Odendaal was 'n bekwame en suksesvolle Administrateur wat vir heelwat vernuwings in die Transvaalse Provinsiale Raad gesorg het. Hy was besonder gelukkig dat hy verder deur 'n bekwame amptenary gesteun is, terwyl die Provinsiale Raad en veral sy L U K's hom in baie opsigte gedra het. Sy diepgaande kennis op alle terreine van die Provinsiale Administrasie, gepaard met sy kragdadige persoonlikheid, het hom resultate op verskeie terreine laat behaal. Daar moet egter nooit uit die oog verloor word nie dat Odendaal Administrateur was gedurende 'n tydperk in die geskiedenis van die Republiek van Suid-Afrika, maar veral van Transvaal, toe ongekende industriële ontwikkeling en 'n gunstige goudprys met gepaardgaande groei op alle terreine aan die orde van die dag was. Finansiële voorspoed het ook uiteindelik Odendaal se suksesse verseker.

175. Provinsiale Raad van Transvaal : Openingsrede
S G J van Niekerk, 9/8/1966

HOOFSTUK 4

TRANSVAALSE ADMINISTRATEUR, 1958 - 1966:

OPENBARE BEDRYWIGHED

DIE ADMINISTRATEURSWONING

Die woning wat Odendaal en sy gesin op die hoek van Dumbartonweg en Kerkstraat, Pretoria, op 12 Desember 1958 betrek het,¹ is reeds in 1937 vir die Administrateurs van Transvaal voltooi. Hierdie woning was, wat sy beplanning betref, beide 'n amps- en gesinswoning, omdat die Odendaals permanent daar gewoon het.²

In 1959 is daar gevoel dat die woning 'n paslike naam moes kry, iets waarmee die publiek van Transvaal kon identifiseer. Daarmee saam moes die jeug veral betrek word. Daar is besluit dat alle Transvaalse skole aan 'n kompetisie sou deelneem om 'n geskikte naam vir die woning te vind. Die leerling wie se voorstel aanvaar word, sou £5 en sy of haar skool £25 met die poging kon inpalm. Die wenner van die wedstryd was Elizabeth M de Kock, 'n Standaard VI-leerling van die Afrikaans Hoër Meisieskool in Pretoria. Sy was die dogter van die bekende historikus, prof dr Willem J de Kock. Die naam wat sy voorgestel het, was Over-Vaal. Voortaan sou die ampswoning onder hierdie naam bekend staan. Die wenner het die naam soos volg gemotiveer:

-
1. Brief mev M J Odendaal - J W de Villiers, 31/8/1988.
 2. J Ploeger : Over-Vaal Die Geskiedenis van 'n Ampswoning, pp. 40 - 49.

- (a) Dis die ou Voortrekkers se naam vir Transvaal;
- (b) Dis dieselfde in Engels;
- (c) Dis waar die man woon wat oor Transvaal gestel is.³

In 1958, met die koms van die Odendaals, is ook groot veranderinge in die meublement en die inwendige voorkoms van die Administrateurswoning aangebring. Die bestaande meubels is gedeeltelik vervang, hernu of verander en terselfdertyd het nuwe meubels hul intrede gedoen. Verder is bestaande tapyte gedeeltelik vervang en het skilders vir die aanbring van nuwe kleurskemas gesorg.

Mev Odendaal herinner haar hoe sy en Odendaal met die vier L U K's in gesprek geraak het tydens 'n onthaal wat uiteindelik op die herbeplanning van die ampswoning uitgeloop het.⁴ Die L U K's was S G J van Niekerk, T T Bielski, P Z J van Vuuren en R S Ferreira.⁵ Mev Odendaal het die L U K's deur die Administrateurswoning geneem en almal het daar besluit om Over-Vaal 'n ampswoning te maak waarop die Provinsie trots sou kon wees. Hoeveel van mev Odendaal se oorredingsvermoë bygedra het tot hierdie besluit, kan maar net geraai word.⁶ Dr Van Niekerk herinner hom dié besoek en onthou ook dat P Z J van Vuuren versoek is om opdrag te gee vir die nodige veranderinge. Van Vuuren was die L U K belas met geboue.⁷

Die Odendaals het saam met 'n binnehuisversierder na Johannesburg gegaan en Over-Vaal verander in 'n pragtige ampswoning waar hulle

-
- 3. J Ploeger : Over-Vaal Die Geskiedenis van 'n Ampswoning, pp. 72, 100.
 - 4. Onderhoud met mev M J Odendaal, 6/7/1990.
 - 5. Onderhoud met dr S G J van Niekerk, 25/10/1991.
 - 6. Onderhoud met mev M J Odendaal, 6/7/1990.
 - 7. Onderhoud met dr S G J van Niekerk, 25/10/1991.

met trots buitelandse besoekers kon onthaal. Volgens mev Odendaal het hulle die ampswoning se oorspronklike plan bekyk en die "Ladies Boudoir" (Dameskamer) wat daarop aangedui was, vergelyk het met die werklike vertrek. Dit was in werklikheid 'n stoorkamer waar ou meubels en stoele gebêre was. Dit is toe so verander dat dit werklik 'n Boudoir geword het waar gaste onthaal kon word. As Administrateurspaar moes die Odendaals vir talle onthale regstaan.

Omdat hulle nie gedurig 'n rits klein aandetes wou gee nie, is 'n ander plan beraam. Die groot stoep agter die ampswoning is met glas toegebou en 'n ligte pers looper op die vloer en bypassende gordyne is aan die vensters aangebring. Dit was toe 'n ideale plek om gemaklik oor 'n honderd gaste op 'n warm ete te onthaal. Met die toegebooue stoep kon die Administrateurspaar baie mense met een slag betrek, met gehuurde kelners en blommerangskings.⁸ Odendaal het sy erkentlikheid betoon en die Provinsiale Raad bedank vir die verbeterings wat in die Administrateurswoning aangebring is, tesame met die nuwe meubels wat aangekoop is.⁹

Dit wil voorkom asof die Administrateurswoning vir die eerste keer sedert 1937 werklik tot sy volle reg gekom het met die koms van die Odendaals in 1958.

8. Brief mev M J Odendaal - J W de Villiers, 31/8/1988.

9. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 4,9/6/1959 D1 18, p. 135.

ONTHALE, FUNKSIES EN VOLKSFEESTE

Toe die Odendaals hul intrek in Over-Vaal geneem het, was daar 'n groot parkeerarea vir al die motors van die gaste by onthale aan die voorkant van die gebou. Die Odendaals het besluit om dié area te omskep in 'n groot grasperk omrand met struike. 'n Suijfonteintjie onder die groot ou peperboom voor die woning het oor klippe geloop na nog 'n peperboom heel onder in die tuin. Omdat die grond skuins afloop, het die stroompie water onder in 'n dammetjie geloop waar daar altyd twee spierwit eende geswem het. Die tuin was so pragtig dat die Odendaals ook onthale daar gegee het. Volgens mev Odendaal het hulle talle briewe van gaste ontvang wat hulle gelukgewens het met die puik etes in die tuin. Onder andere het een buitelandse ambassadeur geskryf dat dit die eerste keer in sy lewe was dat hy hom in 'n eetkamer bevind waar die mure pampasgras en struike was, die ligte 'n volmaan en die musiek dié van paddakore in die stroompie water.¹⁰

Uit voorafgaande is dit duidelik dat Odendaal 'n voorslag vrou aan sy sy gehad het wat kon raakvat en die sosiale eise wat aan haar as Administrateursvrou gestel was, met groot gracie en gemak kon hanteer.

Die Odendaals kon nou met swier onthaal, soos blyk uit die onthale wat in dié tyd by Over-Vaal aangebied is.¹¹

Mnr H A S Biedemann, bestuurder van die T P A-restaurant in die

10. Brief mev M J Odendaal - J W de Villiers, 31/8/1988.

11. Die Transvaler, 2/10/1964.

nuwe Provinsiale Gebou, was vir die voorbereidings van die etes verantwoordelik. Dinsdagaand 29 September 1964 was teenwoordig die Staatspresident en mev Swart en agt Kabinetsministers en hul gades, verskeie hoofde van buitelandse sendings, Volksraadslede, lede van die Uitvoerende Komitee, Provinsiale Raadslede, senior Staatsamptenare en talle ander vooraanstaande persone. Woensdagaand 30 September 1964 was die Eerste Minister en mev Verwoerd onder die gaste sowel as vyf Kabinetsministers en hul gades, hoofde van buitelandse sendings, Volksraadslede, lede van die Uitvoerende Komitee, Provinsiale Raadslede, senior Staatsamptenare en ander hoogwaardigheidsbekleërs.¹² Die Odendaals moes ook talle ander onthale bywoon. Gedurende November 1958 is die Odendaals op 'n eetmaal in Johannesburg onthaal waartydens die administratiewe amptenare van die Nasionale Party van hulle afskeid geneem het. Odendaal was baie jare lank voorsitter van die Finansiële Komitee van die Nasionale Party in Transvaal. As Administrateur sou hy nie geleentheid hê om sy pligte as voorsitter na te kom nie.¹³

Odendaal was van vroeg af, soos reeds vermeld, 'n ywerige rugby-entoesias. Dit moes vir hom 'n besondere eer gewees het om die besoekende All Black Rugby-toerspan op 20 Junie 1960 in die Constantia-klub, Pretoria, te onthaal.¹⁴ 'n Ander belangrike besoeker uit die buiteland was Harold Macmillan, Premier van Brittanje. Tydens sy besoek aan Suid-Afrika het die Odendaals die Macmillans gedurende Januarie 1960 in Over-Vaal onthaal.¹⁵ Die Opposisie was nie baie gelukkig oor die lys van genooïdes

12. Die Vaderland, 3/10/1964.

13. Die Transvaler, 3/11/1958.

14. The Pretoria News, 21/6/1960.

15. The Pretoria News, 30/1/1960.

vir hierdie funksie nie en het Odendaal na die funksie skerp in die Raad daaroor gekritiseer. Die V P se groot beswaar was dat Macmillan 'n uitgelese besoeker was en volgens hulle moes die hele Provinsiale Raad na die onthaal uitgenooi gewees het.

Odendaal se verweer was dat hy 'n vooropgestelde lys van genooide gaste van die Regering ontvang indien hy namens die Regering 'n hooggeplaasde persoon moet onthaal, soos die geval met Macmillan was. Hy is verplig om in so 'n geval streng by protokol te hou. Hy het in die Raad erken dat hy persoonlike versoeke van Raadslede ontvang het om hulle op die gastelys te plaas. Hy het egter ferm standpunt hieroor ingeneem en geen uitsonderings gemaak om een persoon bo 'n ander voorkeur te gee nie.¹⁶ Selfs onder die oënskynlik mees ontspanne oomblikke soos hierdie soort funksies, moes Odendaal protokol handhaaf as eerste burger van sy provinsie en regverdigheid laat geld.

Omdat Odendaal direk met die Provinsiale Raad gemoeid was, het hy en sy eggenote op 14 Mei 1963 en 12 Mei 1964 die Raadslede en senior amptenare van die Administrasie op buffet-etes onthaal. Ook die Parkeraad was 'n werkkring waar Odendaal nou betrokke was. Daarom het dr Rocco Knobel as Direkteur van Nasionale Parke op 26 November 1962 die Odendaals in die Constantia-klub onthaal.¹⁷

Dit is van Odendaal as Administrateur verwag om uitnodigings na hoogwaardigheidsbekleërs se funksies by te woon en daarom was

16. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 18/2/1960 D1 4, pp. 83 - 84.

17. Die Transvaler, 29/11/1962; 17/5/1963; 12/5/1964.

die Administrateurspaar teenwoordig by die banket wat aangebied is toe adv C R Swart op Vrydag 31 Mei 1961 as Staatspresident ingehuldig is.¹⁸ Ook was die egpaar daar toe die Staatspresident 'n tuinfees op 25 Oktober 1961 in Pretoria gehou het, die eerste tuinfees na die totstandkoming van die Republiek van Suid-Afrika.¹⁹ Daar is selfs van die Administrateurspaar verwag om na Kaapstad af te reis indien hulle daar sosiale pligte namens die provinsie Transvaal moes vervul. Op 1 Februarie 1962 het Odendaal die muurwapen wat die Transvaalse Uitvoerende Komitee vir die nuwe posboot Transvaal Castle geskenk het, op die vaarttuig onthul. Die Voorsitter van die Union Castle Line, Sir Nicolas Cayzer, was ook teenwoordig.²⁰

As Administrateur is daar van Odendaal verwag dat hy hom sou vereenselwig met sy volk se verlede. Daarom was hy byvoorbeeld beskermheer van die Hertzogmonumentfonds. Op Vrydag 17 Junie 1964 het kommandant-generaal P H Grobbelaar van die Weermag 'n bedrag van R2 188 aan Odendaal oorhandig by die Verdedigingshoofkwartier in Pretoria ten bate van dié Fonds.²¹ Hy was nie verder veel betrokke by die bedrywighede rondom hierdie Fonds nie. Wat wel hier van belang is, is die feit dat Odendaal hom vereenselwig het met die bestaan van so 'n Fonds. Jack Steyl verklaar in 'n onderhoud met skrywer dat Odendaal werklike erns gehad het met die behoud van monumente en ander tasbare bewyse uit die verlede. Vir Odendaal kon 'n volk sy identiteit behou as sy kinders herinner word waarvandaan hulle kom en wie hul voorouers was. Hierdie opinie het Odendaal vir

18. The Pretoria News, 1/6/1961; Die Transvaler, 1/6/1961.

19. The Pretoria News, 26/10/1961.

20. Rand Daily Mail, 5/2/1962; Die Transvaler, 3/2/1962.

21. Die Transvaler, 18/6/1964.

alle bevolkingsgroepe gehandhaaf.²² Ook volgens mev Odendaal het Odendaal funksies waar die verlede ter sprake was en waar hy moes optree, met groot erns benader en dit nie net as bloot pligpleging gesien nie.²³

Die Transvaler van 17 Oktober 1964 berig dat Odendaal ten tye van sy besoek aan die Pretoriase Onderwyskollege verklaar het dat die volkshelde van die Afrikaner deur die nageslag onthou moes word. Hy het die woord gevoer by die jaarvergadering van die Louis Tregardt trek-monumentfonds wat by dié Onderwyskollege gehou is. Odendaal het gesê dat jare na Tregardt se oorlye 'n blywende verbinding tussen Pretoria en Lourenco Marques (nou Maputo) tot stand gekom het. Hy het gesê dat Tregardt se nagedagtenis in ere gehou moes word.²⁴

Die Odendaals het op 29 November 1960 hoogwaardigheidsbeksleërs namens die Uniefeskomitee onthaal. 'n Aantal herdenkingstukke is by hierdie geleentheid uitgedeel, onder andere aan dr H F Verwoerd en Odendaal. Dr T E Dönges het as voorsitter van die Uniale Feeskomitee die oorhandiging gedoen.²⁵ Ook tydens die Republiekfeesvierings van 1965 het Odendaal 'n redelik prominente rol gespeel. Op 1 Maart 1965 het die Republiekfeeskomitee wat al die reëlins vir Pretoria moes behartig, byeengekom om die vyfde herdenking van Republiekwording in 1966 te bespreek. Odendaal het op hierdie Komitee gedien. Dis te verstaan dat 'n fees van so 'n omvang groot organisasie sou verg en talle studies gemaak sou moes word om 'n program vlot te laat

22. Onderhoud met mnr J H Steyl, 25/4/1990.

23. Onderhoud met mev M J Odendaal, 31/8/1988.

24. Die Transvaler, 17/10/1964.

25. Die Transvaler, 1/12/1960.

verloop.²⁶ Daarom het die Nasionale Programkomitee, wat nie net Pretoria nie, maar die hele land verteenwoordig het, vir die Republiekfees op 30 April 1965 in Pretoria vergader. Die voorsitter was senator Jan de Klerk, minister van Binnelandse Sake. Die ander lede van die Komitee het bestaan uit die vyf Administrateurs; mnr W C du Plessis (S W A), J W J C du Plessis (O V S), Odendaal vir Transvaal, J N Malan (Kaapland), en Theo Gerdener (Natal).²⁷

26. The Pretoria News, 2/3/1965; Die Transvaler, 2/3/1965.

27. Rand Daily Mail, 1/5/1965; Die Transvaler, 1/5/1965.

FONDSE

Odendaal het 'n besondere bydrae tot die uitbouing van verskeie fondse gemaak.

'n Fonds wat vir Odendaal baie na aan die hart gelê het, was die projek om 'n monument vir sy boesemvriend, Strijdom, op te rig. Ten einde so 'n projek aan die gang te kry, is daar op 4 November 1964 'n vergadering in minister Jan de Klerk se kantoor in Pretoria gehou. Hierdie vergadering is in opdrag van dr Verwoerd deur minister Jan de Klerk belê. Aanwesig by die geleentheid was minister Jan de Klerk, S G J van Niekerk, J A Hurter, J H Steyl en J P van der Spuy. M V Jooste kon nie die vergadering bywoon nie. Op hierdie vergadering onder voorsitterskap van Jan de Klerk is die Breë Oproepkomitee vir die J G Strijdom Monumentfonds tydelik in die lewe geroep met as voorsitter S G J van Niekerk, J A Hurter (penningmeester) en J P van der Spuy as sekretaris. Die doel van die Breë Oproepkomitee was om die projek aan die gang te kry en solank insamelings vir 'n monument te begin. Daarna sou die Finansiële Komitee van die Nasionale Party volle toesig oor die insameling hou. Die Breë Oproepkomitee het besluit dat die volgende persone wie se name onderstreep is, gevra sou word om met die insameling te begin by diegene wie se name langsaan verskyn:

S G J van Niekerk : F H Odendaal, J H Pretorius, J G H van der Wath, S J Botha, R S Ferreira en E Rood.

F H Odendaal : oud-min S P le Roux

J A Hurter : A J du Toit

J de Klerk : prof S du Toit

J H Steyl : H L du Toit

dr P G I Koornhof : J G van der Merwe

J P van der Spuy : E Cuyler en dr J J van Tonder²⁸

Ten einde die insamelingsveldtog te bespoedig het dr Verwoerd besluit om 'n Dagbestuur saam te stel. In 'n brief gedateer 17 Mei 1965 meld dr Verwoerd aan J H Steyl, Hoofsekretaris van die Nasionale Party, dat dié Dagbestuur eintlik alle reëlings rondom die Strijdom monument sou oorneem. Dié persone sou bestaan uit Odendaal as voorsitter, ministers Schoeman, De Klerk, Nel, Serfontein, P W Botha, Maree en adjunk-minister Van der Wath, terwyl Jack Steyl die sekretaris sou wees.²⁹

Die hoofdoel van die Strijdom Monumentfonds, volgens die grondwet van die Fonds, sou wees om minstens R250 000 vir die oprigting van 'n waardige gedenkteken in Pretoria in te samel. Hierdie gedenkteken sou 'n blywende hulde aan Strijdom wees. Voorts sou uit dié Fonds ook 'n borsbeeld van die ontslape premier verkry word wat aan die Volksraad geskenk sou word. Ten einde volle beheer oor die Fonds uit te oefen is 'n Raad van Trustees benoem. Dié Raad sou weer verantwoording doen teenoor die Finansiële Komitee van die Nasionale Party. Die Raad van Trustees was die volgende persone:

-
- 28. INEG, PV35, J G Strijdom Monumentfonds, Lêer 1/5/2/1/1, 7 November 1964 - 25 November 1965, Notule van vergadering van die Finansiële Komitee; 4/11/1964.
 - 29. INEG, PV35, J G Strijdom Monumentfonds, Lêer 2/20/1/1, 10 November 1964 - 23 November 1966, Brief H F Verwoerd - J H Steyl, 17/5/1965.

F H Odendaal (voorsitter)

ministers B J Schoeman

J J Serfontein

M D C de Wet Nel

W A Maree

P W Botha

adj-min J G H van der Wath

J H Steyl (sekretaris)³⁰

Die Dagbestuur waarvan Odendaal die voorsitter was, het op 1 Julie 1965 vir die eerste keer in Odendaal se kantoor in Pretoria vergader. By die geleentheid was Odendaal, S G J van Niekerk, J H Steyl en J P van der Spuy teenwoordig. Die oproep wat dr Verwoerd tot die volk sou rig in verband met die Fonds is bespreek en daar is besluit dat S G J van Niekerk die bewoording van die oproep aan die Eerste Minister vir goedkeuring sou voorlê. J P van der Spuy sou verantwoordelik wees vir die druk van kollektelyste en briefhoofde vir die Fonds.

'n Lopende bankrekening is by Volkskas in Johannesburg geopen, terwyl S G J van Niekerk, J A Hurter, J H Steyl en J P van der Spuy gemagtig is om tjeks en finansiële stukke te teken. Daar is verder besluit dat in Kaapland, die O V S, Natal en Suidwes-Afrika Provinsiale Komitees tot stand moes kom. Hierdie Komitees moes onder die leiding van die Finansiële Komitee die insameling in hul onderskeie gebiede deur die Partykanale organiseer. Vir Transvaal het die Dagbestuur besluit

30. INEG, PV35, J G Strijdom Monumentfonds, Lêer 2/20/1/1/1, 10 November 1964 - 23 November 1966, Brief J P van der Spuy - J de Klerk, 12/5/1966.

dat in alle Nasionale kiesafdelings 'n Insamelingskomitee gestig sou word, bestaande uit die Volksraadslid, lid van die Provinsiale Raad, die hoofbestuurslid en die voorsitter en sekretaris van die Afdelingsbestuur met die voorsitter van die Afdelingsbestuur as sameroeper. Voorts is daar besluit dat studenteliggame en skole aangemoedig sou word om in te samel, mits hulle dit tot hul eie geledere beperk en in samewerking met hul naaste partytak optree.³¹

Die versoeke wat die Dagbestuur aan die publiek gerig het, het redelike goeie resultate getoon. Op 4 November 1965 het Odendaal byvoorbeeld 'n tjek van R800 in ontvangs geneem. Dit was die grootste bedrag wat in daardie stadium vir die onderneming geskenk is. Die gebeurtenis het plaasgevind by die Hoërskool Wonderboom in Pretoria waar die tjek deur P G Nel, onderhoof en insamelaarsorganiseerder, aan Odendaal oorhandig is.³²

Die laaste vergadering waar Odendaal teenwoordig was waar die J G Strijdom Monumentfonds ter sprake was, is die Dagbestuursvergadering wat op 25 November 1965 in J de Klerk se kantoor in Pretoria gehou is. Die Fondsorganiseerder kon by dié geleentheid aan Odendaal rapporteer dat die totale beloftes vir bydraes tot die Fonds tot 24 November 1965 die bedrag van R118 000 beloop het, terwyl die bedrag wat reeds ontvang is, R47 948 was. Daar word ook vermeld dat die Nylstroomse Stadsraad R500-00 bewillig het op voorwaarde dat 'n replika van die standbeeld in Nylstroom opgerig moes word.

31. INEG, PV 35, J G Strijdom Monumentfonds, Lêer 1/5/2/1/1, 7 November 1964 - 25 November 1965, Notule van vergadering van die Dagbestuur, 1/7/1965.

32. Die Transvaler, 5/11/1965.

Die vergadering het egter besluit dat geen voorwaardelike skenkings aanvaar kon word nie. Minister de Klerk het ook onderneem om die Eerste Minister in te lig oor die trae reaksie van sommige van die provinsies, veral die O V S en Kaapland. Die redes wat aangevoer is, is dat Kaapland in daardie stadium nog besig was om die D F Malan-fonds af te handel. Die Vrystaat het 'n Insamelingskomitee onder voorsitterskap van minister J J Fouché gestig en 'n openbare oproep gedoen, maar geen kollektelyste is aan die publiek uitgestuur nie.³³ Dit wil dus voorkom asof Odendaal en sy bestuurslede teen 25 November 1965 teleurstellende reaksie van die publiek ten opsigte van die insamelingsveldtog verkry het.

Dit was egter nie vir Odendaal beskore om die J G Strijdom Monumentfonds se resultate op Strijdomplein te sien realiseer nie. The Pretoria News van 12 Februarie 1966 berig: "It was characteristic of him [Odendaal] that even on his deathbed he was occupied with the memorial to the late Mr Strijdom which he now would never see erected ..."³⁴ Hierdie taak sou hy aan ander moes oorlaat. Jack Steyl herinner hom dat dr H F Verwoerd hom as Hoofsekretaris van die Nasionale Party in Transvaal gedurende 1966 opdrag gegee het om die verantwoordelikheid van die Fonds aan die volgende Administrateur oor te dra.³⁵

Die uiteindelijke bedrag waarop die onkoste van die Strijdom monument op Strijdomplein in Pretoria te staan gekom het, was R212 000.³⁶ By voltooiing van die Strijdom monument is die surplus

-
- 33. INEG, PV35, J G Strijdom Monumentfonds, Lêer 1/5/2/1/1, 7 November 1964 - 25 November 1965, Notule van die vergadering van die Dagbestuur, 25/11/1965.
 - 34. The Pretoria News, 12/2/1966.
 - 35. Onderhoud met mnr J H Steyl, 25/4/1990.
 - 36. INEG, PV28, J G Strijdom Monumentfonds, Lêer 40, Finale Rekeninge en Balansstaat J G Strijdom Monumentfonds, 8/4/1968.

fondse na die H F Verwoerd Trust Fonds oorgedra.³⁷

Hierdie Fonds is gestig kort na die eerste aanslag op dr Verwoerd se lewe in April 1960.³⁸ Op 25 April 1960 het dertig afgevaardigdes en ander geesdriftiges in die Raadsaal in Pretoria vergader. Diegene se doelwit was om 'n fonds te stig om Verwoerd te huldig. Die vergadering was onder voorsitterskap van prof C L de Jager wat ook die oorspronklike inisiatief aan die dag gelê het om so 'n fonds in die lewe te roep.³⁹ Dr Verwoerd was ook by die vergadering teenwoordig. Hy was volgens dr P J Meyer in sy publikasie Nog nie ver genoeg nie, só beïndruk met die mediese versorging wat hy geniet het, dat hy wou sien dat iets vir die hospitaal en verpleegsters van die Pretoriase Hospitaal gedoen word. Prof De Jager het toe voorgestel dat daar 'n vleuel by hierdie hospitaal aangebou moes word. Op sy beurt het dr Meyer gevoel dat so iets in elk geval gedoen kon word, maar dat hy eerder iets anders in gedagte gehad het, iets soos 'n prys of toekenning aan verdienstelike gevalle.⁴⁰

Die vergadering kon nie daar tot 'n definitiewe besluit kom nie en daar is besluit om later in die jaar weer byeen te kom om te besluit oor die stigting van 'n fonds. Op 15 Oktober 1960 het die groep weer eens in die Raadsaalgebou in Pretoria vergader. Teen hierdie tyd het prof De Jager reeds 'n bedrag van £2 300 in sy besit gehad. Dit het gekom van geesdriftige bydraes reg oor die land. Hierdie mense wou almal die fonds 'n werklikheid sien word.⁴¹ Die aanwesiges by die vergadering van

-
- 37. Brief mnr W G du Plessis - J W de Villiers, 29/3/1990 (Huidige sekretaris van die H F Verwoerd Trust Fonds).
 - 38. Die Transvaler, 17/8/1963.
 - 39. Brief mnr W G du Plessis - J W de Villier, 29/3/1990.
 - 40. P J Meyer : Nog nie ver genoeg nie 'n Persoonlike Rekening van Vyftig Jaar Georganiseerde Afrikanerskap, p. 84.
 - 41. Brief mnr W G du Plessis - J W de Villiers, 29/3/1990.

15 Oktober 1960 was dr H F Verwoerd, Odendaal, A E Trollip, J N Malan, M S Louw, M V Jooste, S P le Roux ds A J G Oosthuizen, J H Steyl, prof H B Thom en prof C L de Jager. Hierdie keer was Odendaal die voorsitter, terwyl prof C L de Jager as sekretaris/penningmeester opgetree het.⁴²

Odendaal het vir Verwoerd en die aanwesiges verwelkom. Hy het verduidelik waarom die behoefte vir die stigting van die fonds oorspronklik gevoel is. Volgens hom wou die Afrikanervolk iets doen om hul dank teenoor God te betuig vir die wonderbaarlike wyse waarop Verwoerd se lewe gespaar is. Odendaal het weer eens die gedagte vir die aanbou van 'n vleuel by die Pretoriase Hospitaal te berde gebring. Hy self het so 'n gedagte baie sterk onderskryf. 'n Ander gedagte wat klaarblyklik deur Odendaal geopper is, was 'n dankseggingsdiens by die Voortrekkermonument. Odendaal het egter aan die vergadering verduidelik dat Verwoerd nie gevoel het dat so iets gepas sou wees nie. So 'n huldigingsdiens kon maklik volgens Verwoerd gesien word as hulde aan sy persoon. Odendaal het dus gevoel dat Verwoerd se wense in ag geneem moes word en dat die aanwesiges liewers moes afsien van die plan. Aan hierdie versoek is voldoen en die gedagte van 'n huldigingsdiens is laat vaar. Die aanwesiges het nogtans gevoel dat iets gedoen moes word om die dag en gebeurtenis te herdenk. Die voorlopige Komitee op voorstel van dr P J Meyer het op die gedagte gekom van die stigting van 'n fonds, nagenoeg so iets soos die Nobelprys, waar 'n erepenning en geldpryse toegeken

42. Notule van die Stigtingsvergadering van die H F Verwoerd Trust, 15/10/1960 (Privaatbesit mnr W G du Plessis, huidige sekretaris van die H F Verwoerd Trust Fonds).

word aan die persoon wat uitstekende diens gelewer het op enige terrein van die volkslewe. Die persoon wat volgens die mening van die Raad van Trustees kwalifiseer, moes iets uitstaande op die terrein van die volklewe lewer. So 'n fonds sou dan in die lewe geroep word en jaarliks, indien geregverdig, sou 'n toekenning gemaak word uit die rente op die kapitaal wat so ingevorder is. Daar is besluit dat die saak heeltemal buite die party-politiek moes staan. Die algemene gevoel was om die 5 Administrateurs (S W A ingesluit) te vra om as Trustees op te tree, maar dat uit die private sektor van die volkslewe ook Trustees moes kom. Die gedagte van die fonds was nie bedoel om dr Verwoerd as persoon te huldig nie. Odendaal wou deur die fonds verder eenheid bou tussen die twee blanke taalgroepe, soos duidelik blyk uit die volgende aanhaling uit sy toespraak: "Daar word gehoop dat ons later daarin sal slaag om 'n paar Engelssprekendes op die Raad van Trustees te kry wanneer hulle sien dat dit nie 'n party-politieke, maar 'n volksaak is. Ons sal miskien mettertyd, as die Republiek eers tot stand gekom het, van ons Engelsprekende mede Suid-Afrikaners ingeskakel kry."⁴³

In sy boodskap en antwoord op Odendaal se verwelkoming het dr Verwoerd onder andere gesê dat Suid-Afrika arm is aan middels om dankbetuigings vir groot prestasies groots en algemeen sigbaar te maak. In ander ouer lande is dit die gebruik om eerbewyse te bring by wyse van titels, erelinte en medaljes. Maar Suid-Afrika het in daardie stadium niks in die siviele lewe behalwe vir dapperheid gehad nie. Suid-Afrika het wel die Hertzog-

43. Verwelkoming deur sy Edele mnr F H Odendaal Tydens Stigtingsvergadering van die H F Verwoerd Trust gehou op 15/10/1960.

en Havengapryse gehad, maar dit was suiwer verbonde aan sekere vakrigtings en aan die Afrikaanse kultuur. In 'n toenemende mate het 'n behoefte aan erkenning van algemene belang in Suid-Afrika geword. Verwoerd het sy boodskap soos volg afgesluit: "My belangstelling in hierdie saak is dus nie omdat ek verwond was, en dit tot hierdie stigting aanleiding gegee het nie, of omdat my naam nou aan die eerbewys verbind word nie. My belangstelling is omdat daarmee iets tot stand kom wat in ons volkslewe eer sal gee waar eer toekom en ook kan prikkel tot steeds groter daadkrag op alle lewensterreine."⁴⁴ Dit is dus duidelik hoekom dr Verwoerd nie die £2 300 wat bymekaar gemaak is, wou aanvaar nie. Die fondse sou dus voortaan as eerbetoon aangewend word vir landsburgers wat prestasies van nasionale betekenis sou lewer.⁴⁵

Op die Raad van Trustees is die volgende persone verkies: mnr S P le Roux, mnr J H Steyl, dr M S Louw, prof C L de Jager, prof H B Thom, dr P J Meyer, mnr M V Jooste, ds A J G Oosthuizen, mnr F H Odendaal (ex-officio sy amp as Administrateur van Transvaal), mnr J N Malan (ex-officio sy amp as Administrateur van Kaapland), mnr J W J C du Plessis (ex-officio sy amp as Administrateur van die Vrystaat), mnr A E Trollip (ex-officio sy amp as Administrateur van Natal), mnr D T dup Viljoen (ex-officio sy amp as Administrateur van Suidwes-Afrika). As voorsitter is eenparig verkies mnr F H Odendaal, en prof H B Thom as ondervoorsitter, terwyl prof C L de Jager as sekretaris /penningmeester verkies is.⁴⁶

-
- 44. Boodskap gelewer deur Sy Edele dr H F Verwoerd tydens die Stigtingsvergadering van die H F Verwoerd Trust op 15/10/1960.
 - 45. Brief mnr W G du Plessis - J W de Villiers, 29/3/1990.
 - 46. Notule van die Stigtingsvergadering van die H F Verwoerd Trust, 15/10/1960 (Privaatbesit mnr W G du Plessis); Die Transvaler, 17/10/1960.

Gedurende Junie 1960, nog voor die stigting van die H F Verwoerd Trust Fonds, het prof H B Thom as voorsitter van die Uitvoerende Raad van die F A K en Trustee van die H F Verwoerd Fonds, 'n tjek van £1000 ter stywing van laasgenoemde Fonds aan Odendaal oorhandig. Die geleentheid was die afsluiting van 'n Afrikaanse Kultureelkonferensie waar prof H B Thom as Rektor van die Universiteit van Stellenbosch ook opgetree het.⁴⁷

Op 23 Maart 1961 is die Fonds met R3 000 opgestoot toe mnr Paul Cozyn, voorsitter van Koopkrag, namens dié instelling 'n tjek aan Odendaal oorhandig het.⁴⁸ Odendaal en sy mede-bestuurslede het besluit dat daar nie jaarliks finansiële state van die Fonds bekend gemaak sou word nie, maar dat donateurs wel deur die pers aan die publiek bekend gestel sou word. Die Trustees het op 17 Oktober 1960 in Odendaal se kantoor vergader en behalwe bo genoemde besluite is daar ook ooreengekom dat die F A K genader sou word om formeel met die insameling van fondse te help. Daar is ook besluit om die uiteindelijke mikpunt van die Fonds op minstens R100 000 te stel. Die Trustees was dit eens dat die Nasionale Party nie genader sou word vir die insameling van fondse nie, omdat hulle nie 'n party-politieke kleur aan die Fonds wou gee nie; almal moes kon bydra tot die Fonds.

Daar is verder besluit dat prof H B Thom en prof C L de Jager verantwoordelik sou wees vir die prosedure wanneer 'n toekenning ter sprake was. Ondertekening van tjeks sou geskied deur die sekretaris/penningmeester, wat toe prof De Jager was, asook een

47. Die Transvaler, 27/6/1960.

48. Die Transvaler, 24/3/1960

van die lede van die Dagbestuur wat bestaan het uit Odendaal, Thom en Jooste. Die Trustees het met mekaar ooreengekom dat geen toekennings gemaak sou word alvorens die oogmerk van R100 000 bereik is nie.⁴⁹

Odendaal het sy laaste Dagbestuursvergadering vir die Raad van Trustees so ver vasgestel kon word, op 8 September 1961 bygewoon. Moontlik moes Odendaal hom weens sy druk werkprogram van die werksaamhede van die Trust onttrek en kon hy nie die vergaderings bywoon nie. In daardie stadium het die fonds soos volg daar uitgesien:

Lopende Rekening	R 5 951-26
Spaarrekening	R21 734-56
Kontant op hande	R 690-10
Bedrag in Trust by F A K	<u>R 1 216-92</u>
	<u>R29 592-84</u>

Verder was daar beloftes betaalbaar oor die periode 1962 - 1965 wat 'n totale bedrag van slegs R2 480 beloop het. Teoreties sou die Fonds teen 1965 dus slegs R32 072-84 beloop het, ver onder die mikpunt van R100 000.⁵⁰ Die Fonds was dus in Odendaal se leeftyd nog slegs in wording.

Odendaal is vroeg in sy loopbaan as Administrateur benoem as hoofbeskermheer van die Transvaalse Helpmekaar-studiefonds.⁵¹ Hierdie beweging het sy ontstaan na die 1914 Rebelle gehad toe 'n totale boete van meer as R500 000 teen die rebelle ingestel is. Hulle kon die boetes nie betaal nie. Die Burger, 'n Kaapse

49. INEG, PV93, H F Verwoerd Versameling, Lêer 1/21/3, Kantoorsake en Personeel, 1954 - 1963, Notule Raad van Trustees H F Verwoerd Fonds, 17/10/1960.

50. INEG, PV93, H F Verwoerd Versameling, Lêer 1/21/3, Kantoorsake en Personeel, 1954 - 1963, Notule Raad van Trustees H F Verwoerd Fonds, 8/9/1961.

51. Die Transvaler, 5/6/1962.

koerant wat in 1915 gestig is om as mondstuk vir die Nasionale Party te dien, het baie gehelp met die insameling van die Helpmekaarfonds, veral vir Kaapland. Nadat die rebelle se boetes betaal is, is die oortollige fondse belê en later onder andere vir 'n studiefonds aangewend.⁵²

Behoeftes het natuurlik ook in Transvaal ontstaan wat betref finansiële hulp vir veral studente. Op 17 Augustus 1963 het Odendaal 'n dinee in Johannesburg bygewoon waar die voorsitter van die Fonds, dr A J Visser, 'n toespraak gelewer het oor die doel en strewe van die Helpmekaarstudiefonds. Die grondrede vir die funksie was om propaganda vir die Fonds in Transvaal te maak.⁵³

Odendaal het 'n ernstige poging aangewend om die Fonds 'n hupstoot te gee deur aan instansies versoekskrifte te rig. 'n Goeie voorbeeld hiervan is sy brief gedateer 6 November 1963 aan Wennie du Plessis van die Departement van Inligting. In die lang verduidelikende brief verklaar Odendaal dat alle Transvaalse studente wat nie elders geldelike steun vir verdere studie kon bekom nie, op die Helpmekaar van Kaapland aangewese was tot aan die einde van 1962. In hierdie jaar is die Transvaalse Helpmekaar-Studiefonds in die lewe geroep. Odendaal het in sy skrywe verklaar dat ten spyte van volgehoue pogings om die Studiefonds te versterk, die R400 000 waaroor die Kaaplandse Helpmekaar beskik het, onvoldoende was om in die aanvraag te voorsien, en die Direksie moes noodgedwonge aankondig dat tensy

52. P W Grobbelaar (red) : Die Afrikaner en sy Kultuur D1 II, pp. 140 - 143.

53. Die Transvaler, 17/8/1963.

Transvaal 'n gereelde en ruime bydrae tot die Studiefonds lewer, Kaapland nie in staat sou wees om hulp aan Transvaalse studente vol te hou nie. 'n Bekommerde Odendaal het aan Du Plessis verduidelik dat Transvaal om hierdie rede verplig was om vir sy eie behoeftes voorsiening te maak.

Met die oog op die belangrikheid van die saak is in oorleg met die bestaande Helpmekaar-organisasie 'n begin gemaak om 'n selfstandige studiefonds in Transvaal te stig. Die stigting van die Transvaalse Helpmekaar-studiefonds kragtens artikel 21 van die Maatskappywet het op 2 Maart 1962 plaasgevind. Teen 6 November 1963 is 'n bedrag van R56 000 aan kontant ingesamel, terwyl vaste beloftes oor 'n tydperk van vyf jaar ten bedrae van R92 000 gegee is, 'n teoretiese totaal dus van ongeveer R148 000.

Uit Odendaal se skrywe blyk dit dat gedurende 1963 38 studente deur middel van lenings gehelp is. Die voorwaardes waarop lenings aan studente toegestaan is, was kortliks die volgende:

- a) Slegs lenings, nie beurse nie, word toegestaan;
 - b) Rente beloop 3% per jaar vir die normale duur van die studie en daarna 6% per jaar;
 - c) Die maksimum bedrag wat geleen is, was R200 per jaar weens beperkte fondse;
 - d) Finansiële hulp sou toegestaan word slegs vir voltydse studie aan 'n S A Universiteit;
 - e) Lenings was beskikbaar aan sowel Afrikaans- as Engels-sprekende studente;
-

- f) Bevredigende borge is vereis, terwyl lenings onderworpe was aan bevredigende vordering.

Odendaal se groot bekommernis was die feit dat groot getalle voornemende blanke studente nie verder kon studeer weens 'n geldgebrek nie. Hy het gevoel dat Suid-Afrika so 'n toedrag van sake nie kon bekostig nie. Odendaal se argument was verder dat meer as die helfte van 1962 se matrikulante uit Transvaal gekom het. Transvaal het volgens hom dus 'n groot verpligting teenoor die Fonds gehad. Odendaal het sy brief aan Du Plessis afgesluit: "Omdat ek weet dat dit u erns is om hierdie baie ernstige vraagstuk te help oplos, nader ek u organisasie dus met die groot vrymoedigheid om nie net heel spoedig 'n aansienlike bydrae tot die Transvaalse Helpmekaar-studiefonds te maak nie, maar om dit ook vir minstens die volgende vyf jaar vol te hou."⁵⁴

Hoewel daar geredeneer kan word dat Odendaal hierdie soort versoekbriewe bloot uit pligpleging kon opgestel het, verklaar dr S G J van Niekerk, Odendaal se opvolger as Administrateur, dat Odendaal as Administrateur werklike erns met die opvoeding gehad het. Dit was afgesien van die feit dat hy as Administrateur Onderwys as sy portefeulje gehad het.⁵⁵ Uit hierdie oogpunt gesien moes Odendaal dus by implikasie ook erns met die Transvaalse Helpmekaar-studiefonds gehad het en dit nie slegs as uitvoering van sy plig gesien het nie.

Op 1 Desember 1964 het Odendaal die geleentheid gehad om as

-
54. INEG, PV188, Wennie du Plessis Versameling, Lêer 23, Kantoor sake, 18 Oktober 1963 - 31 Desember 1963, Brief Odendaal - W du Plessis, 6/11/1963.
55. Onderhoud met dr S G J van Niekerk, 25/10/1991.

spreker vir die Transvaalse Helpmekaar-studiefonds op te tree. By hierdie geleentheid het hy tydens 'n lede-vergadering van die Fonds 'n toespraak gelewer en die volgende punte geopper. Teen Desember 1966 het die Fonds reeds R100 000 in kontant ingesamel. Saam met beloofde bydraes het die Fonds reeds R220 000 beloop. Die doelwit wat in 1960 gestel is was om R500 000 in die eerste vyf jaar (dus teen 1967) in te samel. Odendaal het in sy toespraak verklaar dat Suid-Afrika uiteindelik 'n hoë prys gaan betaal vir die groot potensiaal wat nie die geleentheid gebied is om verder te studeer nie. Ook vir die behoud van sy eie, het Odendaal gesê, moes die blanke van Suid-Afrika 'n finale standpunt inneem teenoor die belegging in onderwys en daar moes gewaak word dat hierdie feit nie later so oorbekend klink dat daar nie meer gehoor aan gegee word nie. Naskoolse opleiding was volgens hom 'n voorvereiste vir 'n redelike mate van professionele sekuriteit en dit was juis hier waar die Helpmekaar-studiefonds sy hand tot die jeug uitstrek.

Odendaal het gesê dat dit beter is om 'n ekstra R1 000 aan 'n kind se opvoeding te bestee as om dit vir hom in 'n testament na te laat. Die keuse vir Suid-Afrika, volgens Odendaal was om te betaal vir onderwys of te betaal vir onkunde.⁵⁶

Ten spyte van Odendaal en ander se pleidooie het die Transvaalse Helpmekaar-studiefonds sedert 1964 tot aan die begin van 1966 nie 'n drastiese toename getoon nie en het die totale bedrag aan kontant en beloftes rondom die bedrag van R220 000 gebly, wat

56. Die Transvaler, 2/12/1964.

steeds ver onder die mikpunt van R500 000 was.⁵⁷ J H Steyl getuig dat Odendaal met verskeie Provinsiale Raadslede in privaathoedanigheid gesels het en gevra het dat hulle die saak van die Transvaalse Helpmekaar-studiefonds by invloedryke vriende moes propageer.⁵⁸

57. D J Potgieter (chief ed) : Standard Encyclopaedia of South Africa Vol V, p. 480.

58. Onderhoud met mnr J H Steyl, 3/2/1992.

DIE AFRIKAANSE PERSWESE

Odendaal was in 'n mindere mate gemoeid met die perswese. Hy was van vroeg af verbonde aan die Afrikaanse Pers Beperk en Dagbreekpers. Hierdie twee maatskappye sou in 1962 uiteindelik amalgameer in die Afrikaanse Pers (1962) Beperk.⁵⁹ Sedert 1928 het Odendaal saam met adv J G Strijdom aandeel in die Afrikaanse Pers Beperk gehad.⁶⁰ Dié maatskappy het sy ontstaan reeds in 1912 gehad toe Harm Oost 'n weeklikse koerant, De Week, in 1912 in Pretoria gepubliseer het. Hieruit het die Noordelike Drukkersmaatskappy ontwikkel wat in 1915 in Pretoria gestig is. Dié maatskappy het op sy beurt die koerant, Ons Vaderland gepubliseer. Die Afrikaanse Pers Beperk het in 1931 sy ontstaan hieruit gehad en generaal J B M Hertzog en minister N C Havenga was die twee vernaamste stigters. Die groot motiveerder agter die stigting van die Afrikaanse Pers Beperk was S D (Fasie) de Wet, wat ook die eerste bestuurder van die maatskappy was.⁶¹

Die ander maatskappy waarmee Odendaal uiteindelik gemoeid sou wees, was die Dagbreekpers Beperk wat in 1947 gestig is. Dié groep het 'n Sondagkoerant, Dagbreek, uitgegee met M V Jooste as Besturende Direkteur en W van Heerden as Redakteur.⁶² Ten einde die finansies van Dagbreekpers Beperk te beheer, is die Dagbreektrust Beperk op 31 Oktober 1951 in Johannesburg gestig. Die eerste Direkteure was prof L J du Plessis, M V Jooste, W van Heerden, J Scott, kolonel J C McIntyre en C W Roper.⁶³

-
59. R Ainslie : The Press in South Africa Communications past and present, p. 80.
 60. Onderhoud met mev S J M Schoeman, 23/5/1987.
 61. C F J Muller : Sonop in die Suide Geboorte en groei van die Nasionale Pers 1915 - 1948, pp. 28, 82, 374, 480, 734.
 62. E Potter : The Press as Opposition The Political Role of South African Newspapers, pp. 68, 70.
 63. Akte van Oprigting van Dagbreektrust Beperk (Direksie), 31/10/1951; Sertifikaat van Inkorporasie no. 51/3758, 7/11/1951 (Perskor, Johannesburg).

In 1953 het Stratmore Investments hul belange in Dagbreekpers Beperk aan 'n groep prominente Nasionaliste onder die leiding van adv J G Strijdom verkoop.⁶⁴ Strijdom was toe reeds op die Direksie van Voortrekkerpers, nog 'n ander Afrikaanse persgroep. Hierdie groep het 'n koerant, Die Transvaler, gepubliseer wat die saak van die Nasionale Party bevorder het. Strijdom het gevoel dat as die belange van Dagbreekpers Beperk gekoop word, hierdie koerant, naamlik Dagbreek, ook tot voordeel van die Nasionale Party aangewend sou kon word.⁶⁵

Nietemin, die Dagbreekgroep het toe bestaan uit (1) Dagbreekpers Beperk (2) Dagbreektrust Beperk (Direksie) en (3) Dagbreek-trust (Beherende Trustees).

(1) Dagbreekpers Beperk

Die eerste direksie van Dagbreekpers Beperk het teen September 1953 bestaan uit 19 lede met adv J G Strijdom as voorsitter.⁶⁶

Op 28 September 1953 is Odendaal tot Direksielid verkies saam met Johannes de Klerk en Federik Simon Steyn in die plek van kol J Scott, kol J C McIntyre en generaal majoor H S Wakefield wat bedank het. Dit moet onthou word dat laasgenoemde drie persone Direkteure op die groep Strathmore Investments was wat in 1953 deur die Strijdom-groep oorgeneem is. Ander Direkteure wat ook saam met Odendaal op die Direksie by dieselfde vergadering verkies is, was

-
- 64. E Potter : The Press as Opposition The Political Role of South African Newspapers, p.68.
 - 65. B M Schoeman : Van Malan tot Verwoerd, pp. 102 - 105.
 - 66. D J Potgieter (chief ed) : Standard Encyclopaedia of South Africa Vol 1, p. 126; Notule van vergadering van Raad van Direkteure van Dagbreekpers Beperk, 28/9/1953 (Perskor, Johannesburg).

Willem Buhrmann en Willem Beyers Boshoff.⁶⁷ Odendaal het Direkteur van Dagbreek Pers Beperk gebly tot November 1969 toe sy bedanking amptelik aanvaar is deur die Direksie.⁶⁸ Sy bedanking het gevolg op 'n besluit deur die Trustees van Dagbreektrust (Beherende Trustees) dat vanaf die nuwe jaar 1959/1960 daar ingrypende veranderinge moet kom wat betref die Direksie van Dagbreektrust Beperk. Uitgesonderd die Besturende Direkteur is besluit dat Trustees van die groep nie ook Direkteure van Dagbreek Pers Beperk moet wees nie. Met die oog hierop het min J de Klerk, F H Odendaal en prof L J du Plessis hulle nie weer verkiesbaar gestel vir herkiesing vir die nuwe Direksie van Dagbreekpers Beperk vir die jaar 1959/1960 nie. In hulle plekke is benoem prof A I Malan, L V, mnre J H Steyl, L P R en W H Fourie (L V) wat reeds Secundi was.⁶⁹ Odendaal het sy bedanking gedateer 24 November 1959 aan die voorsitter van die Direksie besorg.⁷⁰ Odendaal het egter as Trustee van die Dagbreektrust (Beherende Trustees) aangebly.

(2) Dagbreektrust Beperk (Direksie)

Ten einde die werksaamhede van Dagbreekpers Beperk te bestuur, is die Dagbreektrust Beperk (Direksie) op 31 Augustus 1953 gestig. Hierdie Direksie het uit die volgende persone bestaan:
Adv J G Strijdom (voorsitter), senator H F Verwoerd,

-
- 67. Notule van vergadering van Raad van Direkteure van Dagbreekpers Beperk, 28/9/1953 (Perskor, Johannesburg).
 - 68. Ibid., 27/11/1959.
 - 69. Notule van vergadering van Raad van Direkteure van Dagbreekpers Beperk, 27/11/1959.
 - 70. Brief F H Odendaal - Voorsitter Raad van Direkteure Dagbreekpers Beperk, 24/11/1959.

mnr B J Schoeman, L V, senator J de Klerk, prof L J du Plessis en mnr J C McIntyre, mnr M V Jooste, mnr W van Heerden en mnr M E J van Rensburg, Hoofsekre-
taris.

Weens die probleem om gereeld 'n Direkteurskworum op Raads-
vergaderings te hê, is besluit om die dienende agt Secundi
Trustees van die Dagbreektrust as Secundi Direkteure van
hierdie maatskappy aan te stel, wat dus die onderstaande
persone saam met die Direksie ingesluit het. Die
Secundi Direkteure sou dus vir die Direkteure instaan as
laasgenoemde dalk nie aanwesig by 'n vergadering kon wees
nie.

Direkteur

adv J G Strijdom
dr H F Verwoerd
B J Schoeman
Jan de Klerk
prof L J du Plessis
M V Jooste
J C McIntyre

Secundi

Frans Hendrik Odendaal
Michael Daniel C de Wet Nel
Jozua Francois Naude
Avril Ire Malan
Francois Jacobus du Toit
Jan van Wyk de Vries
Arthur Henry Johnstone⁷¹

Met adv J G Strijdom se siekte en toenemende afname in
kragte het hy gevoel dat Odendaal sy plek moes oorneem, en
op 30 Junie 1958 is Odendaal as volwaardige Direkteur van
Dagbreektrust Beperk verkies.⁷²

71. Notule van vergadering van Direkteure van Dagbreektrust
Beperk, 27/5/1955.

72. Ibid., 30/6/1958.

(3) Dagbreektrust (Beherende Trustees)

Die Beherende Trustees moes oorkoepelend beheer oor die belange van die Dagbreek-groep uitoefen. Die Trustees sou volmag hê om die sake en eiendom van die maatskappy te beheer, terwyl die Direksie slegs bestuursfunksies namens die Beherende Trustees gehad het.⁷³

Op 31 Augustus 1953 op die Stigtingsvergadering, is Odendaal as een van die Secundi Trustees op die Dagbreek-trust (Beherende Trustees) verkies. Die lede het soos volg daar uitgesien:

<u>Secundi Trustees</u>	<u>vir</u>	<u>Trustees</u>
F H Odendaal	"	J G Strijdom
M C de Wet Nel	"	Dr H F Verwoerd
J F Naude	"	B J Schoeman
prof A I Malan	"	J de Klerk
J F du Toit	"	prof L J du Plessis
A H Johnstone	"	J C McIntyre
A J J Wessels	"	W van Heerden
J van Wyk de Vries	"	M V Jooste ⁷⁴

Adv J G Strijdom het in 'n brief gedateer 20 Oktober 1953 aan die Raad van Trustees kennis gegee dat hy vir Odendaal as sy Secundus Trustee benoem,⁷⁵ en op 17 November 1958 is Odendaal as volwaardige Trustee benoem nadat adv J G Strijdom oorlede is. Die notule verklaar dat

-
73. Onderhoud met mnr J H Steyl, 16/5/1990.
 74. Notule van die Raad van Trustees van die Dagbreektrust, 31/8/1953.
 75. Brief J G Strijdom - Sekretaris van Die Dagbreektrust, 20/10/1953.

Odendaal in die vergadering verwelkom is. Verder het hy vir mnr J H Steyl as sy Secundus voorgestel. Sy voorstel is eenparig aanvaar.⁷⁶ Op dieselfde vergadering is 'n eenparige mosie van roubeklag aangeneem met die oorlye van advokaat Strijdom, terwyl dr H F Verwoerd eenparig tot voorsitter verkies is.⁷⁷

Van al die Trustees van die destydse Afrikaanse Pers (1962) Beperk is mnr J H Steyl die enigste oorlewende. In 'n onderhoud met skrywer verklaar hy dat Odendaal op moontlik drie wyses agter die skerms die belange van die Afrikaanse Pers in die algemeen probeer bevorder het. Eerstens het Odendaal by geleentheid met Steyl en Verwoerd gekonsulteer oor die hantering van oortollige kontant in die lopende rekening van Dagbreektrust. Odendaal, planmatig soos hy was, het gevoel dat beter rentekoerse op die geld verkry kon word indien dit teen goeie koerse belê word. Daar moet onthou word dat Odendaal as voormalige voorsitter van die Finansiële Komitee van die Nasionale Party daaraan gewoond was om groot bedrae geld te hanteer.⁷⁸

Die notules van die Raad van Trustees vir Dagbreektrust is baie bondig opgestel en die name van individuele Trustees word nie genoem nie. Dit wil dus voorkom asof die notule na onder andere Odendaal verwys as dit op 15 November 1960 vermeld: "Daar is besluit dat tussentydse oortollige kontant wat in die bankrekening aangehou word, in 'n rentedraende spaarrekening geplaas word ..."⁷⁹

-
- 76. Notule van die Raad van Trustees vir die Dagbreektrust, 17/11/1958.
 - 77. Ibid., 17/11/1958.
 - 78. Onderhoud met mnr J H Steyl, 3/2/1992.
 - 79. Notule van die Raad van Trustees vir die Dagbreektrust, 15/2/1960.

Tweedens, Odendaal en M V Jooste as Redakteur was ten gunste daarvan dat die groep se dagblad, Dagbreek, nie net in Transvaal gepubliseer word nie. Hulle mening was dat indien dié dagblad se sirkulasie byvoorbeeld na die ander provinsies, soos Natal en Kaapland versprei kon word, die sirkulasie aansienlik sou vergroot, sowel as die inkomste wat daaruit gehaal sou kon word. By geleentheid het Steyl as Hoofsekretaris van die Nasionale Party met dr Verwoerd en Odendaal oor partysake gesels toe die sirkulasie van Dagbreek onder ander ter sprake gekom het. Dr Verwoerd was klæarblyklik nie baie geesdriftig oor so 'n onderneming nie, maar M V Jooste, die redakteur van Dagbreek, is daarna versoek om oor die moontlikheid om die sirkulasie na die ander provinsies uit te brei, navraag te doen.⁸⁰

Hierdie onderneming is nie met veel sukses bekroon nie, want in die notule van 15 Februarie 1960 is die volgende opgeteken: "Mnr Jooste deel mee dat die Nasionale Pers voel dat 'n spesiale uitgaaf van Dagbreek vir Kaapland hulle nadelig sal beïnvloed en daar is besluit om aan te beveel om nie daarmee voort te gaan nie."⁸¹

Derdens, Jack Steyl verklaar dat dit 'n groot ideaal van Odendaal was om 'n Engelstalige Nasionale Partygesinde koerant deur die Afrikaanse pers die lig te laat sien. So 'n koerant het egter nooit in Odendaal se leeftyd gerealiseer nie, moontlik omdat die Direksie so 'n plan nie as 'n realistiese onderneming gesien het nie. So 'n voorstel is ook nooit in die notules van Dagbreektrust opgeteken

80. Onderhoud met mnr J H Steyl, 3/2/1992.

81. Notule van die Raad van Trustees vir die Dagbreektrust, 15/2/1960.

nie.⁸²

Odendaal het die gedagte van só 'n koerant by geleentheid selfs in die Provinsiale Raad geopper: "Ons kan die Engelssprekende nie bereik nie. Hy woon nie ons vergaderings by nie, sy Engelse pers plaas net wat hy wil daarin, en wat hy nog plaas, word verdraai, en dan sê hy, „Moet die mense nie glo nie." Hoe moet ons hulle bereik? Daarom sê ek vandag hier ek hoop die dag het aangebreek dat daar ook 'n Engelse nasionale dagblad in Suid-Afrika tot stand sal kom, sodat ons die Engelssprekendes kan bereik om ons standpunt aan hulle te stel."⁸³

Gedurende 1962 het Odendaal historiese oomblikke beleef toe die Dagbreekpers en die Afrikaanse Pers besluit het om saam te smelt en een van die grootste organisasies in die perswese geword het.⁸⁴ Hierdie nuwe maatskappy het op 1 Julie 1962 tot stand gekom en sou voortaan as die Afrikaanse Pers (1962) Beperk bekend staan.⁸⁵ Die Afrikaanse Pers (1962) Beperk het beheer uitgeoefen oor 'n geamalgameerde groep wat die volgende maatskappye ingesluit het:

T W Hayne Beperk

Die Afrikaanse Pers Beleggings Beperk

Vaderland Beleggings Beperk

Afrikaanse Pers Publikasies (Edms) Beperk

Afrikaanse Pers Boekhandel (Edms) Beperk

Lex-Patria Uitgewers (Edms) Beperk

O V S Afrikaanse Pers Beperk

Dagbreek-Boekhandel (Edms) Beperk

82. Onderhoud met mnr J H Steyl, 3/2/1992.

83. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 13, 14, 20, 21/5/1958 D1 6, pp. 28 - 29.

84. Die Vaderland, 15/5/1962; 16/5/1962.

85. D J Potgieter (chief ed) : Standard Encyclopaedia of South Africa Vol 1, p. 126.

Zonk Publications (Pty) Ltd
Bonapers Beperk

Laasgenoemde twee maatskappye was vir die swart verbruikers be-
doel.⁸⁶

Die Direksie van die Afrikaanse Pers (1962) Beperk het op
1 Julie 1962 uit die volgende persone bestaan:

dr H F Verwoerd
senator J de Klerk
B J Schoeman
F H Odendaal
dr M S Louw
W van Heerden
J C McIntyre
N L P van der Walt

Die laaste vergadering wat Odendaal as Direkteur bygewoon het,
was op 2 Desember 1965.⁸⁷ Odendaal het dus op die volgende
instansies gedien:

1. As Direkteur op die Dagbreekpers Beperk van
28 September 1953 tot 27 November 1959.
2. As Direkteur op die Dagbreektrust Beperk:
 - a) 27 Mei 1955 tot 29 Junie 1958 as Secundus Direkteur;
 - b) As volwaardige Direkteur, 30 Junie 1958 tot
27 November 1959.
3. As Trustee op die Dagbreektrust (Beherende Trustees):

86. Notule van vergadering van die Raad van Direkteure van
Dagbreekpers Beperk, 25/6/1962; Notule van vergadering
van Aandeelhouders van die Afrikaanse Pers (1962) Beperk,
2/12/1965.

87. Notule van vergadering vir Aandeelhouders van die Afri-
kaanse Pers (1962) Beperk, 2/12/1965.

- a) Secundus Trustee, 31 Augustus 1953 tot 16 November 1958;
 - b) As volwaardige Trustee, 17 November 1958 tot 8 Februarie 1966.
4. As Direkteur op die Afrikaanse Pers (1962) Beperk, 1 Julie 1958 tot 8 Februarie 1966.

Jack Steyl verklaar dat Odendaal tydens vergaderings van Dagbreektrust klaarblyklik die gawe gehad het om na albei kante van 'n saak te luister. Hy kon op 'n uiters skerpsinnige wyse tot die kern van 'n probleem deurdring. Volgens Steyl was hy egter altyd eerlik in sy reaksie en kon sy eie foute insien as ander hom daarop gewys het. Odendaal het nooit wrokke gedra nie. Steyl sê dat Odendaal veral lekker saam met dr Verwoerd, Ben Schoeman en Jan de Klerk gewerk het. Daar moet egter onthou word dat Steyl Odendaal se Secundus Trustee was en selde tydens vergaderings saam met Odendaal gesit het. Steyl se opmerkings oor Odendaal se optrede tydens Trustee-vergaderings berus op dit wat hy verneem het van dr Verwoerd, Schoeman, De Klerk en andere.⁸⁸

Uit al die aktiwiteite is dit duidelik dat Odendaal benewens sy menigvuldige administratiewe verpligtinge ook nog tyd ingeruim het om op velerlei ander wyses as Administrateur 'n bydrae te lewer.

88. Onderhoud met J H Steyl, 3/2/1992.

HOOFSTUK 5

BYDRAE TOT DIE KUNSTE EN NATUURBEWARING, 1952 - 1966

DIE KUNSTE

Op die gebied van die kunste het Odendaal 'n belangrike rol in Transvaal gespeel. Die stukrag agter sy belangstelling hierin was waarskynlik sy vrou Daleen. Heel moontlik het hy gedeeltelik 'n belangstelling in die kunste by haar geërf. Die jeugdige Daleen Truter het onder aanmoediging van haar ouers private musieklesse geneem. Dit het die grondslag gevorm vir 'n sterk belangstelling in die kultuurlewe. Op haar beurt het mev Odendaal die kultuurtradisie voortgesit deur al haar dogters aan te moedig om ballet te neem. Na hul huwelik het mev Odendaal se voorliefde vir die kunste haar eggenoot sterk beïnvloed en het haar belangstelling in opera, ballet, musiek en toneel waarskynlik vir Odendaal oor 'n tydperk van jare geleidelik van 'n houding van onverskilligheid tot een van intense meelewing beweeg. Moontlik was dit tog nie so moeilik vir 'n hartstogtelike liefhebber van die natuur om die kunste tot sy belangstellingsveld toe te voeg nie. Met verloop van tyd het Odendaal se belangstelling in intensiteit toegeneem totdat dit later feitlik 'n obsessie by hom was om die kunste aan die jeug oor te dra. Hy het by herhaling aan mev Odendaal gesê: "My vrou, ons moet die kinders opvoed, dan betrek ons ook die ouers in die skone kunste."¹

1. Onderhoud met mev M J Odendaal, 17/7/1990.

Die Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal beskryf uitvoerende kunste as toneel, opera musiek en ballet, terwyl die begrip skone kunste as dié aspek van kuns beskryf word wat te doen het met die streling en bekoring van die estetiese gevoel van die menslike sintuie.² Dit wil egter voorkom asof Odendaal, wanneer hy na skone kunste verwys, eintlik alle vorms van kuns insluit. Ten einde verwarring te voorkom, sal die begrip kunste in hierdie studie egter gebruik word om alle vorms van kuns te beskryf.

Daar moet egter onthou word dat Odendaal eintlik eers sedert sy ampsaanvaarding as Administrateur van Transvaal werklik betrokke geraak het by die bevordering van veral die kunste. Hy het voor 1958 geen beduidende rol op hierdie terrein gespeel nie, behalwe dat hy pligshalwe miskien funksies en uitvoerings bygewoon het. Feit van die saak is dat hy sedert sy ampsaanvaarding as Administrateur homself onder andere geroepe gevoel het om die kunste na die platteland te neem. Hy het byvoorbeeld as Administrateur sy invloed gebruik en deur die Provinsiale Raad dit so gereël dat bepaalde musiek-, ballet- en toneelstukke deur kunstenaars by skole op die Transvaalse platteland voorgedra is. Voorts het hy fondse vir dié doel by munisipaliteite van die groter plattelandse dorpe verkry.³

Gedurende die debat van 18 Februarie 1960 het Odendaal hom ten gunste van die bevordering van die kunste uitgespreek. Hy het daarop gewys dat die vier Administrateurs almal daarmee eens was

2. F F Odendal (hoofred) : Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal, pp. 987, 1 204.

3. Onderhoud met mev M J Odendaal, 17/7/1990.

dat die Kunste grootliks kan bydra om die opvoedkundige en kulturele vlak van die volk te verhoog. Hy het verklaar dat ook sy kollegas van die ander provinsies gevoel het dat die kunste in die land aandag moes ontvang. Wat die Transvaal betref, het Odendaal verklaar dat hy dankbaar was dat sy Raad die Kunste van Vermaaklikheidsbelasting vrygestel het. Dit was volgens hom 'n stap in die regte rigting wat hy gehoop het die ander provinsies spoedig sou navolg.⁴ Dit is hieruit duidelik dat Transvaal in 1960 die voortou geneem het in die bevordering van die kunste in Suid-Afrika.

Odendaal se boesemvriend, adv J G Strijdom, het self 'n intense belangstelling in die kunste gehad. Omdat laasgenoemde op soveel terreine 'n ingrypende invloed op Odendaal se lewe gehad het, kon dié belangstelling heel moontlik ook 'n indruk op die oud-prokureur gemaak het.⁵ Dit wil dus voorkom asof die gesamentlike invloed wat Strijdom, maar veral sy eggenote op Odendaal uitgeoefen het, die groot motivering agter sy belangstelling was.

By elke geleentheid wat die Odendaals kon benut, het hulle met invloedryke figure van die dag oor die bevordering van die kunste in Suid-Afrika, maar veral in Transvaal, gepraat. By geleentheid het die Odendaals byvoorbeeld, ten tye van 'n dinee langs die Verwoerds gesit. Mev Odendaal het by dié geleentheid vir dr Verwoerd gepols oor die moontlikheid vir die stigting van 'n staatsopera. Sy antwoord aan haar was dat sy kla omdat

-
4. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 18/2/1960 D1 4, pp. 126, 128.
 5. D J Potgieter (chief ed) : Standard Encyclopaedia of South Africa, Vol10, p. 327.

daar nie geld beskikbaar is vir 'n staatsopera nie. Verwoerd het gesê dat daar nie eens geld was om oral hospitale op te rig nie. Mev Odendaal erken dat hy haar toe tydelik totaal van stryk gebring het, maar die Odendaals het volhard.⁶ Odendaal het heelwat teenkanting teen die gedagte vir die bevordering van die kunste gekry, soos blyk uit die betoog van Alex Gorshel, V P lid vir Hillbrow, in die Provinsiale Raad. Gorshel het dit veral gehad teen die groot bedrae wat vir die kunste vir die jaar 1960 begroot is: "I firmly believe that if it is in contemplation to take a portion of this enormous revenue - enormous from the point of view of theatre - of £700 000 per year and voluntarily to sacrifice a portion of it to uplift the cultural standards of the people of the Transvaal, there are other and better ways of doing it ..."⁷

Dit was ook nie net uit die geledere van die Opposisie dat Odendaal teenkanting ondervind het vir sy pogings om die kunste te bevorder nie. Hy het maar 'n opdraende stryd gevoer om ook sy partygenote se geesdrif hiervoor te wek. Hy kon Raadslede moeilik oortuig dat daar meriete vir die kunste in Transvaal was. Sy propagering om Vermaaklikheidsbelasting op toneel en opera binne die teater afgeskaf te kry, het blykbaar stilswyende teenkanting ook onder N P-lede in die Raad op die lyf geloop. Daarom het hy moedeloos in die Raad opgemerk: "I am afraid that I did not so far get much help from Hon Members ..."⁸

Indien Odendaal vrystelling van Vermaaklikheidsbelasting vir die

6. Onderhoud met mev M J Odendaal, 17/7/1990.

7. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 18/2/1960 D1 4, p. 134.

8. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 18/2/1960 D1 4, p. 126.

kunste kon bewerkstellig, kon hy hierdie bedryf finansieël bevoordeel en 'n gunstige klimaat skep sodat dit uiteindelik selfonderhoudend kon word. Hy het uiteindelik in sy vertoë voor die Provinsiale Raad geslaag en wysiging op die Vermaaklikhede Belasting Ordonnansie, 1931 is aanvaar. Artikel 7 van hierdie ordonnansie is vervang met Artikel 11, wat onder ander die volgende bepaal: "(1) Die belasting ingevolge hierdie Ordonnansie betaalbaar, is nie van toepassing nie op - (c) enige vermaaklikheid waarvan die ondernemer 'n vereniging is, geregistreer ingevolge artikel een-en-twintig van die Maatskappywet, 1926 (Wet No 46 van 1926), en deur die Staat of 'n plaaslike bestuur gesubsidieer ..."⁹

Odendaal het darem nie alleen in sy stryd om erkenning van die kunste gestaan nie. In werklikheid was hy in 1958 eintlik 'n laatkommer, want Die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging (S A K) is byvoorbeeld reeds in 1945 gestig. Alle bestaande kunsverenigings is genooi om by dié vereniging te affilieer.¹⁰ Die S A K het vanaf 1945 baie gedoen om kuns in Suid-Afrika te bevorder. Veral Charles T te Water, die president van die Vereniging, het die land deurkruis en oral takke gestig. Die hoofkantoor is in Kaapstad gehuisves.¹¹

Gedurende 1965 was daar 'n sterk betoog dat die S A K se hoofkantoor na Pretoria verskuif moes word, omdat die Transvaalse Provinsiale Raad die Ou Nederlandse Bankgebou op Kerkplein tot die beskikking van die S A K gestel het. Mnr J Marais,

-
9. Provinsiale Raad van Transvaal : Notules, 27 - 29 Oktober 1959; 3/11/1959; 16, 18/2/1960, Ordonnansies, p. 3.
 10. J Ploeger : Over-Vaal Die Geskiedenis van 'n Ampswoning, p.117.
 11. O J Potgieter (chief ed) : Standard Encyclopaedia of South Africa, Vol 10, p. 89.

voorsitter van die S A K in Transvaal, het op 8 Junie 1965 rondborstig erken dat Odendaal baie gedoen het om die kunste in Transvaal te bevorder.¹² Die verskuiwing van die S A K se hoofkantoor na Pretoria het egter nie gerealiseer nie, en dit het in Kaapstad gebly.¹³ Odendaal was volgens sy eggenote aanvanklik teleurgesteld dat die hoofkantoor nie na Pretoria verskuif is nie, maar dit het hom en mev Odendaal nie verhoed om voort te gaan met hul veldtog vir die bevordering van die kunste in Transvaal nie. Die Odendaals was vanaf 1958 in 'n gulde posisie om hulle belangstelling in dié tipe verenigings te betoon en daarom het mev Odendaal in 1959 onder-presidente en lid van die Raad van Direkteure van die Operavereniging van Suid-Afrika geword. Verder was sy beskermvrou van die Ci Bonne Ballet skool in Pretoria,¹⁴ terwyl Odendaal self in 1959 bereid was om beskermheer van die National Eisteddfod of South Africa en die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging te word. In 1958 was Odendaal ook reeds beskermheer vir die Nasionale Operavereniging,¹⁵ 'n organisasie wat in 1955 gestig is met die doel om operas in Afrikaans in die stede en op die platteland te bevorder.¹⁶

Op nasionale vlak het verskeie persone hulle beywer vir die kunste. Voor 1945 was die kunste swak georganiseer en het onbevredigende toestande rondom veral toneel geheers. In Augustus 1945 het die leier van die V P in die Transvaalse Provinsiale Raad gevra dat daar 'n kommissie van ondersoek ingestel moes word na die toestand van sake in die beroepstoneel.

-
12. Die Vaderland, 7/6/1965; The Pretoria News, 8/6/1965.
 13. D J Potgieter (chief ed) : Standard Encyclopaedia of South Africa Vol 10, p. 89.
 14. Onderhoud met mev M J Odendaal, 17/7/1990.
 15. J Ploeger : Over-Vaal Die Geskiedenis van 'n Ampswoning, p. 117.
 16. D C van der Spuy (hoofred) : Suid-Afrika 1975 Amptelike Jaarboek van die Republiek van Suid-Afrika, p. 758.

In 1946 is die Nasionale Adviserende Raad vir die Opvoeding van Volwassenes (NAROV) ingestel met mnr P P Breytenbach as lid. Van toe af het sake vir beroepstoneel begin vlot. Die eerste direkteur van NAROV, dr G W Eybers, was die toneel baie goedgesind en was 'n voorstander vir die belangrike rol wat toneel in die opvoeding van volwassenes gespeel het.

Op die eerste vergadering van NAROV in Januarie 1947 is 'n onderkomitee benoem om 'n memorandum op te stel oor die moontlikheid van die stigting van 'n Nasionale Toneel en op 7 Julie 1947 het die Beheerraad van die Nasionale Toneel Organisasie (NTO) begin funksioneer. Dié Raad het bestaan uit P P Breytenbach, J J P Op't Hof, prof D P Inskip, Myles Bourke, Leortine Sagan, Anna Neethling-Pohl en André Huguenot. P P Breytenbach is as direkteur aangestel. Hoewel dit aanvanklik goed met die NTO gegaan het, was dit egter teen 1959 duidelik dat belangstelling in veral die Afrikaanse toneel begin verflou het. Toneelleiers was dit eens dat die NTO nie in sy huidige vorm aan sy doel beantwoord het nie. Om die hele uitgestrektheid van die land doeltreffend te bearbei, was 'n groot probleem vir een enkele organisasie.¹⁷ Die gevaar was dus wesentlik dat belangstelling in die kunste aan die begin van Odendaal se termyn as Administrateur aan die Kwyn was.

Odendaal was egter 'n invloedryke element binne die gunstige wending wat daar in Regeringskringe vir die kunste ontstaan het. Wanneer hy Kaapstad toe moes gaan vir provinsiale sake het hy

17. A Minaar-Vos : Die Spel gaan voort, pp. 165 - 166, 205.

by elke geleentheid met kunstenaars en parlementariërs, Administrateurs, ensovoorts, gesels oor die maniere waarop die kunste in Suid-Afrika bevorder kon word. Mev Odendaal was altyd aan sy sy. Sy het hom bemoedig en aangespoor om sy kruis-tog vir die kunste voort te sit.¹⁸

Op 19 September 1960 is diegene wat hulle beywer het vir die daarstelling van 'n doeltreffender organisasie vir die kunste beloon. Op hierdie geskiedkundige datum het die Minister van Opvoeding, Kuns en Wetenskap 'n konferensie in Pretoria belê, wat bygewoon is deur sowat 160 afgevaardigdes van plaaslike owerhede uit al vier provinsies, die vier Provinsiale Administrateurs, universiteite en kunsverenigings van oor die hele land.¹⁹ Dit het onder voorsitterskap van adv B J Vorster, adjunk-minister van Onderwys, Kuns en Wetenskap geskied. By hierdie konferensie is heelwat leemtes in die hele organisasie van die kunste uitgewys. So byvoorbeeld is besluit dat bykomstig tot die steun wat deur die sentrale Regering verleen sou word, die provinsies moes onderneem om die kostes verbonde aan opvoerings en voordragte wat by skole gelewer sou word op hulle skouers te neem. Plaaslike owerhede, byvoorbeeld Stadsrade en groot munisipaliteite, sou ook finansiële bydraes maak.²⁰

Daar moes besluit word waar die organisasie se hoofkwartier geleë sou wees. Na deeglike vooraf studie en samesprekinge met veral oorsese kenners op die gebied van die kunste is daar op 19 September 1960 besluit dat een sentrale hoofkwartier onprak-

18. Onderhoud met mev M J Odendaal, 17/7/1990.

19. D J Potgieter (chief ed) : Standard Encyclopaedia of South Africa Vol 8, pp. 505-506.

20. Die Transvaler, 20/9/1960.

ties vir Suid-Afrikaanse toestande was. Die blanke bevolking is geografies oor 'n te uitgestrekte gebied versprei om een sentrale organisasie vir die land as geheel op die been te bring. Dit sou beteken dat bepaalde gebiede baie ver van die sentrale punt van die organisasie verwyderd sou wees. Daar is gevolglik besluit dat die vier provinsies elk sy eie streeksorganisasie (Streekraad) moes hê. Dit sou beteken dat Kaapstad as sentrum vir Kaapland, Pietermaritzburg vir Natal, Bloemfontein vir die Vrystaat en Pretoria vir Transvaal onderskeidelik as sentra sou dien. Die tempo van ontwikkeling van elke Streekraad sou die uitsluitlike verantwoordelikheid van daardie betrokke provinsie wees.

Hierdie Streekraad sou volle beheer oorneem en beleid bepaal. In dié taak sou so 'n Raad bygestaan word deur 'n adviserende liggaam vir elkeen van die kunsvorms wat deur die raad ondersteun word (bv ballet, toneel, musiek, ens). Die Streekrade het onderskeidelik soos volg bekend geword:

Die Kaaplandse Raad vir Uitvoerende Kunste (KRUIK); die Transvaalse Raad vir Uitvoerende Kunste (TRUK); die Streekraad vir Uitvoerende Kunste O V S (SUKOVS); en die Natalse Raad vir Uitvoerende Kunste (NARUK).

Onder die voorsitterskap van die vier Administrateurs sou die Streekrade elk bestaan uit die onderskeie voorsitters van die adviserende liggame met toevoeging van 'n paar persone wat kundiges was op die verskillende terreine van die kunste, soos

ballet, opera, toneel, ensovoorts. Verteenwoordigers van die Streekraade sou van tyd tot tyd as 'n sentrale koördinerende raad byeenkom om aspekte van nasionale belang te bespreek.²¹ Odendaal was verheug dat daar uiteindelik van Regeringsweë iets gedoen is om die kunste in Suid-Afrika 'n hupstoot te gee. Reeds in Februarie 1960 het hy teenoor die Provinsiale Raad in Pretoria opgemerk: "We realised, and I think everybody in this Council realised --- that we had to do something to encourage live theatre in South Africa --- we also suggested this to the Administrators' Conference [April 1959] ..." ²² Dit is opmerklik dat Odendaal dikwels die voornaamwoord "we" gebruik as hy eintlik homself bedoel.

Van die nuwe organisasies vir die kunste was die Transvaalse Raad vir Uitvoerende Kunste (TRUK) die eerste om gestalte te kry. Dit het die Nasionale Toneel Organisasie se werk en kapitale bates oorgeneem en sou intussen as die land se sentrale organisasie vir die kunste funksioneer. Die drie ander provinsies, naamlik die Oranje-Vrystaat, Kaapland en Natal, sou uiteindelik in 1963 ook hul eie raade vir die kunste kry. Aanvanklik is daar deur Odendaal met Kaapland en die Vrystaat onderhandel oor die aanbieding van ballet en opera deur TRUK in daardie provinsies.²³ 'n Administrateurskonferensie is in September 1962 in Bloemfontein gehou waar die Administrateurs ooreengekom het dat TRUK ballet en opera in die Vrystaat en Kaapland sou aanbied indien die plaaslike besture van dorpe of stede waar aanbiedinge sou plaasvind 1/10% van hulle totale

-
21. D J Potgieter (chief ed) : Standard Encyclopaedia of South Africa Vol 8, pp. 505-506.
 22. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 18/2/1960 Dl 4, p. 125.
 23. Notules Vergaderings van TRUK, 27/6/1962; 22/8/1962 (TRUK, Pretoria).

inkomste vir die betrokke jaar tot die koste van die aanbiedinge bydra. Hiermee het mnr N Malan (Kaapland) en mnr J W J C du Plessis (Vrystaat) akkoord gegaan. Dit was 'n voorlopige reëling totdat KRUIK (Kaapland), SUKOVIS (Vrystaat) en NARUK (Natal) as satelliete van TRUK in 1963 tot volwaardige Streekrade sou ontwikkel.²⁴ Wat Odendaal dus vir TRUK in die aanvangsjare gedoen het, het hy eintlik vir Suid-Afrika se kunste gedoen.

Die Transvaalse Raad vir Uitvoerende Kunste (TRUK) het onder voorsitterskap van Odendaal eers begin funksioneer nadat die eerste Streekraadsvergadering op 27 Junie 1962 in die Komiteekamer van die Provinsiale Administrasiegebou in Pretoria gehou is. Teenwoordig by dié geleentheid was Odendaal as voositter, P Grobbelaar (verteenwoordiger van die Departement Onderwys, Kuns en Wetenskap), dr A H du P van Wyk (verteenwoordiger van die Provinsiale Administrasie van Transvaal), Grant Mackenzie, dr F C L Basson (Musiek), prof G Cronje (Toneel), H L du Toit (Opera), mej Hermien Dommissie (Ballet), C L de Bruyn (Opleidingsentrums), prof P J van der Walt en mnr Behrens (bogenaamde twee van die Pretoriase Stadsraad) en P Roos (Stadsraad Johannesburg). As waarnemende sekretaris het B C D Willemse opgetree.

Odendaal het die lede verwelkom en die hoop uitgespreek dat die nuwe onderneming suksesvol deurgevoer sou word. Op hierdie vergadering is besluit dat die volgende besture saamgestel

24. Transvaalse Provinsiale Raad : Openingsrede F H Odendaal, 14/5/1963; Notule Vergadering van TRUK, 22/8/1962; A Minnaar-Vos : Die Spel gaan voort, p. 208.

sou word : h Toneelbestuur wat uit elf lede sou bestaan. Ten einde so 'n bestuur saam te stel, is besluit dat alle amateur-organisasies in Transvaal wat algemene erkenning geniet, asook die Stadsrade van Johannesburg en Pretoria 'n lys van vyftien name aan die Raad moes voorlê vir finale keuring. h Musiekbestuur sou uit nege lede bestaan. Ook in hierdie geval sou alle amateur-musiek-organisasies vir klassieke musiek in Transvaal die geleentheid kry om name van persone wat moontlik op dié bestuur kon dien in te handig. h Balletbestuur sou uit nege lede bestaan. Vir dié doel sou 'n skrywe gerig word aan die Pretoriase Balletgroep waarin hulle versoek sou word om name aan te beveel vir insluiting in die groslys van vyftien name waaruit die Raad nege lede sou aanwys. h Operabestuur sou uit nege lede bestaan. Vyftien name sou deur 'n sameroeper aan die Raad voorgelê word.

Om 'n aanvang te maak met die interne organisasie van TRUK het die Raad R10 000 van die Regering ontvang. Die Regering het egter verder onderneem om 'n addisionele bedrag van R124 000 gedurende 1963 beskikbaar te stel sodat TRUK toerusting kon aankoop om die organisasie verder uit te brei.

Daar is besluit dat die Dagbestuur van TRUK spoedeisende sake sou afhandel. Die Dagbestuur het bestaan uit Odendaal as voorsitter, die verteenwoordiger van die Departement van Onderwys, Kuns en Wetenskap en die voorsitter van die Komitee van Finansies, Grant Mackenzie. Die eerste taak wat aan die Dagbestuur

opgedra is, was om 'n orkes vir TRUK te bekom. Hiervoor was finansies natuurlik nodig. Odendaal het onderneem om alle munisipaliteite in Transvaal te nader om jaarliks 'n vasgestelde bydrae tot die kunste te maak. Verder het hy onderneem om met YSKOR, assuransiematskappye, banke, bougenootskappe, ensovoorts te onderhandel met die oog op donasies vir TRUK. Hierdie geld of toeseittings moes byvoorbeeld vir ten minste oor 'n tydperk van een jaar aan TRUK betaal word.²⁵ Hierdie onderneming het Odendaal gestand gedoen, soos blyk uit die feit dat hy tydens 'n konferensie van die Munisipale-vereniging op 5 Oktober 1964 in Pretoria op plaaslike besture 'n beroep gedoen het om meer geld tot die beskikking van TRUK te stel. Hy het voorts gekwalifiseer: "Voordat TRUK tot sy volle reg kan kom en daardie diens ten opsigte van uitvoerende kunste kan bewys wat van hom verwag word, word meer geld benodig ..."²⁶

Ten einde te verseker dat TRUK se organisasie vlot verloop is P P Breytenbach op 1 Oktober 1962 as Direkteur aangestel, terwyl L B de Kock as Adjunk-Direkteur benoem is.²⁷ J P van der Hoven is op 16 Oktober 1962 as Bestuurder van Toneel aangestel.²⁸ Rondom Breytenbach, De Kock en Van der Hoven sou die organisasie van TRUK opgebou word.

Een van die eerste aspekte waaraan aandag gegee is, was Kindertoneel, omdat dit die uitgesproke wens van Odendaal was dat kinders by die kunste betrek moes word.²⁹ Odendaal is in hierdie aangeleentheid baie sterk deur sy Uitvoerende Komitee on-

25. Notule Vergadering TRUK, 27/6/1962 (TRUK, Pretoria).

26. Die Transvaler, 6/10/1964.

27. Notule Vergadering van TRUK, 21/9/1962 (TRUK, Pretoria).

28. Notule Vergadering van TRUK, 16/10/1962 (TRUK, Pretoria).

29. Onderhoud met mev M J Odendaal, 17/7/1990.

dersteun. Hulle het, soos reeds vermeld, bestaan uit S G J van Niekerk, T T Bielski, P Z J van Vuuren en R S Ferreira. In die debat van 26 Mei 1965 het Odendaal verklaar dat die Uitvoerende Komitee dit as absoluut noodsaaklik beskou dat kinders van hul vroegste jare opgevoed moes word in die kunste. In dieselfde debat erken Van Niekerk dat die Uitvoerende Komitee geweldig beïnvloed is deur Odendaal se geesdrif om Kindertoneel te bevorder. Hy verklaar onder andere: "Sy Edele [het] in al daardie aangeleenthede 'n persoonlike aandeel gehad. As dit nie vir sy persoonlike bydrae was nie, twyfel ek of die projek sou deurgevoer kon word. Sy Edele [was] vasberade om alle teenstand uit die weg te ruim."³⁰ Die Toneelbestuur van TRUK moes gevolglik op Odendaal se persoonlike aandrang Kindertoneel bevorder en gevolglik is daar gepoog om die heel klein kindertjies te betrek by wyse van inheemse poppe- of marionettespel.³¹ Daar moet onthou word dat Odendaal, benewens sy posisie as voorsitter van TRUK ook Administrateur was en in dié hoedanigheid gereeld sy stem laat hoor het vir die bevordering van toneel in sy provinsie. Die Opposisie kon nie die kans laat verbyglip om die Administrateur in die Raad by te kom toe laasgenoemde vrystelling van Vermaaklikheidsbelasting op marionettespel aangevra het nie. Indien Odendaal se versoek toegestaan sou word, sou dit beteken dat marionette in dieselfde kategorie geplaas sou word as lewende akteurs. In daardie stadium was lewende akteurs reeds van Vermaaklikheidsbelasting vrygestel. Die grootste beswaar wat A Gorshel (V P Hillbrow) teen so 'n versoek gehad het, was dat marionette nie lewende

30. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 26/5/1965 D1 46, pp. 30, 32.

31. Jaarverslag Toneelbestuur, 1963, ongepagineerd (TRUK, Pretoria).

akteurs was nie en dat laasgenoemde dus nie van Vermaaklikheidsbelasting vrygestel kon word nie. Odendaal het hom oortuig dat die manipuleerders van die poppe wel lewende persone was en gespesialiseerde aksies moes uitvoer ten einde die poppe te laat "leef", al word diegene nie deur die gehoor gesien nie. Die klem val dus eintlik op die kunstenaars agter die skerms en nie op die marionette nie. Odendaal moes Gorschel beïndruk het, want laasgenoemde het uiteindelik toegegee dat: "performances by puppets or a marionette theatre ... can be exempted from Entertainment Tax ... I accept that wholeheartedly ..." ³²

Odendaal se verbintenis met TRUK was nie sonder sy porsie on-aangenaamheid nie. Die probleem het in die geledere van die Balletbestuur sy kop uitgesteek. Hierdie bestuur het bestaan uit mej Hermien Dommissie as voorsitter, mev M J Odendaal, Edgar Cree, C R Savoury, Edgar Salmon, R G Griffiths, Eben Cuyler, mev Eileen Sulaki, C van Niekerk, A W Jones en mev J M Rabie. ³³ Die oënskynlike harmonie is in die bestuur versteur toe Hermien Dommissie op 8 Februarie 1964 as lid van die Balletbestuur bedank. Prof Johan Fourie is intussen as Skakelbeampte vir TRUK aangewys. Dit was sy belangrike taak om met die pers te skakel. Volgens Fourie se verklaring aan die pers wou nóg Odendaal nóg Breytenbach, die Direkteur, enige kommentaar oor die aangeleentheid lewer. Fourie het verklaar dat mej Dommissie reeds in Desember 1963 deur haar eie Balletbestuur verwerp is en R G Griffiths is in haar plek tot voorsitter verkies. Sedert Desember 1963 het sy egter voortgegaan om as lid op

32. Transvaalse Provinsiale Raad : Debatte en Verrigtinge, 18/2/1960, D1 4, p. 135.

33. Notule Vergadering van TRUK, 21/9/1962 (TRUK, Pretoria).

die Balletbestuur te dien. Haar bedanking uit dié Bestuur het nie haar posisie as lid van die Raad van TRUK geraak nie.³⁴ Kort op die hakke van mej Dommissie het C R Savoury ook uit die Balletbestuur bedank. Volgens die verklarings van beide mej Dommissie en Savoury was hulle belangrikste beswaar dat TRUK bloot 'n voortsetting van die Nasionale Toneelorganisasies was. Voorts het die Direkteur (Breytenbach) volgens hulle die absolute mag in die hande gehad. Savoury het gesê dat daar aan die begin van 1963 verklaar is dat die verskillende Besture 'n mate van outonomie sou hê. Deur die loop van 1963 het dit volgens hom gou geblyk dat dié Besture geen funksie gehad het nie.

'n Bykomende raadgewende liggaam van twaalf balletonderwysers het die Balletbestuur van advies bedien, waarop die Balletbestuur die TRUK-raad van advies bedien het. Savoury se beswaar was dat die TRUK-raad of die Direkteur dan kon besluit net wat hulle wou. Savoury het voorts verklaar: "Dit is tydmors om te dien op 'n organisasie wat geen konsepsie het wat hulle wil doen nie, en daarom ook geen doelmatige beleid het nie."³⁵

Mev Odendaal het saam met Savoury op die Balletbestuur gedien en haar kommentaar oor hom was soos volg: "Hy was 'n geweldige kampvegter vir die dansers - het intensief in Ballet belanggestel. Sy voorstelle was onmoontlik. Geld was skaars ...

[Odendaal] wou die uitvoerende kunste uitdra na die platteland - die kind só opvoed en bereik dus die ouers se belangstelling. Savoury was geweldig daarteen gekant, het groter salarisse geëis [sic] en nog vele meer. Die [TRUK] Bestuur het gereeld

34. Die Transvaler, 14/2/1964.

35. Die Transvaler, 15/2/1964.

met hom gebots ..."³⁶ Hoewel subjektiwiteit wel 'n rol by haar weergawe van die gebeure kon speel, blyk dit uit mev Odendaal se brief dat Odendaal en Savoury uiteenlopende doelstellings vir die TRUK-organisasie in die vooruitsig gestel het. Dit wil verder voorkom asof mej Dommisse se bedanking vir Savoury 'n gepaste geleentheid was om sy griewe te lug. Soos wat uit die berigte in Die Transvaler afgelei kon word, wil dit voorkom asof mej Dommisse in daardie stadium redelik ongewild binne die TRUK-organisasie was. Johan Fourie, die Skakelbeampte van TRUK, het hom soos volg oor Dommisse se bedanking uitgelaat: "Die enigste opskudding in kunskringe wat ek verwag, is dié van uitbundige vreugde"³⁷ Mev Odendaal, in haar brief aan skrywer, verklaar die volgende: "Sy [mej Dommisse] was ontset-tend dominerend. Sy het die hele Balletbestuur groep in op-stand gehad ... Met die opvoer van "Swan Lake" en andere wou sy die passies oorneem van die dansers en hulle leer. Sy het ingemeng met die dékor, die kostuums en selfs gesê watter rol-le wie moet dans en wie die hoofdansers moet wees ... baie dansers het gedreig om te bedank en haar as rede gegee ... Die Balletbestuur het gevoel dat ons hele Ballet geselskap besig was om in duie te stort ..."³⁸

Daar was egter positiewe kritiek oor mej Dommisse, soos blyk uit Truida Pohl se reaksie op Fourie se uitlatings. Mej Pohl was in daardie stadium lid van die Afrikaanse Artistieke Komitee van die Toneelbestuur van TRUK en 'n bekende regisseuse van Johannesburg. Sy het haar onthuts só oor die aangeleentheid

36. Brief mev M J Odendaal - J W de Villiers, 2/5/1991.

37. Die Transvaler, 14/2/1964.

38. Brief mev M J Odendaal - J W de Villiers, 2/5/1991.

uitgelaat: "Ek vind dit skokkend. Mej Dommissie het goeie werk gelewer, en dit is smaakloos en onvolwasse van 'n verantwoordelike organisasie om só te praat oor 'n lid wat bedank het."³⁹

In 'n verklaring teenoor The Pretoria News het mej Dommissie gesê dat die TRUK Raad op 30 September 1963 onder voorsitterskap van Odendaal vergader het. Reeds by hierdie vergadering het haar ontevredenheid met die beleid van TRUK 'n aanvang geneem. Sy beweer dat Odendaal die vergadering belê het met die uitsluitlike doel om die struktuur van TRUK met die Raadslede te bespreek. By dié geleentheid het Odendaal onomwonde verklaar dat die verskillende besture slegs as adviserende liggame sou funksioneer. Odendaal het dit ook eksplisiet aan mej Dommissie gestel dat beslissings van voorsitters van die verskillende besture ondergeskik was aan die beslissings van die Direkteur. Dit was in reaksie op 'n direkte vraag wat mej Dommissie aan Odendaal hieromtrent gestel het.

Mej Dommissie het verklaar dat haar ontevredenheid verder verdiep het toe die Onder-Direkteur van TRUK, Bosman de Kock, aan die einde van 1963 sonder om die Balletbestuur in die saak te ken, opdragte aan dansers gegee het. Mej Dommissie was hieroor baie ontsteld en het persoonlik navraag by Odendaal hieromtrent gedoen. Odendaal se antwoord aan haar was dat die Direkteur die hoof uitvoerende amptenaar was en sy beslissings was finaal. In hierdie spesifieke geval het P P Breytenbach as Direkteur die Onder-Direkteur, B de Kock, heelhartig gesteun.

39. Die Transvaler, 14/2/1964.

Odendaal het bygevoeg dat die Direkteur sy magte aan die Onder-Direkteur kon oordra. Mej Dommisse kon uit Odendaal se verklaring aflei dat die Direkteur absolute mag gehad het en dat die besture se aanbevelings nie vir hom bindend was nie. Hieruit wil dit voorkom asof Odendaal tog soms sterk outokratiese neigings getoon het en by geleenthede 'n afdwingende styl gehandhaaf het. Mej Dommisse het voorts verklaar: "In practice he [die Direkteur] is administrative as well as artistic head of the opera, ballet, theatre and music life of the Transvaal. I cannot identify myself with this new concept of the structure of PACT."⁴⁰ Sy het dus gevoel dat die kundiges op die verskillende besture binne TRUK nie sinvolle insette kon lewer solank as wat die Direkteur dit op so 'n wyse inhibeer nie. 'n Knap kundige soos mej Dommisse se aanbevelings sou dus totaal geïgnoreer kon word.

Mev Odendaal erken ruiterlik dat Dommisse 'n knap persoonlikheid binne die TRUK-organisasie was. Sy verklaar: "Sy [mej Dommisse] het 'n fantastiese sterk persoonlikheid gehad. Ek het my verstom oor die manier wat sy ons vergaderings gelei het. Sy het geweet wat sy wou hê en wat sy wou doen. Sy was sjarmant, 'n mooi vrou, altyd keurig aangetrek, met onthale aangenaam om mee te gesels ... my man en ek het groot respekke gehad vir haar in hierdie opsig"⁴¹

Hermien Dommisse het in 'n brief aan skrywer beweer dat daar verraad teenoor haar gepleeg is. Sy voel dat onder andere

40. The Pretoria News, 13/2/1964.

41. Brief mev M J Odendaal - J W de Villiers, 2/5/1991.

Breytenbach, die Direkteur, haar in die rug gesteeek het. Die rede volgens haar was dat Breytenbach en andere gevoel het dat sy haar beywer het om destyds voor die koms van die TRUK die Nasionale Toneelorganisasie tot niet te maak en die uitvoerende kunste in Johannesburg wou sentreer. Sy skryf voorts: "hulle het uit hul pad gegaan om my daarvoor terug te betaal.

Odendaal was gewillig om saam te speel, want hy wou die rol van Johannesburg verminder ter wille van Pretoria as "kultuurhoofstad" - Ek moes dus verneder word en uitgeskakel word..."⁴²

Mev Odendaal beweer dat sy "nooit enige kommentaar van my man hieroor [Dommissie se bedanking] gehoor [het] nie ..." ⁴³ Dit is egter onwaarskynlik dat Odendaal binne die privaatheid van sy woning 'n absolute stilswye oor die Dommissie-aangeleentheid teenoor sy eggenote sou gehandhaaf het.

Teen 22 Februarie 1965, 'n jaar na dié onaangename voorval, het die stof klaarblyklik nog nie daaroor gaan lê nie, want by 'n vergadering van TRUK se bestuur op hierdie datum het prof G Cronje beswaar aangeteken oor die negatiewe beeld wat oor dié organisasie die publiek ingedra word.⁴⁴ Hierdie vergadering is klaarblyklik as vertroulik beskou, omdat geen berigte hieroor in die koerante opgespoor kon word nie. Dit is opvallend dat Odendaal gedurende hierdie vergadering die stilswye bewaar het. Miskien wou hy sy posisie as Administrateur nie misbruik nie en het hy gevolglik die praatwerk aan prof Cronjé oorgelaat. Voorts wou hy dalk ook die Administrateurspos buite kontroversie hou. Eben Cuyler, voormalige L P R

42. Brief mej H Dommissie - J W de Villiers, 14/5/1991.

43. Brief mev M J Odendaal - J W de Villiers, 2/5/1991.

44. Notule Vergadering van TRUK, 22/2/1965 (TRUK, Pretoria).

vir Johannesburg-wes (1964 - 1970), lid van die Balletbestuur van TRUK en goeie vriend van Odendaal, verklaar dat Odendaal tydens sy Administrateurskap 'n baie goeie luisteraar was. Volgens Cuyler het Odendaal dikwels kundige mense aangewys en 'n saak dan deeglik vooraf met hulle bespreek voordat tot aksie oorgegaan is. Daarna sou Odendaal 'n stilswye handhaaf en die praatwerk aan die toegewese mense toevertrou.⁴⁵

Dit wil voorkom asof dit presies is wat Odendaal met prof Cronjé gedoen het - laasgenoemde moes die praatwerk doen. Cronjé het gevra dat Bestuurslede hulle moes weerhou van negatiewe kommentaar teenoor TRUK. Die Bestuurslede van TRUK het hierna eenparig besluit dat daar ferm skriftelike opdrag aan alle lede van sy Bestuur gegee sou word waarin Bestuurslede verbied word om enige kommentaar oor enige aanbieding van TRUK te maak. Voorts het die Bestuur eenparig gevoel dat daar te veel komitees was en dat die Besture (Opera-, Toneel-, Balletbestuur, ens) te veel lede bevat het. Slegs die Dagbesture met 'n minimum lidmaatskap van die voorsitter, bygestaan deur twee of drie lede moes bestaan.⁴⁶ Hierdie besluit is uitgevoer toe die Direkteur teen 8 April 1965 briewe aan alle TRUK-bestuurslede gepos het. In die omskrywe waarsku die Direkteur namens TRUK se Bestuur alle lede om versigtig te wees met openbare kommentaar oor die aktiwiteite en aanbiedinge van TRUK. Volgens die Direkteur het Bestuurslede dikwels gedurende 1964 hulle negatief uitgelaat teenoor die organisasie of mede-Bestuurslede. Voortaan sou nuwe lede moes onderneem om nie vir TRUK of Bestuurs-

45. Onderhoud met mnr E Cuyler, 2/4/1990.

46. Notule Vergadering van TRUK, 22/2/1965 (TRUK, Pretoria).

lede van TRUK te kritiseer nie.⁴⁷

Dit bly opmerklik dat Odendaal steeds geen woord rep oor Hermien Dommissie se bedanking nie. Nêrens in die openbare media of in die debatte van die Provinsiale Raad meld Odendaal enigiets oor die onaangename voorval nie. Hier kan hy as voorsitter van TRUK gekritiseer word. Deur sy onbereidwilligheid om kommentaar te lewer oor die aangeleentheid, het hy eintlik die saak laat hande uitruk. As hy byvoorbeeld in 'n persverklaring kortliks sou gesê het dat die hele aangeleentheid in diepte ondersoek sou word, sou hy nie vir Fourie as Skakelbeampte geleentheid gegee het om sulke onverantwoordelike uitlatings soos "uitbundige vreugde" oor 'n lid se bedanking te maak nie. Uit hierdie distansiëring van 'n onaangename situasie kom Odendaal se oorversigtigheid opnuut na vore; hy wil onder geen omstandighede sy posisie in gedrang bring nie. Sy swye impliseer dat hy as voorsitter van TRUK met die Skakelbeampte van sy organisasie se uitlatings genoeg geneem het. In die lig hiervan wil dit voorkom asof daar dalk waarheid kon steek in mej Dommissie se bewering; moontlik was daar tog blyke van 'n burokratiese benadering in bestuurstyl binne die geledere van TRUK te bespeur. Daarmee saam kon daar sprake van 'n botsing in kultuurbelange tussen Pretoria en Johannesburg gewees het.

Daar moet egter nooit uit die gedagte verloor word dat Odendaal gepoog het om 'n grootse organisasie op die voete te bring nie,

47. Notule Vergadering van TRUK, 8/4/1965 (TRUK, Pretoria).

en dit kon onmoontlik sonder groeipyne gepaard gegaan het. Gelukkig vir Odendaal het dié onaangename aangeleentheid blykbaar nie verdere komplikasies gehad nie en het die stof na 'n tyd oënskynlik gaan lê.

Dit wil voorkom asof TRUK twee jaar na sy stigting steeds gesukkel het om op dreef te kom. In Februarie 1964, 'n jaar na TRUK se stigting, beskuldig die Rand Daily Mail die organisasie daarvan dat dit geen duidelike beleid gehad het nie. Die koerant verklaar: "It is true that any new organisation needs a period of trial and error. PACT theatre has, however, had its teething time with NTO. It must now come forward with a theatrical programme that means something ... Yet in the first PACT year one can hardly say there have been signs of definite policy ..."⁴⁸ Klaarblyklik was TRUK teen April 1965 nie veel beter daaraan toe nie, daarom die felle kritiek deur Bestuurslede teen die organisasie.

Hoe dit ook al sy, in prof Cronjé het Odendaal klaarblyklik 'n lojale ondersteuner gehad, want in die verlede het Cronjé ook sterk na vore getree as 'n kampvegter vir die kunste. Reeds in Augustus 1958 het hy na aanleiding van kritiek teenoor die NTO, in Dagbreek en Sondagnuus verklaar: "Laat ons eerlik wees en die fout nie net by die NTO soek nie. Dit is nou al 'n uitgediende mode. Laat ons erken dat ons 'n te klein Afrikaanse stedelike toneelpubliek het, dat ons te min opgeleide toneelspelers, tegnisi en te min eersterangse regisseurs het en dat

48. Rand Daily Mail, 18/2/1964.

ons dramaskrywers te min oplewer."⁴⁹ Sedert hierdie verklaring is TRUK gestig en het die algemene posisie klaarblyklik nie drasties verander nie; TRUK het die NTO se kritiek en probleme geërf.

Te midde van negatiwiteite was daar nietemin ook groot positiese verwikkelinge aan die gang om die kunste te bevorder. Die Departement van Onderwys, Kuns en Wetenskap het gedurende Oktober 1964 'n Dramawedstryd aangekondig. 'n Bedrag van R2 000 is uitgelooft aan pryse wat as Staatspryse bekend gestaan het. Dit was egter nie 'n nuwe instelling nie, maar is reeds vroeër periodiek gedoen. Die wedstryd is in twee afdelings gehou - een vir Afrikaans en een vir Engels. Dit het ook eenbedrywe ingesluit.⁵⁰

Tydens 'n toespraak wat Odendaal op 5 Oktober 1964 by 'n konferensie van die Munisipale-vereniging in Pretoria gehou het, het hy verklaar dat TRUK reeds daarop aanspraak kon maak dat dit 'n permanente instelling geword het. Volgens Odendaal sou TRUK in die toekoms vir alle Engels- en Afrikaanssprekendes (stedelinge sowel as plattelanders) op kulturele gebied nog veel beteken, omdat die organisasie in 'n groot behoefte voorsien het.

Odendaal het bekend gemaak dat TRUK in 1963 nie minder as 542 toneelaanbiedings in Transvaal gehad het. Voordat die werksaamhede vir 1964 afgesluit sou word, sou die toneelafdeling

49. Dagbreek en Sondagnuus, 31/8/1958.

50. Die Transvaler, 6/10/1964.

'n totaal van 700 aanbiedings vir die jaar agter die rug hê. Dit sou beteken dat sedert die ontstaan van TRUK agtien maande vantevore meer as 1 240 toneelaanbiedings deur die organisasie in Transvaal gelewer is.

TRUK het gedurende 1963 775 aanbiedings van opera, ballet, musiek en toneel gelewer. Gedurende 1964 sou die totaal omtrent 1 000 wees, het Odendaal gesê. In 1963 het 276 000 mense TRUK se aanbiedings bygewoon; 1964 se aanbiedings sou hopelik oor die halfmiljoen mense trek.

Dit sou vir TRUK nog 'n geruime tyd neem om só te ontwikkel dat dit almal sou bevredig en in almal se behoeftes sou kon voorsien, het Odendaal verklaar. Die eerste rede hiervoor was die gebrek aan aanbiedingsfasiliteite, nie net op die platteland nie, maar ook in die stede. In die stede was daar nie genoeg teaters beskikbaar om in op te tree nie en dikwels moes die toneel-afdelings enige teaters gebruik waar en wanneer hulle dit kon kry - en dit was nie altyd in die gunstige tye van die jaar nie. Odendaal het plaaslike owerhede aangemoedig om teaters te bou en tydens hul beplanningstadium met TRUK in verbinding te tree. Die organisasie sou maar te gretig wees om te adviseer oor hul vereistes ten opsigte van fasiliteite, het Odendaal verklaar.⁵¹

Aan die openbare front het die Odendaals 'n voorbeeld gestel deur persoonlik uitvoerings van TRUK by te woon. Hulle het by

51. Die Transvaler, 6/10/1964.

geleentheid ook die Verwoerd-egpaar vergesel na 'n openingsaand van Uys Krige se Iwaalfde Nag, 'n vertaling van Shakespeare se Twelfth Night, wat in September 1964 in Pretoria aangebied is. Die TRUK-organisasie as geheel het ook wat landsgebeure betref, meelewing getoon deurdat daar op 26 April 1965 besluit is om die opera Don Carlos en die operette Die Fledermaus vir die Republiekfees voor te berei.⁵²

Die positiewe pogings wat TRUK aangewend het om die breë publiek bewus te maak van die kunste het ook daartoe gelei dat Die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging soos al die ander kunste gebaat het by die groter belangstelling by Jan en Alleman. Daar is 'n nuwe kunslokaal van dié vereniging op die grondverdieping van die Ou Nederlandse Bankgebou op Kerkplein in Pretoria deur Odendaal geopen. Dit was die gevolg van toenemende belangstelling en die drastiese toename in ledetal wat die vereniging ondervind het.⁵³ By dié geleentheid het Odendaal gesê dat beeldende kunstenaars 'n uiters onafhanklike gemeenskap is wat voel dat hul gees en werk daaronder kan ly indien hulle swaar op Staatshulp moet staatmaak. Odendaal het verder gesê: "Daardie beskouing impliseer egter nie dat ons [die Provinsiale Raad] nie die welsyn van die beeldende kunstenaar in gedagte hou nie. Dit is die beeldende kunstenaar wat eintlik die kulturele agtergrond skep waardeur 'n nasie internasionale blywende bekendheid verwerf"⁵⁴ Odendaal het ook by dieselfde geleentheid erken dat die meeste van die moderne kuns vir hom vreemd was omdat dit vir hom 'n "vreemde idioom" bevat het. Hy het bygevoeg dat

52. The Pretoria News, 5/9/1964; Notule Vergadering van TRUK, 26/4/1965 (TRUK, Pretoria).

53. Die Transvaler, 5/6/1965.

54. Ibid.

dit geen rede was om morele of finansiële ondersteuning daarvoor te weerhou nie. Hy het gevoel dat die onkundiges dit in die hande van die kundiges moes laat om voor te skryf wat is goed en swak in die kuns, selfs al sou dit nie in die smaak van die onkundiges val nie. Odendaal het verklaar dat hy dié punt wou benadruk, omdat hy oortuig was op grond van sy beperkte ervaring in die kunste dat dit die uiteindelijke doelwit moes wees om die hele bevolking tot so 'n standpunt oor te haal. Hy het verklaar dat as die massa van die volk agtergelaat word, sal die sukses wat met die bevordering van kunste behaal kan word, nie verwesenlik word nie.⁵⁵ Odendaal se uitspraak hier rym nie met sy verklaring tydens die Dommissie voorval nie. By daardie geleentheid het hy gesê dat die Bestuur van TRUK sou besluit of die insette wat kundiges in die verskillende Komitees van TRUK kon lewer, wenslik is of nie.⁵⁶

Een van TRUK se belangrikste komponente tot suksesvolle optredes en voordragte was 'n suksesvolle orkes, veral waar opera's en blyspele betrokke was en klassieke en ligte klassieke musiek 'n onlosmaakbare deel daarvan gevorm het. In hierdie verband het Odendaal 'n leidende aandeel gehad in die stigting van 'n TRUK-orkes. Kunstenaars soos Sini van Brom, Ada Spencer en prof Leo Quayle het vir TRUK kom werk, terwyl ook Edgar Cree as dirigent vir die organisasie ingespan is. Anton Hartman is ook gewerf om die TRUK-orkes saam te stel. Odendaal het letterlik ure afgestaan aan persoonlike onderhoude, besoeke en telefoniese gesprekke met Edgar Cree en Anton Hartman om pro-

55. Rand Daily Mail, 8/6/1965.

56. The Pretoria News, 13/2/1964.

bleme rondom die orkes uit te skakel. Verder het hy mense gemotiveer en aangemoedig om uitvoerings by te woon en kunstenaars se werke bekend te stel deur die openbare media soos koerante en die S A U K.⁵⁷ Hoewel Odendaal nie so skerp op die voorgrond tree in die aktiwiteite van TRUK nie, was hy die alomteenwoordige agtergrondfiguur wat deur sy skerp insig en leiersvermoë knap kundiges saam met die Direkteur, P P Breytenbach en die Onder-Direkteur Bosman de Kock, ingespan het om TRUK se werkverrigting op 'n hoë vlak te hou. So byvoorbeeld is prof G Cronjé en prof Anna Neethling-Pohl by die Departement van Spraak en Drama (Universiteit van Pretoria) aangewend om onderrig aan verhoogkunstenaars te gee.⁵⁸

Prof Neethling-Pohl verklaar in 'n brief aan skrywer dat sy Odendaal glad nie persoonlik geken het nie. Hy het haar ook nooit by wyse van 'n skrywe of telefoniese kontak genader om TRUK-kunstenaars op te lei of af te rig nie.⁵⁹ Hierdie tipe samesprekings en reëlins is deur die Direkteur of sy gevolmagtigde gedoen. Peter Ebert is ook gekontrakteer vir TRUK om gedurende die opera-seisoen van 1966 die produksie van Cosi Fan Tutti waar te neem. Dit was die werk van die Direkteur, P P Breytenbach self. Breytenbach het op grond van sy jarelange ervaring feitlik al die vooraanstaande kunstenaars in Suid-Afrika persoonlik geken. Dit was aan sy inisiatief te danke dat die Federasie van Amateurtoneelverenigings van Suidelike Afrika in 1938 gestig is.⁶⁰

Odendaal wou blykbaar nie al die kultuuraktiwiteite net in

-
- 57. Notule Vergadering van TRUK, 21/9/1962 (Truk, Pretoria); Die Transvaler, 14/8/1961; Onderhoud met mev M J Odendaal, 17/7/1990; Operarapport TRUK, 1965 (TRUK, Pretoria).
 - 58. Jaarverslag van TRUK, 1965 (TRUK, Pretoria).
 - 59. Brief prof A Neethling-Pohl - J W de Villiers, 10/12/1991.
 - 60. A Minnaar-Vos : Die Spel gaan voort, p. 164.

Pretoria sentreer nie, want gedurende 1965 het hy sy voorneme bekend gemaak om 'n teater en operahuis in Johannesburg te laat oprig. TRUK was in staat om die argitek te met advies te bedien, veral oor verhoogbeplanning. Dit het egter toe nie in Odendaal se dienstermyn gerealiseer nie.⁶¹

Teen die einde van 1965 het TRUK se inkomste drasties toegeneem. Die subsidies van die Departement van Onderwys, Kuns en Wetenskap het R152 620 bedrae, terwyl subsidies van Transvaalse munisipaliteite R140 677 beloop het. Veral laasgenoemde bedrag kan herlei word na Odendaal se pleitversoeke en bearbeiding van plaaslike rade in die Transvaal om bydraes vir TRUK te maak.⁶²

TRUK het teen Desember 1965 binne 'n baie kort tydsbestek van 'n rapsie meer as drie jaar tot 'n omvattende organisasie uitgebrei, die grootste van sy soort in die Republiek. Die Raad het soos volg daar uitgesien:

F H Odendaal (Voorsitter), C L de Bruyn ('n sakeman wat opvoedkundige instellings verteenwoordig en terselfdertyd ondervoorsitter van die Raad was), P Grobbelaar (Onder-sekretaris vir Onderwys, Kuns en Wetenskap en Verteenwoordiger van die Departement), A J Koen (Direkteur van die Transvaalse Departement van Onderwys en verteenwoordiger van die T P A), prof P J van der Walt (vertteenwoordiger van die Pretoriase Stadsraad), P M Roos (Verteenwoordiger van die Johannesburgse Stadsraad, met S Moss as sy Secundus, dr P Sniderman (sakeman),

61. Jaarverslag van TRUK, 1965 (TRUK, Pretoria).

62. Ibid.

J F P Badenhorst (Verteenwoordiger vir die Transvaalse munisipaliteite, Johannesburg en Pretoria uitgesluit), C G Kerr (Bal-let), dr F C L Bosman (Musiek), H L du Toit (Opera) en prof G Cronjé (Drama).⁶³

Teen die einde van 1965 en aan die begin van 1966 was TRUK reeds 'n redelik suksesvolle en uitgebreide organisasie. Dit was deels aan Odendaal se ywer en toewyding te danke. Op 28 Mei 1965 het die Raad van die Akademie vir Wetenskap en Kuns bekend gemaak dat daar besluit is om ere-lidmaatskap van die Akademie aan Odendaal toe te ken. Volgens dié Raad was hy 'n uitmuntende leier wat veral 'n groot bydrae in die opvoeding gelewer het en die toekenning was ook direk gekoppel aan die aktiewe rol wat hy in die stigting en opbou van TRUK gespeel het. Daar is ook spesifiek melding gemaak van die groot aandeel wat hy in die stigting van die TRUK-orkes in 1965 gehad het.⁶⁴

63. Ibid.

64. Die Transvaler, 29/5/1965; Rand Daily Mail, 5/11/1965.

NATUURBEWARING

Die Nasionale Parkeraad was 'n organisasie wat vir Odendaal van groot betekenis was. Sy verkiesing op die Raad in 1952 moet direk in verband gebring word met sy toetrede tot die politiek, eers as L P R en toe as L U K. Tweedens moet Odendaal se vriendskap met J G Strijdom nie uit die oog verloor word nie. Dit was Strijdom se taak as Minister van Lande om al die lede vir die Nasionale Parkeraad aan te stel. Hierdie feit het hy op 30 April 1954 aan die Volksraad genoem.⁶⁵ Aangesien dit dus Strijdom se taak was om sulke aanstellings te maak, is dit opvallend dat hy vir Odendaal, wat slegs 'n L U K was, dadelik as voorsitter aangestel het.

Hierdie aanstelling kan direk herlei word na die Odendaal/Strijdom verhouding. Dit wil dus voorkom asof Strijdom reeds in 1952 as beloning vir hul vriendskap hierdie gesogte posisie vir Odendaal gereserveer het.

Odendaal het adv J F Ludorf as voorsitter van die Nasionale Parkeraad opgevolg.⁶⁶ Odendaal sou spesifiek hierdie verpligting besonder geniet, juis omdat hy so hartstogtelik lief vir die natuur was. By elke geleentheid wat hy kon benut, het hy in die veld deurgebring, 'n vuur aangeslaan en vleis gebraai.⁶⁷

Jack Steyl onthou hoe lief Odendaal die natuur gehad het. Daarom, sê Steyl, het die Nasionale Parkeraad 'n spesiale plekkie

65. Debatte van die Volksraad, 30/4/1954, Kol no 4698.

66. U de V Pienaar: Die Raad van Kuratore vir Nasionale Parke 1926 - 1986, p. 7 (Privaatbesit van skrywer).

67. Onderhoud met mev S J M Schoeman, 23/5/1988.

in Odendaal se lewe ingeneem. Hulle twee se jarelange vriendskap het veroorsaak dat hy en "oom Fox", soos hy steeds liefdevol na Odendaal verwys, jaarliks 'n afspraak gehad het om die Krugerwildtuin te besoek. Odendaal se voorkeur was veral die Laer Sabie-gebied. Weens Odendaal se prominente posisie as voorsitter op die Parkeraad kon hy en sy vriende plekke in die Park besoek wat vir die publiek ontoeganklik was.⁶⁸

Odendaal is saam met dr Theo Wassenaar (L U K) en dr H Mönnig verkies in die plekke van die vorige voorsitter J F Ludorf, S A Lombaard, en dr R Bigalke. By Odendaal se toetrede het die Raad bestaan uit homself as voorsitter, dr T Wassenaar, J H Orpen, H C Payne (namens die Natuurlewevereniging), H F T Malcomess (L U K Kaapland), dr H Mönnig, senator W H Scheepers (L V), G P Steyn (L V), C T J Hannah en W H Fourie (L V).⁶⁹

Die eerste vergadering wat Odendaal bygewoon het, was gehou op 10 Desember 1952 in Pretoria. By dié geleentheid het J H Orpen Odendaal as voorsitter verwelkom en hom die versekering gegee dat solank hy die belange van die diere bo dié van die mens plaas, Odendaal die ondersteuning van Orpen sou geniet.⁷⁰

Wat huisvesting betref, het die Hoofkantoor van die Raad in die sentrale Goewermentsgebou in Pretoria gesetel. Gedurende 1954 is die kantore na die Sanlamgebou op die hoek van Andries- en Pretoriusstraat in Pretoria verskuif.⁷¹

68. Onderhoud met mnr J H Steyl, 25/4/1990.

69. Jaarverslag Raad van Kuratore vir Nasionale Parke, 31/12/1952 (Nasionale Parkeraad, Pretoria).

70. Notule van vergadering van die Raad van Kuratore vir Nasionale Parke, 10/12/1952 (Nasionale Parkeraad, Pretoria).

71. Jaarverslag Raad van Kuratore vir Nasionale Parke, 31/12/1954 (Nasionale Parkeraad, Pretoria).

Met sy toetrede tot die Nasionale Parkeraad het Odendaal hom in 'n organisasie bevind wat reeds in 1926 op dreef gekom het. Op 1 Mei 1926 is die Wet op Nasionale Parke (Wet 56 van 1926) deur die destydse Minister van Lande, P G W Grobler, 'n agterkleinneef van die grondlegger van natuurbewaring in Suid-Afrika, president Paul Kruger, deur die parlement geloods. Hoewel die Wet voorsiening gemaak het vir die stigting van addisionele nasionale parke, was dit spesifiek daarop gemik om die gekonsolideerde Sabie- en Shingwedzi-reservate tot nasionale park te proklameer - te wete die Nasionale Krugerwildtuin.⁷² Om die Krugerwildtuin se sake te administreer is die Raad van Trustees vir Nasionale Parke ook in 1926 in die lewe geroep. Die Raad is 'n outonome liggaam en bestaan sedert 1961 uit twaalf lede. Van hierdie twaalf word sewe, insluitende die voorsitter, deur die Minister van Landbou genomineer, aangesien Nasionale Parke in sy portefeulje val. Vier lede, een uit elke provinsie, word deur die Minister aangewys uit nominasies wat deur die verskillende Provinsiale Rade gedoen word. Die twaalfde lid word genomineer deur die Natuurlewevereniging van Suid-Afrika. Almal word vir 'n tydperk van vyf jaar aangestel. Die aanstellings is ondergeskik aan finale goedkeuring deur die Staatspresident. Buiten die vergoeding vir reis- en verblyftekoste ontvang lede van die Raad geen vergoeding nie.⁷³ Gedurende die eerste jare van Odendaal se dienstermyn het die Raad nog onder die Minister van Lande geresorteer. Die Raad het in daardie stadium uit tien lede bestaan. Twee lede tree jaarliks om die beurt af. Afgetredenes kon egter opnuut benoem word.⁷⁴

-
- 72. U de V Pienaar : Die Raad van Kuratore vir Nasionale Parke 1926 - 1986, p. 1 (Privaatbesit van skrywer).
 - 73. D J Potgieter (chief ed) : Standard Encyclopaedia of South Africa Vol 8, p. 82.
 - 74. Jaarverslag Raad van Kuratore vir Nasionale Parke, 31/12/1955 (Nasionale Parkeraad, Pretoria).

Toe Odendaal as voorsitter van die Nasionale Parkeraad aangestel is, het hy die taak geërf om die bevindinge van die Hoek-verslag te evalueer en waar moontlik, te implimenteer.

Adv J F Ludorf het in sy kort dienstermyn as voorsitter van die Raad (Oktober 1951 - Oktober 1952) en as voorganger van Odendaal die veelbesproke Hoekondersoeksaak na die bestuur van verskeie nasionale parke in die Nasionale Parkeraad se administrasie beleef. Dié verslag deur die geoktrooide rekenmeestersfirma Hoek, Wiehahn en Cross is in September 1952 oorhandig,⁷⁵ vermoedelik aan slegs 'n paar persone, waaronder J G Strijdom en Odendaal getel het. Die bevindinge van die Hoek-verslag het selfs by een geleentheid in die parlement tersprake gekom.⁷⁶

P A Moore, V P Volksraadslid vir Kensington, het gedurende die parlamentsitting op 30 April 1954 die Minister van Lande, adv J G Strijdom beskuldig dat die bevindinge van die Hoek-verslag verswyg word, terwyl dit volgens Moore eintlik aan die publiek bekend gemaak moes gewees het. Hy het verklaar dat die Hoek-verslag die Nasionale Parkeraad £3 400 gekos het en dat so 'n duur dokument eintlik dan aan die publiek behoort. Hy het verder gevoel dat, deur die bevindinge van die Hoek-verslag te verswyg, daar 'n algemene gevoel van agterdog by die publiek gewek sou word. W H Fourie, N P Volksraadslid vir Baberton, het Moore egter daarop gewys dat die Hoek-verslag uit twee dele bestaan. Dié gedeelte waarin die publiek belang stel en wat gaan oor doeltreffende administrasie deur die Parkeraad en die verbeterings wat aan die hand gedoen word, is beskikbaar.

-
75. U de V Pienaar : Die Raad van Kuratore vir Nasionale Parke 1926 - 1986, p. 7 (Privaatbesit van skrywer).
 76. Debatte van die Volksraad, 30/4/1954, Kol no 4690.

Volgens Strijdom en Fourie was dit werklik al gedeelte waarby die publiek belang gehad het. Die tweede deel, waar moontlike korrupsie deur sommige amptenare of lede van die Raad tersprake was, is uit die hande van die publiek gehou. Die rede hiervoor, het Strijdom verklaar, was dat die prokureur-generaal geen gronde kon vind om persone aan te kla teen beweerde korrupsie nie. Met ander woorde, die Hoek-verslag se ernstige aanklagte teen die amptenary en sekere Raadslede kon nie bewys word nie. Die publikasie van die tweede deel van die verslag kan dus tot lasteraksies aanleiding gee. So iets wou die Regering tot elke prys vermy.⁷⁷

Fourie se bewering dat 'n sekere deel van die Hoek-verslag beskikbaar is, impliseer dat dié gedeelte gepubliseer is. Dit is ietwat misleidend. Skrywer se soektog in die KAB, SAB, Nasionale Parkeraad in Pretoria, die S A Biblioteek in Kaapstad, die Staatsbiblioteek in Pretoria en die Parlementêre Biblioteek in Kaapstad kon geen eksemplaar van enige deel van die Hoek-verslag oplewer nie. P A Moore se bewerings dat die bevindings van die Hoek-verslag in sy geheel verswyg is, skyn dus korrek te wees. W H Fourie se verklaring word soos volg in HANSARD van 30 April 1954 aangehaal: "Die rapport [Hoek-verslag] bestaan uit twee dele. Die een deel handel oor die administrasie en die werksaamhede van die Raad, en gee wenke aan die hand waar daar verbeterings kan aangebring word. Dit wys op swakhede wat miskien in die verlede bestaan het. Daardie deel van die rapport is wel beskikbaar. Daardie deel is vrygestel en dit is ook die

77. Debatte van die Volksraad, 30/4/1954, Kol no 4700.

deel waarin die publiek belang stel ..."⁷⁸

'n Berig in Die Transvaler som die situasie korrek op. Dié koerant verklaar dat die meeste parlementariërs nie eens die geleentheid gehad het om die Hoek-verslag onder oë te kry nie. Die koerant berig verder: "[Strijdom] kan nie aan die versoek voldoen om die verslag in die Volksraad ter tafel te lê nie, want hy het nie die mag om dit te doen nie ... min Strijdom is nie ten gunste van die publikasie nie ..."⁷⁹

Die Minister van Finansies, N C Havenga, het op 30 April 1954 in die parlement verklaar dat die uitslag, bespreking en handeling ten opsigte van die Hoek-verslag nie by die Volksraad tuishoort nie. Die liggaam wat daarvoor moes besluit, was die Nasionale Parkeraad. Dié aangeleentheid was 'n huishoudelike saak van 'n statutêre liggaam.⁸⁰ Met hierdie verklaring is die bespreking van die Hoek-verslag finaal in die parlement afgesluit. Wat voortaan met die aanbevelings van die verslag sou gebeur, was in die hande van die Raad van Kuratore vir Nasionale Parke.

Dit was in hierdie stadium dat Odendaal as voorsitter oorgeneem het. In die lig van die netelige aanklag teen amptenary en sekere Raadslede wil dit voorkom asof Strijdom vir Odendaal as ideale persoon op die Parkeraad gesien het. Die Hoek-verslag het onder andere aanbeveel dat die hele Parkeraad herstruktureer moes word sodat daar byvoorbeeld 'n Direkteur, Sekretaris

78. Debatte van die Volksraad, 30/4/1954, Kol no 4697.

79. Die Transvaler, 1/5/1954.

80. Ibid.

en ander werknemers in diens geneem kon word.⁸¹

Die eerste stap was om 'n Direkteur vir die Nasionale Parkeraad aan te stel. Odendaal het nie vir dr Rocco Knobel geken toe laasgenoemde om die betrekking aansoek gedoen het nie. In 'n brief aan skrywer verklaar dr Knobel: "ek het hom [Odendaal] glad nie geken voor ek vir my eerste onderhoud opgeroep is nie. Hy het 'n baie groot rol gespeel in my aanstelling omdat hy voorsitter was en die aanstelling was nie eenparig nie, maar hy as voorsitter het definitief 'n groot rol gespeel daarin dat ek die aanstelling gekry het."⁸²

Knobel is aangestel met ingang van April 1953. Met hierdie aanstelling is groot veranderinge in die bestuur en administrasie van die Nasionale Parkeraad ingelui. Knobel as Direkteur sou as hoof van die hele organisasie funksioneer. Die Regulasie wat kragtens die Wet opgestel is, is sodanig gewysig dat alleen hy aan die Raad verantwoordelik was vir die beheer, bestuur en administrasie van alle nasionale parke. Dit was 'n baie belangrike wysiging en het die vorige organisasie vervang waarin verskillende amptenare direk aan die Raad verantwoordelik was vir die beheer en bestuur van die parke. Knobel het opdrag gekry om die aanbevelings van die Hoek-verslag goed te bestudeer en met aanbevelings na die Raad terug te kom.⁸³ Hieroor skryf Knobel onder andere: "Oom Fox en sy mede Raadslede wou nie Piet Hoek se verslag aanvaar nie en besluit om een persoon as uitvoerende hoof van die Parkeraad aan te stel, vir die

81. Debatte van die Volksraad, 30/4/1954, Kol no 4695.

82. Brief dr R Knobel - J W de Villiers, 23/4/1991.

83. Notule van Vergadering van die Raad van Kuratore vir Nasionale Parke, 27/6/1953 (Nasionale Parkeraad, Pretoria).

persoon (wat toe ek was) die Hoek-verslag te gee en te sê: 'Neem daaruit wat goed is, verwerk die ander en bring vir ons 'n verslag oor 6 maande uit oor hoe die Parkeraad behoort te funksioneer.' Daarna was die bal in my baan maar het ek dikwels samesprekings met oom Fox gehad voor ek my verslag ingedien het. Hy was altyd gereed om te gesels, te argumenteer en my leiding te gee waar nodig."⁸⁴ Terloops, dr Knobel weet ook nie wat van sy eksemplaar van die Hoek-verslag geword het nie.

Die Nasionale Parkeraad sou vanaf September 1953 'n nuwe gedaante aanneem. Die eertydse Sekretaris, H S van Graan, was onder die ou bedeling die hoogste amptenaar. Hy het die Raad versoek om hom met pensioen te laat aftree. Hy het die diens op 30 November 1953 verlaat.

Een van die eerste planne wat Knobel gehad het om nasionale parke onder die publiek se aandag te bring, was om Jan en Alleman beter in te lig oor die parke se aktiwiteite.⁸⁵ Odendaal het ook sterk gevoel dat die publiek ingelig moes word, veral in die lig van die moontlike onaangename publisiteit wat die Hoek-verslag aan die Nasionale Parkeraad kon besorg het.⁸⁶

Deur die jare sou Odendaal steeds poog om die Raad se beeld na buite te verbeter. So het hy die pers uitgenooi vir 'n besoek aan die Krugerwildtuin in die tydperk 8 - 11 Augustus 1963.⁸⁷

Knobel verklaar dat Odendaal 'n geweldige voorstander was vir die verbreding van wetenskaplike navorsing en bekendstelling van opvoedkundige inligting, veral aan die jeug. Tog voel Knobel dat Odendaal in sy hart nooit werklik, veral die Nasionale

84. Brief dr R Knobel - J W de Villiers, 23/4/1991.

85. Notule van Vergadering van die Raad van Kuratore vir Nasionale Parke, 27/6/1953 (Nasionale Parkeraad, Pretoria).

86. Onderhoud met mev S J M Schoeman, 23/5/1988.

87. Jaarverslag Raad van Kuratore vir Nasionale Parke, 1 November 1962 - 31 Oktober 1963 (Nasionale Parkeraad, Pretoria).

Krugerwildtuin, te veel in die kalklig wou stel nie. Knobel skryf: "Hy was nooit 'n groot man vir publisiteit nie en so ver ek onthou nooit eintlik aanbevelings hieroor gemaak nie behalwe vir soverre dit deel uitgemaak het van die herorganisasie"⁸⁸

Die Raad, en by implikasie ook Odendaal, het vanaf 1 Januarie 1956 sy werksaamhede ten opsigte van die bestuur en administrasie van die nasionale parke verdeel tussen twee afsonderlike departemente wat bekend sou staan as die Departement van Natuurbewaring en die Departement van Administrasie en Rekenings.⁸⁹ Knobel meld dat Odendaal beslis 'n groot aandeel gehad het in die totstandkoming van dié twee departemente. Hy skryf onder andere: "dit [die twee departemente] was 'n voortvloei- sel uit my aanbevelings aan die Raad waarin hy [Odendaal] my beslis bygestaan het ... Na ek my eerste verslag ingedien het hoe ek die toekoms van die Parkeraad sien, het hy [Odendaal] my 'n redelike, indien nie algehele, vry hand gegee in sake. Reg aan die begin van my loopbaan het hy streng toesig oor die besteding van fondse gehou, maar na ek skynbaar sy volle vertroue gewen het, het hy dit aan my oorgelaat om die toesig te hou ..."⁹⁰

Odendaal as stewige agtergrondfiguur moes oral vertroue inge- boesem het, want op 16 September 1958 het sy dienstermyn verstryk en is hy opnuut vir vyf jaar as voorsitter van die Raad benoem. Op 17 September 1958 is P Z J van Vuuren, L U K,⁹¹ vir Transvaal in die plek van dr Theo Wassenaar aangestel. Op

88. Brief dr R Knobel - J W de Villiers, 23/4/1991.

89. Notule van Vergadering van die Raad van Kuratore vir Nasionale Parke, 6/12/1956 (Nasionale Parkeraad, Pretoria).

90. Brief dr R Knobel - J W de Villiers, 23/4/1991.

91. Notule van Vergadering van die Raad van Kuratore vir Nasionale Parke, 26/3/1958 (Nasionale Parkeraad, Pretoria).

23 September 1963 is Odendaal vir 'n verdere vyf jaar as voorsitter van die Raad aangewys.⁹²

Odendaal was 'n groot voorstander dat die publiek op 'n vakkundige gebied ingelig word oor natuurbewaring. Dit het onder andere aanleiding gegee tot die uitbreiding van die Parkeraad se biblioteek. Skenkings aan die Stevenson-Hamilton-Gedenkbiblioteek gedurende veral 1963 het aanleiding gegee tot aansienlike uitbreiding van navorsingsmateriaal vir die Parkeraad.⁹³ Op 'n vraag aan Knobel of Odendaal enige aandeel gehad het in die gedagte dat die publiek ingelig word oor natuurbewaring, ook deur middel van die biblioteek, het Knobel saaklik geantwoord dat Odendaal wel 'n rol gespeel het: "In soverre as wat hy as voorsitter van die Parkeraad aandeel gehad het in die re-organisasie van die Raad se aktiwiteite wat veral inligting en opvoedkundige inligting ingesluit het."⁹⁴ Dit dui dus duidelik daarop dat Odendaal die biblioteek graag sou wou aanwend om die Parkeraad aan die publiek bekend te stel.

Volgens Knobel het Odendaal die aanstelling van personeel aan hom as Direkteur oorgelaat. Dit wil egter uit Knobel se antwoord aan skrywer voorkom asof Odendaal soms spesifieke persone onder Knobel se aandag gebring het vir bepaalde poste soos R J Labuschagne vir die betrekking van Onder-direkteur vanaf 1 April 1962, asook H N Pretorius as Finansiële Kontroleur.⁹⁵ Op skrywer se vraag of Odendaal ooit belangrike mense gemanipuleer het of tot sy standpunt probeer oorhaal het om die Na-

-
- 92. SAB, Uitvoerende Raadsminute, 1178, 17/7/1963; Notule Vergadering die Raad van Kuratore vir Nasionale Parke, 23/9/1963 (Nasionale Parkeraad, Pretoria).
 - 93. Jaarverslag Raad van Kuratore vir Nasionale Parke, 1/11/1963 (Nasionale Parkeraad, Pretoria).
 - 94. Brief dr R Knobel - J W de Villiers, 23/4/1991.
 - 95. Notule van Vergadering van die Raad van Kuratore vir Nasionale Parke, 4/12/1961 (Nasionale Parkeraad, Pretoria); Brief dr R Knobel - J W de Villiers, 23/4/1991.

sionale Parkeraad se sake te bevorder, kan Knobel slegs aan een voorbeeld dink. Hy skryf: "Hy het probeer om die Minister van Finansies oor te haal om meer geld te bewillig vir die Raad, maar nie baie sukses gehad nie. Sover ek kan onthou, het oom Fox nie invloedryke persone na die Nasionale Parke geneem nie."⁹⁶

Die Nasionale Parkeraad het steeds groter in omvang ten opsigte van sy aktiwiteite gegroei. Dr Knobel skryf: "Dr Verwoerd was die dryfkrag agter die vergroting van die Raad. Die verhouding tussen dr Verwoerd en my was baie intiem en ek het wanneer ons saam met vakansie was baie sake en probleme met hom bespreek o.a. die belangrikheid van goeie toegangspaaie na die nasionale parke. Hierop het dr Verwoerd gesê: 'dan moet ons al die Administrateurs op jou Raad kry.' Oom Fox was reeds Administrateur en op die Raad."⁹⁷ Uit Knobel se betoog wil dit dus voorkom asof Odendaal geen aandeel in die vergroting van die Raad se ledetal gehad het nie. Die Raad het egter eenparig teen Maart 1961 op Knobel se suggestie besluit om by die Minister van Lande aan te beveel dat die Wet op Nasionale Parke, no 56 van 1926, so gewysig word dat die Raad se ledetal tot 12 uitgebrei word ten einde die Oranje-Vrystaat en Natal in die geleentheid te stel om ook verteenwoordigers in die Raad van Kuratore vir Nasionale Parke te benoem. Dit het veroorsaak dat J W J C du Plessis, Administrateur van die Oranje-Vrystaat en A E Trollop, Administrateur van Natal, op 17 September 1961 as die twee ekstra lede op die Raad benoem is.⁹⁸ J N Malan, die Administrateur van Kaapland, is reeds op 3 November 1954 as L U K op die Raad aangestel. Toe

96. Brief dr R Knobel - J W de Villiers, 23/4/1991.

97. Ibid.

98. Notule van Vergadering van die Raad van Kuratore vir Nasionale Parke, 9/5/1959 (Nasionale Parkeraad, Pretoria); Jaarverslag Raad van Kuratore vir Nasionale Parke, 1 April 1961 - 31 maart 1962 (Nasionale Parkeraad, Pretoria).

Malan dus op 1 Junie 1960 Administrateur word was hy geen nuweling op die Raad van Kuratore vir Nasionale Parke nie.⁹⁹

Gedurende Odendaal se dienstyid is die werksaamhede van die Nasionale Parkeraad aansienlik uitgebrei deurdat heelwat grond en parke onder die Raad se sorg geplaas is. Aan die begin van 1966 het die volgende nasionale parke onder beheer van die Raad van Kuratore vir Nasionale Parke geval:

Nasionale Krugerwildtuin, Kalahari-Gemsbok Nasionale Park, Addo-Olifant Nasionale Park, Bontebok Nasionale Park, Bergkwagga Nasionale Park, Golden Gate Hoogland Nasionale Park en Tsitsikamma Seekus- en Bos Nasionale Park.

Daar is ten minste twee nasionale parke gedurende Odendaal se voorsitterskap van die Raad tot stand gebring. Die Bontebok Nasionale Park is op 1 April 1960 vanaf Bredasdorp na Swellendam oorgeplaas. Die Golden Gate Hoogland Nasionale Park is op 13 September 1963 geproklameer in die Vrystaatse hoogland ten suid-ooste van Bethlehem. Die Tsitsikamma Seekus- en Bos Nasionale Park is op 4 Desember 1964 tot 'n nasionale park verklaar. Die Augrabieswaterval Nasionale Park en Groenkloof Nasionale Park geleë te Muckleneukkop, Pretoria, was aan die begin van 1966 ook reeds in die proses van proklamasie.¹⁰⁰

Dr Knobel skryf onomwonde dat Odendaal werklik min te doen gehad het met die stigting van nuwe nasionale parke.¹⁰¹

Dr U de V Pienaar, voormalige hoof van die Parkeraad, verklaar in sy ongepubliseerde artikel, Die Raad van Kuratore vir Nasio-

-
- 99. Notule van Vergadering van die Raad van Kuratore vir Nasionale Parke, 9/5/1955; D J Potgieter (chief ed) : Standard Encyclopaedia of South Africa Vol 3, p. 67.
 - 100. Jaarverslag Raad van Kuratore vir Nasionale Parke, 1 November 1965 - 31 Maart 1967 (Nasionale Parkeraad, Pretoria).
 - 101. Brief dr R Knobel - J W de Villiers, 23/4/1991.

nale Parke 1926 - 1986, dat J N Malan, later Administrateur van Kaapland, hom besonder beywer het vir die ontwikkeling van die Kaapse Nasionale Parke, terwyl oud-minister Paul Sauer die dryfkrag was agter die proklamering van die Tsitsikamma Seekus- en Bos Nasionale Park in 1964. J W J C du Plessis, Administrateur van die Oranje-Vrystaat was verantwoordelik vir die proklamasie van die Golden Gate Hoogland Nasionale Park in die Vrystaat in 1963.¹⁰²

Dr Knobel skryf dat Odendaal definitief sy invloed by hoër gesag laat geld het in die aankoop en uitruil van gronde om die vergroting van die Krugerwildtuin en ander parke te bewerkstellig. Deur Knobel het Odendaal dit so gereël dat 'n groep hoogwaardigheidsbekleërs die Krugerwildtuin in Julie 1960 besoek het. By dié geleentheid het Odendaal gesellig verkeer met dr Verwoerd, minister Jim Fouché, H N P Pretorius (Administratiewe Beampte, Parkeraad), R J Labuschagne (Waarnemende Direkteur Parkeraad), H C van der Veen (Handelsbestuurder, Parkeraad), dr Jack Meeser, J W J C du Plessis (Administrateur van die Vrystaat), minister Tom Naude, W H Fourie (L V en lid van die Parkeraad), adjunk-minister John Vorster en Buks Fouché, L V.¹⁰³ Dr U de V Pienaar beweer dat Odendaal die dryfkrag agter die besluit was om 'n nuwe groot ruskamp in die Krugerwildtuin in 1960 te bou, asook van die verskuiwing van die nuwe ingangshek van Malopene na Phalaborwa in 1961.¹⁰⁴ Hieroor skryf dr Knobel: "Die behoefte aan 'n nuwe ruskamp was deur alle instansies gevoel en het oom Fox dit heelhartig gesteun.

-
102. U de V Pienaar : Die Raad van Kuratore vir Nasionale Parke 1926 - 1986, pp. 20 - 21. (Privaatbesit van skrywer).
 103. Die Transvaler, 2/8/1960.
 104. U de V Pienaar : Die Raad van Kuratore vir Nasionale Parke 1926 - 1986, p. 8 (Privaatbesit van skrywer).

Toe die petrol-regte aan Total verkoop is in die Krugerwildtuin was dit 'n eenparige gevoel dat die geld vir 'n nuwe ruskamp moet aangewend word. Oom Fox het dit heelhartig gesteun. Hy het ook oor die toegangspaaie na die Wildtuin my probleme daarmee tenvol-le waardeer en het toe gesê dat die Transvaalse Provinsie nooit die pad na Malopene sal opgradeer nie, maar dat Phalaborwa aan die ontwikkel was en die nuwe kamp (Olifants) deur die pad be-dien sal kan word en is Malopene gesluit en die nuwe pad het hy na Phalaborwa laat bou: Dit was logies en die direkte uitvloei-sel van verbeterde toegange na die Kruger Wildtuin."¹⁰⁵

Aan die einde van 1965 het die Raad van Kuratore vir Nasionale Parke uit die volgende lede bestaan:

Odendaal as voorsitter, senator W H Fourie, W H Scheepers, dr H O Mönnig, D H C du Plessis, P Z J van Vuuren, L U K, J N Malan (Administrateur van Kaapland), D J Potgieter, L V, J W J C du Plessis (Administrateur van die Oranje Vrystaat), N H Gilfillan, P O Sauer en T J A Gerdener (Administrateur van Natal).¹⁰⁶

Dr U de V Pienaar skryf onder andere die volgende: " hy [Odendaal] was ook die voorsitter van die Raad met die langste dienstermyn (13 jaar, d.i. vanaf 1952 tot 1965). Hy was 'n baie onpartydige en gemoedelike persoon met besonder goeie mensever-houdings. Daarby was hy egter 'n sterk leier en iemand waarna opgesien kon word"¹⁰⁷

105. Brief dr R Knobel - J W de Villiers, 23/4/1991.

106. Notule van Vergadering van Raad van Kuratore vir Nasionale Parke, 29/11/1965 (Nasionale Parkeraad, Pretoria).

107. U de V Pienaar : Die Raad van Kuratore vir Nasionale Parke 1926 - 1986, pp. 7 - 8 (Privaatbesit van skrywer).

Volgens Knobel was Odendaal 'n vergewensgesinde mens. Destyds is Odendaal saam met dr Theo Wassenaar op die Nasionale Parkeraad verkies. Dr Wassenaar het later van die Nasionale Party af weggebreek en Odendaal het die leier van die Nasionale Party in die Provinsiale Raad geword. Dit het veroorsaak dat die twee figure grootliks van mekaar vervreemd geraak het. Desondanks was hulle egter verplig om op baie noue vlak met mekaar in die Nasionale Parkeraad saam te werk. Op 'n vraag van skrywer hoe Odendaal die situasie hanteer het, skryf Knobel: "Na dr Wassenaar die destydse Regering gekritiseer het, was die verhouding vertroebel. Dit het egter nie verhoed dat na ek persoonlik met mnr Odendaal gaan praat het, hy hom [Wassenaar] vergewe het nie."¹⁰⁸ Uit Knobel se betoog wil dit dus voorkom asof Odendaal se stroewe houding teenoor Wassenaar ook 'n dempende invloed tydens Raadsvergaderings gehad het. Dit wil ook voorkom asof Knobel en Odendaal 'n besondere vertrouensverhouding gehad het. Laastens was Odendaal blykbaar 'n vergewenisgesinde mens omdat hy Wassenaar kon verskoon en sake tussen hulle ten minste in die Parkeraad reggestel het. Daarom kon Knobel verder skryf: "Hy was baie toeganklik en simpatiek. Hy het graag geluister en was alles behalwe outokraties, maar totaal demokraties ... Hy het die Raad op 'n bekwame manier gelei. Sy groot belangstelling was die personeel en mede Raadslede. Hy was 'n baie baie aangename en flegmatiese persoon met 'n heerlike sin vir humor en vol menseliefde ... hy was altyd kalm en bedaard in krisissituasies. Hy het niks van grootdoenerigheid gehou nie en het die praatwerk lievers aan sy mede Raadslede gelaat, veral

108. Brief dr R Knobel - J W de Villiers, 23/4/1991.

by publieke funksies van die Parkeraad. Hy het min gehou daarvan om in die publiek op te tree, hoewel hy 'n uitstekende politikus was, 'n Gentleman en nederig."¹⁰⁹

Onder Odendaal se bekwame leiding het die Raad van Kuratore vir Nasionale Parke vlot gefunksioneer. In 1965 is die Ere-lewenslidmaatskap van Nasionale Parke aan Odendaal toegeken as blyke van waardering vir sy groot aandeel om nasionale parke in die R S A te bevorder en uit te bou.¹¹⁰ Op 'n vraag aan dr Knobel waarom dié eer vir Odendaal te beurt geval het, was sy bondige antwoord: "Die feit dat hy besef het dat daar net een uitvoerende beampte moet wees en werklik 'n besondere liefde vir die Parke gehad het."¹¹¹ Odendaal se grootste onderskeiding lê waarskynlik daarin dat die Nasionale Parkeraad deur sy toedoen 'n georganiseerde onderneming onder leiding van 'n bekwame Direkteur geword het en die feit dat hy, soos dr U de V Pienaar dit stel, die moeilike taak gehad het om die Raad se boot weer na kalmer vaarwaters te stuur na die politieke woelinge wat op die Hoekverslag gevolg het.¹¹²

109. Ibid.

110. Jaarverslag Raad van Kuratore vir Nasionale Parke, 1 November 1965 - 31 Maart 1967 (Nasionale Parkeraad, Pretoria).

111. Brief dr R Knobel - J W de Villiers, 23/4/1991.

112. U de V Pienaar : Die Raad van Kuratore vir Nasionale Parke 1926 - 1986, p. 8 (Privaatbesit van skrywer).

HOOFSTUK 6

DIE ODENDAALKOMMISSIE

AGTERGROND

Odendaal het in die sestigjarige 'n belangrike rol gespeel in gebeure in Suidwes-Afrika. Om sy aandeel in perspektief te plaas, moet daar oorsigtelik na die gebied se geskiedenis tot en met 1962 verwys word.

Suid-Afrika het Duitswes-Afrika in 1915 gedurende die Eerste Wêreldoorlog verower. Na die vredesluiting is daar op 17 Desember 1920 in Genève besluit dat die Unie van Suid-Afrika die gebied as 'n C mandaat sou beheer.¹ Die Unie-regering het gevolglik 'n parlementêre Kommissie op 12 Oktober 1920 aangestel wat moes vasstel hoe die gebied die beste bestuur kon word. Hierdie Kommissie het na ondersoek aanbeveel dat Suidwes-Afrika as 'n eenheid afsonderlik van Suid-Afrika geadministreer moes word, met uitsondering van Doeane, Spoorweë en Hawens, en, later ook Polisie, Verdediging, Immigrasie, Staatsdienskommissie en Inboorlingsake, welke dienste by dié van Suid-Afrika geïntegreer is.² Die Unie moes Suidwes-Afrika volgens demokratiese beginsels administreer. Dit het beteken dat die regte van die gebied se bevolkings beskerm moes word. Verder moes die bevolkingsopvoedkundig opgehef word en die gebied se infrastruktuur verbeter word. Suid-Afrika sou volle beheer oor die opleiding

-
1. T Molnar: South West Africa The Last Pioneer Country, pp. 157 - 158.
 2. M J Olivier : Inboorlingbeleid en Administrasie in die Mandaatgebied van Suidwes-Afrika, p. 42.

van soldate vir die gebied uitoefen. Die Unie moes jaarliks verslag aan die Volkebond oor die gebied se bestuur lewer. Die Volkebond is egter na die Tweede Wêreldoorlog ontbind.

Met die stigting van die V V O op 7 Mei 1945 was Suid-Afrika ook teenwoordig. Smuts se versoek dat Suidwes-Afrika by die Unie ingelyf moes word, is met hewige teenstand veral van die Asiatiese lande begroet en daar moes van dié plan afgesien word. Veral na 1950 is verskeie Kommissies aangestel met die doel om die gebied se bevolkings op te hef.³

Een van die belangrikste ondersoeke wat deur die Administrasie van Suidwes-Afrika geloods is, het gevolg nadat die Kommissie van Onderzoek na nie-blanke Onderwys in Suidwes-Afrika in 1958 aangewys is. Die Kommissie het ingrypende onderwysverbeterings veral vir swartes in die gebied aanbeveel. Die aanbevelings het kulturele verskille van die uiteenlopende bevolkingsgroepe beklemtoon en die ontwikkeling van tegniese onderwys onderskryf. Die verbeterings moes oor die volgende tien jaar na 1958 geïmplimenteer word.⁴

Ten spyte van die oortuiging van die Unie-regering dat die mandaattooreenkoms verval het toe die Volkebond in April 1946 ontbind het, was hierdie Regering vasberade om steeds die oorspronklike verantwoordelikhede wat die mandaat aan hom toegeken het, uit te oefen. Daar is byvoorbeeld voortgegaan om volmag te verleen vir die Administrasie en Wetgewing in Suidwes-Afrika as 'n

-
3. D J Potgieter (chief ed) : Standard Encyclopaedia of South Africa Vol 10, pp. 160, 176, 179, 183; C F J Muller (red) : Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis, p. 433.
 4. Suidwes-Afrika, Administrasie van 1958 : GOV 1581, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na nie-blanke Onderwys in Suidwes-Afrika D1 I : Inboorling-onderwys, pp. 91 - 93.

integrale deel van die Unie en die ontwikkeling van die materiële en morele welsyn van die inwoners.

In die V V O het Suid-Afrika toenemende teenstand van die Afro-Asiatiese blok ondervind. Hierdie lande se beswaar was dat Suid-Afrika sy binnelandse beleid op Suidwes-Afrika afdwing en sodoende die reglement van die V V O skend.

Wetgewing van 1949 het aan Suidwes-Afrika ses setels in die S A Volksraad en vier setels in die Senaat gegee. Oor die vraag van die verhoudinge met Suid-Afrika was daar algemene eensgesindheid onder die blankes van die gebied. Die leiding ten opsigte van Polisie, Spoorweë, Doene , Verdediging en Naturelle-beleid het van Pretoria uitgegaan, eerder as van Windhoek. Die gebied se internasionale status was teen daardie tyd nog duister, maar dit het vir alle praktiese doeleindes die vyfde provinsie van Suid-Afrika geword.⁵

Een van die vooraanstaande Suid-Afrikaanse geleerdes wat in 1961 gevoel het dat die bestuur van Suidwes-Afrika doeltreffend opgeknop kon word, was prof J P Bruwer. Hy was 'n antropoloog en sendingopvoedkundige verbonde aan die Universiteit van Stellenbosch. Hy was in sy tyd die voorste kenner van die inheemse volke van Suidwes-Afrika en kon dus met gesag oor die gebied se toekoms praat. Vanaf 1958 was sy navorsing uitsluitlik gewy aan die kulture van die bevolkings van Suidwes-Afrika, met besondere klem op die Boesmans, Ovambo, Kavango en Kaoko.⁶

-
5. C F J Muller (red) : Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis, p. 459.
 6. E J Beyers (hoofred) : Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek Vol V, p. 106.

Volgens 'n ongedateerde vertroulike memorandum gerig aan dr Verwoerd onder die opskrif Suidwes en die Unie wat deur Bruwer opgestel is, (vermoedelik gedurende 1960) word Verwoerd ernstig versoek om sonder verdere verdragings aandag aan die toestande in Suidwes te gee. Hierdie dokument het gespruit uit Bruwer se klaarblyklike erns met die toestande in Suidwes-Afrika.

Bruwer het in sy memorandum verskillende moontlike eenhede in die gebied onderskei, wat volgens hom in state of provinsies verdeel kon word. Dit was onder andere Kaokoveld, Ovamboland, Okavango en Hereroland en moontlik 'n vyfde, naamlik Boesmanland. Daar moes volgens Bruwer onmiddellik pogings aangewend word om hierdie gebiede tot 'n vorm van interne outonomie te lei. Konstitusionele ontwikkeling moes volgens Bruwer voorsiening maak vir die grootste mate van selfbestuur vir die onderskeie groepe binne elke gebied. Ook moes 'n superstruktuur, moontlik 'n federasie, geskep word waarin die onderskeie gebiede en groepe verteenwoordiging kon hê. Hoewel hy 'n vorm van stemreg vir die nie-blanke groepe in die vooruitsig gestel het, moes dit nie bestaande verteenwoordiging van Suidwes-Afrika se blankes in die gedrang bring nie.

Bruwer sluit sy lang betoog teenoor Verwoerd af deur onder andere te verklaar: "Indien die nodige mate van welwillendheid opgebou kan word, behoort die stelsel vrugbaar te werk vir 'n uiteindelijke nouer aansluiting by 'n Republiek van Suid-Afrika waarin die patroon van ons eie superstruktuur ook dan reeds duide-

liker omlyn behoort te wees..."⁷

Verwoerd het egter sy bedenkinge oor Bruwer se voorstelle gehad omdat hy laasgenoemde van liberalisme verdink het. Bruwer se suggestie van 'n federale stelsel vir Suidwes-Afrika het vir Verwoerd op volle integrasie gedui. Verder was Bruwer lid van die Suid-Afrikaanse Buro vir Rasse Aangeleenthede (SABRA) en het sedert 1951 aktief aan die organisasie se werksaamhede deelgeneem. Bruwer was gedurende 1959 - 1960 'n besoekende professor aan die School of Advanced International Studies aan die Johns Hopkins University in die V S A wat hom volgens Verwoerd se mening baie liberaal gemaak het.⁸ SABRA is in 1947 deur die Afrikaner Broederbond gestig om as 'n teenvoeter vir die liberale South African Institute of Race Relations te dien. SABRA het lede van die Afrikaner Broederbond wat terselfdertyd akademici was, gebruik om 'n breë beleidsraamwerk saam te stel. Hierdie breë beleidsraamwerk moes saam met die Afrikaner se nasionalistiese strewe 'n pad vir die toekoms van Suid-Afrika aandui. Toe Verwoerd in 1958 Premier word, het hy sy bedenkinge teenoor SABRA begin koester. Hy het gevoel dat daar te veel liberale elemente binne die organisasie was.⁹ Bruwer was klaarblyklik een van die verdagtes, soos blyk uit 'n skrywe van Verwoerd. In 'n brief gedateer 30 Julie 1960 het Verwoerd aan Bruwer geskryf dat 'n federasie in Suidwes-Afrika vir hom onaanvaarbaar is en dat Bruwer deur sy verblyf in die V S A beïnvloed is en té liberaal begin dink het.¹⁰

-
7. INEG PV93 H F Verwoerd Versameling, Lêer 1/58/1/1, Suidwes-Afrika Aangeleenthede 1959 - 1962, Memorandum Suidwes en die Unie, J P Bruwer - H F Verwoerd, ongedateerd.
 8. C J Beyers (hoofred) : Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek Vol V, p. 106; INEG, PV93 H F Verwoerd Versameling, Lêer 1/58/1/1, Suidwes-Afrika Aangeleenthede 1959 - 1962, H F Verwoerd - J P Bruwer, 30/7/1960.
 9. R Davies, D O'Meara en S Dlamini : The Struggle for South Africa A Reference Guide to Movements, Organisations and Institutions Vol 2, p. 276.
 10. INEG, PV93 H F Verwoerd Versameling, Lêer 1/58/1/1, Suidwes-Afrika Aangeleenthede 1959 - 1962, H F Verwoerd - J P Bruwer, 30/7/1960.

In sy antwoord skryf Bruwer op 27 Januarie 1961 aan Verwoerd dat hy baie ontsteld was oor die Eerste Minister se aantygings en dat die V S A nie sy sienings verander het nie, omdat hy steeds Verwoerd se apartheidsbeleid onderskryf het.¹¹ Klaarblyklik het Bruwer se antwoord Verwoerd gerus gestel, want laasgenoemde het so ver vasgestel kan word, nie verdere korrespondensie met Bruwer hieroor gevoer nie. Intussen het Verwoerd egter steeds nie 'n oplossing vir die Suidwes-kwessie gehad nie en het hy van internasionale kant skerp teenstand ondervind oor Suid-Afrika se teenwoordigheid in Suidwes-Afrika. Tydens Verwoerd se premierskap het die crescendo teen die R S A 'n hoogtepunt in die internasionale raadsale bereik juis oor sy apartheidsbeleid.

Na die besoek van 'n Spesiale Komitee van die V V O aan Suidwes-Afrika in 1962 bestaande uit Vittorio Carpio en Martinez de Alva,¹² het Verwoerd op 13 April 1962 in die Volksraad aangekondig dat Carpio en De Alva as gaste van die Regering die Republiek sou besoek. Genoemde twee here wou toekomstige ontwikkeling in Suidwes-Afrika bespreek.¹³ Op 25 September 1962 het Verwoerd in Windhoek verklaar dat hy Suidwes-Afrika graag ontwikkel wou sien. Verder het hy gesê dat Suidwes-Afrika en die R S A se lotgevalle onlosmaaklik met mekaar verbind was.¹⁴ As Verwoerd se betoog bestudeer word, wil dit tog blyk asof hy sterk deur Bruwer se memorandum beïnvloed is. In 'n sekere sin kan Bruwer as die vader van die Kommissie van Onderzoek in Suidwes-Afrika gedurende 1964 beskou word.

-
11. INEG, PV93 H F Verwoerd Versameling, Lêer 1/58/1/1, Suidwes-Afrika Aangeleenthede 1959 - 1962, J P Bruwer - H F Verwoerd, 27/1/1961.
 12. T Molnar : South West Africa The Last Pioneer Country, pp. 132 - 134; Die Vaderland, 10/9/1962.
 13. Debatte van die Volksraad, 13/4/1962, Kol No 4054.
 14. Die Suidwester, 26/9/1962; The Windhoek Advertiser, 26/9/1962.

Die R S A-regering het op 11 September 1962 'n Kommissie van Onderzoek na omstandighede in Suidwes-Afrika benoem.¹⁵ Ten einde so 'n wye moontlike spektrum van aktiwiteite en aspekte binne Suidwes-Afrika by so 'n ondersoek te betrek, het Verwoerd volgens sy mening die beste kundiges vir hierdie aspekte benoem, en hulle aktiwiteite soos volg ingedeel:

F H Odendaal sou spesiaal aandag moes gee aan Administrasie en Konstitusionele Ontwikkeling.

Dr H J van Eck sou verantwoordelik wees vir Ekonomie en Nywerheid.

Prof H W Snyman is op die Kommissie aangestel om Gesondheids- en Hospitaaldienste te bestudeer.

Dr P J Quin se werk sou wees om studies en aanbevelings ten opsigte van Landbou en Voeding in Suidwes-Afrika te maak.

Prof J P Bruwer sou Onderwys en Volkekunde bestudeer.

Verwoerd se opdrag aan die Kommissie-lede was dat hulle 'n deurtastende ondersoek moes loods na die moontlikhede om verdere bevordering van die stoflike en morele welsyn en die sosiale vooruitgang van die inwoners van Suidwes-Afrika te bewerkstellig. Daar sou spesiaal aandag gegee moes word aan die "nie-blanke" inwoners van die gebied. Daar moes aanbevelings gemaak word sodat daar versnelde ontwikkeling vir die verskillende "nie-blanke" groepe in Suidwes-Afrika kan plaasvind. Hierdie ontwikkeling sou oor 'n tydperk van vyf jaar ingevoer word.

Die inheemse volke se agtergrond, tradisies en gewoontes moes

15. T Molnar : South West Africa The Last Pioneer Country, pp. 132 - 134; Die Vaderland, 10/9/1962.

bestudeer word. Met hierdie aspekte in gedagte moes die Kommissie aanbevelings vir hul maatskaplike opheffing maak. Dit sou insluit hoe die landbou, nywerheid, mynbou, administrasie en bestuur van die verskillende bevolkingsgroepe ontwikkel kon word.

Ten einde die Kommissie beter in staat te stel om te funksioneer, het Verwoerd die lede volle bevoegdheid en gesag gegee om na goeddunke alle persone te ondervra wat volgens hulle oordeel inligting kon verstrek. Spesiale hulp waar dit nodig was, sou deur Herbert Josselyn Allen, vanweë sy kennis van Suidwes-Afrika en sy inboorlingbevolking, aan die Kommissie verskaf word.¹⁶ Die Kommissielede se aanstelling is bevestig deur Uitvoerende Raadsminuut No 1556 gedateer 10 September 1962 en onderteken deur beide Verwoerd en Staatspresident C R Swart op 11 September 1962.¹⁷

Verwoerd moes sekere redes gehad het waarom hy Odendaal as voorsitter van die Kommissie benoem het. Die volgende faktore kan dit dalk verduidelik:

Eerstens, Odendaal is in 1958 deur Verwoerd se voorganger, adv J G Strijdom, as eerste burger van Transvaal aangewys. Dit dui op die groot vertrouwe wat die Regering in Odendaal as leier gehad het. Verder was Odendaal ook 'n persoonlike vriend van Verwoerd. Die Eerste Minister het in Februarie 1966 die volgende van Odendaal gesê: "Fox Odendaal was die natuurlikste mens

16. SAB, K133 Inventaris 1.1.2.16 tot die Argief van die Sekretaris van die S W A Kommissie 1962 - 1963 (Odendaal-kommissie) Band 2 : Opdragte, 11/9/1962.

17. SAB, K133 Uitvoerende Raadsminute No 1556, 11/9/1962.

wat ek geken het : in die veld en in die natuur wat hy so liefgehad het, oor die tafel waar daar beraadslaag is oor die welsyn van die volk en by plegtige en deftige geleenthede; altyd was hy 'n gewone, vriendelike, liefdevolle mens ... In werklikheid was hy 'n leier, 'n denker, 'n profeet van die toekoms ..."¹⁸

Mev E Verwoerd, weduwee van wyle dr Verwoerd, meen dat haar man destyds vir Odendaal as voorsitter aangewys het omdat hy 'n geweldige hoë dunk van Odendaal se bekwaamhede gehad het. 'n Ander baie belangrike punt volgens haar, was haar man se vriendskapsverbintenis met Odendaal. Sy onthou Odendaal as 'n beskeie, vriendelike, joviale man wat besliste standpunt kon inneem. Die Verwoerds en die Odendaals het oor en weer gekuier. Mev Verwoerd onthou hoe sy en haar eggenoot saam met die Odendaals by die Golden Gate Natuurreservaat gekuier het.¹⁹

Mnr J H Steyl het uit hoofde van sy verbintenis met Odendaal, soos reeds vermeld, laasgenoemde baie goed geken. Uitstaande kenmerke volgens Steyl was Odendaal se wonderlike menseverhoudings. Hy was volgens Steyl vriendelik, baie behulpsaam en nederig. Odendaal kon met almal goed oor die weg kom. Hy het altyd tyd vir sy medemens gehad. Hierdie eienskappe kon volgens Steyl die deurslag gegee dat Verwoerd hom as voorsitter van die Kommissie benoem het.²⁰ Nog 'n rede vir Odendaal se aanstelling is waarskynlik te vinde in sy juridiese agtergrond.²¹

Voorts verklaar Die Transvaler van 8 September 1962 dat Odendaal

18. Die Transvaler, 12/2/1966.

19. Onderhoud met mev E Verwoerd, 2/5/1990.

20. Onderhoud met mnr J H Steyl, 25/4/1990.

21. Onderhoud met dr S G J van Niekerk, 7/4/1990.

diepgaande ervaring van bestuur en administrasie, Paaie en Werke en van Onderwys, Hospitale en nie-blanke aangeleenthede gehad het. Hierdie ervaring is aangevul deur 'n studiereis in die Verenigde Koninkryk en Wes-Europa, 'n aspek waaroor in Hoofstuk 3 uitgewy is. Sy menslikheid en godsdienssin en belangstelling in die lotgevalle en ontwikkeling van alle ander rasse, en sy regverdigheidsin en ewewigtige oordeel was in daardie stadium in Regeringskringe goed bekend.²²

Waarskynlik van die belangrikste redes waarom Verwoerd vir Odendaal as die Voorsitter van die Kommissie benoem het, is die feit dat hy op Odendaal se onvoorwaardelike party-lojaliteit kon staatmaak. Beide was jarelank verbonde aan die Transvaalse N P en miskien kon provinsialisme ook 'n rol gespeel het. Bruwer was sekerlik die grootste kenner van Suidwes-Afrika op die Kommissie, maar Verwoerd se vertroue moes ongetwyfeld by Odendaal se ervaring en oordeelsvermoë en diplomاسie, veral ten opsigte van politieke interpretasies, gelê het. Die Suidwes-Afrika aangeleentheid was polities uiters sensitief. Verwoerd het iemand op die Kommissie nodig gehad waarop hy uit 'n party-politieke oogpunt kon peil trek. Die reeds sensitiewe Suidwes-Afrika kwessie moes nie nog verder vertroebel word nie. Dit was dus logies dat 'n Verwoerd-vertroueling die werksaamhede van die Kommissie moes beheer en koördineer.

Daar kon geen bewyse gevind word dat Verwoerd by wyse van enige skrywe vooraf vir Odendaal geraadpleeg het oor die aanstelling

22. Die Transvaler, 8/9/1962.

van die ander lede op die Kommissie nie. Die vermoede bestaan wel dat Verwoerd op 'n vertroulike wyse die lede van so 'n Kommissie met Odendaal kon bespreek het. Mev Daleen Odendaal herinner haar goed dat dr Verwoerd haar man na sy kantoor in Pretoria ontbied het en aan hom gesê het dat hy baie graag onder sy voorsitterskap 'n Kommissie wou aanstel om ondersoek in te stel in verband met die toestande van die "nie-blankes" in Suidwes-Afrika. Odendaal was baie opgewonde oor dié aanstelling.²³

Daar bestaan 'n sterk moontlikheid dat Odendaal vir dr P J Quin by Verwoerd aanbeveel het, omdat dr Quin 'n boesemvriend van Odendaal was vóór sy aanstelling as lid van die Kommissie. As Direkteur van die Zebediela-landgoed het Quin as Odendaal se persoonlike raadgewer oor sitrusboerdery in die Leeupoort Landgoed Eiendoms Bpk opgetree.²⁴

Dr P J Quin het na 'n landboustudie aan Suid-Afrikaanse Universiteite die MSc-graad in voedseltegnologie aan die Universiteit van Kalifornië, 'n DSc-graad in landbou-ekonomie aan die Universiteit van Pretoria en 'n PhD in Volkekunde aan die Universiteit van die Witwatersrand verwerf. Hoewel hy beter bekend was as landboukundige in die sitrusbedryf, was hy 'n bedrewe navorser en landbou-beplanner. Sy spesiale belangstelling was landbou-ekonomie en voedselvraagstukke. Hy het wêreldwyd die sitrusbedryf ondersoek. Voorts was hy lid van die Nasionale Voedingsraad en die Nasionale Voedingskomitee. Hy was ook lid van die Nasionale Grondbewaringsraad. Sy kennis as Direkteur van die

23. Brief mev M J Odendaal - J W de Villiers, 31/8/1988.

24. Onderhoud met mnr E Cuyler, 2/4/1990.

enorme Zebediela landgoed met sy groot getalle swart arbeiders sou hom goed in Suidwes-Afrika te pas kom.²⁵

'n Ander lid van die aangewese Kommissie was dr H J van Eck. Hy was in diens van Yskor as 'n chemiese ingenieur. Hy was wêreld-bekend as Suid-Afrikaanse besturende Direkteur van die Nywerheidskorporasie. Sy kennis het hom bekendheid in die V S A, Groot Brittanje, Wes-Duitsland, Frankryk en Italië verwerf.

Sy voortreflike dienste is bekroon deur onder andere ere-L L D grade toegeken deur die Universiteite van die Witwatersrand en Kaapstad en 'n ere-D Comm-graad van die Universiteit van Stellenbosch. Hy het aan 'n groot aantal wetenskaplike verenigings in Suid-Afrika en oorsee behoort. Sy reeks publikasies het wye belangstelling geniet. Hy was 'n wetenskaplike wat die belange van die bevolkingsgroepe in suider Afrika op sy hart gedra het.²⁶

Prof H W Snyman was 'n bekende professor in Geneeskunde aan die Universiteit van Pretoria. Voorts was hy by geleentheid onderpresident van die Suid-Afrikaanse Geneeskundige en Tandheelkundige Raad en ook ver buite Suid-Afrika se grense 'n bekende figuur. Hy was voorsitter van die Departement van Gesondheid se Beplanningsraad. As voorsitter van die Kommissie van Onderzoek na die hoë koste van mediese dienste en medisyne het hy wye ervaring opgedoen in verband met gesondheidsdienste en hospitaalwese in Suid-Afrika. Hy was ook lid van die Komitee insake die

25. Die Transvaler, 18/9/1962.

26. Die Vaderland, 17/9/1962.

die Kultuurverdrag Nederland-Suid-Afrika en lid van die Adviesraad vir Wetenskaplike Beleid en die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns.²⁷

Dr Verwoerd het oënskynlik die Odendaalkommissie aangestel in 'n eerlike poging om die welvaart van alle groepe in Suidwes-Afrika te bevorder. Hyself het blykbaar 'n besondere belangstelling in Suidwes-Afrika gehad. Dr Verwoerd was die Premier wat Suidwes-Afrika meer as enige van sy voorgangers besoek het. Hy sou uiteindelik vyf keer daar besoek afgelê het.²⁸

Intussen het die Kommissie gereed gemaak om hul werksaamhede te begin. Die lede sou Suidwes-Afrika tussen 1 tot 12 Oktober 1962, 17 tot 26 Oktober 1962 en 5 tot 16 November 1962 besoek. 'n Vierde en laaste besoek sou plaasvind tussen 3 en 14 Desember 1962. Dr Verwoerd het die Regering se goeie wense aan die Kommissie oorgedra toe die lede hul eerste sitting in die Ou Raadsaal in Pretoria op Maandag 17 September 1962 gehou het.²⁹ Benewens die Kommissielede en dr Verwoerd was adjunk-minister J G H van der Wath wie se portefeulje Suidwes-Afrika Aangeleenthede was, ook teenwoordig. Die Eerste Minister het beklemtoon dat die Kommissie in sy ondersoek die vryheid van beweging vir navorsing en beplanning wat hy geniet het, volgens eie goeddunke moes aanwend.³⁰

As sekretaris is dr C J Claassen aangestel. Die sakelys van die vergadering het soos volg daar uitgesien:

-
- 27. Die Transvaler, 18/9/1962.
 - 28. Hendrik Frensch Verwoerd Fotobiografie 1901 - 1966, p. 118.
 - 29. Die Suidwester, 15/9/1962.
 - 30. Die Transvaler, 18/9/1962; Debatte van die Volksraad, 19/1/1962 - 23/6/1962, p. 5.

1. 'n Konsep sou opgestel word om 'n beeld van Suidwes-Afrika en die bevolking te gee. Sodoende sou die Kommissie 'n konsep-idee verkry wat die omvang van sy taak sou wees.
2. Beskikbare verslae en gegewens oor alle aspekte van Suidwes-Afrika sou bekom word om vas te stel wat reeds by wyse van ondersoek in Suidwes-Afrika gedoen is.
3. Prof J P Bruwer en die sekretaris, dr C J Claassen, sou op 19 September 1962 na Windhoek vertrek om in samewerking met die assistent-sekretaris, W J Weidemann, die nodige beplanning en reëlings te tref vir besoeke deur die Kommissie aan Suidwes-Afrika.
4. Die nodige tiksters sou aangestel moes word.
5. Die sluitingsdatum vir die publikasie van die voorgenome verslag oor Suidwes-Afrika is vir 2 November 1963 bepaal. Kennisgewing van dié sluitingsdatum sou in die Staatskoerant no 336 van 21 September 1962 verskyn.³¹

Die Kommissielede, behalwe Bruwer en Claassen wat toe reeds in Windhoek was, het kort na die eerste vergadering na Windhoek vertrek om die nodige reëlings vir hul werksaamhede in Suidwes-Afrika te tref.³²

Die Kommissielede het hul tweede vergadering te Runtu, Suidwes-Afrika, op 10 Oktober 1962 gehou. Die Kommissielede asook Bruwer, Blignaut (Hoofbantoesake-Kommissaris) en D J F Maré (Bantoe-kommissaris) was teenwoordig. Volgens die sakelys is die volgende sake bespreek:

-
31. Notule Kommissievergadering, 17/9/1962 (RP12/1964, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na Aangeleenthede van Suidwes-Afrika 1962 - 1963), p. 518.
 32. The Windhoek Advertiser, 20/9/1962.

1. Die derde besoek aan Suidwes-Afrika, wat op 5 tot 16 November 1962 sou plaasvind.
2. Ten opsigte van getuienis is besluit dat geen beamptes aanwesig sou wees tydens die afneem van sulke getuienis nie. Alle getuienis sou in camera aangehoor word.³³

Na sy eerste besoek aan Suidwes was Odendaal swartgallig en bedruk. Vir hom het sake so deurmekaar gelyk dat hy amper moed opgegee het.³⁴

Tydens die Kommissie se derde vergadering te Windhoek in die Grand Hotel op 25 Oktober 1962 het die lede die volgende sake bespreek:

1. Die derde en vierde besoeke aan Suidwes-Afrika, onderskeidelik 5 tot 16 November 1962 en weer 3 tot 14 Desember 1962.
2. Getuies sou versoek word om besonderhede te verstrek in sake onderwys en Opleiding, Gesondheidsdienste, Landbou, Watervoorsiening, Vervoer, Vorm van Bestuur en Administrasie, Handel en Besighede, Arbeidsaangeleenthede, Maatskaplike Ontwikkeling en Welsynsdienste, ensovoorts, wat sou beteken dat 'n geweldige wye area gedek word.³⁵

Tydens die Kommissie se derde besoek aan Suidwes het hulle onder andere die Okakarara-reservaat, die Omatjinne-proefplaas, Grootfontein, en die kopermyne op Tsumeb besoek. Een van die Kommissie se voornemens was om onderhoude met die Herero's in die

33. Notule Kommissievergadering, 10/10/1962 (R P12/1964, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na Aangeleenthede van Suidwes-Afrika 1962 - 1963), p. 518.

34. Die Suidwester, 16/5/1964.

35. Notule Kommissievergadering, 25/10/1962 (R P12/1964, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na Aangeleenthede van Suidwes-Afrika 1962 - 1963), p. 520.

Okakarara-reservaat te voer. Die Herero's was egter baie negatief ingestel en daar is gevolglik geen onderhoude met hulle gevoer nie.³⁶ Die rede vir hul negatiewe houding moet moontlik gesoek word in die feit dat eerwaarde Michael Scott sedert 1949 namens die Herero's reeds georganiseerde vertoë aan die V V O gerig het oor Suid-Afrika se "onwettige" aanwesigheid in Suidwes-Afrika.³⁷ Teen 1962 dus was die Herero's waarskynlik van die beste georganiseerde teenstanders van die Suid-Afrikaanse Regering in die gebied. Die Kommissielede het hulle egter nie te veel van stryk laat bring deur dié negatiewe houding nie, en het 'n aantal inrigtings in die reservaat besoek.

Die bedrywighede veral op die Omatjinne-proefplaas het die Kommissielede besonder beïndruk. Mita Louw, toenmalige Assistent-Direkteur van Landbou in Suidwes, en die bestuurder van die proefplaas, R Borstlap, het die Kommissielede op die proefplaas rondgeneem. Die Kommissielede het die Administrasie van Suidwes hoë lof toegeswaai vir die navorsingswerk wat daar gedoen word. Wat veral die aandag getrek het, is die boerbokke en die Holmongerbeesras - 'n kruising tussen Geel-Afrikaners en Bruin Switsers. Vroeër het die Kommissie samesprekings gevoer met amptenare van die South West Africa Native Labour Association (SWANLA) op Grootfontein en het daarna die kopermyne op Tsumeb besoek.³⁸

Die Kommissie het in sy ondersoek gebruik gemaak van getuienis van privaatpersone, asook inligting wat verkry is van staatsde-

36. Die Suidwester, 19/12/1962.

37. A J H van der Walt (e a) : Geskiedenis van Suid-Afrika (verwerk deur D W Kruger), p. 570.

38. Die Suidwester, 19/12/1962.

partemente van die R S A en die Administrasie van Suidwes-Afrika. Alle sittings het nie voor die voltallige Kommissie geskied nie. Indiwiduele lede het bepaalde aspekte van die ondersoek waargeneem, en elke lid het sy aandag toegespits op sy afdeling van die werk, en konsepverslae en aanbevelings daaroor opgestel. Dan het die Kommissie elke aspek van elke onderafdeling van die verslag onder die vergrootglas geplaas en dit in besonderhede beredeneer. Odendaal het verklaar dat die bespreking van die gegewens vir hom 'n besonder prikkelende ervaring was.³⁹

Die vier beplande besoeke was nie voldoende om al die getuienis en inligting te bekom nie. Dit was gevolglik vir die Kommissie nodig om nog twee besoeke aan die gebied te bring, naamlik 'n vyfde in Februarie 1963 en 'n sesde in Maart 1963.⁴⁰

Gedurende hul sesde besoek van 18 tot 22 Maart 1963 het die Kommissie agtereenvolgens getuienis aangehoor op Karasburg, Keetmanshoop, Berseba en daarna na Mariënthel vertrek. Hier na het hulle 'n besoek aan die Hardapdam gebring en op dieselfde dag getuienis op Mariënthel aangehoor. Op 23 Maart 1963 het die Kommissie na Gochas, Eirup en Stampriet vertrek. Op 25 tot 30 Maart 1963 het hulle in Windhoek vertoef en via Gobabis na Pretoria teruggekeer.⁴¹

By die voltooiing van die Kommissie se ondersoek het hulle 32 000 km per motor en vliegtuig gereis, die getuienis van

39. Die Suidwester, 16/5/1964.

40. Die Suidwes-Afrikaner, 16/7/1963.

41. Die Suidwester, 6/3/1963.

1 820 mense tydens 139 sittings aangehoor, altesaam 80 dae in Suidwes deurgebring en 2 000 getikte bladsye aan memoranda wat belanghebbende organisasies en individue ingedien het, deurgewerk.⁴²

Onder andere het die volgende instansies memoranda ingedien:

1. Sakekamers in Suidwes-Afrika.
2. Die Mbalantu-hoofmanne van Ovamboland.
3. Munisipaliteite van dorpe in Suidwes-Afrika.
4. Staatsdepartemente van die Republiek van Suid-Afrika wat betrokke was by Administrasie in Suidwes-Afrika, spesifiek met blankes.
5. Die Departement van Bantoe Onderwys.
6. Die Administrasie van Suidwes-Afrika, wat memoranda vir Gesondheid, Landbou, Natuurbewaring, Onderwys, Pos - en Telegraafwese, Vervoer, Volkswelsyn en Waterwese ingedien het.
7. Baie individue uit alle bevolkingsgroepe van Suidwes-Afrika het persoonlike memoranda ingedien.
8. Die verskillende kerkorganisasies in Suidwes-Afrika.

Hierbenewens is 'n gedetailleerde lys van persone, die datum van besoek en hoeveel persone teenwoordig was, sowel as die instansie of groep wat hul verteenwoordig het, by die Kommissie se verslag aangeheg.

Die Kommissie het ook vraelyste opgestel om arbeid, Bantoe-ower-

42. The Windhoek Advertiser, 28/1/1964.

hede, bestuur en administrasie, gesondheidsdienste, onderwys en vakopleiding, munisipale aangeleenthede, nywerheidsontwikkeling, watervoorsiening en vervoer te dek. Die volgende instansies het ingevulde vraelyste aan die Kommissie terug besorg:

1. Departement van Bantoe-Administrasie en -ontwikkeling.
2. Departement van landbou-ekonomie en -bemarking:
 - a) Droëboonbeheerraad
 - b) Koringraad
 - c) Piesangraad
 - d) Raad van Beheer oor die Mielienywerheid
 - e) Raad van Beheer oor die Suiwelnywerheid
 - f) Raad van Beheer oor die Vee- en Vleisnywerheid
 - g) Sitrusraad.
3. Departement van Veeartsenydiens, Onderstepoort.
4. Munisipaliteite en Dorpsrade van Aroab, Aus, Gobabis, Grootfontein, Grünau, Kalkfeld, Karasburg, Karibib, Keetmanshoop, Koës, Lüderitz, Maltahöhe, Mariëntal, Okahandja, Omaruru, Otavi, Otjiwarongo, Outjo, Stampriet, Swakopmund, Tsumeb, Usakos, Walvisbaai, Warmbad, Windhoek.
5. Buro van Statistiek
6. Suidwes-Afrika-Administrasie:
 - a) Direkteur van Gesondheidsdienste
 - b) Direkteur van Onderwys
 - c) Direkteur van Veeartsenydienste en Landbou
 - d) Direkteur van Waterwese
 - e) Hoof- volkswelsynsbeampte
 - f) Sekretaris van Suidwes-Afrika.⁴³

43. R P12/1964, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na Aangeleenthede van Suidwes-Afrika 1962 - 1963, pp. 530 - 550.

Uit voorafgaande kan afgelei word watter ontsettend omvangryke taak op die skouers van die Kommissie gerus het. Mev Odendaal herinner haar hoe 'n uitputtende tydperk dit vir almal was. Volgens haar het Odendaal verklaar dat die Herero's die moeilikste groep was om mee te onderhandel.⁴⁴

Die Kommissie het een en elkeen van die memoranda, getuienisse en vraelyste deurgewerk en uiteindelik was die verslag op 12 Desember 1963 tydens die 48ste en laaste vergadering in die Nuwe Provinsiale Gebou in Pretoria gereed vir ondertekening.⁴⁵ Slegs die eerste vergadering gehou op 17 September 1962 verskaf 'n volledige uiteensetting van die verrigtinge. Die 47 ander notules stipuleer slegs kortliks wie teenwoordig was by die vergaderings en watter aspekte bespreek is. Odendaal se presiese rol kon nie hieruit bepaal word nie.⁴⁶

44. Brief mev M J Odendaal - J W de Villiers, 31/8/1988.

45. R P12/1964, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na Aangeleenthede van Suidwes-Afrika 1962 - 1963, p. 530.

46. Ibid., pp. 518 - 530.

AANBEVELINGS

Odendaal se verpligtinge was eerstens dié van leier, voorsitter en koördineerder. Hy het gesorg dat kalmte te midde van groot werksdruk tydens ondervragings en besprekings heers. Die lang ure, ondersoeke en besprekings moes geweldige eise aan die Kommissielede se geduld en uithouvermoë gestel het. Mev Odendaal skryf dat aan haar vertel is dat die Kommissie by geleentheid so teen agtuur een aand reeds baie moeg was. Hulle het verneem dat daar nog 'n kaptein was wat Odendaal wou spreek. Dr Quin was ontstoke hieroor, en sê toe: "Oom Fox, ons is doodmoeg. Magtig man, die persoon kan ons môre sien." Odendaal het op sy bedaarde, onversteurbare manier geantwoord: "Hy het ver gekom en wag al die hele dag. Kom ons maak hom klaar."⁴⁷

Odendaal het die belangrikste opdrag van al die Kommissielede gehad, naamlik om aanbevelings oor die administrasie en konstitusionele ontwikkeling van Suidwes-Afrika te maak. In hierdie opsig wil dit voorkom asof hy heelwat van prof Bruwer se kennis en hulp gebruik gemaak het. Baie van Bruwer se oorspronklike aanbevelings wat hy, soos reeds vermeld, in sy ongedateerde memorandum aan Verwoerd gerig het onder die opskrif Suidwes en die Unie, vind weer vergestaltung in Odendaal se aanbevelings. Daar moet in hierdie stadium beklemtoon word dat Odendaal se aanbevelings ten opsigte van administratiewe en konstitusionele ontwikkeling in Suidwes-Afrika die blankes nie wesenlik geraak het nie; per slot van rekening het die klem op die inheemse

47. Brief mev M J Odendaal - J W de Villiers, 31/8/1988.

groepe in die gebied geval. Slegs waar plase by blankes gekoop is, was daar sprake van geringe verskuiwing.

Die aanbevelings ten opsigte van administrasie en konstitusionele ontwikkeling was só belangrik dat hierdie gedeelte eerste deur Odendaal afgehandel is alvorens voortgegaan kon word met die ander aanbevelings. Odendaal was volgens sy eie getuienis soms moedeloos oor die magdom van gegewens wat ingesamel en verwerk moes word. Hy was verder in die onbenydenswaardige posisie dat die ander lede almal vooraanstaande akademici was en dat hulle 'n hoë prioriteit op woordformulering en begripsomskrywing geplaas het. Odendaal moes sy bydrae ses keer oorskryf alvorens almal daarmee tevrede was. By elke probeerslag het hy egter groter duidelikheid oor doelstellings begin kry en kon die werk vinniger vorder.⁴⁸ Odendaal se praktiese ervaring en kennis van administrasie en provinsiale regering, tesame met Bruwer se kennis en agtergrond van die gebied het veroorsaak dat 'n goedgeformuleerde aanbeveling oor administrasie en konstitusionele ontwikkeling ter tafel gelê kon word. Hoewel geen skriftelike bewyse daarvoor bestaan nie, wil dit voorkom asof Bruwer baie vir Odendaal in hierdie opsig moes gehelp het.

Odendaal en sy Kommissie het die instelling van een sentrale gesag vir die uiteenlopende bevolkingsgroepe van Suidwes-Afrika op die grondslag van een man, een stem heeltemal verwerp. So iets, volgens die Kommissie, moes noodwendig tot oneindige wrywing en botsings lei, wat die hele ontwikkeling van die gebied

48. Die Suidwester, 16/5/1964.

nie net sou strem nie, maar tot stilstand kon bring. Aan die hand van getuienis is Odendaal en die ander lede se indrukke versterk dat verskeie volksgroepe sterk gevoelens teenoor ander gekoester het en ook oorheersing deur getalsterker groepe in 'n sentrale owerheid gevrees het.⁴⁹ Wat die swart mense betref was die posisie gedurende 1962 en 1963 steeds so dat die administrasie in die algemeen by die Kommissaris-generaal van Suidwes-Afrika berus het en dat die Minister van Bantoe-administrasie en -ontwikkeling verantwoordelik was vir die uitvoering van dié administrasie, asook vir die besondere magte wat die Staatspresident aan hom gedelegeer het.⁵⁰

Odendaal het aanbeveel dat die bestuur van die blankes in die gebied steeds toevertrou word aan 'n Wetgewende Raad bestaande uit 18 lede, verkies deur blankes van die gebied. Aan die hoof van die Wetgewende Raad sou 'n Administrateur staan, bygestaan deur 'n Uitvoerende Komitee. Die Uitvoerende Komitee sou soos in die verlede, saamgestel wees uit vier lede. Die Wetgewende Raad sou in breë trekke funksioneer soos 'n Provinsiale Raad. Voorts kon die Raad ordonnansies uitvaardig wat betrekking sou hê op hoofsaaklik die blanke inwoners van Suidwes-Afrika, onderworpe aan die goedkeuring van die Staatspresident van die R S A. Die Wetgewende Raad sou wetgewende magte hê ten opsigte van onderwys aan blanke kinders, gesondheidsdienste vir alle bevolkingsgroepe, paaie, plaaslike owerhede, openbare werke, persoonlike en inkomstebelasting, lisensies en alle ander sake wat nie spesifiek deur die Republiek oorgeneem sou word nie.

49. Die Suidwester, 29/1/1964.

50. M J Olivier : Inboorlingbeleid en -Administrasie in die Mandaatgebied van Suidwes-Afrika, p. 164.

Die Departement van Bantoe-administrasie en -ontwikkeling sou in die oorgangstydperk help om die voorgestelde swart tuislandse sake te behartig. Die Departement van Kleurlingsake sou die meeste van die Namas, Kleurlinge en Rehoboth Basters se belange hanteer. Die Wetgewende Raad en die Administrateur sou egter die meeste van Suidwes-Afrika se interne aangeleenthede hanteer, terwyl die Departement van Bantoe-administrasie en -ontwikkeling en die Departement van Kleurlingsake waar van toepassing, die nodige ondersteuning sou bied.

Benewens die reëlings ten opsigte van die Wetgewende Raad en die Departement van Kleurlingsake en die Departement van Bantoe-administrasie en -ontwikkeling het die Suid-Afrikaanse Regering ook voorsiening gemaak dat Suidwes-Afrika deur middel van ses verkose blanke Volksraadslede in die Suid-Afrikaanse Volksraad verteenwoordig sou word. Hierdie bepaling het reeds vanaf 1950 bestaan en Odendaal en sy kollegas het aanbeveel dat dit sou bly voortbestaan. Afgesien van die ses verkose blanke Volksraadslede is daar ook voorsiening gemaak vir vier senatore, twee verkose en twee genomineer deur die Suid-Afrikaanse Regering. Een van die genomineerde senatore moes 'n diepgaande kennis van die nie-blanke rasse van die gebied hê. Die twee verkose senatore is gesamentlik deur die ses Volksraadslede en die 18 lede van die Wetgewende Vergadering van Suidwes-Afrika verkies. Ook hierdie reëling het sedert 1950 bestaan en weer eens wou die Kommissielede hê dat dit onveranderd moes bly.⁵¹

51. R P 12/1964, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na Aangeleenthede van Suidwes-Afrika 1962 - 1963, p. 60;
J D Omer-Cooper : History of Southern Africa, pp 267 - 268;
D J Potgieter (chief ed) : Standard Encyclopaedia of South Africa Vol 10, p. 185.

Odendaal het aanbeveel dat 'n eie tuisland vir elkeen van die verskillende volksgroepe geskep moes word. Hy het vervolgens die verskillende tuislande behandel.

OVAMBOLAND

Hierdie gebied is volgens Proklamasie No 15 van 1950 as land-drosdistrik en kragtens Proklamasie No 27 van 1929 afgesonder vir die uitsluitlike gebruik en bewoning deur die plaaslike inheemse gemeenskappe. Die aanbeveling was dat die gebied bekragtig word as die onvervreembare tuisland van die sewe Ovambogemeenskappe, te wete die Kaunyama, Ndonga, Kuambi, Ngandiera, Malantu, Kualuthi en Nkolonkati-Eunda. Hoewel bogenoemde volksgroepe tot in daardie stadium aparte gebiede bewoon en ook oor 'n eie owerheid vir elke gebied beskik het, het elke groep afsonderlik, volgens Odendaal, in hul getuienis baie sterk daarop aangedring dat daar een gesamentlike tuisland moes wees, met 'n Sentrale Owerheid bo en behalwe die aparte Gemeenskapsowerhede.

Ovamboland sou dan uit die volgende bestaan:

	<u>Hektaar</u>
(a) Die bestaande oppervlakte	4 201 000
(b) Plus	
(i) Gedeelte van Wildreservaat No2	177 200
(ii) Gedeelte van 'n Naamlose gebied, grensend aan die distrik van Okavango	310 000

(iii)	Nog 'n gedeelte van die westelike Okavangogebied	672 000
(iv)	Staatsgrond (suidoos)	<u>247 000</u>
	Totaal (a) en (b)	5 607 200
	Wins	1 406 200

Voorts het Odendaal aanbeveel dat vir Ovamboland 'n Wetgewende Raad statutêr ingestel word bestaande uit:

- (i) ex officio, die bestaande funksionerende regeerders naamlik drie kapteins of hul gemagtigde verteenwoordigers en 33 hoofmanne;
 - (ii) soveel verkose lede, verkies na verhouding van die aantal stemgeregtigdes van elke Ovambogemeenskap as wat deur die lede van die bestaande bestuursliggaam bepaal word: Met dien verstande dat sodanige verkose lede aanvanklik nie meer as 40% van die Wetgewende Raad mag uitmaak nie. Die rede vir die 40% beperking lê waarskynlik opgesluit in die feit dat Odendaal en die ander Kommissielede wou verseker dat ekstremiste nie die oorhand in die tuislandgebiede sou kry nie. Vier verteenwoordigers in die Wetgewende Rade van die onderskeie gemeenskappe moes 60% erflike en tradisionele leiers wees. Sodoende sou ongewenste radikale elemente uit dié liggame geweier kon word. Blykbaar het ervaring die Kommissielede en die Regering wat hul aangestel het, geleer dat tradisionele leiers normaalweg meer konserwatief en behoudend was. Odendaal en sy kollegas volg deurgaans hierdie benadering in hul aanbe-
-

velings ook vir die ander voorgestelde tuislande.

Odendaal het in sy samewerking met die ander Kommissielede aanbeveel dat die Wetgewende Raad geleidelik van die Departement van Bantoe-Administrasie en -ontwikkeling die wetgewende gesag en administratiewe funksies oorneem.⁵² Odendaal het gevind dat die Departement van Bantoe-administrasie en -ontwikkeling nie baie gewild was nie. Hy kon nie presies agterkom waarom daar 'n antagonisme jeens dié departement bestaan het nie. Daarom skryf hy op 24 Mei 1963 aan Verwoerd: "In die Okavango en gedeeltes van Ovamboland is die verhouding nie sleg nie, maar by minstens twee stamme van Ovamboland, die Kaokoveld en die Suidelike gebiede, is hierdie Departement beslis ongewild en om nou groter magte aan die Departement oor te dra, sal die posisie eenvoudig net vererger in plaas van verbeter; en wat die buiteland betref, sal dit myns insiens fataal wees ..."⁵³

Indien Odendaal se aanbevelings aanvaar sou word, sou dit beteken dat met uitsondering van Verdediging, Buitelandse Sake, Binnelandse Veiligheid en Grensbeheer, Poswese, Waterwese en Kragontwikkeling, Vervoer, met redelike beskerming van die ontwikkeling van plaaslike vervoerondernemings, gesag deur die Wetgewende Vergadering oorgeneem sou word en dat alle wetgewing onderworpe moes wees aan die goedkeuring van en ondertekening deur die Staatspresident van die R S A.

Altesaam 22 afdelings of onder-afdelings van die administrasie

52. R P12/1964, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na Aangeleenthede van Suidwes-Afrika 1962 - 1963, pp. 80, 82.

53. INEG, PV93 H F Verwoerd Versameling. Lêer 1/58/1/2 Suidwes-Afrika Aangeleenthede 1962 - 1964, F H Odendaal - H F Verwoerd, 24/5/1960.

van Suidwes moes met ander woorde na die Suid-Afrikaanse Rege-
ring oorgeplaas word, onder andere : Pos- en Telegraafwese,
Justisie, Gevangeniswese, Mynwese, Kleurlingsake, Volkswelsyn,
Waterwese, en ook seksies van Gesondheid, Inkomste, Paaie, Voor-
rade, Vervoer, en Openbare Werke.

Die uitvoerende mag van die Wetgewende Raad moes berus by 'n Uit-
voerende Komitee van sewe lede bestaande uit die drie kapteins
ex officio of hul gemagtigde verteenwoordigers, en vier lede
verkies deur die Wetgewende Raad wat ook die voorsitter aanwys:
met dien verstande dat die vier lede deur die Wetgewende Raad
verkies, nie noodwendig lede van die Wetgewende Raad hoef te
wees nie. Die Wetgewende Raad, onderworpe aan die goedkeuring
van die Staatspresident, moes die besoldiging van die lede van
die Wetgewende Raad, Uitvoerende Komitee, Hoërhof en Gemeen-
skapsowerhede vasstel.

Met die oog op die bestuur van elke gemeenskapsgroep (die
Kuanyame, Ndonga, ens) moes 'n gemeenskapsowerheid ingestel word,
saamgestel ooreenkomstig hul bestaande funksionerende owerhede,
plus soveel verkose lede deur die stemgeregtigde burgers van die
bepaalde gemeenskappe verkies as wat vir elkeen van die gemeen-
skapsgroepe deur die Wetgewende Raad bepaal word, wat ook die
funksies en bevoegdhede van genoemde owerhede moes omskryf.

Daar moes deur die Wetgewende Raad so gou doenlik deur wetgewing
'n eie burgerskap vir die tuisland ingestel word vir alle

Ovambo's, buiten verbode immigrante. So 'n persoon sou sy of haar burgerskap verbeur as hy of sy burgerskap van 'n ander tuisland aanvaar. Stemreg moes aan alle Ovambo's bo agtien jaar toegestaan word mits hulle as stemgeregtigdes binne die tuisland registreer.

Die Wetgewende Raad moes by wyse van wetgewing laerhowe vir die verhoor van siviele en kriminele sake van mindere omvang instel. Verder moes 'n hoërhof vir siviele en kriminele sake van meerdere omvang ook deur die Wetgewende Raad ingestel word. Appél moes hiervandaan by die Hooggeregshof van Suid-Afrika (Suidwes-Afrika-afdeling) en daarna by die Appélhof van die R S A, indien nodig, aangeteken word.

Vir die doel van die Wetgewende Raad en die Hoërhof moes 'n administratiewe setel deur die dienende kapteins en hoofmanne aangewys word. Daar moes ook voorsiening gemaak word vir 'n vergadersaal en ander administratiewe geboue om die bestuur te laat vlot. Sodra die Wetgewende Raad ingestel is, moes die toegesegde grond aan dié Raad in 'n trust vir die bevolking oorgedra word.⁵⁴

OKAVANGOLAND

Hierdie gebied is kragtens Proklamasie No 32 van 1937 as die Okavango-naturellegebied geregistreer, uitgesonderd die stuk grond wat Odendaal voorgestel het wat aan Ovamboland afgestaan

54. R P12/1964, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na Aangeleenthede van Suidwes-Afrika 1962 - 1963, pp. 60, 80, 82, 84.

moes word. Die voorgestelde tuisland sou vyf Okavango-gemeenskappe huisves, naamlik die Kuangari, Bunja, Sambui, Djirika en Mbukushu.

Indien Odendaal se aanbeveling aanvaar sou word, sou Okavangoland uit die volgende bestaan:

	<u>Hektaar</u>
(a) Die bestaande oppervlakte	3 299 617
(b) Plus	
(i) Staatsgrond (suid)	1 496 000
(ii) Gedeelte van 'n Naamlose Gebied grensend aan die distrik van Okavango	<u>46 433</u>
	4 842 050
(c) Min wat afgestaan moes word aan Ovamboland	<u>672 000</u>
	4 170 050
Wins	870 433

Odendaal het voorgestel dat 'n Wetgewende Raad satutêr vir Okavangoland ingestel moes word bestaande uit:

- (i) die vyf erflike kapteins;
 - (ii) vyf addisionele lede waarvan die kapteins elk een sou benoem;
 - (iii) soveel verkose lede as wat gesamentlik deur die lede van (i) en (ii) hierbo bepaal sou word, maar wat aanvanklik nie meer as 40% van die Wetgewende Raad sou mag uitmaak
-

nie. Soos in die geval van Ovamboland sou die Wetgewende Raad geleidelik die Departement van Bantoe-administrasie en -ontwikkeling se wetgewende gesag en administratiewe funksies oorneem met dieselfde beperkings op Verdediging, Buitelandse Sake, ensovoorts.

Odendaal se aanbevelings vir besoldiging van amptenare, burgerskap, stemreg, en regspleging was ook dieselfde as vir Ovamboland.

OVAMBO-OKAVANGOLAND

Daar het 'n noue etniese verband tussen die volke van Ovamboland en dié van Okavangoland bestaan. Hulle gebiede het aan mekaar gegrens en samewerking het toe al reeds binne die Ovambokavango Kerk bestaan. Odendaal het gevoel dat dié twee hoofgroepe reeds aan die beweeg was in die rigting van nouer politieke skakeling. Sodra die twee groepe volgens hom gereed en gewillig was, sou daar veel meer samewerking tussen hulle kon plaasvind op die pad van selfbeskikking.

KAOKOVELD

Die Kaokoveld-Naturellereservaat soos afgesonder deur Goewermentskennisgewing No 374 van 1947 sou volgens Odendaal die aangewese tuisland vir die Himbas, Tjimbas en Herero's wees. Die Herero's wat hulle in Kaokoveld bevind het, sou nie na Hereo-

land verskuif word nie, aangesien so 'n verhuising klaarblyklik te veel ontwrigting sou veroorsaak.

Die Kaokoveld sou dan bestaan uit:

	<u>Hektaar</u>
(a) Die bestaande gebied	5 525 129
(b) Plus	
(i) Gedeelte van Wildreservaat No 2	256 435
(ii) Die plaas Kowares No 276 wat Blanke eiendom was	<u>15 531</u>
	5 797 095
(c) Min	
(i) 32 km onbewoonbare gebied be- staande uit die <u>Seekus van die</u> <u>Dood</u> wat wildreservaat bly	804 000
(ii) gedeelte wat afgestaan moes word aan Damaraland	<u>94 876</u>
Totale gebied	4 898 219

Daar moes vir Kaokoveld 'n Wetgewende Raad statutêr ingestel word bestaande uit:

- (i) drie Himba-hoofmanne;
- (ii) twee Tjimba-hoofmanne;
- (iii) twee Herero-hoofmanne.

Daar sou soveel verkose lede wees as wat deur die Raad van hoofmanne bepaal word: met dien verstande dat dié verkose lede nie meer as 40% van die Wetgewende Raad sou uitmaak nie. Wat die

Wetgewende Raad betref, het Odendaal 'n roterende voorsitterstelsel aanbeveel. Die Wetgewende Raad moes volgens hom berus by 'n Uitvoerende Komitee bestaande uit een verteenwoordiger van elk van die drie volksgroepe, wat jaarliks om die beurt as voorsitter optree. Die res van die aanbevelings vir Kaokoveld was soos vir die ander voorgeselde tuislande.

HEREROLAND

Hierdie tuisland moes bestaan uit die volgende gebiede:

		<u>Totale Hektaar</u>
Epukiro	1 226 000	
Oostelike	1 283 000	
Otjituuo	411 024	
Waterberg-Oos	<u>477 499</u>	3 397 524
20 aangrensende blanke plase wat onteien sou word		126 181
Opgemete Staatsgrond		459 976
Onopgemete Staatsgrond		<u>1 916 000</u>
	Totaal	5 899 681

Daar sou aansienlike verskuiwings moes plaasvind om die Herero's wat hulle binne die grense van die voorgestelde Hereroland bevind het, bymekaar te vestig. Die Herero's van Kaokoveld, soos reeds vermeld, was nie hierby betrokke nie.⁵⁵

Odendaal se voorstel was verder dat 'n Wetgewende Raad statutêr

55. Ibid.

ingestel moes word, bestaande uit die senior hoofman, drie hoofmanne van Epukiro, een van Otjituuo, een van Oostelike, een van Waterberg-Oos, een verteenwoordiger elk van Aminius, Otjohorongo en Quitoto, almal ex officio tesame met soveel verkose lede as wat die Wetgewende Raad mag bepaal met dien verstande dat genoemde verkose lede nie meer as 40% van die Wetgewende Raad moes uitmaak nie. Die res van die voorstelle was weer eens soos vir die ander tuislande.

OOS-CAPRIVI

Hierdie tuisland sou gebruik word deur die volksgroepe bekend as die Masubia en die Mafwe, met die kleiner groepies soos Mayeyi, Matotela, Mashe en Mbukushu.

Die uitvoerende mag van die Wetgewende Raad moes berus by 'n Uitvoerende Komitee, bestaande uit die twee kapteins en Ngambela (stamraad) ex officio en drie lede wat verkies word deur die Wetgewende Raad, wat een van die kapteins of Ngambela as voorsitter moes aanwys, met dien verstande dat die drie verkose lede nie noodwendig lede van die Wetgewende Raad hoef te wees nie. Die res van die aanbevelings was soos vir die ander tuislande.

Die tuisland vir Oos-Capriwi was in die strook geleë in die wig tussen Angola en Botswana en het 1 153 387 hektaar beslaan.

DIE TUISLAND VIR DIE TSWANAS

Odendaal moes kop krap oor die Tswanas. Daar was 'n gevestigde groep van 425 Tswanas woonagtig in Aminius. Dit was die grootste enkele gekonsentreerde getal van dié bevolkingsgroep in Suidwes. Die res van die Tswanasprekende groep was wyd verspreid oor Suidwes-Afrika. Die Aminius-groep het 'n ernstige beroep op Odendaal gedoen om Aminius die kern van die tuisland vir die Tswanas te maak.

Odendaal het gevolglik aanbeveel dat die gebied bekend as die Korridor, nagenoeg 155 400 hektaar groot, geleë tussen die oostelike grens van Aminius en die westelike grens van Betsjoeana-land (Botswana), as 'n tuisland bekend as Tswanaland vir die Tswanas aangewys word.

Odendaal het gevoel dat 'n gemeenskapsowerheid ingestel moes word vir die Tswanas, bestaande uit een hoofman en twee Raadslede. Verder het hy aanbeveel dat die landdros van Gobabis juridiese gesag oor dié tuisland sou uitoefen totdat die Tswanas van elders in Suidwes na die gebied verskuif is en in groter getalle teenwoordig was. Eers dan kon gedink word aan groter verantwoordelike selfbestuur.⁵⁶

Odendaal het voor groot praktiese probleme te staan gekom toe hy die Boesmans (San), Basters, Namas, Damaras en Kleurlinge in gebiede moes indeel. Die probleem was dat hierdie bevolkings-

56. R P12/1964, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na Aangeleenthede van Suidwes-Afrika 1962 - 1963, pp. 84, 86, 88, 94, 96, 98.

groepe nie aan die Departement Bantoe-administrasie en -ontwikkeling oorgedra kon word nie, omdat hulle nie deel uitgemaak het van die swart bevolkingsgroepe van die gebied nie. Odendaal skryf op 24 Mei 1963 aan Verwoerd dat die Damaras en Namas sterk beswaar aangeteken het teen inskakeling by die Departement Bantoe-administrasie en -ontwikkeling, omdat hulle hulself nie as swart volke beskou het nie. Odendaal het hom, wat hierdie aspek betref, weer eens deur prof Bruwer laat lei, want hy skryf aan Verwoerd: "In verband met die aangeleentheid wil ek u ook graag verwys na prof Bruwer se kommentaar..."⁵⁷

DIE BOESMANS

Odendaal het twee tuislande vir die Boesmans aanbeveel. Die eerste tuisland sou geleë wees in die gedeelte van die Wes-Capriivi, oos van die Okavangorivier vir die Barakwengo-Boesmans en die grondgebied sou 587 671 hektaar groot wees. Die ander Boesmans sou in 'n tuisland van 1 805 000 hektaar groot gevestig word. Die gebied sou geleë wees net oos van Grootfontein tot teen aan die grens van Botswana.

Die Boesmans se tuisland het volgens Odendaal 'n besondere benadering vereis. Beide Boesmangebiede sou onder die beskerming van 'n Kommissaris geplaas moes word. Odendaal het gevoel dat 'n Komitee van deskundiges aangestel moes word bestaande uit 'n volkekundige, 'n maatskaplike werker, 'n geneeskundige, en 'n opvoedkundige om die Kommissaris van advies oor die Boesmans te bedien.

57. INEG, PV93 H F Verwoerd Versameling, Lêer 1/58/1/2, Suidwes Afrika Algemeen 1962 - 1964, F H Odendaal - H F Verwoerd, 4/5/1963.

Verder sou daar geen beperking op die Boesmans se jagaktiwiteite geplaas word nie, omdat hulle van nature jagters was.

DIE REHOBOTH GEBIET

Die Rehoboth Gebiet is oorspronklik bekragtig deur Proklamasie No 28 van 28 September 1923. Odendaal het gevoel dat twaalf blanke plase grensend aan die bestaande gebied bygevoeg moes word. Hierdie twaalf plase se totale oppervlakte was 73 789 hektaar. Dit sou die Rehoboth Gebiet se oppervlakte op 1 386 029 hektaar te staan bring. Dit moes herbevestig word as 'n vaderland vir die Rehoboth-Basters en ander burgers van die Gebiet.

Odendaal was van mening dat 'n vorm van selfregering aan die Basters van die Rehoboth Gebiet verleen moes word en dat die bepalinge van die vereiste Grondwet deur onderlinge oorlegpleging tussen die Bastergemeenskap en die Regering van die R S A vasgestel moes word. Daar was egter kleiner los groepies mense binne die Rehoboth Gebiet wat Odendaal hoofbrekens besorg het. Dit was oorwegend Damaras wat op die dorp Rehoboth en op omliggende plase woonagtig was. Die groep by Rehoboth het onder hagglike toestande geleef. Onder die Vaderlike Wette van die Basters het hierdie groepe nie burgerskap, eiendoms- en politieke regte in die Rehoboth geniet nie. Odendaal se aanbeveling was gevolglik dat hierdie groepe na die tuislande verhuis waar hulle by hul eie bevolkings kon aansluit en waar hul dan etnies tuis sou

wees.

NAMALAND

Daar moes 'n tuisland ingestel word vir die Namas en Odendaal het die volgende gebiede in hierdie verband voorgestel:

			<u>Hektaar</u>
(a)	Bestaande Namagebiede		
	(i) Berseba	586 779	
	(ii) Tses	254 589	
	(iii) Krantzplatz (Gibeon)	39 190	
	(iv) Soromas	<u>25 918</u>	906 746
(b)	Plus		
	(i) Itzawisis	17 106	17 106
	(ii) Toegevoegde blanke grondgebied	1 244 125	<u>1 244 125</u>
	Totaal		2 167 707

Daar moes volgens Odendaal nie gepeuter word met die drie bestaande klein gebiede van Warmbad, Bondelswarts en Neuhof nie, omdat hulle nie aan bogenoemde gevoeg kon word nie en totaal deur groot veetroppe vertrap was. Die bewoners van die gebiede moes eerder oorreed word om na Namaland te verhuis.

Daar moes ook vir Namaland 'n Wetgewende Raad statutêr ingestel word bestaande uit die kaptein van Krantzplatz (Gibeon), en Raadslede ex officio drie van Tses en drie van Berseba en een

van Soromas. Aanvanklik moes daar ook een verteenwoordiger elk van Warmbad, Neuhof en Bondelswarts en verder soveel verkose lede wees as wat die Raad van Kapteins en Raadslede mag bepaal. Die voorwaarde was dat nie meer as 40% van die Wetgewende Mag in hierdie verkose lede se beheer moes wees nie. Die res van die aanbevelings stem ooreen met dié vir die ander tuislande.

DAMARALAND

Daar was voorheen nie 'n afgebakende gebied wat as 'n tuisland vir Damaras geïdentifiseer kon word nie. Daar moes volgens Odendaal 'n tuisland geskep word wat uit die volgende gebiede sou bestaan:

- (i) Okombahe;
 - (ii) Sesfontein;
 - (iii) Fransfontein;
 - (iv) Otjohorongo;
 - (v) 94 876 hektaar van die Kaokoveld;
 - (vi) Welwitschia (blanke)-dorp en -dorpsgrond;
 - (vii) 223 plase van blankes en gedeeltes van plase en
 - (viii) 'n Gedeelte van Wildreservaat No 2 en ander Staatsgrond.
- Die blanke plase sou onteien moes word. Die grondgebied sou soos volg saamgestel wees:

	<u>Hektaar</u>
(i) Sesfontein, Fransfontein en Okombahe	535 179
(ii) Opgemete Staatsgrond	1 006 166
(iii) Onteiende blanke grond	1 872 800
(iv) Gedeelte van Wildreservaat No 2	1 290 000

(v)	Gedeelte van Kaokoveld	<u>94 876</u>
	Totaal	4 799 021

Odendaal het gevoel dat in die geval van Damaraland ook 'n statutêre Wetgewende Raad ingestel word bestaande uit die funksionerende regeerders, naamlik die aangestelde hoof of sy gevolmagtigde, die drie hoofmanne van Okombahe, Sesfontein, Fransfontein en die sewe Raadslede van Okombahe, almal ex officio, met byvoeging van soveel verkose lede, as wat die lede van die bestaande bestuursliggame mag bepaal met dien verstande dat sodanige verkose lede nie meer as 40% van die Wetgewende Raad mag uitmaak nie. Die res van die aanbevelings was soos vir die ander tuislande.⁵⁸

DIE KLEURLINGE

Die Kleurlinge van Suidwes-Afrika was oor die hele blanke gebied versprei, met die grootste getalle in Windhoek, Walvisbaai en Lüderitz. Geringe getalle was ook teenwoordig as boere in die suidelike dele van Suidwes-Afrika. Odendaal se bevinding was dat byna almal vakmanne en fabriekswerkers was en dus hul werkgeleenthede in die stede en dorpe gevind het.

Met die uitsondering van Windhoek, Walvisbaai en Lüderitz was daar baie min werkgeleentheid vir hulle in die plattelandse dorpe en hulle het in hul getuienis voor die Kommissie volgens Odendaal verklaar dat daar werkloosheid onder hulle sowel in

58. R P12/1964, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na Aangeleenthede van Suidwes-Afrika 1962 - 1963, pp. 88, 90, 92, 94, 98, 100, 102, 104, 106.

die dorpe as op die platteland bestaan het.

Met die oog hierop en om vir hulle werkgeleentheid te skep, het Odendaal aanbeveel dat die Kleurlinge mettertyd in Windhoek, Walvisbaai en Lüderitz in behoorlik beplande en geproklameerde Kleurlingdorpe gevestig moes word met eiendomsreg. Sodra hulle gevestig was, moes die bestuur van genoemde eie dorpsgebiede aan plaaslike Kleurlingdorpsowerhede oorgedra word.

Verder moes daar aan die Oranjerivier 'n landelike besproeiingsnederstelling vir die Kleurlingboere van Suidwes-Afrika gestig word wat buiten Staatsgrond, ses onteiene blanke plase sou insluit. Die gebied sou 92 421 hektaar beslaan.

Daar moes 'n Kleurlingraad ingestel word ingevolge die Ordonnansie op die Instelling van 'n Kleurlingraad, 1961 (Ordonnansie 34 van 1961 - S W A). Die Raad moes die belange van die plaaslike Kleurlinge behartig. Die aantal lede vir so 'n Kleurlingraad sou aanvanklik deur die Regering van die R S A vasgestel moes word.

Dit is duidelik dat die Kleurlinge vir Odendaal baie kopkrap veroorsaak het. Hy stipuleer nie 'n presiese getal lede vir die Kleurlingraad nie. Hy het onder andere aanbeveel dat Kleurlinginstroming uit Suidwes-Afrika veral na die Westelike Provinsie in die R S A streng beheer moes word ten einde die vak- en ambagsmanne in Suidwes-Afrika te hou. Diegene sou die grondslag

vir geskoolde werkverrigting in Suidwes-Afrika kon vorm.⁵⁹

Suidwes-Afrika was 'n land wat groot moontlikhede ten opsigte van landbou en nywerhede getoon het. Soos reeds vermeld, was dr H J van Eck verantwoordelik vir die aanbevelings in verband met Ekonomie en Nywerheid, terwyl dr P J Quin verantwoordelik was vir Landbou en Voeding. Aangesien hierdie aspekte wat Suidwes-Afrika betref, onlosmaakbaar verweef met mekaar was, omdat dit grootliks landbougebied is, word dié twee Kommissie-lede se aanbevelings gesamentlik in breë trekke behandel.

Dr Van Eck was van mening dat 'n spesiale Komitee van finansiële deskundiges aangestel moes word om die nuwe verhouding tussen Suid-Afrika en Suidwes te bestudeer ten einde vas te stel presies watter jaarlikse bedrae die Republiek tot die ontwikkeling van Suidwes sou moes voorsien. Hy het die ontwikkeling in verskeie fases ingedeel.

'n Totale uitgawe van R156 000 000 is beoog vir die eerste vyf-jaarontwikkelingsplan wat die Kommissie voorgestel het. Een van die hooftrekke was die voorsiening van R49 000 000 vir hidro-elektriese kragopwekkingsprojekte in die Kunenerivier. Die krag sou in die eerste plek gebruik word om water te pomp vir gebruik in die noordelike gebiede. Water, het die Kommissie verklaar, was 'n kosbare bate dwarsdeur die gebied, wat in dié opsig swak bedeele was. Om water te verskaf vir gebruik deur mens en dier, het die Kommissie 'n bykomstige R23 000 000 vir die eerste vyfjaar-

59. Ibid., pp. 106, 108.

plan beraam.

Waterverskaffingsprojekte het die aanbou van 'n aantal groot damme en die aanbring van 'n stuk of 425 kleiner damme en boorgate dwarsdeur die gebied ingesluit.

'n Hidro-elektriese kragentrale van 100 000 kw by die Ruacana-waterval in die Kunene is ook beoog. Dit sou vyf jaar neem om te voltooi. 'n Voorgestelde aansluiting by die Matala-projek in Angola, kragtens ooreenkoms met Portugal, kon elektriese krag binne twee jaar beskikbaar stel. Hierdie projekte sou krag voorsien aan die myngebiede van Tsumeb en Grootfontein en uiteindelik ook aan plekke so ver suid soos Windhoek en Walvisbaai. Verkeersverbindings sou volgende op die lys van hoofprojekte in die ontwikkelingsprogram wees. Altesaam R32 500 000 is beraam vir die aanlê van hoofpaaie deur die Nasionale Vervoerkommissie oor die opvolgende vyf jaar. Hierdie paaie sou deur die gebied loop tot by Oshikango op die grens van Angola.

Nog 1 120 kilometer plaaslike paaie, wat teen 'n koste van R8 400 000 vir die tuislande bedoel was, moes hierby gevoeg word. Met die oog op die lang afstande sou dit 'n enorme onderneming wees om die afgeleë gebiede in die noorde te verbind met brandpunte en die meer ontwikkelde suidelike sektor.

Die Kommissie het ook aanbeveel dat R3 000 000 bestee moes word aan vliegvelde. Binnelandse lugverbindings sou 'n lewensbelangrike

rol vervul, veral gedurende die tydperke wanneer die hoofpaaie na die noorde nog in aanbou sou wees.

Omvattende aanbevelings is deur die Kommissie voorgelê ten opsigte van landbou-ontwikkeling en veral veeteelt, wat die hoofstut van die gebied se ekonomie uitgemaak het.

In die noordelike gebiede was die gehalte van die beeste swak en was hulle onderhewig aan verskeie siektes. Die waarde van beestroppe was nog volgens getalle bereken en nie volgens gehalte nie.

Om private inisiatief aan te wakker en die gehalte van veestapels te verbeter, het die Kommissie aanbeveel dat 'n trust van produsente van lewende hawe in Ovamboland gestig word. Die afsonderlike kwarantynplase moes op die suidgrense van dié tuislande ingerig word en hiervandaan kon 'n bemarkings- en slagtersonderneeming lewendige diere in verseëlde vragwaens na die vleisfabrieke te Otavi en Okahandja vervoer.

In die verlede het veesiektes die bemarking van beeste uit Ovamboland buite die gebied verhinder. Die Kommissie het ook aanbeveel dat bewoners van die tuislande intensiewe opleiding in die onderskeie vertakkings van die landbou moes ontvang en dat geskikte persone in die Republiek gewerf moes word vir verdere opleiding aan die swartes.

Na aanleiding van proefnemings wat op sy aandrang uitgevoer is, het die Kommissie gevoel dat verskeie nuwe produkte gekweek kon word. Die vernaamste was die groot Okavango-grondboon van die skemerkele-tipe waarvoor daar 'n belowende uitvoermark was, en jute, wat langs die Okavango gekweek kon word.

Vir meer uitgebreide gesondheids- en hospitaaldienste, skole, koshuise en opleidingskolleges het die Kommissie in sy program 'n bedrag van R5 000 000 voorsien.

Die waarde van 11 021 619 hektaar private en Staatsgrond wat by die gekonsolideerde nie-blanke tuislande gevoeg moes word, was R39 507 727.

Vir 'n tweede vyfjaarplan het die Kommissie verdere kapitaalluitgawes van R91 202 000 in die vooruitsig gestel, hoofsaaklik vir kragopwekkingsprojekte, besproeiingskemas en padbou. In hierdie fase moes opnames ook gedoen word vir 'n voorgestelde derde vyfjaarplan.⁶⁰

Die Kommissie het verklaar dat daar sonder twyfel nog meer moontlikhede was om die mineralebronne van Suidwes te ontwikkel. Die Suid-Afrikaanse Departement van Mynwese moes in die hele gebied begin soek na minerale wat voordelig ontgin kon word.

In die tuislande moes die mineraleregte namens die onderskeie owerhede in trust gehou en so spoedig moontlik aan hulle oorgedra

60. R P12/1964, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na Aangeleenthede van Suidwes-Afrika 1962 - 1963, pp. 306, 308, 310, 372, 376, 390, 448, 450.

word. Dit was belangrik dat die inwoners aangemoedig sou word om aktief deel te neem aan die ontginning van die natuurlike hulpbronne van hul onderskeie gebiede.

Om nywerheidsondernemings in die tuislande aan te moedig, moes sodanige ondernemings geldelik bygestaan word deur die betrokke organisasies in die Republiek, veral die Bantoe Beleggingskorporasie, die Nywerheidsontwikkelingskorporasie, die Kleurling-ontwikkelingskorporasie en ander.⁶¹

Die Bantoe-Beleggingskorporasie moes spesiaal aandag skenk aan die bemarking van lewende hawe in die noordelike gebiede en die oprigting van 'n vleisfabriek, met gepaardgaande aktiwiteite soos die looi en verwerking van leer.

Ander aspekte waaraan die korporasie aandag moes gee, was 'n meubelfabriek in Ovamboland, verwerking van jute vesel, ontginning van soutneerslae, bemarking van houtsniewerk en mandjies, deur die inwoners vervaardig, en die moontlike vervaardiging van klerasie.

In alle tuislande moes die inwoners opgelei word om nywerhede te ontwikkel wat goedere van 'n tipiese plaaslike karakter kon lewer.

Die Ekonomiese Adviesraad en die Wetenskaplike Adviesraad van die Eerste Minister moes die ontwikkelingsprogram vir Suidwes

61. Die Suidwester, 29/1/1964.

as 'n belangrike deel van hul bedrywighele beskou.⁶²

Die Kommissie het in die noordelike gebiede onweerlegbare getuienis aangehoor in verband met die skade wat olifante aan die ooste berokken. Die inwoners het om doeltreffende wapens gevra en die Kommissie het saamgestem dat olifantsgewere teen vergoeding aan verantwoordelike persone verskaf moes word.

Van elke groep, blank sowel as nie-blank, is getuienis voorgelê oor die euwel van onwettige drankverkope. Die Kommissie het gevoel dat die verbod op drankverskaffing aan nie-blankes opgehef moes word en dat die Drankwet wat met wetslae in Suid-Afrika ingevoer is, ook op Suidwes toegepas moes word.

Handel in die tuislande moes al hoe meer in die hande van bevoegde plaaslike inwoners geplaas word. Die Kommissie het gevoel dat die Bantoe-Beleggingskorporasie sy werksaamhede na Suidwes moes uitbrei. Eweneens sou die beoogde ontwikkeling groter en byna onbepaalde werkgeleenthede vir die nie-blankes verskaf.

Belanghebbende Staatsdepartemente sou hulself moes toerus om deskundige advies ten opsigte van werkgeleenthede te gee en om die belange van werkers te beskerm. Die Kommissie het voorts verklaar dat geen land dit kon bekostig om sy toeristebedryf te verwaarloos nie. Suidwes-Afrika is ryklik bedeele met 'n verskeidenheid natuurlike aantreklikhede.⁶³

62. The Windhoek Advertiser, 28/1/1964.

63. R P12/1964, Verslag van die Kommissie van Onderzoek na Aangeleenthede van Suidwes-Afrika 1962 - 1963, pp. 366, 368, 370, 486.

Wat gesondheidsdienste betref, was prof H W Snyman se aanbevelings in breë trekke soos volg:

Daar moes algemene bestrydingsveldtogte teen siektes soos tuberkulose en malaria ingestel word, veral in die noordelike gebiede. Dit was Snyman se oortuiging dat die bevolkingsgetalle laag gehou word deur die hoë voorkoms van veral bogenoemde siektes. Diensverskaffing op mediese vlak sou drasties opgeknip moes word. Hiervoor was ordentlike paaie nodig. Die padbouprogram in die noordelike gebiede sou veral versnel moes word in Ovamboland, Kaokoveld, Damaraland, Hereroland en Boesmanland.

Daar moes 'n ambulansdiens vir pasiënte in elk van die tuislande beskikbaar gestel word. Waar padverbindings swak was, is aanbeveel dat met die binnelandse lugdiens reëlins getref word vir die instelling van gereelde diensvlugte vir spesialiste en aangewese distriksgeneeshere na dienspunte in die tuislande. Voorts moes daar 'n Geneeskundige Radiodiens in elke tuisland ingestel en by 'n sentrale diens (Departement van Pos- en Telegraafwese) ingeskakel word.

Om die algemene higiëne in tuislande te bevorder, is aanbeveel dat 'n Afdeling Voorligting georganiseer word wat in elke tuisland die bepaalde Gebieds- of Streekowerheid en die opgeleide leerkragte uit die betrokke etniese groep, as voorligters gebruik.

Die Administrasie van Suidwes-Afrika moes steeds oorkoepelend verantwoordelik bly vir alle geneeskundige dienste. Hospitaal-geriewe moes, waar moontlik, aangepas word om beter dienste aan die verskillende etniese groepe te bied.

Prof J P Bruwer se aanbevelings oor die onderwys was breedweg soos volg:

Bruwer en die Kommissie het uitgegaan van die standpunt dat daar twee belangrike take in hierdie verband te verrig was, naamlik basiese onderwys vir die grootste moontlike deel van die bevolking en hoër onderwys waar die vraag daarna ontstaan vir die opleiding van die benodigde gekwalifiseerde mannekrag. Met die oog hierop het Bruwer eerstens aanbeveel dat genoegsame onderwysers opgelei moes word om hierdie onderwys wat beoog word, moontlik te maak.

Die blankes se onderwys sou steeds by die Wetgewende Vergadering berus. Daar sou sonder versuim voortgegaan moes word met die instelling van gemeenskapskole om sodoende die onderskeie gemeenskappe deur skoolrade en skoolkomitees 'n groter aandeel te gee in die onderwys van hulle kinders. Wat die Basters betref, moes 'n nuwe hoërskool te Rehoboth vir die Basters opgerig word met genoegsame akkommodasie en koshuisfasiliteite om die moontlike getal hoërskoolleerlinge van hierdie groep oor die volgende aantal jare te huisves, en dat voorsiening gemaak word vir uitbreiding van toekomstige onderwysdienste. Verder moes 'n hoër-

skool in Windhoek vir Kleurlinge opgerig word met genoegsame akkommodasie en hostelfasiliteite. Daar sou dan Kleurlinghoërskoolleerlinge uit ander gebiede gehuisves kon word. Voorts sou onderwysdienste vir Kleurlinge in Walvisbaai en Lüderitz ook uitgebrei word.

In soverre dit tersiëre opleiding van Basters en Kleurlinge betref, het Bruwer aanbeveel dat diegene gebruik sou maak van die fasiliteite in die R S A. Daar moes fasiliteite vir landbou- en veeteeltopleiding geskep word by Tsumis in die Rehoboth Gebiet. Wat die blankes betref, sou voortgegaan word om die R S A se fasiliteite te gebruik.

Vir al die bevolkingsgroepe moes daar genoeg laerskole opgerig word om ten minste vir Sub A tot st II-opleiding te verskaf. Die mikpunt moes wees om teen 1970 ongeveer 60% van al die skoolgaande groepe in die tuislande van doeltreffende onderwysfasiliteite te voorsien.⁶⁴

Benewens al die aanbevelings om die omstandighede in Suidwes te verbeter, het die Kommissie nogtans bevind dat Suidwes reeds ver gevorder het in vergelyking met ander gebiede in Afrika. Suidwes het in daardie stadium een mediese praktisyn vir elke 5 400 mense gehad. Dit het baie goed vergelyk met lande soos Senegal (een vir 50 000), Liberië en Nigerië (een vir elke 40 000), Ghara (een vir elke 25 000). Twee lande in Afrika het Suidwes geklop — die Republiek, wat een mediese dokter vir elke 1 800 mense ge-

64. Ibid., pp. 196, 246, 248, 252, 508.

had het, en die destydse Suid-Rhodesië (nou Zimbabwe), wat een vir 2 500 mense gehad het.

Suidwes het ook meer hospitaalbeddens in verhouding tot sy bevolking as die meeste ander lande in Afrika gehad. So het Suidwes 8,2 beddens gehad vir elke 1 000 mense teenoor 1,8 in die toenmalige Betsjoeanaland (Botswana), twee in Angola, 3,4 in die destydse Noord-Rhodesië en 0,6 in Ghana.

Suidwes was natuurlik ook een van die dunsbevolkte gebiede in Afrika met 'n bevolkingsdigtheid van sowat een per vierkante kilometer teenoor byvoorbeeld 38 mense per vierkante kilometer in Ghana. In terme van sy bevolking het Suidwes ook die meeste spoorweë en paaie in Afrika gehad. Suidwes het 46,9 kilometer spoorlyn vir elke 1 000 mense in die gebied gehad in vergelyking met die Republiek, wat 14,2 kilometer en Suid-Rhodesië (Zimbabwe) wat sewe gehad het.⁶⁵

65. Die Suidwester, 1/2/1964.

REAKSIE

Die Odendaalverslag is in Januarie 1964 gepubliseer. 'n Breedvoerige meesterplan wat Suidwes-Afrika binne die volgende vyf jaar ingrypend sou verander, is deur die Eerste Minister, dr Verwoerd, ontvang en tegelegener tyd in die Volksraad ter tafel gelê. Dit was in drie volumes gebind. Basies het die voorgestelde plan voorsiening gemaak vir menslike en materiële ontwikkeling op 'n skaal wat selde vantevore in Afrika aangedurf is, gepaard met vermeldde vooruitgang in die rigting van selfbestuur vir elkeen van die twaalf verskillende groepe waaruit die heterogene bevolking bestaan.⁶⁶

Op 16 Maart 1964 het Verwoerd in die Volksraad aangekondig dat die verslag van die Odendaalkommissie aan die Wetgewende Vergadering van Suidwes-Afrika oorhandig is en dus eers deur dié liggaam oorweeg moes word. Hy het die Volksraad gevra om voorlopig R20 miljoen vir die aanbevole projekte aldaar opsy te sit.⁶⁷

Die Voorsitter van die Uitvoerende Komitee van S W A, mnr E A Nel, het tydens 'n vergadering in die Wetgewende Vergaderingsaal in Windhoek op Vrydag 15 Mei 1964 onder andere gesê: "In my openingsrede van 17 Maart jongslede het ek kortliks verwys na die Odendaalverslag. Hierdie Huis het die verslag tydens daardie sitting in beginsel aanvaar en sy besluit aan die Regering van die Republiek oorgedra. Laasgenoemde Regering het reeds besluit soos ook deur die Parlement goedgekeur om, met

66. Namib Times, 31/1/1964.

67. Debatte van die Volksraad, 16/3/1964, Kol No 3139.

inagneming van sekere oorwegings wat uit die Witskrif blyk wat op 29 April jongslede ter Tafel gelê is, die verslag in breë trekke te aanvaar. Daarmee staan ons midde in die nuwe bedeling waarna ek destyds verwys het."⁶⁸

Odendaal en sy eggenote was teenwoordig by hierdie geleentheid, aangesien hulle reeds op 13 Mei 1964 in Windhoek aangekom het om die inwyding van die nuwe gebouekompleks en die saal van die Wetgewende Vergadering van Suidwes-Afrika by te woon.⁶⁹

Die voorstelle van die Odendaalkommissie het natuurlik berus op die veronderstelling dat die Republiek van Suid-Afrika die kapitaal vir die ontwikkeling sou voorsien.

Die ontsaglike ontwikkelingskemas wat deur die Kommissie aanbeveel is, sou aansienlike kapitaal, 'n hoë graad van bestuur talent en 'n opgeleide arbeidskrag verg. Hierdie planne kon nie uit die gebied se eie bronne gefinansier word nie en tog het die Kommissie gevoel dat ontwikkeling bespoedig moes word. Die aanbevole skemas sou deur die R S A-regering uitgevoer word, mits die S W A administratief en finansieel nouer aan die Republiek verbind kon word, sodat Suid-Afrika die geldlaste en beheer kon oorneem wat vir die uitvoering van die aanbevelings nodig was, het die Kommissie verklaar.

Die mandaatbeginsels in Artikel 2 van die Mandaat, naamlik 1) volle bestuurs- en wetgewende mag oor die gebied met die reg om

68. Notule Wetgewende Vergadering van Suidwes-Afrika, 15/5/1964 (Debatte van die Wetgewende Vergadering 1964 D1 I, 14, 22/5/1964).

69. Die Transvaler, 12/5/1964.

Suid-Afrika se wette op die gebied toe te pas en 2) die bevordering van die stoflike welvaart en morele welsyn van die inwoners binne die gebied, is deur die Regering van die R S A onderskryf. Wat die R S A-regering betref, was hierdie basiese beginsels deurslaggewend en die Kommissie het gevoel dat die opheffing van die nie-blanke groepe en hul ontwikkeling in die beoogde tuislande 'n taak was wat, in al sy fasette, regstreeks deur die sentrale Regering van die Republiek behartig behoort te word.⁷⁰

Dr Verwoerd het Suidwes gedurende Februarie 1964 besoek en tydens sy toespraak op 15 Februarie 1964 in Windhoek het hy gesê dat die Odendaalplan aan die vyf vereistes wat die wêreld vir elke nasie verwesenlik wil hê, voldoen. Dit was die volgende:

Vir eers moes stabiliteit in elke tuisland bewerkstellig word. In die geskiedenis het elke land wat lid was van 'n empire na stabiliteit gesoek. Met sy aanbeveling vir die nie-blankes van Suidwes sou hierdie ideaal van stabiliteit in eie nasieskap wat Afrika en die wêreld stel, bereik kon word.

Ten tweede moes oorloë en twiste oor grondbesit, soos in die verlede voorgekom het, volgens Verwoerd uitgeskakel word. Die Kommissie het 'n oplossing vir die vraagstuk aan die hand gedoen deur sy aanbevelings.

Ten derde, het Verwoerd verklaar, moes daar gesoek word na be-

70. Die Suidwes-Afrikaner, 4/2/1964.

skerming van dit wat eie aan nasies en volkere was. In een gemeenskaplike vaderland sou daar altyd 'n mededinging om grond en regering wees en sal die minder ontwikkeldes altyd aan die kortste end trek.

Die Kommisie het 'n plan voorgestel om aan hierdie eis van die wêreld te voldoen deur onderontwikkelde volksgroepe (gemeet aan Westerse standaarde) te beskerm sodat hulle kon ontwikkel en selfstandig word.

Ten vierde kon daar nooit vrede en geluk sonder vooruitgang wees nie. Die kern van die ontwikkeling in Suidwes-Afrika moet daarop gemik wees. Elke boer of sakeman wil groei en ontwikkeling in sy onderneming hê. Met hierdie plan het elke groep geleentheid vir enorme ontwikkeling gehad.

Ten vyfde moes daar kans vir selfbeskikking sonder oorheersing wees. Vir elke nasie wil die wêreld selfbeskikking hê. Die Kommissie het dit as eis gestel dat niemand deur getalle, groepe, of kleur oorheers en verdruk word nie. Op die lange duur sou elke groep ingevolge die voorgestelde plan dieselfde geleenthede hê.⁷¹

Op 21 Maart 1964 het die Wetgewende Vergadering die aanbevelings van die Odendaalverslag aanvaar, soos reeds vermeld, en kon dr Verwoerd voortgaan om dit aan die Volksraad van die R S A voor te lê.⁷² Op 8 Mei 1964 het Verwoerd in 'n lang debat oor die

71. The Windhoek Advertiser, 17/2/1964.

72. Die Suidwester, 21/3/1964; Namib Times, 13/3/1964.

Odendaalkommissie se bevindinge en aanbevelings ten slotte gesê:
 "Ek gaan nie die geringste twyfel laat oor ons vasberadenheid om
 met die ekonomiese ontwikkeling [in S W A] voort te gaan nie, en
 daarom vra ek hierdie Volksraad om sy bekragtiging daarvoor te
 gee ..."⁷³

In 'n Witskrif wat op 29 April 1964 gepubliseer is, het Verwoerd
 aangekondig dat die Parlement in Kaapstad die Odendaalkommissie
 se aanbevelings in breë beginsel aanvaar het en sou 'n aanvang
 kort hierna gemaak word om die voorstelle te implimenteer.⁷⁴

73. Debatte van die Volksraad, 8/5/1964, Kol No 5793 - 5813.

74. INEG, PV93 H F Verwoerd Versameling, Lêer 1/58/1/5,
 Suidwes-Afrika Aangeleenthede 1964 - 1966, Besluite deur
 die Regering oor die Aanbevelings van die Kommissie van
 Onderzoek na Aangeleenthede van Suidwes-Afrika, Ongedateerd.

Die implimentering van die Odendaalplan sou 'n omvangryke onderneming wees. Omdat soveel verskillende bevolkingsgroepe oor so 'n groot gebied daardeur geraak sou word, volg dit logies dat daar kritiek gelewer sou word op die plan.

Daar was diegene wat negatiewe kritiek teenoor die Odendaalplan uitgespreek het. So byvoorbeeld het die leier van die Verenigde Nasionale Suidwes Party, adv J P Niehaus, 'n verklaring aan dr Verwoerd uitgereik waarin dié party sê dat hulle ten sterkste gekant is teen onafhanklike staatjies en die oorname van finansies in S W A deur die R S A. Dié Party was in beginsel egter nie gekant teen uitbreiding van naturelle reservate nie.⁷⁵

Gerson Veii, Sekretaris van Inligting vir die South West Africa National Union (SWANU),⁷⁶ tesame met die Waarnemende Vise-president van dieselfde organisasie, het soos volg by die bekendmaking van die Odendaalplan gereageer, aldus The Windhoek Advertiser: "They said that their party regarded the five-year plan [van Odendaal] as a violation of the basic principles of human rights. It was ironical they said, that the Commission to be appointed would be non-political and impartial, because the so-called policy of separate development was a political matter arising from ideologies of White Supremacy, advocated by Dr Verwoerd ..."⁷⁷

Daar is 'n groot aantal Kleurlinge in die gebied van Suidwes-Afrika. Die Odendaalplan het geen werklike voorsiening vir 'n

75. Die Suidwes-Afrikaner, 25/2/1964.

76. D J Kotze : Nasionalisme : Geskiedenis en Pan-Nasionalistiese Bewegings Deel Twee van Nasionalisme as Historiese Faktor, pp. 352, 366.

77. The Windhoek Advertiser, 11/9/1962.

"tuisland" vir die 32 000 Kleurlinge in die vooruitsig gestel nie. Hierdie mense het later al hoe meer opstandig geraak oor die beperkte mag waaroor hulle Kleurlingraad beskik het, aldus Olga Levinson, 'n kenner van S W A.⁷⁸ Dit word ook gestaaf deur die feit dat die Kleurlinge in Februarie 1964 op 'n vergadering te Keetmanshoop, gehou deur mnr P W Botha, Minister van Kleurlingsake, die Odendaalplan heeltemal verwerp het.⁷⁹

Die vestiging van Nama en Herero tuislande het die verskuiwing van baie mense na nuwe gebiede behels. Namaland bestaan uit die reservate van Berseba, Tses, Soromas, Kranzplatz en onteiene blanke plase. Namaland het letterlik uit 'n groep plase bestaan en Japie Basson, 'n Verenigde Party politikus, het by geleentheid verklaar dat dit totale onsin was om te dink dat die Namas enige moontlikheid kon koester om onafhanklik te word. Ook die Herero's - meer as 56 000 mense - het 'n onlewensvatbare tuisland gekry wat bestaan het uit verspreide gebiede wat Epukiro, Oos Otjituuu, Waterberg-Oos, 20 voorheen blanke plase en vroeëre Staatsgrond insluit. Hereroland is hoofsaaklik 'n veeboerderygebied met 'n ernstige watertekort.⁸⁰

Clemence Kapuo, Hoofman van die Hererostam, het verklaar dat die Odendaalplan op apartheid gegrond was en nie op selfregering nie. Die inwoners van Suidwes-Afrika behoort self te besluit oor 'n ontwikkelingsplan vir die gebied en nie die R S A nie. As die Regering van die R S A wys was sou hy die voorbeeld van Brittanje en Frankryk gevolg het. Dié twee lande het erken dat hulle hul

78. O Levinson : South West Africa, pp. 85, 87, 88, 89.

79. Die Suidwes-Afrikaner, 21/2/1964.

80. O Levinson : Story of Namibia, p. 65.

nie kan verset teen die wil van die inwoners nie. Blanke Suid-Afrikaners het nie genoeg ondervinding om die regte weg te volg nie, of aan te wys vir Suidwes-Afrika nie, het Kapuo verklaar. Volgens hom was die Odendaalverslag "net goed vir die snippermandjie"⁸¹ 'n Vergadering wat op 25 Februarie 1964 in Okakarara deur Minister Daan Nel gehou is, is bygewoon deur slegs 40 Herero's onder wie verskeie hoofmanne en Raadslede was.⁸²

Die Basters (sowat 1 900) het geweier om met die R S A-regering saam te werk om hul gebied te ontwikkel, naamlik die Rehoboth Gebiet. Alan Louw, een van die Baster-leiers, het beweer dat die Odendaalkommissie op 'n slinkse manier die ganse bevolking van Suidwes-Afrika se burgerregte wou inkort.⁸³

'n Ministerie vir Rehoboth Aangeleenthede is in die R S A Parlement tot stand gebring om Baster-aangeleenthede in Suidwes-Afrika te behartig. Op die Odendaalkommissie se aanbeveling is die Rehoboth Gebiet vergroot deur die toevoeging van vroeëre blanke plase, en die Rehoboth Ontwikkelings- en Beleggings Korporasie is in 1969 gestig om ontwikkeling in die gebied te finansier. Hierdie stap is aanvanklik met bittere teenstand van die Rehoboth Basters se kant begroet wat gedreig het om hulself onafhanklik te verklaar.⁸⁴ 'n Groot groep blankes was eweneens teen die Odendaalplan gekant, omdat hulle gevoel het dat die ontwikkeling van die nie-blanke gebiede in Suidwes die blanke belastingbetalers van Suidwes-Afrika 'n groot skuldalas sou besorg. Op 'n V P-vergadering wat op 2 Maart 1964 in Karasburg gehou is,

81. Die Transvaler, 29/1/1964.

82. Die Suidwester, 26/2/1964.

83. Die Suidwes-Afrikaner, 7/2/1964.

84. O Levinson : South West Africa, p. 88; Die Suidwes-Afrikaner, 18/2/1964.

het die blankes hul wantroue teen die Odendaalplan getoon deur-
dat die aanwesiges 155/87 daarteen gestem het. By dié geleent-
heid het adv J P Niehaus (Suidwes-Afrika V P-leier) die woord
gevoer.⁸⁵

Ook die V V O het die Odendaalplan skerp gekritiseer deur middel
van die sekretaris van die Spesiale Komitee oor apartheid,
M P Koirola (voorheen premier van Nepal). Volgens sy verslag aan
die Algemene Vergadering lyk dit of die Odendaalkommissie se plan
gegrond was op so 'n vertolking van "selfbeskikking" dat hierdie
begrip betekenisloos geword het.⁸⁶ Die V V O het gevoel dat die
Bantoetuislande nooit kon hoop om werklike selfregerend of onaf-
hanklik te word nie. Die doelwit was blykbaar om die gebied te
verdeel op stamgrondslag en Bantoestate met klein bevolkings te
skep, en om die gebied nouer met die Republiek te integreer.⁸⁷
Hierin was 'n diep wantroue in die R S A se motiewe oor die
Odendaalplan te bespeur. Odendaal self het oor die uitsprake soos
volg reageer : "Ons [die Kommissie] het so iets trouens baie ern-
stig oorweeg, naamlik een staatsgesag vir al die nie-blankes, en
ook een sentrale staatsgesag vir almal in Suidwes. Ons het so
iets ook baie ernstig beredeneer ... In so 'n gesag is dit vanself-
sprekend dat die Ovambo's binne 'n kort tyd almal sal oorheers om-
dat hulle die helfte van die bevolking uitmaak. As die hardwerk-
endste en verste gevorderde van die nie-blanke groepe sal hulle
dan ook gou in besit van al die beste dele oral in Suidwes wees
... Ons het na deeglike oorweging 'n owerheid vir elke groep aanbe-
veel, omdat die kleiner groepe deur so 'n stelsel beskerm kan

85. Die Suidwes-Afrikaner, 3/3/1964.

86. T R H Davenport : South Africa A Modern History, pp. 482 -
483.

87. Die Suidwester, 11/3/1964.

word."⁸⁸

Volgens die V V O-verslag verseker die Odendaalplan dat die rykste deel van die land vir blankes gereserveer is. Die V V O meen dat die Odendaalvoorstelle die blankes, wat slegs 'n sesde van die gebied se bevolking uitgemaak het, bevoordeel.⁸⁹ In 'n verklaring wat deur die South West Africa National Liberation Front (SWANLIF) uitgereik is, sê dié beweging dat die Odendaalplan slegs nog 'n manier van dr Verwoerd was om Suid-Afrika se "kriminele teenwoordigheid" in S W A te vestig.⁹⁰

Alle diamantmyne en die meerderheid ander myne het in die blanke gebied gebly, het die V V O beweer. Dié verslag van die V V O het verder verklaar dat die vyfjaarplan 'n uitgawe van 219 miljoen dollars in blanke en nie-blanke gebiede meebring. Hiervan was egter omtrent 'n kwart vir begrotingstekorte. 'n Honderd miljoen dollars is vir krag- en waterskemas geoormerk en meer as twee derdes hiervan was blykbaar vir blanke gebiede of myne wat deur blankes beheer is.⁹¹

Koirola se vrese dat die ontwikkeling van Suidwes deur middel van die Odendaalplan in 'n baie groot mate eintlik die blankes tot voordeel sou strek, word versterk deur 'n uitspraak wat in die Volksraad in Kaapstad tydens 'n sitting op 5 Mei 1964 gemaak is. By die geleentheid het adv Simon Frank, (N P Omaruru) gesê dat daar net een uitweg vir die behoud van blankes aan die Suidpunt van Afrika was en dit was om Suid-Afrika en Suidwes-Afrika

88. Die Suidwester, 16/5/1964.

89. Ibid, 16/5/1964.

90. Die Suidwes-Afrikaner, 18/2/1964.

91. Die Suidwester, 11/3/1964.

in een Republiek saam te snoer. Daar was dus onder sommige van die blankes van S W A die hoop en verwagting dat Suidwes by Suid-Afrika ingelyf sou word.⁹²

Die Odendaalplan is al beskryf as 'n nuttelose onderneming met sy etniese balkanisering van S W A in onlewensvatbare mini-state.⁹³

In dié verband spreek die Politieke Redakteur van Die Suidwes-Afrikaner namens sy koerant die volgende opinie uit: "Wat my nog meer Grieks is, is dat die Nattes verkiesing na verkiesing, toe ons [die Verenigde Party van S W A] gesê het dat Suidwes-Afrika tot selfstandigheid moet ontwikkel, gesê het dat dit onmoontlik is omdat die land nooit op sy eie bene sal kan staan nie, maar nou sowat tien staatjies soewereine onafhanklike state wil maak ... Ook wil ons die Nattes se aandag daarop vestig dat die V V O 'n minimum neerlê vir die aantal inwoners van 'n land wat as 'n onafhanklike land erken word en ek weet nie of hier een van die voorgestelde Bantoestans in Suidwes is wat daarvoor kwalifiseer nie!"⁹⁴

Sir De Villiers Graaff, leier van die Verenigde Party, het op 5 Mei 1964 in die Volksraad gesê dat dit vir die Regering onmoontlik sou wees om die hele Odendaalplan uit te voer en dat dit vir blanke Suid-Afrika baie gevaarlik sou wees. Selfs onder die gunstigste omstandighede sou dit baie lank duur voordat nie-blanke tuislande in die gebied tot stand gebring sou kon word. Daar is min hoop dat die beoogde nie-blanke gebiede in Suidwes ooit ekonomies selfstandig gemaak sou kon word. En as dit nie

92. Die Transvaler, 6/5/1964.

93. O Levinson : South West Africa, p. 82.

94. Die Suidwes-Afrikaner, 31/1/1964.

gebeur nie, sou die hele plan misluk. Die plan was baie gevaarlik en hou groter gevare vir Suid-Afrika in as die Bantoestan plan binne sy eie grense. Maar die Eerste Minister sien geen ander oplossing nie. Net een van hierdie beoogde onafhanklike Bantoestate hoef met die Kommuniste te begin heul, dan het jy 'n Kuba in jou midde. En daar kan tot nege sulke Kubas ontstaan.

Wat die Kuneneplan betref, het Graaff getwyfel of dit goed genoeg ondersoek is. Sou die onderontwikkelde nie-blankes in die noordelike gebiede die krag en water voordelig kon gebruik? Sou dit nie beter gewees het om dit uit die suide aan te bring nie en so te voorkom dat dit op die grens van 'n vreemde staat gevestig word nie?

En word daar nie oordryf met die groot vervoerplanne nie? Die V P het geglo dat daar 'n ander rigting as apartheid was wat kan slaag en daardie rigting was gegrond op die geloof dat mense van verskillende rasse in een staat kan saamwerk, aldus Graaff.⁹⁵

Oor die standpunt van 'n verenigde S W A onder 'n Regering het Odendaal só kommentaar gelewer: "Die nie-blanke groepe van Suidwes is in alle opsigte so uiteenlopend van aard dat dit gek is om te dink almal kan in een pot saamgegooi word."⁹⁶

Volgens kritici het die Odendaalplan die weg voorberei vir Suid-Afrika om sy huishoudelike tuislandbeleid in Suidwes-Afrika toe te pas, wat weer aparte ontwikkeling in die gebied bevorder het.⁹⁷

95. Die Transvaler, 6/5/1964.

96. Die Suidwester, 16/5/1964.

97. O Levinson : South West Africa, p. 82.

Odendaal het homself teen sulke aantygings verweer: "Ek sien party mense praat van die skepping van 'n klomp Bantoestans. Maar selfs al was daar geen blankes hoegenaamd in Suidwes nie, sou ons nog dieselfde voorstelle oor tuislande gemaak het."⁹⁸

Kritici het tog gevoel dat Suidwes letterlik soos 'n vyfde provinsie van die R S A behandel is met al die gebied se belangrikste departemente verwyder na Pretoria (wat plaasgevind het op 1 April 1969). Die grondgebied wat die nie-blankes van Suidwes-Afrika ontvang het, was in totaal 33 miljoen hektaar. Die blankes van die gebied was ver in die minderheid, maar was steeds in besit van 40 miljoen hektaar. Die swartes het op die lange duur beswaar aangeteken teen die Odendaalplan. So byvoorbeeld het B J Vorster, wat toe premier was, 'n brief in Julie 1971 van twee van die leiers van die grootste swart kerke in Suidwes-Afrika, Biskop Auala en Moderator Gawaseb ontvang. In dié brief het hulle dit blykbaar nie teen die materiële voorspoed wat die Odendaal-voorstelle gebring het nie. In hul brief het hulle beweer dat Suid-Afrika in gebreke gebly het om menseregte in S W A in ag te neem, soos geproklameer deur die V V O in 1948. Hulle het die begeerte uitgespreek om vir 'n demokratiese leefwyse te kon stem wat die afskaffing van werkreservering en kontrakarbeid sou beteken.⁹⁹

Volgens Levinson het die Odendaalplan diepgaande aanbevelings oor toekomstige ontwikkeling gedoen, maar nagelaat om uitgebreide aanbevelings oor toerisme te maak. Toerisme sou 'n groot bron

98. Die Suidwester, 16/5/1964.

99. O Levinson : South West Africa, pp. 83, 81.

van inkomste in die gebied kon word. Die myne kon uitgeput raak, boerdery is onderhewig aan droogtes, die visnywerheid kon terugslae kry - maar toerisme kon in die toekoms 'n vername ekonomiese rol speel, omdat die gebied oor soveel natuurlike wonders beskik.¹⁰⁰

Volgens Eschel Rhoodie het die Odendaalplan nie 'n presiese geopolitiese struktuur aangedui wat uiteindelik in Suidwes-Afrika sou kon geld wanneer die verskillende state of tuislande gestig is en heeltemal outonoom geraak het nie.¹⁰¹

Olga Levinson meen die Odendaalplan het 'n unieke geleentheid gemis om die gebied op 'n logiese pad na onafhanklikheid te plaas op 'n tydstip toe SWAPO nog net in sy kinderskoene was. Dit sou teen 1964 volgens haar 'n sinvolle stap gewees het om Suidwes-Afrika op 'n vreedsame wyse op 'n natuurlike demokratiese evolusie te geplaas het. In plaas daarvan het die Kommissie baie beslis die teenoorgestelde rigting gekies en onaanvaarbare en onpraktiese tuislande aanbeveel.¹⁰²

Die uitslag van die Odendaalondersoeke was redelik voorspelbaar; Verwoerd het die Kommissie benoem uit mense wat hom en sy beleid goedgesind was. Besluite wat dus deur hulle geneem sou word, sou nie te ver uit pas met die verklaarde beleid van die R S A-regering wees nie. In 'n brief gedateer 27 Januarie 1961 het

100. Ibid, p. 130.

101. E Rhoodie : South West The Last Frontier in Africa, p. 248.

102. O Levinson : Story of Namibia, p. 62.

prof Bruwer die volgende omtrent sy memorandum (oor moontlike vorderings in Suidwes-Afrika) aan Verwoerd geskryf: "Die stuk oor Suidwes was bloot moontlike riglyne vir oordenking en dit bly nog my ernstige oortuiging dat ons daar baie gou met positiewe dinge moet kom binne die raamwerk van ons beleid [gekur-siveer deur Bruwer] soos die gedagtes in my stuk dan ook bedoel was ..." ¹⁰³ Die aanbevelings moes dus só geformuleer word dat dit basies die blanke se posisie en lewensomstandighede in die gebied verseker en beveilig. Dit moes verseker dat swartes nie daar oorheers nie. Die ekonomiese inisiatief het steeds in die hande van die blankes gebly.

Verwoerd het reeds voor die verskyning van die verslag van die Odendaalkommissie die aanbevelings gemanipuleer. In 'n vertroulike brief gedateer 4 April 1963 het hy aan Odendaal geskryf dat die V V O druk op Suid-Afrika uitoefen om 'n permanente V V O Tegniese Verteenwoordiger in Suidwes-Afrika te plaas. Dit was vir Verwoerd slegs 'n set om permanente fisiese V V O teenwoordigheid in Suidwes-Afrika te verkry. So iets wou Verwoerd tot elke prys vermy. Hy was daarvan oortuig dat so 'n V V O-aangestelde Tegniese Verteenwoordiger slegs 'n verskoning sou wees om 'n kantoor in die gebied te verkry wat as politieke platform aangewend sou kon word.

Daarmee saam wou die V V O Suid-Afrika beweeg om tegniese advies en finansiële steun van dié organisasie te aanvaar. Die implikasie volgens Verwoerd was dat die uitslag en aanbevelings van

103. INEG, PV93 H F Verwoerd Versameling, Lêer 1/58/1/1, Persoonlike Korrespondensie 1959 - 1962, J P Bruwer - H F Verwoerd, 27/1/1961.

die Odendaalkommissie nie goed genoeg vir die V V O was nie en dat Suid-Afrika geldelike bystand van die organisasie moes ontvang, of die R S A dit nodig het of nie. Die motief volgens Verwoerd was om 'n houvas op die Suid-Afrikaanse Regering te verkry.

Verwoerd se houding was dat Suid-Afrika oor genoeg kundiges en finansies beskik het om die gebied te ontwikkel en die aanbevelings van die Odendaalkommissie onafhanklik van buitelandse inmenging uit te voer. Verwoerd skryf verder aan Odendaal: "Ek bring hierdie feite onder u aandag omdat dit ons posisie sou sterk indien die Kommissie uit eie beweging sou bevind, en in sy verslag konstateer, dat verdere tegniese ondersoeke en advies nie nodig is nie, maar dat die hele veld doeltreffend gedek is deur u verslag en dat dit nou 'n kwessie van uitvoering is, asook verder dat die uitvoer binne die finansiële vermoë van die Republiek van Suid-Afrika is. Ek sal bly wees as u dit in gedagte hou ..."¹⁰⁴

Die nie-blankes in Suidwes-Afrika is volgens die Kommissie se aanbevelings aangemoedig om aktief deel te neem aan die ontginning van die mineralebronne in hul tuislandgebiede, maar die blankes was nog steeds in beheer van die myne.

Dit wil voorkom asof die Odendaalaanbevelings daarop gemik was om swart oorname in die S W A te omseil of minstens te vertraag.

104. INEG, PV93 H F Verwoerd Versameling, Lêer 1/58/1/2, Suidwes-Afrika Algemeen 1962 - 1964, H F Verwoerd - F H Odendaal, 4/4/1963.

Voorts het die lede van die Kommissie uit blanke "kundiges" bestaan, wat nie een h inwoner van S W A was nie. Die probleem lê hierin dat blanke buitestaanders vir S W A se volke mces besluit wat die beste vir hulle was. Daar is geen inheemse groepe op die Kommissie benoem om die belange van die nie-blankes in die binnekring van so h Kommissie te bevorder nie. Nie-blankes het wel verslag of getuienis voor die Kommissie kom aflê, maar die uiteindelijke beslissing het by die Kommissie berus. Daar was nie werklik spreke van mede-besluitneming nie - die inwoners van Suidwes het as afsydige toeskouers (in die geval van veral die nie-blankes) kennis van die werksaamhede van die Kommissie geneem. h Groot aantal inwoners van die gebied was agterdogtig ten opsigte van die motiewe van die R S A-regering met die aanstelling van die Kommissie. Die ander baie belangrike vraag is of die Kommissie werklik genoegsame en diepgaande kennis oor die gebied kon inwin om h gesaghebbende opinie oor so h wye gebied en oor soveel aspekte in so min tyd tot hul beskikking te kon uitspreek. Was dit nie h geval dat Verwoerd onder buitelandse druk gou-gou h verslag oor S W A opgestel wou hê nie? Waarom anders het hy so spoedig na sy aankondiging van die Kommissie die spertyd vir die voltooiing van die verslag gestel? Die verslag is oor h tydperk van een jaar en drie maande voltooi - h baie kort tyd om soveel aspekte deeglik te ondersoek.

Die Odendaalplan het egter nie net negatiewe kritiek uitgelok nie. Volgens Die Suidwester van 29 Januarie 1964 het die ontwikkelingsplan vir Suidwes-Afrika die beduidende kenmerk gehad dat dit h gesonde ekonomiese grondslag gelê het vir beplande politieke ont-

wikkeling, gegrond op die beginsel van selfbeskikkingsreg. Die uitbreidings wat die Kommissie in die vooruitsig gestel het, sou 'n inspuiting van groot bedrae kapitaal in die ekonomie van S W A meebring en dus nuwe werkgeleenthede vir 'n aansienlike deel van sy inwoners skep.

In die laaste instansie het dit, volgens Die Suidwester, die Regering van die R S A se volgehoue vasberadenheid bewys om die verantwoordelikhede wat aanvanklik in die oorspronklike mandaat aan hom toevertrou is, na te kom, naamlik volle bestuurs- en wetgewende magte oor die gebied as integrerende deel van Suid-Afrika en die bevordering, tot die uiterste, van die materiële en morele welsyn en die maatskaplike vooruitgang van die inwoners.¹⁰⁵

Volgens Anthony Lejeune, Redakteur van The Daily Telegraph van 1950 tot 1964, het die aanbevelings van die Odendaalkommissie met die Verwoerdbeleid gestrook. Dit was ook vir Lejeune baie logies. Indien die R S A geswig het en Suidwes-Afrika in een politieke entiteit geïntegreer het, sou minderheidsgroepe deur meerderheidsgroepe oorheers gewees het. Minderheidsgroepe se selfbeskikkingsreg sou ontnem word en dit sou weer lei tot geweld en anargie.¹⁰⁶

Op 18 Maart 1964 het die Sekretaris van die Kleurlingraad vir Suidwes-Afrika en die Republiek van Suid-Afrika, D J Bosman, bevestig dat meer as 3 000 Kleurlinge in Suidwes-Afrika die voorstelle vervat in die Odendaalverslag eenparig goedgekeur het.¹⁰⁷ A J F Kloppe, Voorsitter van die Kleurlingraad van Suidwes-Afrika,

105. Die Suidwester, 29/1/1964.

106. A Lejeune (compiler) : The Case for South West Africa, p. 227.

107. Die Suidwester, 18/3/1964.

het ook op 2 April 1964 beweert dat die liggaam van die ganse Kleurlingbevolking, uitsluitend die Rehoboth Basters, 'n mandaat gekry het om die Odendaalverslag te aanvaar.¹⁰⁸ Wat beide here egter verswyg het, is die feit dat 'n groot groep Kleurlinge in Februarie 1964 tydens 'n vergadering op Keetmanshoop hul algehele misnoë teenoor die Odendaalverslag uitgespreek het.¹⁰⁹

Nietemin, vergaderings vir die bespreking van die voorstelle is ook op ander plekke soos Walvisbaai, Windhoek, Aroab, Aranos, Karasburg en Lüderitz deur lede van die Kleurlingraad en ampsdraers van die S W A Kleurlingorganisasie gehou. Lede van die Raad het uittreksels uit die verslag onder alle Kleurlingliggame in Suidwes versprei. Op Aranos het byvoorbeeld 354 Kleurlinge sonder teenstem die verslag verwelkom.¹¹⁰ Volgens die verklarings op 29 April 1964 sou die Regering grond aankoop in Welwitschia- en Gibeon-dorpsgebied asook vir die Kleurlingnedersetting langs die Oranjerivier. Die R S A-regering sou ook geld beskikbaar stel vir Kleurlingbehuising.¹¹¹

Wat die Ovambo's betref, het die mense van Wes-Ovamboland reeds teen 26 Februarie 1964 hulle steun aan die Odendaalvoorstelle gegee.¹¹² Ovambo was die eerste voor-die-handliggende keuse as tuisland om selfbestuur te verkry. Dit maak nie alleen die grootste etniese groep (46,5% van die hele Suidwes-Afrikabevolking) uit nie, maar was letterlik 'n tuisland sedert die eerste Ovambo's hulle daar gevestig het. Ovambo is 'n arm land (5,6 miljoen hektaar) met geen ekonomiese lewensvatbaarheid nie. Dit is afhanklik

108. Die Transvaler, 3/4/1964.

109. Die Suidwes-Afrikaner, 21/2/1964.

110. Die Suidwester, 18/3/1964.

111. Die Suidwes-Afrikaner, 1/5/1964.

112. The Windhoek Advertiser, 20/2/1964.

van trekarbeid vir 'n inkomste. Die Bantoe Ontwikkelingskorporasie het 'n gebiedskantoor in Oshakati geopen en was betrokke by verskeie projekte om klein industrieë in die gebied te ontwikkel. Pogings is ook aangewend om die kwaliteit van die vee-stapel te verbeter, onder andere deur stoetvee beskikbaar te stel en landbouskole op te rig.

Nog 'n gebied wat selfbestuur gekry het, was Kavango in Oktober 1970, ses jaar na die verskyning van die Odendaalverslag. Kavango het 'n gebied van ongeveer vier miljoen hektaar vir sy 57 000 mense gehad. Sy hoofsetel was in Runtu en het 'n effens kleiner Wetgewende Vergadering as dié van Ovambo gehad. Die Vergadering het bestaan uit ses afgevaardigdes wat die stamme in die gebied verteenwoordig het. Okavango was gelukkig in dié opsig dat dit 'n oorvloed van water gehad het met die grootste landbou-potensiaal.¹¹³

Wat die Damaras betref, het opperhoof David Goroseb reeds op 24 Februarie 1964 die Odendaalvoorstelle verwelkom en die Minister van Bantoe-administrasie en -ontwikkeling, mnr Daan De Wet Nel, gevra om die uitvoering daarvan te bespoedig.¹¹⁴ In Augustus 1971 kon Damaraland op die pad na selfbestuur geplaas word met die samestelling van 'n tussentydse Administratiewe Liggaam, die Damara Raad genoem. Die gebied is vergroot met die invoeging van 223 blanke plase en 'n deel van die Kaokoveld, Wildreservaat Nr 2, asook Staatsgrond.¹¹⁵

113. O Levinson : South West Africa, pp. 84 - 85.

114. Die Suidwes-Afrikaner, 26/2/1964.

115. O Levinson : South West Africa, pp. 84 - 85.

Volgens 'n vooraanstaande Suid-Afrikaanse akademikus, prof D C Krogh, was die Odendaalplan uiters aanvaarbaar. Die Odendaalkommissie se voorstelle ten opsigte van die ontwikkelingsprogram het volgens hom aan die drie vuurtoetse vir wesenlike ekonomiese vooruitgang voldoen. Prof D C Krogh was 'n Hoogleraar in die Ekonomie by die Universiteit van Suid-Afrika. Tydens 'n toespraak in Augustus 1964 by die Kongres van Sakekamers in Windhoek het hy gesê dat die Odendaalplan eerstens die toekomstige Ontwikkelingsmoontlikhede van Suidwes ontleed en oorweeg het, tweedens het dit nuwe en stewiger konstruktiewe kontakte en blywende vennootskappe tussen Suidwes en die R S A bewerkstellig, sowel as tussen die ontwikkelde blanke en die minder ontwikkelde nie-blankes in die gebied en derdens het die planverandering voorgeskryf wat tot waarneembare resultate in die verbetering van die toekomstige ekonomiese lot van al die bevolkingsgroepe in Suidwes moes lei.

Die Odendaalplan het soos reeds vermeld voorsiening gemaak dat sekere blanke plase uitgekoopt sou moes word om by nuwe gebiede ingelyf te word.¹¹⁶ Dit het veroorsaak dat grondpryse in Suidwes tydelik gestyg het. So kon plase in die omgewing van Gibeon voor die aanbevelings van die verslag teen R1-75 tot R2 per hektaar aangekoop word. Hierdie pryse het na die Odendaalaanbevelings gemiddeld tussen R6-68 tot R7-20 per hektaar gestyg.¹¹⁷

Die Odendaalplan het nie alleen 'n groot hupstoot aan die gebied se ekonomiese groei gegee nie, maar ook vertroue in belegging in die gebied herbevestig. Dit het opvoedkundige fasiliteite

116. The Windhoek Advertiser, 28/8/1964; Die Suidwester, 29/8/1964.

117. Die Suidwes-Afrikaner, 18/8/1964; Die Suidwester, 19/8/1964.

baie verbeter vir die swartes en Kleurlinge - 'n aspek wat lank verwaarloos is deur die Administrasie (wat dit grootliks in die hande van sendelinge gelaat het). Dit het egter die swart aspirasies totaal onderskat. Die swart mense van Suidwes-Afrika se hoop om rassegelykheid en vryheid van beweging in 'n onafhanklike land te verkry, is eerder verder ondermyn.¹¹⁸

118. O Levinson : South West Africa, p. 83.

IMPLIMENTERING

Ten einde perspektief te kry op wat die Odendaalkommissie vir Suidwes-Afrika beteken het, is dit nodig dat daar na die implimentering van die voorstelle gekyk word. Die Suid-Afrikaanse Regering het die eerste Vyfjaarplan vinnig in werking gestel. Dit het water en elektrisiteitsvoorsiening, paaie, hospitale en klinieke, lughawens, skole opleidingsentra, behuising, en die aankoop van blanke plase vir die tuislande ingesluit.¹¹⁹

Die tweede Vyfjaarplan het die bou van 'n dam in die Kunene, die voltooiing van die Ruacana hidro-elektriese kragsentrale, 'n pompstasie op die Okavangorivier vir besproeiing en 'n pyplyn na Hereroland, 'n dam en besproeiingskema vir Rehoboth, en 'n krag-sentrale te Runtu in Kavango ingesluit.¹²⁰

Volgens Odendaal sou die elektrisiteit van die Kuneneskema van die goedkoopste ter wêreld wees, selfs goedkoper as wat in Kaapstad die geval was.¹²¹

Wat watervoorsiening betref, het die Odendaalplan groot ontwikkeling in die vooruitsig gestel soos die beskikbaarstelling van R6 miljoen vir die Hardapdam naby Mariënthel. Daar sou ook R4 miljoen vir die Sartorius von Bachdam naby Okahandja bewillig word. Die Nautedam naby Keetmanskoop sou teen 'n beraamde koste van R8 miljoen gebou word. Watervoorsiening in S W A sou moontlik 'n benaderde uitgawe van R1 000 miljoen in die volgende 25

119. Ibid.

120 E. Rhodie : South West : The Last Frontier in Africa, pp. 266 - 267.

121. Die Suidwester, 16/5/1964.

jaar (bereken vanaf 1976) beloop.¹²² Oor die watervoorsiening laat Odendaal hom soos volg uit: "Die gebied leen hom nie tot damskemas nie en ek meen nie dat die Hardapdam byvoorbeeld baie ekonomies is nie. Maar stoorwater is van die grootste belang. As daar nie water in Ovamboland voorsien word nie, stuur hulle af op 'n ramp."¹²³

In die breë gesien, verklaar Anthony Lejeune, kon die Kommissie nie 'n ander weg volg nie en het die Odendaalplan met sy wye benadering van afsonderlike ontwikkeling eintlik maar die beste uitweg vir Suidwes-Afrika aangedui. Binne die politieke opset beteken dit dat elke groep geleentheid sou kry om selfregering te ontwikkel. Dan, wanneer die verskillende groepe ontwikkel het tot 'n vlak waar hulle in staat sal wees om hul eie heil uit te werk, mag hulle met die ander groepe onderhandel op 'n basis van gelykheid. Daarom, sê Lejeune, is dit vir hom logies dat die Odendaalplan voorkeur gegee het aan versnelde ekonomiese ontwikkeling van die verskillende inheemse groepe, asook die onderwys. 'n Goed ontwikkelde groep was in 'n beter posisie om met ander te onderhandel oor die uiteindelijke gesamentlike toekoms van Suidwes-Afrika.¹²⁴

Odendaal het ook verklaar dat indien hy weer die omvattende verslag sou moes opstel, die aanbevelings presies dieselfde sou wees. Hy het gesê: "Ek sal niks [in die Verslag] wysig nie, want ek kan nie sien dat daar enige alternatiewe oplossing vir Suidwes se veelvuldige probleme is nie."¹²⁵

122. O Levinson : South West Africa, pp. 83 - 84.

123. Die Suidwester, 16/5/1964.

124. A Lejeune (compiler) : The Case for South West Africa, pp. 228 - 229.

125. Die Suidwester, 16/5/1964.

Die implimentering van die Odendaalkommissie se voorstelle sou S W A geweldig stimuleer. Daar kan egter nie van die feit weggekom word dat Odendaal en die ander Kommissielede hul plan op die voorbeeld van die R S A se binnelandse beleid geskoei het nie. Dit het die hele gees van blanke Suid-Afrika, wat in daardie stadium onder die Verwoerd-regering van toepassing was, geadem. Oorkoepelend was die gevoel dat S W A sonder die Witman in beheer van sake agteruit sou gaan en verval. Voorts was daar ook 'n algemene wantroue by Odendaal en sy kollegas in die vermoë van swart leiers om 'n "moderne" land soos Suidwes-Afrika te regeer. Blanke inisiatief moes steeds behou word, die blanke moes grootliks behou wat syne was, maar die swarte moes regverdig behandel word; steeds sentraal het die blanke gestaan, want dit was hy wat die nie-blanke en Suidwes-Afrika tot volle ontwikkeling moes lei. Met die gedagte van selfbeskikking sonder oorheersing wou Odendaal en sy kollegas verseker dat ook die blankes in Suidwes-Afrika nie aan die kortste end trek nie.

Die geskiedenis het egter anders geswaai as wat Odendaal en sy kollegas dit gevisualiseer het, want die Verenigde Volke Organisasie het dit as 'n vereiste gestel dat alle etniese streeksregerings in Suidwes-Afrika ontbind moes word (omdat dit balkanisering in die hand werk) alvorens daar van onafhanklikheid in die land sprake kon wees.¹²⁶ Dit was lynreg teen die voorstelle van die Odendaalplan in.

Nogtans het die gebied oor 'n tydperk van bykans 26 jaar, 1964

126. Die Burger, 21/3/1990.

tot 1990, geleentheid gehad om ooreenkomstig die Odendaalplan ontwikkel te word. Op 20 Maart 1990 het Sam Nujoma president van 'n onafhanklike Namibië geword.¹²⁷ Hiermee was die gebied soewerein onafhanklik. Waar Namibië voortaan op 'n basis van een-man-een-stem sou funksioneer, het die Odendaalplan tóg die afsonderlike bevolkingsgroepe die geleentheid oor meer as 'n kwart-eeu gebied om te ontwikkel en afsonderlik te konsolideer. Die inwoners van die gebied sowel as die wêreldmening het die R S A egter uiteindelik geforseer om die volle konsekwensies van die Odendaalplan ongedaan te maak.

127. Ibid.

SLOT

Frans Hendrik Odendaal sal onthou word as Administrateur van Transvaal, as bevorderaar van TRUK en as voorsitter van die Kommissie van Onderzoek na Aangeleenthede in Suidwes-Afrika.

As Administrateur was hy een van die prominente Afrikanerfigure in Transvaal in die tydperk tussen 1958 en 1966. Dit was die kroon op 'n lang lewe wat begin het met sy vroegste kindertyd, skoolopleiding en swerfjare op die Vrystaatse platteland. As gekwalifiseerde prokureur het hy hom uiteindelik in 1928 op Nylstroom gevestig waar hy as vennoot by die firma Strijdom en Viljoen sou inskakel. Met sy toetrede tot dié vennootskap het 'n beslissende fase in sy loopbaan begin. Sy noue kontak met adv J G Strijdom sou 'n belangrike vormende invloed op sy latere openbare loopbaan hê.

Veral vanaf 1928 het Odendaal op verskeie terreine 'n leidende rol begin speel. Hy het vanaf 1938 op die Inligtingsburo van die N P van Transvaal gedien en was ook vanaf 1928 Strijdom se belangrikste verkiesingsagent. Gedurende die stormagtige jare van die Tweede Wêreldoorlog was hy selfs vir 'n kort tydperk as Kommandant van die Ossewa-Brandwag in die Waterberg bedrywig.

Met sy toetrede tot die Provinsiale Raad vir die kiesafdeling Waterberg in 1948 het 'n beslissende fase in Odendaal se lewe aangebreek. In die Provinsiale Raad het Odendaal spoedig bewys

gelewer van sy bekwaamheid en veral beïndruk met die erns waarmee hy elke probleem aangepak het. Hy is op 23 Mei 1950 verkies tot voorsitter van die Provinsiale Raad en op 1 Maart 1951 tot lid van die Uitvoerende Komitee waar die Departement Werke aan hom opgedra is. In Februarie 1958 het hy leier van die regerende party in die Provinsiale Raad geword en finale erkenning het in 1958 gevolg toe aangekondig is dat hy dr W Nicol op 1 November 1958 as Transvaalse Administrateur sou opvolg.

As Administrateur het Odendaal hom veral onderskei ten opsigte van onderwysvernuwing en sy bydrae ten opsigte van snelboumetodes in die Provinsiale Raad se geboue-program. Sy Administrateurskap is gekenmerk deur groot ontwikkeling op nywerheids-, verkeers-, natuurbewaring- en kultuurgebied in Transvaal. Gedurende sy bestuurstyd as Administrateur het Suid-Afrika 'n Republiek geword en vanweë Transvaal se leidende rol op industriële gebied het Odendaal ook 'n baie prominente rol gespeel. Ongekende ontwikkeling ten opsigte van verkeersverbindinge in Transvaal het veral in die sestiger jare onder sy bekwame leiding gevolg. As voorsitter van die Nasionale Parkeraad was hy ook 'n belangrike stukrag in die ontwikkeling, uitbouing en publieke bewusmaking van Suid-Afrika se natuur-erfenis. Hy was deels daarvoor verantwoordelik dat die Nasionale Parkeraad gereorganiseer en tot 'n ordelike, winsgewende besigheidsonderneming uitgebou is.

Wat Odendaal geskik gemaak het vir sy taak as Administrateur

was veral sy goeie menseverhoudings met die leiersfigure van sy tyd. Sy intense belangstelling in sy medemens het hom 'n besonder geliefde vaderfiguur onder provinsiale personeellede gemaak. Hy was meestal bereid om na ander te luister en het dikwels groot deernis en simpatie vir die eenvoudigstes gehad. Veral kinders en bejaardes is met besondere empatie deur hom behandel. Jack Steyl onthou dat Odendaal tydens besoeke aan veral plattelandse dorpe, voor en na vergaderings graag geselsies met die ou mense van die gemeenskap aangeknoop het. Hy kon ewe geduldig en opreg na hul klagtes of stories luister sonder om haastig te raak.¹

Tydens die hoeksteenlegging van 'n ouetehuis, Westergloor, op Heidelberg het Odendaal gesê dat bejaardes so maklik deur hul kinders in sulke tehuise geplaas kan word en dan daar vergeet word. Hy het gesê dat bejaardes byvoorbeeld in 'n stad maklik die slagoffers van groot eensaamheid en verlatenheid word.² By 'n ander geleentheid het hy verklaar dat bejaardes voel dat hulle nog nuttig is en dat die ouderdom 'n tyd is wat geniet moet word. Hoewel diegene volgens hom verkieslik in die gesinseenheid moet bly, het hy besef dat bejaardes in die moderne opset eintlik beter in ouetehuse versorg kon word.³ Odendaal was self 'n groot familie- en gesinsman. Hy het daarvan gehou om sy familie rondom hom te versamel. Daarvan getuig die feit dat die familie gereeld gedurende somer vakansies by hom op Stilbaai-Wes kom kuier het waar hy 'n aantal rondawels vir dié doel laat oprig het. Sy broers Andries en Daniël en sy vader, Andries Johannes, het selfs later jare na Nylstroom verhuis om naby hom te wees. Hy

1. Onderhoud met mnr J H Steyl, 25/4/1990.

2. Die Transvaler, 16/5/1959.

3. Rand Daily Mail, 2/10/1964; Die Transvaler, 2/10/1964.

was volgens mev Odendaal 'n liefdevolle, toegeeflike eggenoot en 'n lewensmaat waarmee sy gemaklik oor die weg kon kom. Hy was 'n saggeaarde, geduldige en liefdevolle vader vir sy kinders. Hy was altyd gereed om na hul probleme te luister en tyd vir hulle af te staan. Sy bande met die vier dogters uit sy eerste huwelik het besonder heg gebly, terwyl hy geen onderskeid gemaak het tussen sy aangenome en eie dogters uit sy tweede huwelik nie.⁴

Hy het, soos reeds vroeër aangetoon, 'n besondere belangstelling in die gemeenskapslewe gehad, wat hy in sy hoedanigheid as Administrateur ook noodwendig moes verbreed. Hy het talle ereposisies beklee. Hy was onder andere voorsitter van die Raad van Trustees van die H F Verwoerdfonds, die J G Strijdom-Monumentefonds en die Pretoria-Republiekfees-komitee. Voorts was hy op die direksie van die Dagbreek Trust Beperk. Vanweë sy prominente posisie was hy verder beskermheer van onder andere die Nasionale Operavereniging, die Transvaalse Rugbyvereniging, die Noord-Transvaalse Tennisvereniging, die Witwatersrandse en Suid-Afrikaanse Tak van die St John Ambulans Vereniging, die Vrede van Vereeniging Gedenktekenkomitee, die Suid-Afrikaanse Raad vir Huweliksvoorligting en Gesinslewe, die National Eisteddfod of South Africa, die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, die Nasionale Kankervereniging van Suid-Afrika, die Transvaalse Vereniging vir Blindesorg (nie-blankes) en die Volksteater van Pretoria.⁵

-
4. Onderhoud met mev S J M Schoeman, 8/12/1988 ; Onderhoud met mev M J Odendaal, 10/5/1991.
 5. J Ploeger : Over-Vaal Die Geskiedenis van 'n Ampswoning, p. 117.

Dit was veral Odendaal se besondere belangstelling in die kunste wat daartoe gelei het dat hy 'n betekenisvolle rol in die bevordering daarvan in die hele Suid-Afrika gespeel het. Op 14 Junie 1962 het hy die eerste voorsitter van die Transvaalse Raad vir Uitvoerende Kunste (TRUK) geword, wat uiteindelik tot die stigting van ander soortgelyke rade in die ander provinsies en Suidwes-Afrika (Namibië) gelei het.

Op breër nasionale vlak het Odendaal sy stempel afgedruk toe hy in September 1962 as voorsitter van die Kommissie van Onderzoek na Aangeleenthede in Suidwes-Afrika benoem is. Die veelbesproke verslag is in 1964 vrygestel en het tot ingrypende veranderings en verbeterings in Suidwes-Afrika gelei. Die aanbevelings het gehandel oor bestuursvorme en administratiewe aangeleenthede, die skep van elf tuislandgebiede in Suidwes-Afrika, nie-blankes in stedelike gebiede, gesondheid, maatskaplike ontwikkeling en welsynsdienste, onderwys, landboukundige, ekonomiese en nywerheidsontwikkeling. In hierdie opsig kon Odendaal dus beskou word as die vader van vernuwing en ontwikkeling in Namibië. Dit was miskien sy grootste historiese bydrae tot die ontwikkeling in Suider-Afrika.

Op politieke gebied het hy hom volkome met Strijdom se republikeinse strewes vereenselwig. As Nasionalis was hy 'n vurige ondersteuner van veral Strijdom en Verwoerd. Sy persoonlike vriendskap met beide leiers het ook 'n vormende invloed op sy politieke sienings gehad. Hy was 'n oortuigde ondersteuner van Verwoerd se

apartheidsbeleid. Tog het hy 'n nugter siening behou vir die netelige praktiese probleme wat Verwoerd met sy beleid van aparte geriewe vir verskillende rasse op die Provinsiale Raad afgeskuif het. Odendaal het egter nooit vir Verwoerd openlik oor hierdie probleme gekritiseer nie.

Odendaal was meestal 'n vergewensgesinde, mensliewende mens wat soms finansiëel groot skade gely het om ander te help. Sy partygenote en volgelinge het hom as 'n demokrat beskou wat graag na ander se opinies geluister het. Odendaal se voorganger, dr W Nicol, het in Die Vaderland van 9 Februarie 1966 verklaar: "Odendaal het die gawe gehad en beoefen om geduldig, oënskynlik afsydig, na albei kante van 'n saak te luister ... 'n Mens het presies geweet waar jy met hierdie eerlike man staan."⁶ Selfs die Opposisie moes erken dat hy 'n goeie leier was. Harry Schwartz, leier van die V P in die Transvaalse Provinsiale Raad het op 11 Februarie 1966 soos volg hulde aan hom gebring: "Mr Odendaal was a tough opponent as a politician, a most capable Administrator and a man of integrity."⁷ Dit wil voorkom asof hy saam met sy geordendheid en eksaktheid vinnig oplossings vir die meeste probleme kon verskaf en sodoende respek afgedwing het. Hiervan getuig sy suksesse in die Nasionale Parkeraad, TRUK, die S W A Kommissie en Administrateurskap.

Uit sy optrede, uitsprake en benadering wil dit voorkom asof Odendaal 'n diepgelowige Christen was wat met oënskynlik groot geloof in sy Skepper sake aangepak het. Tog was hy gedurende

6. Die Vaderland, 9/2/1966.

7. The Pretoria News, 12/2/1966.

die eerste helfte van sy lewe redelik kerksku en afsydig teenoor aangeleenthede in hierdie verband. Hy het egter in sy latere lewe vir 'n kort tydperk van ses jaar aktief 'n leidende rol in kerkraadsbedrywighede op Nylstroom gespeel. Toe hy op 11 Maart 1965 die nuwe sinagoge van die Progressive Jewish Congregation in Germiston geopen het, het hy gesê dat die mens nog nooit in die geskiedenis godsdiens meer nodig gehad het as juis toe nie, ten einde te help in die oplossing van die menigvuldige vraagstukke waarmee die moderne wêreld te kampe het. Hy het verklaar dat slegs wanneer die mens getrou aan sy geloof bly en die leerstellinge van sy eie godsdiens nakom, hy homself en ook sy medemens kan versterk.⁸

Uit al Odendaal se bedrywighede straal die gees van 'n leier. Odendaal het die gawe gehad om mense te besiel en hulle sy ideale te laat deel. Dit was veral as Administrateur dat hy sy bekwaamhede as leier en organiseerder by uitstek getoon het. Odendaal het die vernaamste karaktereienskappe besit wat van hom 'n goeie leiersfiguur gemaak het. Hy het nooit geaarsel om die voortou te neem nie. Hy het met groot idealisme, ywer en energie take waarin hy geglo het, deurgevoer. Odendaal het, ten spyte van die hoogtes wat hy as Afrikanerleier bereik het, steeds nederig gebly. Hy was 'n pligsgetroue mens wat soms met groot geduld vir sake gestry het te midde van baie teenstand, afsydigheid en soms nydigheid uit mede-Afrikanergeleedere. Die beste voorbeeld hiervan lê miskien opgesluit in die groot stryd wat hy ter wille van die kunste aangeknoop en suksesvol deurgevoer het.

8. Die Transvaler, 12/3/1965.

Maar Odendaal het ook sy beperkings as leier gehad. Nie almal het ewe veel van Odendaal gehou nie. Selfs buite politieke verband was daar persone wat nie so 'n hoë dunk van hom gehad het nie. Mej Hermien Dommissie het Odendaal ervaar as 'n outokraat wat hom nie gesteur het aan die opinies van kundiges nie en sy eie oortuigings deur middel van die Direkteur van TRUK op die kunste afgedwing het. Hy het op 'n relatief laat ouderdom die politieke arena betree; op vyftigjarige ouderdom het hy reeds gevestigde idees gehad wat nie maklik verander of beïnvloed sou kon word nie. By een geleentheid moes die Eerste Minister selfs ingryp om 'n netelige situasie binne die N P geleedere in Roedtan te ontloot wat ontstaan het omdat Administrateur Odendaal hardnekkig geweier het om toegewings te maak. Hy het soms impulsief, onplanmatig en onprakties in sy jonger dae opgetree, veral met sy boerdery-ondernemings. Dit mag moontlik toegeskryf word aan die voortvarendheid van die jeug. Daarmee saam moes ere-posisies tog op Odendaal 'n besondere indruk gemaak het. Hy was ontevrede oor die aanvanklike juniorposisie wat hy aan die beginjare van sy politieke loopbaan in die Provinsiale Raad moes beklee. Jeugdige voortvarendheid kan in dié geval nie as verskoning vir sy ontevredenheid aangebied word nie, omdat hy in dié stadium reeds middeljarig was.

Odendaal was by sy toetrede tot die politiek reeds 'n gevestigde prokureur. Indien hy heelwat vroeër die openbare lewe betree het, bestaan die moontlikheid dat hy veel beter geleentheid sou gehad het om in die kultuur en protokol van die politieke wêreld

te groei. Soos die situasie uiteindelik ontplooi het, was daar duidelike gapings en tekortkomings in sy politieke mondering. Sy politieke teenstanders het hom dikwels effens platvloers in sy benadering gevind, veral as hy groot teenstand gekry het. Diegene het gevolglik in Odendaal nie 'n groot demokrat gevind nie. Hy het soms sy selfbeheersing verloor en hewige uitbarstings in die Provinsiale Raad gehad as hy nie sy sin kon kry nie. Hy was dikwels ongeduldig, ontoegeeflik en ongenaakbaar teenoor diegene wat nie sy standpunte onderskryf het nie. Soms het hy in hewige argumente in die Raadsaal betrokke geraak. As latere partyleier het hy by tye persoonlike aanvalle op Opposisielede geloods en in die proses heelwat van sy waardigheid ingeboet. Ook as Administrateur is van hom verwag dat hy bo partypolitieke struwelinge verheue moes wees. Hy het hom klaarblyklik weinig aan hierdie protokol gesteur en in die Raadsaal die Opposisie aangeval en sonder omhaal van woorde vir die N P kant gekies. Verder het hy openlik by vergaderings saam met prominente N P-leiers op die verhoog verskyn. Dit is te verstaan dat die Opposisie dié soort optrede as onwaardig en onvanpas vir 'n Administrateur vertolk het. Op 18 Februarie 1964 het Odendaal rondborstig erken: "Ten spyte daarvan dat ek nou Administrateur is en die amp van Administrateur bekleed, en nou amptelik buitekant die politiek staan, bly ek 'n Nasionalis - ek kan myself net nie help nie."⁹

Dit wil voorkom asof Odendaal soms baie ongeduldig was met rompslomp en nie lief was vir noodsaaklike administratiewe papier-

9. Provinsiale Raad van Transvaal : Debatte en Verrigtinge, 18, 19/2/1964 D1 31, p. 4.

werk nie. Daar het dikwels swak finansiële bestuurspraktyke in sy amptenary-geledere voorgekom. Hy moes verskeie male wal gooi teen ongemagtigde uitgawes. Die redes hiervoor kan miskien gesoek word in die feit dat Odendaal se Provinsiale Administrasie so 'n groot getal personeellede bevat het dat dit doeltreffende kortrole gekortwiek het. Odendaal het as leier aanvanklik streng toesig gehou oor senior amptenare se finansiële besteding totdat hy vertrou in sulke persone ontwikkel het. Sodra diegene Odendaal se vertrou gewen het, het hy laasgenoemde blykbaar onvoorwaardelik vertrou - wat eintlik 'n groot fout was, omdat dit dikwels tot ongemagtigde besteding van fondse gelei het. Juis omdat Odendaal in baie opsigte sy medemens te veel vertrou het, moes hy soms persoonlik ingryp om situasies te red. Dit wil ook verder voorkom asof hy oorywerig en rojaal met die kapitaal van die Provinsiale geboue-program te werk gegaan het.

Odendaal was 'n dissipel van korrekte optrede binne die Nasionale Party en het oënskynlik alles nagevolg wat Strijdom en later Verwoerd voorgestaan het. Wie gewaag het om hierdie volksleiers in Odendaal se teenwoordigheid te kritiseer, is met onverbidde-like argwaan bejeën. Dit wil klaarblyklik as gevolg hiervan voorkom asof hy as Administrateur soms oorversigtig was. Die rede hiervoor lê deels miskien opgesluit in sy besondere loyaliteit teenoor genoemde twee volksleiers en die N P. Daar is nêrens werklik blyke dat hy, wat so 'n belangrike uitvoerende posisie bekleed het, in enige belangrike saak radikaal van Strijdom of Verwoerd verskil het nie. Die objektiewe waarnemer mag dalk in hierdie

opsig 'n belangrike mate van individualiteit, wat tog op Administrateursvlak behoort te realiseer, by Odendaal mis. Dit wil voorkom asof Odendaal ten minste by een geleentheid deur Verwoerd gemanipuleer is om sy bevindinge met die Suidwes-Afrika Kommissie so aan te pas dat dit Verwoerd se beleid tot voordeel sou strek.

Odendaal het nietemin sy stempel op die Transvaalse openbare lewe afgedruk. Die Nylstromers word herinner aan sy verblyf op hul dorp deur die F H Odendaal Hospitaal, terwyl die Pretorianers 'n prestige skool na hom vernoem het. Die teaterkompleks op die Strijdomplein in Pretoria roep steeds die naam van F H Odendaal in herinnering. Desnieteenstaande kritiek wat teen hom ingebring kan word, was Odendaal 'n sterk middelvlak leier en 'n nederige Afrikaner wat in alle opregtheid alles feil vir sy land, sy provinsie en sy mede-mens gehad het.

Odendaal was nie bevoorreg om resultate te sien op baie van die projekte wat onder sy leiding aangepak is nie. Op 23 Januarie 1966 is hy na 'n onverwagse hartaanval in die Algemene Hospitaal in Pretoria opgeneem. Hy het mooi herstel. Mev Odendaal was gedurig aan sy sy. Sy het die eerste tien dae in 'n kamer naby hom ingetrek, maar later na Over-vaal teruggekeer, hoewel sy die grootste deel van die dag en aand by hom deurgebring het. Om 13h30 Dinsdag 8 Februarie 1966, terwyl hy besig was om te eet en terwyl sy vrou by hom was, het Frans Hendrik Odendaal aan 'n hartaanval gesterf. Hy was 67 jaar 4

maande en 8 dae oud ten tye van sy dood.

In Pretoria het die tyding van sy dood vinnig versprei. Bokant die Ou Raadsaal en langs die nuwe Provinsiale Gebou het die landsvlag halfstok gehang. Boodskappe van meegevoel uit alle dele van Transvaal het dadelik begin instroom. Die Uitvoerende Komitee het op 'n buitengewone vergadering op 8 Februarie 'n mosie van roubeklag aangeneem waartydens S G J van Niekerk as waarnemende Administrateur hulde aan Odendaal gebring het.¹⁰ 'n Roudiens is op 11 Februarie 1966 in die Ned Geref Kerk Pretoria-Oos deur ds A M Meiring gehou. Die draers by die kerk was D van der Merwe-Brink, L U K, P Z J van Vuuren, L U K, senator J de Klerk, H F Cleaver, Provinsiale Sekretaris, R Ferreira, L U K en S G J van Niekerk, waarnemende Administrateur. Daar was ongeveer 1 000 mense by die begrafnisdiens teenwoordig waaronder dr Verwoerd en drie kabinetslede, J de Klerk, B Schoeman en dr A Hertzog. Verder was daar twee gewese Administrateurs van Transvaal, generaal J J Pienaar en dr W Nicol, terwyl Administrateurs J N Malan (Kaapland), T Gerdener (Natal), J W J C du Plessis (Oranje-Vrystaat) en W C du Plessis (Suidwes-Afrika) die begrafnis bygewoon het. Onder die ander persone teenwoordig was daar lede van die Diplomatieke Korps, Departementshoofde van die Transvaalse Provinsiale Administrasie, burgemeesters van 40 Transvaalse dorpe, skoolhoofde, onderwysers en verpleegsters.

'n Sigbaar bewoë dr Verwoerd het in die kerk hulde aan Odendaal

10. Die Transvaler, 9/2/1966.

gebring en onder andere gesê dat laasgenoemde 'n opregte vriend en staatsmaker was en dat sy plek as Administrateur moeilik gevul sou kon word. Na die diens het 'n ere-wag van studente en skoliere in kleurbaadjies by die kerkdeur stelling ingeneem.

Die stoet bestaande uit 127 motors het die lykwa na die Rebeccastraatbegraafplaas in Pretoria-Wes gevolg, voorafgegaan deur agt Provinsiale verkeerskonstabels en 22 berede polisie-manne. Die stoet is by die begraafplaas ingewag deur 'n ere-wag van verpleegsters en ander mediese personeel. Die draers by die graf was Odendaal se twee broers, Daniël en Andries en sy vier skoonseuns T Pauw, B Schoeman, dr N Oosthuizen, en A Lamé. Ds J H Louw het die rede by die graf waargeneem. Mev Odendaal is deurgaans deur die waarnemende Administrateur, S G J van Niekerk, ondersteun. Odendaal is naby die graf van generaal Louis Botha te ruste gelê.¹¹

11. The Pretoria News, 12/2/1966; Die Transvaler, 12/2/1966; Die Vaderland, 12/2/1966.

BRONNELYS

I LITERATUUR

Ainslie, R : The Press in South Africa Communications Past and Present. London, 1966.

Anon : Encyclopaedia of Science and Tegnology Vol 3. New York, 1987.

Anon : Hendrik Frensch Verwoerd Fotobiografie 1901 - 1966. Plek van uitgawe nie vermeld, ongedateerd.

Barnard, F : 13 Jaar in die Skadu van dr Verwoerd, Johannesburg, 1967.

Barnard, S S en A G Coetsee : Blanke Onderwys van Kaapland tot Transvaal. Potchefstroom, 1976.

Basson, J L : J G Strijdom Sy Politieke Loopbaan van 1929 tot 1948. Pretoria, 1980.

Behr, A L and R G Macmillan : Education in South Africa. Pretoria, 1966.

Belfield, E : The Boer War. London, 1975.

Beyers, C J (hoofred) : Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek Dl V. Pretoria, 1987.

Breytenbach, J H : Die Geskiedenis van die Tweede Vryheidsoorlog, 1899 - 1902, Dl III. Pretoria, 1987.

Bruwer, J P van S : South West Africa - The Disputed Land. Cape Town, 1966.

Cloete, J J N : Sentrale, Regionale en Plaaslike Owerheidsinstellings van Suid-Afrika. Kaapstad, 1986.

Coetsee, G : Hans Strijdom Lewensloop en Beleid van Suid-Afrika se Vyfde Premier. Kaapstad, 1958.

Coetzee, J C (red) : Onderwys in Suid-Afrika 1652 - 1960. Pretoria, 1963.

Coetzer, P W en J H Le Roux (reds) : Die Nasionale Party Dl 4 Die "Gesuiwerde" Nasionale Party 1934 - 1940. Bloemfontein, 1986.

Davenport, T R H : South Africa A Modern History.
Johannesburg, 1987.

Davies, R, O'Meara, D and Dlamini, S : The Struggle for
South Africa A Reference Guide to Movements, Organisations
and Institutions Vol 2. London, 1984.

De Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Vereeniging : De
Boeren op Sint Helena Album met Afbeeldingen en Byschriften
van S J E. Ten voordele van die Slachtoffers van
Engeland in de „Moordkampen“. Amsterdam, ongedateerd.

Geen, M S : Suid-Afrika in Wording. Kaapstad, 1960.

Gildenhuys, J S H : Owerheidsfinansies.
Pretoria, 1989.

Grobbelaar, P W (red) : Die Afrikaner en sy kultuur Dl I
Mens en Land. Kaapstad, 1974.

Grobbelaar, P W (red) : Die Afrikaner en sy Kultuur Dl III.
Kaapstad, 1975.

Gronum, M A : Die Bittereinders Junie 1901 - Mei 1902.
Kaapstad, 1974.

Heymans, C and G Totemeyer: Government by die people
Cape Town, 1988.

Hocking, A : Suid-Afrikaanse Vervoer. Kaapstad, 1977.

Kotze, D J : Nasionalisme : Geskiedenis en
Pan-Nasionalistiese Bewegings Deel Twee van Nasionalisme
as Historiese Faktor. Kaapstad, 1970.

Kotze, D J : Positiewe Nasionalisme. Kaapstad, 1968.

Lejeune, A (compiler) : The Case for South West Africa.
London, 1971.

Levinson, O : South West Africa. Cape Town, 1976.

Levinson, O : Story of Namibia. Cape Town, 1978.

Malan, M P A : Die Nasionale Party van Suid-Afrika Sy Stryd en Sy Prestasies 1914 - 1964. Kaapstad, 1964.

Malherbe, D F du T : Stamregister van die Suid-Afrikaanse Volk. Stellenbosch, 1966.

Malherbe, E G : Education in South Africa A Critical Survey of the Development of Educational Administration in the Cape, Natal, Transvaal and the Orange Free State Vol I 1652 - 1922. Cape Town, 1976.

Meyer, P J : Nog nie ver genoeg nie : 'n Persoonlike rekenskap van Vyftig Jaar georganiseerde Afrikanerskap. Johannesburg, 1984.

Minnaar-Vos, A : Die Spel gaan voort. Kaapstad, 1969.

Molnar, I : South West Africa. The Last Pioneer Country. New York, 1966.

Muller, C F J : Sonop in die Suide Geboorte en Groei van Die Nasionale Pers 1915 - 1948. Kaapstad, 1990.

Muller, C F J (red) : Vyf Honderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis. Pretoria, 1975.

Nel, J J (e a) (reds) : Nylstroom 1866- 1966. Johannesburg, ongedateerd.

Nienaber, P J : Boere op St Helena Die Oorlogsdagboek van H de Graaf verwerk en in Afrikaans oorvertel deur P J Nienaber. Johannesburg, 1950.

Odendal, F F (hoofred) : Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal. Johannesburg, 1981.

Olivier, M J : Inboorlingbeleid en -Administrasie in die Mandaatgebied van Suidwes-Afrika (Ongepubliseerde Proefskrif, Universiteit van Stellenbosch, 1961).

Olivier, P L (samesteller) : Ons Gemeentelike Feesalbum. Kaapstad, 1952.

Omer-Cooper, J D : History of Southern Africa. London, 1989.

Oosthuizen, S P R : Die Beheer, Behandeling en Lewe van die Krygsgevangenes Gedurende die Anglo-Boereoorlog 1899 - 1902 (Ongepubliseerde Proefskrif, Universiteit van die Oranje-Vrystaat, Bloemfontein, 1975).

Otto, J C : Die Konsentrasiekampe. Kaapstad, 1954.

Pakenham, T : The Boer War. London, 1979.

Pama, C : Die Groot Afrikaanse Familienaamboek.
Kaapstad, 1983.

Ploeger, J : Over-Vaal Die Geskiedenis van 'n Ampswoning.
Pretoria, 1963.

Potgieter, D J (chief ed) : Standard Encyclopaedia of
South Africa Vol 3, 4, 8, 9, 10, 11, 12.
Cape Town, 1970.

Potter, E : The Press as Opposition The Political Role
of South African Newspapers. London, 1975.

Rhodie, E M : South West : The Last Frontier in Africa.
New York, 1967.

Schoeman, B M : Van Malan tot Verwoerd. Kaapstad, 1973.

Schuman, J H L : Ter Gedachtenis : Een voorlezing op
St Helena. Kaapstad, ongedateerd.

Smuts, A J : The Education of Adolescents in South Africa.
Cape Town, 1937.

Van der Walt, A J H (e.a.) : Geskiedenis van Suid-Afrika
(verwerk deur D W Kruger). Kaapstad, ongedateerd.

Van Heerden, F J : Nasionaal-Sosialisme as faktor in die
Suid-Afrikaanse politiek, 1933 - 1948. (Ongepubliseerde
Proefskrif, Universiteit van die Oranje-Vrystaat,
Bloemfontein, 1972).

Van Jaarsveld, F A : The Afrikaner's Interpretation of
South African History. Cape Town, 1964.

Van Jaarsveld, F A : Van Van Riebeeck tot P W Botha 'n
Inleiding tot die Geskiedenis van die Republiek van
Suid-Afrika. Johannesburg, 1982.

Van Schoor, A M (red) : Die Nasionale Boek Gewy aan 25
Jaar van Nasionale Bewind (1948 - 1973).
Braamfontein, ongedateerd.

Venter, A (ed) : South African Government and Politics
An Introduction to its Institutions, Processes and
Policies. Pretoria, 1989.

II. PERIODIEKE PUBLIKASIES

a) KOERANTE

Dagbreek en Sondagnuus

31/8/1958

Die Burger

21/3/1990

Namib Times

31/1/1964; 13/3/1964.

Rand Daily Mail2/3/1956; 14/3/1957; 15/5/1958; 5/2/1962;
18/2/1964; 1/5/1965 - 5/11/1965.**Die Suidwester**15/9/1962 - 19/12/1962; 6/3/1963;
29/1/1964 - 29/8/1964.**Die Suidwes-Afrikaner**

16/7/1963; 31/1/1964 - 18/8/1964.

Die Transvaler14/6/1940; 12/9/1941 - 25/10/1941;
24/2/1948 - 24/8/1948; 17/3/1949 - 27/8/1949;
28/2/1951; 21/8/1953 - 1/10/1953;
1/5/1954 - 6/12/1954; 3/9/1955;
3/3/1956 - 5/11/1956; 27/2/1957 - 22/5/1957;
13/5/1958 - 18/12/1958; 31/1/1959 - 20/11/1959;
5/4/1960 - 1/12/1960; 6/3/1961 - 22/11/1961;
3/2/1962 - 29/11/1962; 27/2/1963 - 17/8/1963;
29/1/1964 - 30/12/1964; 2/3/1965 - 6/11/1965;
9/2/1966 - 12/2/1966.**Die Vaderland**6/12/1954; 7/12/1954; 26/2/1957; 27/2/1957;
16/10/1958; 16/10/1958; 15/5/1962 - 17/9/1962;
3/10/1964; 12/2/1966.**The Windhoek Advertiser**

11/9/1962 - 26/9/1962; 28/1/1964 - 28/2/1964.

The Pretoria News

6/12/1954; 27/2/1959; 23/5/1957;
 30/1/1960 - 21/6/1960; 20/3/1961 - 26/10/1961;
 13/2/1964 - 6/10/1964; 2/3/1965; 12/2/1966

The Star

23/3/1949; 13/11/1958; 9/6/1961.

c) TYDSKRIFTE**Die Kerkbode**

16/8/1933.

d) JAARBOEKE

Anon : Jaarblad van die Hoërskool Nylstroom, 1947,
 1949, 1950, 1952, 1954.

Buro van Inligting : Suid-Afrika 1989/90 Amptelike
 Jaarboek van die Republiek van Suid-Afrika.
 Pretoria, 1990.

Keyter, E (chief ed) : South Africa 1989 - 1990
 Official Yearbook of the Republic of South Africa.
 Pretoria, 1990.

Kelly, M (hoofred) : Amptelike Suid-Afrikaanse
 Munisipale Jaarboek 1986. Johannesburg, 1986.

Provinsiale Raad van Transvaal : Jaarboek en Dagboek,
 1954, 1956, 1958, 1959, 1962, 1965.

Van der Spuy, D C (hoofred) : Suid-Afrika 1975
 Amptelike Jaarboek van die Republiek van Suid-Afrika.
 Johannesburg, 1975.

III. ARGIVALE BRONNE

a) ONGEPUBLISEER

Kaapse Staatsargiefbewaarplek, Kaapstad:

1. Doopregister Ned Geref Kerk Riversdal, 1875 - 1879, RA4/49, A J Odendaal.
2. Doopregister Uniondale 1875 - 1882, RA4/57, E J Swart.

Griffier van die Hooggeregshof, Bloemfontein :
 Registrasiesertifikaat van Prokureurs, Notarisse,
 Transportuitmakers of Beeïdigde Vertalers J349:
 F H Odendaal, 6/6/1927.

Meester van die Hooggeregshof, Bloemfontein:

1. Sterftekenisgewing nr 26011, P S G Odendaal (neë Groenewald).
2. Sterftekenisgewing nr 38039, W J Wessels.

Meester van die Hooggeregshof, Pretoria:

1. Sterftekenisgewing nr 1239/66, F H Odendaal.
2. Sterftekenisgewing nr 2257/59, F J C Truter.

Ned Geref Kerkargief O V S, Bloemfontein:

1. Doopregister Ned Geref Kerk Boshof, 1898 - 1902, nr 42, F H Odendaal.
2. Doopregister Ned Geref Kerk Harrismith, 1 Junie 1876 - 30 September 1877, nr 1823, F J C Truter.
3. Huweliksregister Ned Geref Kerk Boshof, 1898, nr 1047: 1/2/1898, A J Odendaal met P S G Groenewald.
4. Huweliksregister Ned Geref Kerk Hertzogville, 1919: 21/4/1919, F H Odendaal met M P du Plessis.

Ned Geref Kerkargief Transvaal, Pretoria: Notules
 Kerkraad Ned Geref Kerk Waterberg, Nylstroom;
 Notuleboek nr 3, 1931 - 1936; Notuleboek nr 4,
 1936 - 1942.

Sentrale Staatsargiefbewaarplek, Pretoria:

1. Uitvoerende Raadsminute; ongenommer, 5/5/1951;
 nr 1294, 18/6/1958; nr 1805, 22/8/1958;
 nr 1556, 11/9/1962; nr 1178, 17/7/1963;
 nr 1788, 12/10/1963.

2. K133 Inventaris 1.1.2.16 tot die argief van die Sekretaris van die Suidwes-Afrika Kommissie 1962 - 1963 (Odendaal-Kommissie) Band 2: Opdragte, 11/9/1962.
3. Munisipale Notules Nylstroom, November 1930 - Desember 1934, MNS Item nr 2, Notule 14/7/1931.
4. Odendaal Versameling:
 - 4.1. A1082, Band I, Korrespondensie (1950 - 1964), J G Strijdom - F H Odendaal, 17/2/1956.
 - 4.2. A1082, Band I, Brief Sekretaris van Binnelandse Sake - F H Odendaal, 26/8/1958.
 - 4.3. A1082, Band I, F H Odendaal: 'n Waardering - Adv J G Strijdom; Toewyding aan die Republikeinse Ideaal (Programmbrosjure Paardekraalfees, 16/12/1961).
5. J G Strijdom Versameling:
 - 5.1. A2, Band 4: Aansitplan Dinee te Libertas, 22/10/1955.
 - 5.2. A2, Band 33: F H Odendaal: Aan die Kiesers van Waterberg, Verkiesingsbrief, 14/6/1943.
 - 5.3. A2, Band 39: Verkiesingsmanifes van die Herenigde Nasionale Party, 6/9/1943.
 - 5.4. A2, Band 39: Brief F H Odendaal - J G Strijdom, 14/3/1957.
 - 5.5. A2, Band 39: Brief J G Strijdom - F H Odendaal, 29/3/1957.
 - 5.6. A2, Band 39: Toespraak van dr T Wassenaar in verband met parallelmediumskole, 13/3/1957.
 - 5.7. A2, Band 57: Inligtingstuk, Die Ossewa-Brandwag, ongedateerd.
 - 5.8. A2, Band 60: Brief H F Verwoerd - J G Strijdom, 3/10/1954.
 - 5.9. A2, Band 60: Brief H F Verwoerd - J G Strijdom, 27/10/1954.
 - 5.10. A2, Band 60: Brief F H Odendaal - J G Strijdom, 30/10/1954.
 - 5.11. A2, Band 64: Brief F H Odendaal - J G Strijdom, 26/7/1958.

Instituut vir Eietydse Geskiedenis, Universiteit
van die Oranje-Vrystaat (UOVS), Bloemfontein:

1. PV2, Nasionale Party Aangeleenthede,
 - 1.1. Lêer I59, Korrespondensie, Brief
J H Steyl - F H Odendaal, 28/9/1953.
 - 1.2. Lêer I65, Korrespondensie, Notules
Finansiële Komitee N P Transvaal,
31/3/1952; 5/5/1952; 2/6/1952;
8/9/1952; 6/10/1952.
 - 1.3. Lêer I200, Korrespondensie, Brief
J de Klerk - F H Odendaal, 5/9/1949.
2. PV35, J G Strijdom Monumentfonds,
 - 2.1. Lêer 1/5/2/1/1, Notules, 4/11/1964;
1/7/1965; 25/11/1965.
 - 2.2. Lêer 2/20/1/1/1, Briewe H F Verwoerd -
J H Steyl, 17/5/1965; J P van der Spuy
- J de Klerk, 12/5/1966.
 - 2.3. Lêer 40, Finale Rekeninge en Balans-
staat, 8/4/1968.
3. PV93, H F Verwoerd Versameling:
 - 3.1. Lêer 1/11/1, Persoonlike Korrespondensie,
Brief J G Strijdom - H F Verwoerd,
17/10/1954.
 - 3.2. Lêer 1/21/3, Kantoorsake en Personeel
1954 - 1963, Notules Raad van Trustees
H F Verwoerd Fonds, 17/10/1960;
8/9/1961.
 - 3.3. Lêer 1/43/6/1, Korrespondensie
Provinsiale Administrasie van Transvaal,
1958 - 1960; Briewe J H Abraham -
H F Verwoerd, 4/12/1958; H F Verwoerd
- J H Abraham, 8/12/1958; H F Verwoerd -
F H Odendaal, 13/3/1959; F H Odendaal -
H F Verwoerd, 7/4/1959.
 - 3.4. Lêer 1/43/6/2, Korrespondensie
Provinsiale Administrasie van Transvaal,
Brief F H Odendaal - H F Verwoerd,
29/3/1960.
 - 3.5. Lêer 1/58/1/1, Suidwes-Afrika
Aangeleenthede 1959 - 1962, Briewe
H F Verwoerd - J P Bruwer, 30/7/1960;
J P Bruwer - H F Verwoerd, 27/1/1961;
Memorandum Suidwes en die Unie,
J P Bruwer - H F Verwoerd, ongedateerd.

- 3.6. Lêer 1/58/1/2, Suidwes-Afrika Algemeen 1962 - 1964, Briewe H F Verwoerd - F H Odendaal, 4/4/1963; F H Odendaal - H F Verwoerd, 4/5/1963; F H Odendaal - H F Verwoerd, 24/5/1963.
 - 3.7. Lêer 1/58/2/2, Suidwes-Afrika Naturelle-gebiede 1961 - 1962, Brief F H Odendaal - H F Verwoerd, 24/8/1962.
 - 3.8. Lêer 1/58/1/5, Suidwes-Afrika Aangeleenthede 1964 - 1966, Besluite deur die Regering oor die aanbevelings van die Kommissie van Onderzoek na Aangeleenthede van Suidwes-Afrika, ongedateerd.
 4. PV188, Wennie du Plessis Versameling, Lêer 23; Kantoorsake, 18 Oktober 1963 - 31 Desember 1963, Brief F H Odendaal - W du Plessis, 6/11/1963.
- Provinsiale Argief, Kaapstad: Administrateurskonferensies; Agendas en Notules,
1. Lêer 24/E0/17/1, 9/4/1959; 13, 14/4/1961; 8/8/1961.
 2. Lêer 25/E0/17/1, 24, 25/9/1962.

b) GEPUBLISEER

Anon : Wette van die Republiek van Suid-Afrika Geklassifiseer en Geannoteer van 1910 af. Pretoria, ongedateerd.

Bloefontein Government Gazette, 1902, 1903.

Debatte van die Volksraad (HANSARD): 14/5/1954; 13/4/1962; 16/3/1964; 8/5/1964.

Debatte van die Wetgewende Vergadering van Suidwes-Afrika, 14 - 22/5/1964.

Departement van Onderwys Transvaal:

1. Verslag van Oorsese Sending in verband met Gedifferensieerde Middelbare Onderwys. Pretoria, 1955.
2. Direkteursverslag, 31/12/1958.

Hart, C W B : Die Provinsie Transvaal Onderwys-ordonnansie, 1953 (Ordonnansie nr 29 van 1953 soos gewysig). Pretoria, 1960.

Provinsiale Raad van Transvaal:

1. Debatte en Verrigtinge, 18 - 20/8/1953;
13/3/1957 - 24/9/1957; 11/2/1958 - 3/6/1958;
24/2/1959 - 3/11/1959; 16/2/1960 - 11/5/1960;
2/5/1961 - 23/5/1961; 14/5/1963;
18/2/1964 - 19/5/1964; 17/2/1965 - 17/6/1965;
9/8/1966.
2. Notules, 13/5/1952 - 5/2/1953;
13/4/1965 - 17/6/1965; 25/1/1966 - 3/2/1966.
3. Provinsiale Koerant, 7/6/1944.

UG37/1957, Verslag van die Kommissie van ondersoek insake Kleinhoewes. Pretoria, 1957.

GOV 1581, Verslag van die Kommissie van ondersoek na nie-blanke onderwys in Suidwes-Afrika D1 I; Inboorling-Onderwys. Pretoria, 1958.

R P12/1964, Verslag van die Kommissie van ondersoek na aangeleenthede van Suidwes-Afrika 1962 - 1963. Pretoria, 1964.

Universiteit van Stellenbosch : Pretorius, J J : Gekonsolideerde Ordonnansies en Regulasies Transvaal, Vol I, II, V. Johannesburg, ongedateerd.

IV HISTORIESE MANUSKRIPTE

a) BIBLIOTHEKE

Ferdinand Postma Biblioteek, Potchefstroom,
Ossewa-Brandwag-Argief : Inligtingsbrosjure
Herenigde Nasionale Party : Ons Party en die
OB, ongedateerd.

b) PRIVAATVERSAMELINGS BUIITE AMPTELIKE ARGIEWE

F H Odendaal Hospitaal Nylstroom :

1. Brief Provinsiale Sekretaris -
T M L Kikillus, 27/5/1944.
2. Notules Hospitaalkomitee, 1944 - 1956.
3. Ongedateerde aantekeninge deur H F Riekert :
F H Odendaal Hospitaal Nylstroom Sy Onstaan,
Stigting en Groei.

Hoërskool Nylstroom :

1. Brief Sekretaris van die Transvaalse Onderwys
Departement - F H Odendaal, 5/7/1955.
2. Notules Beheerraad, 1929 - 1958.

Hoërskool Rooidak Boshof :

1. Inspekteursverslag, 17/9/1915.
2. Puntestaat Matriekuitslae, Desember 1916.
3. Toelatingsregister, 1914.

Nasionale Parkeraad, Pretoria :

1. Jaarverslae, 1952 - 1967.
2. Notules, 10/12/1952; 27/6/1953;
6/12/1956; 26/3/1958; 9/5/1959; 4/12/1961;
23/9/1963; 29/11/1965.

Perskor, Johannesburg :

1. Notule Stigtingsvergadering Dagbreekpers Beperk,
24/6/1947.
2. Akte van Oprigting van Dagbreektrust Beperk,
31/10/1951.
3. Sertifikaat van Inkorporasie nr 51/3758,
7/11/1951.
4. Notules van Raad van Direkteure van Dagbreek-
pers Beperk, 28/ 9/1953; 27/5/1955; 30/6/1958;
27/11/1959.

5. Brief F H Odendaal - Voorsitter Direkteure Dagbreekpers Beperk 24/11/1959.
6. Notules van die Raad van Trustees van Dagbreektrust, 31/8/1953; 7/11/1958; 15/2/1960; 25/6/1962.
7. Brief J G Strijdom - Sekretaris van Dagbreektrust, 20/10/1953.
8. Notule Aandeelhouers van Afrikaanse Pers (1962) Beperk, 2/12/1965.

Skoolraadskantoor Rand Sentraal Parktown,
Johannesburg :

1. Brief Voorsitter Skoolkomitee Jakaranda-junior-skool - Skoolraadsekretaris, 31/10/1957.
2. Brief Waarnemende Provinsiale Sekretaris - Skoolraadsekretaris, 12/5/1956.

Transvaalse Raad vir Uitvoerende Kunste (TRUK),
Pretoria :

1. Jaarverslag, 1965.
2. Jaarverslag Toneelbestuur, 1963.
3. Notules, 27/6/1962; 22/8/1962; 21/9/1962; 16/10/1962; 22/2/1965; 8/4/1965; 26/4/1965.
4. Operarapport, 1965.

H F Verwoerd Trust Fonds (in privaatbesit van
mnr W G du Plessis, Posbus 210173, Alkantrant,
Pretoria, 0005) :

1. Getikte aantekeninge; Verwelkoming deur sy Edele mnr F H Odendaal Tydens Stigtingsvergadering van die H F Verwoerd Trust gehou op 15/10/1960.
2. Getikte aantekeninge; Boodskap gelewer deur Sy Edele dr H F Verwoerd Tydens die Stigtingsvergadering van die H F Verwoerd Trust, 15/10/1960.
3. Notule Stigtingsvergadering H F Verwoerd Trust, 15/10/1960.

c) DIVERSE STUKKE IN PRIVAATBESIT VAN SKRYWER

(i) FOTO

Vergroting van F H Odendaal geskenk deur
mev M J Odendaal.

(ii) KORRESPONDENSIE

Mnr M J W Barrie - J W de Villiers,
18/8/1987.

Mej H Dommissie - J W de Villiers,
14/5/1991.

Mnr W G du Plessis - J W de Villiers,
29/3/1990.

Dr R Knobel - J W de Villiers,
23/4/1991.

Prof C J H Lessing - J W de Villiers,
16/6/1991.

Mnr J W A Lewies - J W de Villiers,
8/12/1988.

Prof A Neethling-Pohl - J W de Villiers,
10/12/1991.

Mev M J Odendaal - J W de Villiers,
31/8/1988.

Mev S J M Schoeman - J W de Villiers,
2/2/1990.

Mev S Sonnekus - J W de Villiers,
3/5/1987.

(iii) GETIKTE AANTEKENINGE

Malan, S F : Aantekeninge oor F H Odendaal.
Ongedateerd.

U de V Pienaar : Die Raad van Kuratore vir
Nasionale Parke 1926 - 1986. Ongedateerd.

V

ONDERHOUDE

Bakker, A (gebore 11/7/1927), 6/5/1991.
 Botha, D J (gebore 28/7/1944), 22/3/1990.
 Botha, W J (gebore 25/6/1932), 2/3/1990.
 Cuyler, E (gebore 14/10/1922), 2/4/1990.
 Hinsbeeck, S M (gebore 2/2/1909), 30/3/1990.
 Jacobs, C S (gebore 18/7/1904), 28/8/1987.
 Kruger, J H (gebore 4/6/1922), 20/8/1991.
 Lewies, A (gebore 19/2/1908), 8/12/1988.
 Mulder, A O (gebore 2/2/1925), 22/4/1991.
 Odendaal, M J (gebore 6/9/1912), 7/9/1987; 6/7/1990;
 17/7/1990; 10/5/1991.
 Roberts, P H (gebore 27/6/1898), 3/9/1987.
 Schoeman, S J M (gebore 25/11/1920), 23/5/1987;
 7/9/1987; 8/12/1988.
 Steyl, J H (gebore 14/7/1918), 25/4/1990; 3/2/1992.
 Strijdom, S (Gebore 28/6/1910), 3/4/1990.
 Van Niekerk, J L (gebore 20/4/1913), 3/4/1990.
 Van Niekerk, S G J (gebore 11/5/1914), 7/4/1990;
 16/8/1991.
 Van Zyl, S J (gebore 18/4/1943), 2/12/1991.
 Verwoerd, E (gebore 17/5/1901), 2/5/1990.